ભૂખે મરતા અનાથોને

બચાવો??

નડીઆદ હિન્દુ અનાથાશ્રમમાં માબાપ વગરનાં નિરાધાર
બાળકો, નિરાશ્રીત અપંગો, તથા અનાથ
વિધવાઓને પાળવામાં આવે છે માટે

દયા લાવી પ્રભુની ખાતર

પુલ નહિં તો પુલની પાંખડી મોકલાવી અનાથોના વિમળ હૃદયનો અમુલ્ય આશીર્વાદ મેળવો. હાય અન્ન? અને હાય વસ્ત્ર, કરતા નિરાધાર દેશ બન્ધુઓનું રક્ષણ કરો? ભૂખના મરાથી વટલાઇ જઇ હિન્દુઓની સંખ્યા ઘટે છે તે અટકાવો?

એક રૂપીઓને તેથી વધુ દાન મોકલનારનાં નામ વાર્ષિક રીપોર્ટમાં પ્રગટ થાય છે. રીપોર્ટ હરેકને મફત મળે છે.

મંત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ-નડીઆદ.

Book No.

To.

From.

ૐ

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ ગ્રંથમાળા ગ્રંથાન્ક ૧૦.

ગૃહસ્થાશ્રમ.

(ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી
આપનાર સચિત્ર પુસ્તક.)

રચી પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા.
પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ.
તંત્રી-ચંદ્રપ્રકાશ માસિક,
ભાગાતળાવ-સુરત.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૦૦૦. સંવત ૧૯૭૧.

મૂલ્ય રૂપીયો સવા.

અમદાવાદ.
શ્રી 'સત્યવિજય' પ્રીન્ટીગ પ્રેસમાં શા. સાંકલચંદ હરીલાલે છાપ્યું

श्लोक

ॐ सहनाववतु ॥ सहनौभुनक्तु ॥ सहवीर्यं करवावहै ॥ तेजस्विना वधीतमस्तु माविद्विषावहै ॥

॥ ॐ शांतिः शांतिः शांतिः

कठनोपनिषत्

(અદ્રષ્ટ સત્તા) અમારૂં બંનેનું સાથેજ રક્ષણ કરો (અદ્રષ્ટ સત્તાવડે) અમારા બંને જણનો સાથેજ સદુપયોગ થાઓ. અમે બંને જણ સાથેજ વીર્યને ઉત્પન્ન કરીએ. અમે બંને જણા તેનાથી તેજસ્વી થઇ અમારાથી ઉત્તમ જ્ઞાનાભ્યાસ થાઓ. અમે બને કોઇનો પણ વિશેપ રૂપ દ્વેષ ન કરીએ એવું બનો.

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ડાહ્યાભાઇ હરગોવિન્દદાસ કાપડીયા

સુરત.

વ્યાપારી જીવન ગાળવા છતાં ભક્તિ માર્ગમાં આપનો અપૂર્વ પ્રેમ, વિદ્યા
કલા, સંસારસુધારો વગેરેની વૃદ્ધિની બાબતમાં આપનો
પ્રબળ ઉત્સાહ, અને તદનુસાર પ્રવૃત્તિમાં આગળ
પડતો ભાગ, પરમાર્થના કામમાં મોટી મદદ
વગેરે આપના ઉચ્ચ ગુણોને લઇને આ સંસાર
સુધારાના સરળ ઉપાયોને ચર્ચતું
ગૃહસ્થાશ્રમ નામનું પુસ્તક
આપના સદગત્ અમર
આત્માને અર્પણ
કરવામાં
આવે
છે.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ડાહ્યાભાઈ હરગોવિન્દદાસ કાપડીયા

(કાઠાન મ ગળવાળા)

સુરત.

જન્મ સવત ૧૮૯૦ મરણ સવત ૧૯૬૬ વનત પચમી

The Lakshmi Art Bombay

પ્રસ્તાવના.

માનવજીવન સુખી અથવા દુઃખી હોવાનો મુખ્ય આધાર તેના ગૃહસ્થાશ્રમની સારી અથવા નઠારી હાલત ઉપર રહેલો છે. અને તેથી ગૃહસ્થાશ્રમને સંપૂર્ણ સુખમય બનાવવાને માટે કયા ઉપાયો મનુષ્યે કરવાની જરૂર છે તે સંબંધમાં મારા વિચારો જનસમાજ આગળ ખુલ્લા મૂકવાની ઘણા સમયથી મને ઇચ્છા હતી અને તેના ફળરૂપ આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ આજે થઇ શકી છે.

આધુનિક ગૃહસ્થાશ્રમનું અવલોકન કરતાં તેમાં સેંકડે નેવું ટકા દુઃખજ જોવામાં આવે છે. આ દુઃખને ટાળવાને તથા ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વર્ગસમાન બનાવવાને માટે અનેક વિદ્વાનો વ્યાખ્યાનો દ્વારા, માસિકો તથા સાપ્તાહિકો દ્વારા, તેમજ પુસ્તકો દ્વારા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. એ પ્રયત્નના મહા રણસીંગામાં આ પુસ્તકરૂપ તતુડીનો અવાજ સામેલ થાય છે. આવા અવાજની શી જરૂર હતી, ગૃહસ્થાશ્રમનુ રહસ્ય જણાવનારાં પુસ્તકો શું ઓછાં હતાં એવો પ્રશ્ન પણ કદાચ અત્ર ઉપસ્થિત થશે. પરંતુ તેનો જવાબ આપી સામસામા વાદ વિવાદને કરવાનું આ સ્થાન નથી તેથી અત્ર એટલુંજ જણાવવામાં આવે છે કે આ પુસ્તકની જરૂરવાળા મનુષ્યો પણ સૃષ્ટિમાં છેજ. અને તેથી તેની પ્રસિદ્ધિ લેખક તરફથી થઇ શકી છે.

મધ્યરાત્રિના સમયમાં સુખપૂર્વક નિદ્રા લેનાર મનુષ્યો ચંદ્રને જોઇ શકતા નથી. તેથી તેઓ એમ જણાવે કે મધ્યરાત્રિએ ચંદ્રની શી જરૂર હતી તો તે કથન જેમ તેમનું અયોગ્ય ઠરે છે કેમકે ચંદ્રને જો કે તેઓ જોઇ શકતા નથી પણ તેને જોનાર કુમુદી-

ની હોય છેજ. રસિક દંપતીઓ પણ તે સમયે તેને જોતા હોય છે અને તેથી ચંદ્ર તો પ્રકાશ્યાજ કરે છે. તેમ આ ગ્રંથના સંબંધમાં પણ છે. આજે તેને કોઇ જોઇ શકતા નહિ હોય પણ સોમાંથી પાંચ તો જોતા હશેજ અને એટલાથીજ લેખક પોતાના શ્રમનું સાર્થક માનશે. રજનીના સમયમાં નભોમંડળમાં તારા અસંખ્ય ઉગ્યા હોય છે આપણે તે બધાને જોઇ શકીએ છીએ પણ કેટલાક અપવાદ રૂપ તારા શિવાય આ તારો આછે અને આ આછે એમ ઓળખી શકતા નથી તેથી તે તારાએ ન ઉગવું એમ કહી શકાય તેમ નથી તેમ આ ગ્રંથના માટે પણ તે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂરીયાત શી હતી એવો પ્રશ્ન કોઇથી થાય તેમ નથી.

આ ગ્રંથમાં ઘણા ખરા દ્રષ્ટાંતો અનુભવનાં અને ખરાં બનેલાંજ લખેલાં છે કેમકે જે ખરાં હોય છે તેવાંજ દ્રષ્ટાંતો આપવાથી અસર ઘણી સારી થાય છે. આવી અસર કાલ્પનિકથી થતી નથી. લેખકનો દ્રષ્ટાંત આપવાનો હેતુ કોઇની ટીકા કરવાનો જરા પણ નથી પરંતુ પોતાની અમુક જગ્યાએ થતી ભૂલોને સમજી તે માણસ સુધરે એનોજ ઉચ્ચ હેતુ તેનો છે.

પુસ્તકમાં જે જે વિષયો લખવામા આવ્યા છે. તે આ પછીના પૃષ્ઠોમા આપેલી અનુક્રમણિકા જોવાથી સ્પષ્ટ થશે. બનતા સુધી ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સઘળીજ માહિતી આ પુસ્તકમાં આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે છતાં દ્રષ્ટિ દોષથી કોઇ રહી ગઈ હશે તો તે આવતી આવૃત્તિમાં આપવામાં આવશે. ભાષા જેમ બને તેમ સરળ રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. કેમકે વિશેષ કરીને કેળવાયલા વિદ્વાન કરતાં બાળકો અને સ્ત્રીઓમાં તેનો વધારે ઉપયોગ થાય એવી આશા રાખી શકાય છે. અને તેથી ભાષાની સરળતાની જરૂર છે.

પુસ્તકમાં ભિન્નભિન્ન પ્રકરણો દ્વારા જે જે વિચારો પ્રકટ થયા છે. તે આચારમાં મૂકવા સવડતા પડી શકે તે અર્થે તે પ્રકરણના વિચારોની તારવણી કરી સંક્ષિપ્ત મુદ્દાઓ તે પ્રકરણની છેવટે આપવામાં આવ્યા છે. આશા છે કે આ નવીન યોજના વાંચકોને પ્રિય થઇ પડશેજ.

આ પુસ્તકને પ્રકટ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગૃહસંસારમાં ચાલતો કલેશ દૂર થાય, સલાહસંપથી વર્તવામાં આવે, દંપતીઓ સાચા પ્રેમી બને, અને આ ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મમાંજ પોતાનાં કર્તવ્યો બરાબર રીતે સાધી કૃતકૃત્ય બની રહે તે છે અને તેને માટે કયા કયા ઉપાયોછે તે વર્ણવી બતાવ્યા છે.

વર્તમાનસમયમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં બે પક્ષ પડી ગયા છે કેટલાક નવીન વિચારશ્રેણીના છે. અને કેટલાક જૂની પદ્ધતિ અનુસાર વર્ત્તે છે આ બને પક્ષમાં પોતાનો પક્ષ ખરો છે એ સાબીત કરવાને અતુલ પ્રયત્ન ચાલે છે. પરિણામમાં તેઓ એક બીજા સાથે વાદવિવાદમાં ઉતરી છેક લડાઇ કરી મારામારીમાં ઉતરવા સુધી તૈયાર થઇ જાય છે. આ પ્રમાણે કરવું એ તેમને જરા પણ જરૂરનું નથી. આવો વાદવિવાદ કરવાથી તેમને લાભને બદલે નુકસાન થાય છે. માટે તેનાથી દૂર રહી પોતપોતાના વિચારો હોય તે દર્શાવવા એજ કર્તવ્ય છે. આ વિચારોમાં જેમના વિચારો યોગ્ય હશે તેમને પ્રજા વધાવી લેશે. જેમના અયોગ્ય હશે તેમની ઉપેક્ષા કરશે.

સુધારાવાળાએ જૂના વિચારવાળા સાથેની તકરાર છોડી દેવી. અને જૂના વિચારવાળાએ સુધારાવાળા સાથેની તકરાર છોડી દેવી. પરસ્પર તકરારમાં ઉતરવાથી કોનું હિત સધાયું છે કોઇનુંજ નહિ.

ત્યારે શા માટે એવી તકરારમાં પડી માંહોમાંહ્ય ઇર્ષ્યા અને દ્વેષના ભાવો જાગૃત કરવા? માટે એવી નકામી તકરારને છોડી તમારા જે વિચાર હોય તે જનસમાજ આગળ મૂકતા જાઓ તે ખરા છે કે ખોટા તેની તુલના કરવાનું કામ તમારૂં નથી એ જનસમાજનું છે. અને તેથી સમાજ જાતેજ તેમની યોગ્યાયોગ્યતા તપાસી લેશે.

આ વિશ્વમાં એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ પ્રવર્તી રહેલો છે અને તે એ છે કે સત્યને હમેંશા મદદ મળે છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી તમારા વિચારો સત્ય હશે તો તો તે ગ્રહણ કરવાને સમાજ આજે નહિ તો થોડા સમય પછી પણ તૈયારજ રહેશે. આથી વિચારો ફેલાવતાં પહેલા તેની યોગ્યાયોગ્યતાનો ખ્યાલ કરો અને પછી તેને ફેલાવવા તત્પર થાઓ. તમારા વિચાર આવી રીતે યોગ્યાયોગ્યતાનો ખ્યાલ થયા પછી મૂકાયા હશે અને ભલે પછી તમે એકલાજ તેના તે સમયમાં અનુયાયી હશો પણ સમય જતાં તેનાં સેંકડો અનુયાયી થશે. બગદાદ શહેરમાં રહેનાર મનસુર હુલ્લાજ નામના મનુષ્યે સુફી ધર્મનો સ્વીકાર કરી 'અનલહક્ક' હુંજ પરમેશ્વર છુ. अहंब्रह्मास्मि એ નામના મંત્રનો જાપ કર્યો. આ જાપ ખરેખરોજ હતો કેમકે મનુષ્ય એ પરમાત્માના અંશ રૂપજ છે. પરંતુ તે સમયમાં સેંકડો ઇસ્લામીધર્મવાળા તેની સામે થયા અને હીઝરી સન ૩૦૯ મા ખલીફ રાજાએ તેને ફાંસીનો હુકમ કર્યો. ફાંસી દેતી વખત પણ અનલહક્ક મંત્રનો જપ તેના અંતરમા ચાલુ હતો. આ મત્રના પ્રભાવથી તેનાં મરણબાદ તેના સેકડો અનુયાયીઓ થયા. કેમકે મનસુરનો ઉપદેશ એ પરમ સત્યરૂપ હતો અને તે સત્ય આખરે પ્રકાશી નીકળે એમાં નવાઈ નથી.

આ ઉપરના દ્રષ્ટાંત શિવાય આપણે બીજા દ્રષ્ટાંતો સંબંધમાં વિચાર કરીએ. આખા વિશ્વમાં અહિંસાપરમોધર્મની સ્થાપના કરનાર ભગવાન્ બુદ્ધદેવ એકજ હતા. સનાતનધર્મનો ઝુંડો આખા હિન્દુસ્તાનમાં ફેરવનાર ભગવાન શંકરાચાર્ય એકજ હતા. આખા યુરોપને એક વખત ધ્રુજાવી મૂકનાર મહાન યોદ્ધો નેપોલીયન બોનાપાર્ટ એકજ હતો. આખા બંગાળામાં હરિસ્મરણરૂપ ધૂનની મસ્તીમાં અજબ ભક્તિ નિશાથી લોકોને ગાંડાઘેલા કરી નાંખનાર ગૌરાંગપ્રભુ એકજ હતા. અને આજ પ્રમાણે બીજા પણ અનેક નરરત્નોએ પૃથ્વીમાં આશ્ચર્યકારક મહત્તા મેળવી છે તેઓ પણ એકજ હતા. તેઓ એકજ હોવા છતાં તેમના અનુયાયીઓ આટલા બધા થવાનું કારણ તેમનો ઉપદેશ સત્ય હતો. વધુ આગળ વધીને જણાવીએ તો તેઓ સત્યનીમૂર્ત્તિ હતા તેજ હતુ. તેનેજ લીધે આખા વિશ્વમાં તેમની નામના થઇ રહી હતી. તમે પણ સત્યને સ્વીકારો. સત્યની મૂર્ત્તિ બનો અને નિશંસય માનજો કે તમારી પણ તેમના જેવીજ ખ્યાતિ થશે.

જનસમાજના અંતરમાં ઘણે ભાગે પોતાની કિલષ્ટતા દર્શાવવાનો પ્રચાર આજના સમયમાં પડી ગયો છે અને પ્રસંગ આવતા તેઓ 'હું અલ્પશકત છું' 'હું પામરછું' 'મારૂં તે શું ગજું' ઇત્યાદિ બીજા આના જેવાજ વિચારો દર્શાવી તેઓ પોતાની હલકાઇ પ્રદર્શીત કરે છે. તેવા મનુષ્યોને આ ઉપરનો પેરેગ્રાફ વાંચી આશ્ચર્ય થશે કે મહાત્મા પુરૂષની ગણુનામાં અમને મૂકયા શિવ ! શિવ ! અમે તો પામરપ્રાણી છીએ પરંતુ અમે તેમને જણાવીએ છીએ કે મનુષ્યે શા માટે પોતાને પામર માનવાં ? શું તેમનામાં પરમા-

ત્માનો અંશ નથી ? શું **तत्वमसि** ઇત્યાદિ શ્રુતિનાં વાક્યો ખોટાં છે ? ના, ત્યારે આવા પરમાત્માના અંશરૂપ આત્માને શા માટે હલકો માનવો ? આ પ્રમાણે હોવાથી ઉપર જે લખ્યું છે તે યથાર્થ સત્યજ છે.

આપણાં શાસ્ત્રમાં લખેલા કેટલાંક વાકયોના અનર્થ કરી અનાડી લોકોએ ભારે ખગભળાટ પેદા કર્યો છે. **द्वारःकिमेक नर्कस्य ? नारी** ઇત્યાદિ વાકયનો અર્થ પણ બરાબર સમજ્યા વગર "નારી એ નર્કનુ દ્વાર છે" એવો ઉપદેશ જન મંડળમા ઠસાવવામાં આવે છે. આ ઉપદેશની અસર કોઇક કોઇકને લાગે છે અને તેઓ પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી ભગવા લેવાંથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે એમ માને છે પરંતુ એમાં તેઓ પોતાનાજ અજ્ઞાનને હાથે કરી ઉઘાડું પાડે છે સ્ત્રી એ નર્કનું દ્વાર નથી. કેમકે સ્ત્રી એ સાક્ષાત શક્તિનો અવતાર છે સૃષ્ટિના આરંભકાળથીજ તેમની ઉત્પત્તિ છે. અર્ધનારીશ્વર મહાદેવ આદિ અનાદિ હતા અને તે ઉપરથી શરૂઆતથીજ સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ હતી એમ કહેવામાં અસત્યનો જરા પણ અંશ નથી. આવી શક્તિ સ્વરૂપ કલ્યાણપ્રદાત્રી સ્ત્રી એ નર્કનું દ્વાર સ્ત્રી છે એમ શી રીતે માની શકાય ? ત્યારે ઉપર નર્કનુ દ્વાર સ્ત્રી છે એમ શા માટે કહ્યું હશે એમ કદાચ કોઇ પ્રશ્ન પૂછશે તો તેના સંબંધમાં જણાવવાનુ કે તે પ્રમાણ વાકય નથી, વેદ અને ઉપનિષદ્દમાં જે વાકય કહ્યાં હોય તેજ પ્રમાણ વાકય છે અને તેજ માનવા યોગ્ય છે. વેદ અને ઉપનિષદ્દ શિવાયનાં વાકયો મનુષ્યોએ પોત પોતાની બુદ્ધિની માન્યતા પ્રમાણે ઉત્પન્ન કરેલાં છે અને તેથી તેનો અર્થ આમ અને તેમ જે બાજુ તરફ કરવો હોય તે તરફ

થઇ શકે છે. દાખલા તરીકે આ પ્રસ્તુતઃ બાબતનુંજ ઉદાહરણ આપીશું આમાં 'નર્કનુંદ્વાર કોણ તો સ્ત્રી' એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તે સ્ત્રી તે અન્ય નહિ પણ આપણી કુબુદ્ધિ છે. કેમકે જો તેમ ન હોય અને સ્ત્રીજ નર્કનું દ્વાર હોય તો તે શક્તિસ્વરુપ કહેવાય નહિ તેમજ તેની ઉત્પત્તિ સરૂઆતથીજ હોય નહિ; આ પ્રમાણે હોવાથી કુબુદ્ધિ એજ સ્ત્રીરૂપ ગણીને તેને નર્કના દ્વાર રૂપ કહી છે, કુબુદ્ધિ હોય તો નઠારાં કામો કરવા સુઝે છે અને નઠારાં કામોના પરિણામમાં નર્કવાસ ભોગવવો પડે છે.

આજ પ્રમાણે બીજાં વાક્યો જે આદિ અનાદિ નથી અને જેની ઉત્પત્તિ હાલના સ્વાર્થમન્ય પંડિતો તથા અંતરમાં ભોગની લાલસાવાળા અને બહારથી ખોટા વિરાગને ધરવાવાળા સાધુ સંન્યાસીઓએજ કરેલી છે તેથી તે પણ પ્રમાણરૂપ નથી તેનો જેમ અર્થ કરવો હોય તેમ થઇ શકે છે.

કાળચક્રના નિયમ પ્રમાણે હવે આપણા અભ્યુદયનો સમય પાસે આવતો જાય છે. ભગવાં વસ્ત્રથી ઢંકાયલા વેરાગીઓમાંથી કેટલાકના ખોટા ઉપદેશની અસરથી આપણે હવે ધીમે ધીમે મુક્ત થતા જઇએ છીએ, ભગવાં વસ્ત્રમાંજ કાંઇ મોક્ષ રહ્યો નથી, મોક્ષ અને વસ્ત્રને સંબંધ નથી એવું આજે જ્યાં ત્યાં મનાવા લાગ્યું છે. અને આ સર્વ ઉપરથી એમજ માનવામાં આવે છે કે અરૂણોદય ક્યારનોએ થઈ ચૂક્યો છે. તથા ધીમેધીમે તે ગગનમંડળે ગતિ કરતો ઉપર જાય છે.

જૂના અને નવા વિચારવાળા મનુષ્યોમાં પરસ્પર આજે કેટલાએ વર્ષો થયાં ઝગડો ચાલી રહ્યો છે. સર્વ પોત પોતાના

વિચાર સત્ય છે એમ સાબીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પરતુ દિલગીરીની વાત એટલીજ છે કે આ પ્રયત્ન આખરે દ્વેષનુંરૂપ પ્રકટ કરે છે. અને જ્યાં દ્વેષ પ્રકટે છે ત્યાં અનર્થ કરનાર પરિણામ પ્રકટયા વગર રહેતુ નથી તેથી આ બને વિચારવાળાએ સમભાવનો ગુણ ધારણ કરી પોતાના જે વિચારો હોય તે જન સમાજ આગળ મૂકી દેવા જોઇએ. પછી તેમાં જે યોગ્ય હશે તેનેજ સમાજ ગ્રહણ કરશે. આ પુસ્તકમાં બનતા સુધી જૂના અને નવા વિચારવાળાના મતોમાં જે મતો આ લેખકને યોગ્ય ભાસ્યા છે તે શમાવવા પ્રયત્ન કરી પુસ્તકની તટસ્થતા જાળવી રાખવા બનતું કર્યું છે અને તેથી આશા રાખી શકાય છે કે બને પક્ષના મનુષ્યોને તે પ્રિય થઇ પડશેજ.

અધિકાર પ્રાપ્ત થયા વગર આપેલો તમામ બોધ નકામો થઇ પડે છે. જેમ એક બાળપોથી ભણનાર છોકરાથી અગ્રેજી બીજી ચોપડી વાંચી શકાતી નથી તથા કાણાં પાત્રમાં વસ્તુ ભરવામાં આવે છે તો તે રહી શકતી નથી તેમ અધિકાર વગર ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ પણ ઇષ્ટ નથી. તથાપિ આ રહસ્યને ન સમજી કેટલાક ગુરૂઓ વર્તમાન સમયમાં યુવકોને 'ગૃહસ્થાશ્રમ દુ:ખરૂપ છે.' 'સંન્યાસ શ્રેષ્ઠ છે.' 'જગત્ એ માયાની જાળ છે' એવાં એવાં બીજા અનેક વિરાગનાં વાક્યો શ્રવણ કરાવે છે. જેના પરિણામમાં તેવા મનુષ્યોનો એ ગૃહસ્થાશ્રમ બગડે છે અને અધિકાર લીધા વિના ગ્રહણ કરાયલો સંન્યાશાશ્રમ પણ સુખને આપતો નથી. આમ હોવાથી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી ગ્રહસ્થાશ્રમનીજ જરૂર છે. અને એ આશ્રમમાંજ પોતાના વિહિત પ્રાપ્ત કર્તવ્યો ને સાધી કૃતકૃત્ય થઈ રહેવાનું છે.

નદી જેમ તેના મૂળ આગળથી નીકળે છે ત્યારે નાના સ્ત્ર-

રૂપમાં હોય છે. અને પછી આપણે જેમ જેમ તેના મુખ તરફ જઇએ છીએ તેમ તેમ તેનો વિસ્તાર વધતો જાય છે. તેજ પ્રમાણે આ પુસ્તકમાં પણ સરૂઆતમાં સામાન્ય જેવી બાબતો ચર્ચાયલી લાગશે પણ આગળ જતાં તેમાં સર્વે બાબતો આવી ગએલી છે તેની ખાત્રી થશે.

આ પુસ્તકને યોગ્ય ઉતેજન આપનાર અને પોતાની જ્ઞાતિમા વિના મૂલ્યે વહેચવાની ઉદારતા દર્શાવનાર શેઠ શ્રી છોટુભાઈ ડાહ્યાભાઇનો હું આ સ્થળે ખાસ આભાર માનું છું તેમના તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન મળ્યુ ન હોત તો આ પુસ્તકને પ્રકટ થતાં હજી પણ કેટલોક વિલમ્બ થાત.

વિદ્યાદાન એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ દાન છે અને તેથી પોતાને ત્યાં આવતાં વિવાહ લગ્નના પ્રસંગોમાં આવાં સંસારોપયોગી પુસ્તકો વહેચવાની કોઈ સદ્‌ગૃહસ્થ ઇચ્છા દર્શાવશે તેમને તેમના નામ સાથે છપાવીને ખાસ કીફાયત ભાવથી આપવાની યોજના લેખકે કરી છે, અને તે ધનવાન્ ગૃહસ્થોના ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

જેમના સંગથી અને સેવાથી આ લેખક આ પુસ્તકમાં આવેલા વિચારો આલેખવાને શક્તિમાન થયો છે તે મારા પરમસદ્‌ગુરૂ તથા મહાકાલના સ્વર્ગસ્થ તંત્રી શ્રીમન્ માસ્તર સાહેબ છોટાલાલનો પણ હુ ઘણોજ આભારી છુ.

પુસ્તક છપાવાનુ સરૂ કર્યા બાદ તેને કેટલાક કારણોને લઇને તરત્‌માંજ પુરૂ કરી નાંખવાની ફરજ પડી તેથી પ્રુફશુદ્ધિ ઉપર બરાબર બરાબર ધ્યાન અપાયુ નથી. કેટલીક મુખ્ય ભુલોનુ શુદ્ધિ પત્ર પુસ્તકની છેવટે આપવામાં આવ્યુ છે કૃપાળુ વાંચકો તે સુધારીને

વાંચશે તેવી આશા છે. આ શુદ્ધિપત્રમાં જણાવ્યા શિવાયની બીજી ભુલો પણ ઘણી છે. હંસક્ષીર ન્યાયે તે ઉપેક્ષાને પાત્ર છે.

અંતમાં આ લંબાણ પ્રસ્તાવનાને પૂર્ણ કરતાં સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા પ્રતિ એટલુંજ માંગવામાં આવે છે કે જે કલ્યાણકર હેતુથી આ પુસ્તક રચવામાં આવ્યુ છે તે હેતુ સિદ્ધ થવા અર્થે તેનો જન સમાજમાં ફેલાવો થઇ તેના જ્ઞાનને આચારમાં ઉતારી સર્વ ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમી બનો. **અસ્તુ.**

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત. **પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ.**

કાર્તિક પૂર્ણિમા ૧૯૭૧.

ચંદ્રવાસર.

अनुक्रमाणिका.

અનુક્રમ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.

॥ ॐ श्री ॥

॥ नमः श्रीरुपा विष्णुमोहिनीश्रियै नमः ॥

ગૃહસ્થાશ્રમ.

મંગલમ્.

સમગ્ર જગત્ જેમના સ્વરૂપમાંથી આર્વિભાવને પામ્યું છે, તથા જેઓ આ જગત્માં સૂત્રરૂપે ઓતપ્રોત વ્યાપી રહેલા છે એવા સર્વ શક્તિ સંપન્ન પરમાત્માને આરંભમાં સપ્રેમ અનેક પ્રણુતિઓ કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગૃહસ્થાશ્રમનું રહસ્ય જાણવાની જરૂર.

આ સુંદર ગુલાબના પુષ્પને જુઓ! તે કેવું સરસ ખીલી રહ્યું છે? તેને સંભાળ પૂર્વક તોડી હાથમાં લેવાથી તે કેવી સરસ અને મીઠી સુગંધ આપી તન તથા મનને તૃપ્ત કરે છે ખરેખર! તેના સુગંધની મધુરતાની તો બલિહારીજ છે! હવે આ બીજું પુષ્પ જુઓ તે પણુ કેવું સરસ ખીલી રહ્યુ છે! પણુ આ તેની સામે ઉભેલા મનુષ્યે તેને એકદમ લેવાની લાલચે ઝાડને ઝાલીને પુષ્પને ભુંડની માફક તોડી નાંખ્યું છે. પણુ અરે! તેના હાથ તો જુઓ! તેને સ્થળે સ્થળે કાંટા વાગ્યા છે. તેમાં કેટલેક ઠેકાણેથી લોહી નીકળે છે. વળી તેના હાથમાં રહેતું પુષ્પ છિન્નભિન્ન થઇ ગયું છે. તેની ઘણી ખરી પાંખડીઓ ચો-

ભાઇ ગઈ છે અને કેટલીક તૂટીપણ ગઇ છે અને આ પ્રમાણે તે પુષ્પની દુર્દશા થઇ છે. પુષ્પની દુર્દશા થઈ છે એટલેથી બસ નથી પણ તેને લેવા જનાર મનુષ્યને હાથે વાગેલું હોવાથી તેને દુઃખ થાય છે એટલે તેની પણ દુર્દશા થઇ છે એમ કહીએ તો તે ખોટું કહી શકાય તેમ નથી.

આપણા ગૃહસ્થાશ્રમની અને તે આશ્રમનું પાલન કરનાર આપણુ ગૃહસ્થાશ્રમીઓની પણ ઉપર પ્રમાણે જ પુષ્પના જેવીજ હાલત છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મને બરાબર રીતે—જે પ્રકારે સમજવો જોઇએ તે રીતે સમજે છે તેમને તે ગુલાબનું પુષ્પ સંભાળથી તોડનારને જેમ તેની સુવાસજ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ સર્વ પ્રકારનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેના રહસ્યને ન સમજનાર મનુષ્યને જેમ તે પુષ્પ સંભાળપૂર્વક ન લેવાથી કાંટા વીગેરે વાગી પીડા થાય છે તેમ તેમનો ગૃહસંસાર તદન દુઃખમય બની જાય છે. અને આમ હોવાથી ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા રહસ્યને સમજવુ એ દરેક સ્ત્રી પુરૂષને એક સરખુ ઉપયોગી છે.

પ્રાચીનકાળના ગૃહસ્થાશ્રમની શ્રેષ્ઠતા.

પ્રાચીન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતિનુ અવલોકન કરતાં તેની સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠતા આપણને જણાઈ આવ્યા શિવાય રહેતી નથી જનક જેવા નૃપતિના જીવનનુ અવલોકન કરો ? તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. પણ વિદેહી અને જીવન્મુક્ત કહેવાય છે. વસિષ્ટ જેવા બ્રહ્મવિદ્યામાં નિપુણ મહાનઋષિના જીવનનુ અવલોકન કરો ? તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા સાક્ષાત ઈશ્વરાવતાર રામ અને કૃષ્ણનાં જીવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ પણ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. વેદવ્યાસ, પરાશર વગેરે વેદવેત્તા સમર્થ મહાત્માઓ તથા સ્વયંભુમનુના

જીવનનું અવલોકન કરો ? તેઓ પણ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા. આ શિવાય કર્દમ, જમદગ્નિ, અત્રિ, વિગેરે બીજા અનેક ઋષિઓ ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા તેઓ પોતાના મનમાં નક્કી સમજતા હતા કે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી ગૃહસ્થાશ્રમનીજ જરૂર છે. અને તેથી તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમના સંપૂર્ણ રહસ્યને બરાબર રીતે સમજતા હતા. અને સર્વમા તેમની શ્રેષ્ઠતા દર્શાવતા આધુનિક કાળમાં જે ગૃહસ્થાશ્રમનુ સ્વરૂપ કેટલાક મંદબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો જે પ્રકારનુ સમજે છે તેવુ તેઓ સમજતા નહોતા તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમને એક કર્તવ્યની ભૂમિકા સમજી તેનુ પાલન કરી તેનાથી કૃતકૃત્ય થઇ રહેતા હતા. ટુંકમા જણાવીએ તો તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ સંપૂર્ણ પ્રકારના સુખમા વ્યતિત થતો હતો.

અર્વાચીન ગૃહસ્થાશ્રમનું સ્વરૂપ.

અર્વાચીન એટલે હાલના ગૃહસ્થાશ્રમનુ સ્વરૂપ જોતાં તેમા તદન સડો પેસી ગયેલો લાગે છે ગૃહસ્થાશ્રમ એ દુઃખમા નાખનારી બેડી છે. અને તેનાથી સદા દૂર રહેવું એવુ કેટલાક મનુષ્યો આજ કાલ માને છે ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા સ્વરૂપને સમજનાર ભાગ્યેજ કોઇક હોય છે. નહિતર ગૃહસ્થાશ્રમી થવા સ્ત્રી પરણવી તેનાથી વિષય સુખ ભોગવવુ મોજ મઝા મારવી એટલામા જ ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યાખ્યાનો અર્થ મંદબુદ્ધિઓ સંપૂર્ણ કરે છે. આ પ્રમાણે આજ ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી તેવા મનુષ્યોનો ગૃહસંસાર તદન વિપરીતતાને પામે છે ગૃહસ્થાશ્રમી દંપતીઓમાં જે પરસ્પરનો પ્રેમ જોઇએ તેને બદલે એક બીજાના ઉંચા દીલ હોય છે. અરે ! કેટલેક ઠેકાણે તો એ પ્રેમને બદલે ઢીક, મૂક્કા, લાત' વગેરેના પડઘા દંપતીઓમાં પડતા જણાય છે અને આ પ્રમાણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ એટલી બધી દુર્દશાને પામ્યો છે કે તેનુ વ-

ર્ણન પણ પૂરેપુરૂં થઇ શકતું નથી કેમકે તે કરવા જતાં પૂર્વકાળના ગૃહસ્થાશ્રમની દિવ્યતા અને આધુનિક કાળના ગૃહસ્થાશ્રમના લોકોએ હાથે કરી કરી મૂકેલી અધમતાને જોઇ હૃદય દ્રવીભુત થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી ખોટા વિચારો કોણે ઉપજાવ્યા?

પરા પૂર્વથી ચાલતા આવેલા આ ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી તે દુઃખની બેડીરૂપ છે. એવા અને બીજા તેના જેવાજ વિચારો મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ઘણે ભાગે ઉત્પન્ન થવાનુ કારણ માત્ર પરણવું તે વિષયસુખને માટેજ છે એ પ્રકારની બુદ્ધિની મંદતાથી માન્યતા મનાતી હોવાથી પણ તે વિચારો ઉપજી શકયા છે. ગૃહસ્થાશ્રમના ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી પણ આવા વિચારો ઉત્પન્ન થયા છે પણ આ બધા કારણમાં એક આનાથી પણ મોટુ કારણ આ વિચારોનો ફેલાવો થવામાં સબળ સાધનરૂપ છે. અને તે કારણ તે અન્ય કંઈ નહિ પણ ગેરૂથી વસ્ત્રરંગી ભગવા વસ્ત્ર પોતાના કોઇ સ્વાર્થની ખાતર પહેરીને આજ કાલ ઉભરાઇ જતા કેટલાક ઢોંગી સાધુ અને સંન્યાસીઓ છે તેમણે આ સંબંધી જનસમાજને એવુ તો ભરમાવી દીધુ છે કે द्वार किमेक नरकस्य । નારી નરકનુ દ્વાર એ કોણ છે? તો સ્ત્રી का शृखला प्राण भृत्ताच नारी આપણને બાંધી લેનાર બેડી કઇ છે? તો સ્ત્રી એ અને બીજા એવાજ પ્રકારનાં ઘણાં વાક્યો પોતાના ઉપદેશમાં મુખથી બોલી અને પોતાના ગ્રંથોમાં લખીને તેમણે આવી ખોટી ગેરસમજ ઉત્પન્ન કરી છે.

નારી એ નરકનું દ્વાર છે? તો પૂર્વે જણાવેલા જનક, વસિષ્ઠ ઈત્યાદિને તે નરકના દ્વારરૂપ કેમ ન થઇ? તેનું કારણ તેઓ સ્ત્રીની ખરેખરી મહત્તાને તથા તેના સ્વરૂપને બરાબર સમજતા હતા. ઘરનું કામ કરનારી એક દાસીતુલ્ય તેઓ સ્ત્રીને ગણતા નહોતા.

વિષયસુખ ભોગવવાના સાધનરૂપ તેઓ સ્ત્રીને ગણતા નહોતા. પણ તેઓ સ્ત્રીને ગૃહદેવી ! તરીકે ગણતા. તેમને શક્તિ સ્વરૂપ ગણતા. અને આ પ્રમાણે સ્ત્રીતત્વ સંબંધી ખરા સ્વરૂપને તેઓ જાણતા હોવાથી તેમને તે નરકના દ્વારરૂપ અને બેડીરૂપ જણાતી નહોતી. પણ પોતાના જીવનની પ્રગાત કરવાના સાધનરૂપ જણાતી હતી.

સ્ત્રીઓ સંબધી ખોટા વિચારો ફેલાવવામાં તેના સ્વરૂપને ન જાણનારજ ભૂલ કરે છે. એ આપણે નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ કરી શકયા છીએ હવે આપણી આધુનિક ભગવાં વેષધારી ખરા સન્યાસી નહિ પણ સન્યાસનો વેષધારી નામ માત્રના સન્યાસીઓની સ્થિતિનું અવલોકન કરીશું તો જણાશે કે તેઓ માત્ર બહાર દેખવા માત્રનાજ સન્યાસી છે. પણ અતઃકરણથી તેમની સ્થિતિ જૂદા પ્રકારની છે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પછી ગૃહસ્થ શ્રમની જરૂર છેજ પણ તેઓ બાળવયથીજ સંન્યાસી થઇ ગયેલા હોય છે. ઉપર ઉપરથી જોતાં તેઓ જય ભગવાન્, જય રાધાકૃષ્ણ, જય ગોપાળ એવાં વાકયો બોલે છે પણ અદરખાનેથી જોતાં તેમને અંતઃકરણમાં કંઈને કંઇ સ્વાર્થ હોય છે. તરતમાં તો તેના સહવાસવાળા ગૃહસ્થને તેની ખબર પડતી નથી. પણ સમય જતાં કુદરત આપોઆપ તેના સ્વરૂપને ખુલ્લુ દર્શાવી આપે છે. સૂર્ય ઉપર વાદળની છાયા આવવાથી જેમ થોડો સમય તે ઢકાઇ જાય છે પણ તે છાયા ચાલી જતાં તેનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રકાશી નીકળે છે તેમ એવા મનુષ્યોના સબંધમાં પણ છે.

આ ઉપરથી અમે ખરા સન્યાસીઓને વગોવવા માગતા નથી. તેમના પ્રતિ અમારો સંપૂર્ણ પૂજ્ય ભાવ છે. કેમકે તેઓ પોતાના તેમજ ગૃહસ્થામીઓના ધર્મને બરાબર રીતે સમજતા હોય છે. અને તેથી અધિકાર આપ્યા શિવાય તેઓ કોઇને સન્યાસની દીક્ષા આપતાંજ નથી. પરંતુ અધિકારને પ્રથમ જુએ છે. ભગવાન બુદ્ધ-

દેવ જ્યારે સન્યાસ લેવા ગયા ત્યારે તેમના ગુરૂએ ત્રણ વખત કસોટિ કર્યાબાદજ દીક્ષા આપી હતી. આવા ખરા સન્યાસીઓ અમારે પરમ વંદનીય છે. આધુનિક કાળના નામ ઉપરથી સન્યાસનો વેષ લેનારના ઉપરજ અમારો આ આક્ષેપ છે. તેઓની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં જણાઇ આવે છે કે—

પદ. (ગૃહસ્થાશ્રમની શોભા સઘળી નારીથી સચવાય એ લય)

ત્યાગાશ્રમની ૧ ખરી રીતનું ક્વચિત્ પાલન થાય.
(બાકી) સઉ જગમાં દ્રષ્ટિ કરી જોતાં, વિપરીતમય તે જણાય. (૩)—
ઉપરથી ભગવું તન રાખે, અસાર છે આ વિશ્વજ ભાખે,
પણ જો અંતર દ્રષ્ટિ કરાય, સત્યા સત્યજ સઘ ભળાય. સઉ૦
ટીલા ટપકાં કંઇ જન કરતા, પગ પાળા કંઈ વનમા ફરતા;
(એવા) ઢોંગી સ્વરૂપથી કંઇ છેતરાય, જાણી સંત તે નમતા પાય;સઉ૦
બગ પેઠે ફો ૨ધ્યાનજ ધરતા, હોય જાણે મહા સુખને વરતા;
ભક્ષ કદી કઈ આવ્યુ જણાય, તરત ઉપાડી ત્યાંથી પળાય સઉ૦
ત્યાગાશ્રમના માર્ગ ન સહેલા, પણ જન જાતા તે મહિ પહેલા;
અંતે પછી દુઃખ અનુભવ થાય, વિષય વાસનામાં મન જાય. સઉ૦
સુજ્ઞે વિચારી પ્રથમજ આવું, ક્રમથી ત્યાગીપણાને સહાવું;
જેથી કદી પસ્તાવું ન થાય, કીર્તિ પણ નિજની સચવાય, સઉ૦

(अंतरोद्‌गार.)

આ પદ્યમાં લખેલા ગુણવાળા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

એવો એક સામાન્ય નિયમ છે કે એકડે એક શીખનાર છોકરો તરતજ ત્રીજી ચોપડીના પાઠ વાંચવાની ઇચ્છા કરે તો તેની ઇચ્છા ફળીભુત થઈ શકતી નથી કેમકે તેણે પહેલી અને બીજી ચોપડી પ્રથમ શીખવીજ જોઇએ. આ જ પ્રમાણે આપણા આશ્રમ

---

૧ સન્યાસાશ્રમ. ૨ પોતાની.

સબંધમાં પણ છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમનું બરોબર રીતે પાલન થયા પછી ગૃહસ્થાશ્રમી થવુંજ જોઇએ પછી સન્યાસની દીક્ષા લેવી હોય તો લેવાની જરૂર છે. પણ જો તેમ નથી થતું તો તેના ઉભય આશ્રમ ધૂળ થાય છે. નથી તો ગૃહસ્થાશ્રમની સફળતા થતી કે નથી તો સન્યાસાશ્રમની સફળતા થતી. તેથી ત્રિશંકુના જેવી તેમની દશા થઈ રહી તેઓ અહીંયાના તેમજ ત્યાંના રહી શકતા નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમ એ દુઃખને દેનાર છે માટે તેમાં ન પડવા ઇચ્છનાર મનુષ્યો તેના ખરા રહસ્યને સમજતા નથી. અને તેનાથી દૂર રહે છે. પણ વાસ્તવ રીતે તેના ખરા રહસ્યને જાણનાર મનુષ્ય તે સર્વ આશ્રમમાં શ્રેષ્ટ આશ્રમ છે એમ જણાવે છે. તેમ છતાં આધુનિક ગૃહસ્થાશ્રમીઓમાં તેના રહસ્યનું જ્ઞાન કેટલાકને ન હોવાથી તે દુ ખમય બની ગયો છે પણ તેમાં દોષ પોતાનોજ છે. તરવાર રક્ષણ કરવામા સબળ સહાયરૂપ હોવા છતાં તે પોતાની ઉપર ચલાવવાથી પોતાનોજ નાશ કરી શકે છે ભોજન પોષણ આપનાર હોવા છતાં તેને અક્રાતીયાપણે વધુ ખાવાથી વિવિધ વ્યાધિના ભોગરૂપ થઇ પડવાનુ તે એક સાધન થાય છે. અગ્નિ રાંધવા વિગેરે કામમા અત્યત જરૂરનો હોવા છતાં તેને હાથમાં ઝાલવાથી દઝાય છે. તેજ પ્રમાણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ સબધમાં પણ છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમ એ સુખ આપવાના સાધનરૂપ છે તથાપિ તેના ખરા રહસ્યને ન સમજવાથી દુ.ખના સાધનરૂપ તે આજ જ્યાં ત્યાં થઈ પડયો છે. અને તેથી આપણે આપણોજ દોષ પ્રથમ સુધારવાનો છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમ સંબધી સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું છે. આજ્ઞાનને શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું તે દર્શાવી આપવાને આ પુસ્તકના હવે પછીના પ્રકરણોનો ઉપક્રમ છે.

प्रकरण १ लानां सिद्धांतो.

१ गृहस्थाश्रमनी श्रेष्ठता परापूर्वथी छे तेथी गृहस्थाश्रमी थवुं तेमां पाप नथी.

२ गृहस्थाश्रम संबंधी खोटा विचारो आपणा अज्ञानने लीधेज प्रवेशेला होवाथी ते अज्ञानने दूर करवा गृहस्थाश्रमना खरा रहस्यनुं ज्ञान संपादन करवुं.

પ્રકરણ ૨ જું.

ગૃહસ્થાશ્રમનો પ્રારંભ-લગ્ન.

મનુષ્યના ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ તેના લગ્ન પછીથીજ થાય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યના લગ્ન થએલાં નથી ત્યાં સુધી તેને સંસાર વ્યવહારના સઘળા સુખોનો અનુભવ થયો નથી. અને તેથી પણ આગળવધીને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવીએ તો તેના ગૃહસ્થજીવનનો આરંભ થયો નથી એમ કહીએ તો તે લેશ માત્ર પણ ખોટું નથી, મનુષ્યનું જીવન એ સંસારરૂપી ગાડીનું એક પૈડું છે અને જ્યારે તેનાં લગ્ન થાય છે ત્યારે તેની સાથે સ્ત્રી રૂપી બીજું પૈડું જોડાય છે. અને જેમ એક પૈડાંથી ગાડી બરાબર નિર્ભય રીતે સ્થિરતાથી ચાલી શકતી નથી પણ બે પૈડાં હોય છે તોજ ચાલે છે. તેમ આ સંસારરૂપી ગાડી પણ એક પૈડાંથી

ચાલતી નથી આ પ્રમાણે હોવાથી અર્થાત્ મનુષ્યના ગૃહસ્થ જીવનનો પ્રારંભ તેના લગ્ન પછીથી થતો હોવાથી પ્રથમ લગ્ન સંબંધી કાંઈક વિવેચન કરવામાં આવે અને તેના ખરા રહસ્યને સમજાવવામાં આવે તો તે અધિક ઉપયોગી થઇ પડશે. કેમકે લગ્નના જેવું મહત્વનુ કાર્ય બીજું એક પણ નથી. સઘળી જિંદગીના સુખનો આધાર મનુષ્યના અનુકૂલ અથવા પ્રતિકૂલ લગ્ન ઉપરજ રહેલો છે.

મનુષ્યજીવનના સઘળા આધાર રૂપ આ લગ્નની બાબતમાં હજી ઘણા થોડા મનુષ્યોજ તેનાઉપર ધ્યાન આપતા થયા છે. નહિ તો બાકીના તો લગ્ન કરવું એ વિષયસુખને માટે છે તથા સ્ત્રી ઘરનું દાસી તરીકે કામકાજ કરવા માટે છે એવુંજ જ્યાં ત્યાં મનાય છે. જો એવું ન મનાતું હોય તો આ લગ્ન જેવી બાબત ઉપર લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયા શિવાય ભાગ્યેજ રહી શકે. ખરેખર પૂર્વના લગ્નના રહસ્યને સમજનાર મનુષ્ય ક્યાં ? અને હાલના આવા ક્ષુદ્રમતિથી કલ્પેલ લગ્ન કરનાર મનુષ્ય ક્યાં ? બંનેની અંતઃકરણની સામગ્રીમાં આકાશ અને પાતાળ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ, તથા ઉત્તર અને દક્ષિણ જેટલો ફેર છે. દીવાસળી ક્યાં ! અને ઝળહળ પ્રકાશ મારતી વિદ્યુતદ્યુતિ ક્યાં ! હાથી ક્યાં ! અને કુતરૂ ક્યાં ! ચિંતામણિ ક્યાં ? અને કાચનો કટકો ક્યાં ! મોતી ક્યાં ! અને છીપ ક્યા ! કરીયાતુ ક્યાં ! અને સાકર ક્યાં ! નાના મોટા વાસણને ઘડનાર કુભાર ક્યાં! અને બ્રહ્મા ક્યાં! સોમલ ક્યાં અને અમૃત ક્યાં ? કથિર ક્યાં ! અને સુવર્ણ ક્યાં ! જેમ આ સર્વ દ્રષ્ટાંતોમાં પરસ્પર મોટો, ભેદ છે. તેમ પૂર્વનાસંસ્કારપુરઃસર લગ્નના રહસ્યને સમજીને કરેલા લગ્ન અને હાલના માત્ર બાહ્ય લગ્નમાં તેટલોજ ભેદ છે, પ્રથમનું લગ્ન સુખને આપનાર થઇ પડે છે અને બીજું દુઃખ દેનાર થઇ પડે છે.

ભરતખંડની ઉન્નતિનો કોઇ અમુક ઉપાય બતાવે છે. તો કોઇ અમુક બતાવે છે. પરંતુ જ્યાં સુધી આ લગ્નના ખરા રહસ્યને સમજી તે પ્રમાણે વર્તન થઇ શકયું નથી. ત્યાં સુધી તેની ઉન્નતિની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. કેમકે મનુષ્ય જિંદગીનો ખરો પાયો તેના લગ્ન ઉપર રહેલો છે તેમ દેશોદયનો પાયો પણ તેના ઉપર રહેલો છે.

દેશોદયનો પાયો શાના ઉપર છે !

લગ્નનો અર્થ જોડાવુ એ થાય છે. જોડાવુ એટલે શું ! તેના સ્પષ્ટીકરણમાં જણાવીએ છીએ કે જોડાવું એટલે એક થવું પરસ્પરથી એકમેકતાને પામવું. પુરૂષની પ્રકૃતિ પોતાના ખૂટતા અંશો મેળવવા સ્ત્રી સાથે જોડાય છે અને સ્ત્રી પુરૂષ સાથે જોડાય છે. અને આ પ્રમાણે જ્યારે જોડાણ થાય છે ત્યારે તેને આપણે લગ્ન થયું એમ કહીએ છીએ. પુરૂષતત્વની સાથે સ્ત્રીતત્વનું જોડાણ થાય અને સ્ત્રીતત્વ સાથે પુરૂષતત્વનું જોડાણ થાય ત્યારેજ તેઓ પૂર્ણતાને પામે છે. અને તેથી આ વિશ્વમાં પૂર્વ પુરૂષ અને પ્રકૃતિ બેજ હતાં. અને તેમનુ જોડાણ થતાંજ આ સકળવિશ્વની ઉત્પત્તિ થઇ છે. અને આજ કારણથી લગ્નને જીવનક્રમમા એક મહત્વના પગથીઆ રૂપે ગણવામાં આવે છે. લગ્ન કર્યા શિવાય અર્થાત્ પુરૂષતત્વને પ્રકૃતિ તત્વસાથે જોડયા શિવાય કોટિ કલ્પે પણ આપણે યથાર્થ પૂર્ણતાને પામી શકતા નથી. આપણે પામી શકતા નથી એટલુજ નહિ પણ દેવવર્ગમાં વનસ્પતિ વર્ગમાં ·પશુ વર્ગમાં ટુંકમાં સર્વ વર્ગમાં યથાર્થ પૂર્ણતા લગ્ન કર્યા શિવાય પમાતી નથી. અને આમ હોવાથીજ આ સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર, પોષણ

લગ્ન સબંધી કંઇક વિચારો.

કરનાર અને સંહાર કરનાર ત્રણ મોટા દેવો બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર લગ્ન કરી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા છે. અને પોતાની સાથે લક્ષ્મી પાર્વતી અને સાવિત્રી નામની ત્રણ શક્તિઓને રાખે છે. વનસ્પતિ વર્ગમાં પણ અમુક પુલોમાં સ્ત્રી કેસર હોય છે અને અમુકમાં પુ કેસર હોય છે. આ બંન્નેનું જોડાણ થતાંજ ફળની ઉત્પતિ થાય છે. અને આ પ્રમાણે લગ્નનું પ્રાધાન્ય સર્વ સ્થળે સૂચવવામાં આવે છે. કેમકે પુરૂષતત્વ એ એક પાંખવાળું પક્ષી છે તેની સાથે સ્ત્રી તત્વ રૂપી બીજી પાંખ મળે છે તોજ તે ઉડીને ગગનવિહારી થઈ શકે છે.

લગ્નની વખતે ઉમર કેટલી જોઇએ.

લગ્નની ક્રિયા એ એક અત્યંત મહાન અગત્યની ક્રિયા હોવાથી તે કરતી વખત સ્વાભાવિક રીતે ઉમર કેટલી જોઇએ તેનો નિર્ણય કરવો પ્રથમ આવશ્યક છે. **લગ્ન એ શું છે તેને સમજી શકવાની શક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી તે કરવું ન જોઈએ.** કેમકે એવી સમજ વગરના લગ્ન ઇપ્સિત ફળને આપી શકતા નથી. અને તેથી સાધારણ રીતે દેશના હવા પાણી જોતાં પુરૂષનુ ૨૦ થી ૨૫) વર્ષની વયે અને કન્યાનું ૧૩ થી ૧૪ વર્ષની વયે લગ્ન થવું જોઇએ. નબળા બાંધાના સુકલકડી જેવા મનુષ્ય તથા સ્ત્રીએ તો લગ્નની ઉમર આના કરતાં પણ વધારે વધારવી જોઈએ. અને આમ હોવાથી આ બાબતમાં શરીરનો બાંધો જોઇ લગ્ન કરવાનું રાખવું એ બહુ ઉત્તમ છે. પણ જો કે૦ ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની અંદરની તો પુરૂષની ઉમર નજ હોવી જોઇએ. કેમકે તેમ કરવાથી લગ્નનો હેતુ બરોબર રીતે સાચવી શકાતો નથી અને અકાળે બ્રહ્મચર્યના ભંગથી વિવિધ વ્યાધિ થવાનો

સંભવ છે. જનસમાજની સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં અફસોસ થાય છે કે આ બાબત ઉપર હજી કોઇકનુંજ ધ્યાન ખેંચાય છે.

ન્હાનપણમાં છોકરાં છોકરીના લગ્ન કરવાથી પરિણામ કોઇપણ જગ્યાએ શુભ આવ્યું હોય એમ અમારી જાણમાં નથી. અમારાં છોકરાના વહેલા લગ્ન થાય તો તેને પ્રજા પણ વહેલી થાય તે અમને જોવા મળે અને અમને લ્હાવો વીતે એ પ્રમાણે વિચાર કરીને પણ કેટલાક મા બાપો પોતાનાં છોકરાંઓને વહેલા પરણાવી દેછે ! આનું શું પરિણામ આવે છે ! નાનપણમાં શક્તિનો એવા માર્ગે ઉપયોગ કરવાથી શરીર દુર્બળ પડી જાય છે. કદાચ તેમને પ્રજા થાય છે તો તે મગતરાં જેવી હોય છે. આવા બાળકો કોનો શું ઉદ્ધાર કરી શકવાનાં હતા તે વિચારવું મહા મુશ્કેલ થઇ પડશે નહિ.

ભરત જેવા શૂરવીર, લવ કુશ જેવા બાણાવળી બાળકો કયાં છે ! આજના બાળકોની સ્થિતિની તપાસ કરશો તો સોમાં પંચોતેર ટકા દુબળાં પડી ગયેલાંજ તમને જણાશે. આ સર્વ થવાનુ કારણ શું? તો એજ કે નાની ઉમરનો સબધ? હે ભારતવાસીઓ ? શરમાઓ. તમારાં આવાં કૃત્યથી શરમાઓ. તમારાજ હાથે તમારા પ્રિય પુત્ર પુત્રીના નાશના બીજ ના રોપો. તેને ઉખેડી નાંખો. જ્ઞાતિના અગ્રેસર શેઠીઆઓ ? તમારી જ્ઞાતિની આ રીતે પાયમાલી થતી હોય તો તેને એકદમ અટકાવી દો. તેમાં તમારી મહત્તા છે

જાપાન દેશ આજકાલ ઘણુંજ આગળ પડતા દેશ તરીકે ગણાય છે. ત્યાંની પ્રજા સાહસિક અને બળવાન છે. આ શિવાય પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં પણ બળવાનપણું વિશેષ જોવામાં આવે છે તેનું કારણ જોતાં એક રીતે તેઓ યોગ્ય વય થયા વીના પરણતા નથી

એમ પણ કહેવાય છે. જાપાનમાં લગ્ન વખતની ઉમર નીચે પ્રમાણે છે.

૧૫ વર્ષથી નાની છોકરીએ અને ૧૭ વર્ષથી નાના છોકરાએ લગ્ન કરવું નહિ એવો કાયદો છે. આંકડાઓ ઉપરથી જણાય છે કે દર વર્ષે બેહજાર છોકરીઓ ૧૫ વર્ષની વયે સાત હજાર છોકરીઓ ૧૬ વર્ષની વયે અને ચાલીસ હજાર છોકરીઓ ૨૦ વર્ષની વયે લગ્ન કરે છે. સને ૧૯૧૦ માં ૪૭૫૩૬ છોકરીઓએ ૨૧) વર્ષની વયે અને ૪૫,૨૨૧ છોકરીઓએ ૨૨ વર્ષની વયે લગ્ન કર્યું હતુ આથી સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે જાપાનમાં ૨૧ વર્ષની વયે છોકરીઓનાં લગ્ન થાય છે. અને ૨૬ વર્ષની વયે પુરૂષના લગ્ન થાય છે. સને ૧૯૧૦ માં સત્તરમે વર્ષે લગ્ન કરનાર છોકરાની સંખ્યા ફક્ત ૩૦ ની હતી.

બાળ લગ્નનો જ્યાં આ પ્રમાણે નિષેધ હોય ત્યાં ઉન્નતિ થાય તેમા શી નવાઈ!

બાળલગ્ન.

વર્તમાન સમયમા ઘણે ભાગે માબાપ પોતાના છોકરાને નાની ઉમરમાં પરણાવી દેવામાં મોટી આબરૂ સમજે છે. અને આ લેખકના મિત્ર તરફથી તેને એક વખત કહેવામાં પણ આવ્યું હતું કે નાની ઉમરમાં અમારા પુત્ર પુત્રાદિના લગ્ન ન થાય તો અમારી આબરૂ ઓછી ગણાય છે. ખરે આબરૂ તો મહા મોટી ઓછી થાય. ધિક્કાર હજો એવી આબરૂ ઉપર અને એવામાં આબરૂ માની વહેલું લગ્ન કરી નાંખનાર પુત્ર પુત્રાદિનાં મા બાપો ઉપર કે જેઓ પોતાને હાથેજ પોતાના પુત્રને કૂવામાં નાંખે છે. અને પોતાના પુત્રનો સ્વાર્થ પોતાને હાથેજ બગાડે છે. નાની વયમાં લગ્ન કરવાથી

ઘણા ઘણા અનર્થ થવા સંભવે છે વર્ષ અને ૭ માસના છોકરા છોકરીઓને પણ તેમના મા બાપ પરણાવી દેનાર કેટલેક સ્થળે જોવામાં આવે છે. આથી કજોડાં થઈ રહે છે. તેમજ જો કદાચ નાનપણમાં છોકરાંઓને મરણનો ભય વિશેષ રહેતો હોવાથી જો કોઇ પરમધામને પામે છે અને ન્યાતમાં પણ જો પુનર્લગ્ન કરવાની છૂટ હોતી નથી તો બિચારી કન્યાના પુરા ભોગજ મળે છે. કેમકે તેને આખો જન્મારો વૈધવ્યમાં વ્યતિત કરવો પડે છે અને જો કદાચ છોકરીનું મરણ થાય છે અને ન્યાતમાં પણ જો ભોગ જોગે કન્યા વિક્રય કરવાનો ધારો હોય છે. અને પરણનાર પક્ષનાં ગરીબ હોય છે તો તેમા તેનો આખો જન્મારો કુંવારાપણામાં જાય છે. છોકરા છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેનાર મા બાપ આ વખત " દૈવ " નો દોષ કાઢી રડે છે પણ એમ વિચારતા નથી કે આપણે જાતેજ આમાં ભૂલ કરી છે પોતાના બારણામાં પ્રથમ બાવળ વાવી કાંટાના ત્રાસથી કટાળનાર મનુષ્યના જેવી તેઓ ટેવ રાખે છે. કેમકે દેવ એ **કાંઈ અન્ય વસ્તુ નથી પણ મનુષ્યના કર્મ પ્રમાણે ફળ આપનાર એક કુદરતી સત્તા છે.** અને એ સત્તા સર્વને કર્મ પ્રમાણે ફળ અબાધિતપણે આપ્યેજ જાય છે. અને આમ હોવાથી આમાં ભૂલ માબાપનીજ છે તેમ છતા તેઓ હાથે કરી બાવળવાવી મને કાટા વાગેછે અને દીવો હાથમાં લઇ કુવામાં પડયા પછી હું કુવામા પડી ગયો એ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને પછીથી પોતાનાં પુત્ર પુત્રી આદિને આપેલ દુઃખને જોઇને રડે છે. પરમાત્માએ આ મને દુઃખ આપ્યુ છે માટે તેનુ નિવારણ કરો એમ સર્વત્ર વદેછે પણ તેને સારી શાંતિ મળતી નથી. આવા મનુષ્યોને તે સાચી શાંતિ અને સુખ કયાંથી મળે ? આવા મનુષ્યોને માટે શ્રી કૃષ્ણ

ભગવાન્ પોતેજ જણાવે છે કે "જેઓ પોતાના સ્વકર્તવ્યને વિસા-રીને ભૂલને પાત્ર થાય છે, તેને અગણિત દુઃખો આવા પડેછે પછી આ દુઃખને ટાળવા પછી તે અંહિ તંહિ ફાંફાં મારેછે પણ કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા શિવાય તેનો છૂટકારો થતો નથી."

એક નાના કુમળા ઝાડને તે બરોબર પૂર્ણતામાં આવે તે અ-ગાઉ જો તે ઝાડને ઉખેડી નાંખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે ઝાડ તરતજ સુકાઈ જાયછે. તેજ પ્રમાણે આપણા શરીરને માટે પણ સમજી લેવાનુછે અને તેના ઉપર ધ્યાન આપી તેનું સંર-ક્ષણ કરવાનુંછે.

" માનવતનુ આ જગતમાં બહુ પુણ્યથીજ પમાય છે,
ચિંતામણી સુરવૃક્ષ, સમ તન, શાસ્ત્ર સર્વે ગાય છે,
સાવધ થઈ કદી તે પ્રતિ કંઇ લક્ષ નહિ રૂખાય છે,
તો અંતમાં ધૂળથી મળી, તનુ સદ્ય આ વિલાય છે

આ વાકય પ્રમાણે આપણુ માનવ તનુ બહુ પુણ્યથી પ્રાપ્ત થએલું હોવાથી જો તેના પતિ આપણે સાવધાનતા રાખતા નથી તો ખોટુ પરિણામજ આવે છે. જેમ વાંદરાની કોટમા મણિ બા-ધ્યો હોય તેનો તેને લેશ પણ કિંમત હોતી નથી તેમ આપણા શરીરનો આપણને કિંમત હોતી નથી તેથી તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરીએ છીએ. આથી પરિણામ એ આવે છે કે આપણુ આવુ મોઘુ શરીર આખરે ધૂળમા મળી જઇ નાશ પામે છે.

મનુષ્ય સુદૃઢ શરીરવાળા બાળકોની ઇચ્છા રાખે છે.? મનુ-ષ્ય પોતાના બાળકો ભરત કે શુકદેવ જેવા બળવાન અને સુબુદ્ધિ-વાન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે? મનુષ્ય પોતાને શરીરે સુખી રહેવા-ઇચ્છા રાખે છે! મનુષ્ય પોતાની સ્ત્રી પૂર્વની વીર અને ધાર્મિક

ઓઓના જેવી થાય તેવી ઇચ્છા રાખે છે ! પણ એ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થઈ શકે તે અર્થે જે બાળલગ્નનો અટકાવ કરવાની જરૂર છે તે સબધમાં આંખ આડા કાન કરે છે અને તેથીજ પોતાનો ઇચ્છાને અનુરૂપ ફળ તેને પ્રાપ્ત થતુ નથી. અને તેથી જેમ કાગળની હોડી કરી સમુદ્રને તરી શકાતો નથી. પૂર્વના માર્ગમાં પગલા ભરનાર પશ્ચિમમાં જઇ શકતો નથી પાણી વલોવાથી માખણ નીકળી શકતુ નથી અને નેવના પાણી મોભે ચઢી શકતાં નથી. તેમ બાળલગ્ન કરી પછી તેનાથી ઉત્તમ ફળની આશા રાખી શકાતી નથી. કેટલાક મનુષ્યોનો એવો પણ સ્વભાવ પડી ગયો છે અને તે એકે તેઓને બાળલગ્ન કરવાં કરાવવાં પ્રિય હોતા નથી પણ એક કારણને લઇને તેને કરવા પડે છે.

બાળલગ્ન કરવામાં રૂઢીનું પ્રાબલ્ય.

પોતાને પ્રિય ન હોવા છતાં બાળલગ્ન કરવાની ફરજ તેમને રૂઢી અથવા ચાલ પાડે છે. તેમની ન્યાતમાં અમુક રિવાજ ચાલતો હોય તો તેને અનુસરી ને તેઓ ચાલ્યા કરે છે. અને આ બાળલગ્નના સંબંધમાં પણ તેમજ કરે છે. જ્ઞાતના બંધનથી અથવા આપણા બાપદાદાના રિવાજને અનુસરી જો આપણે બાળલગ્ન ન કરીએ તો આપણી આબરૂ જશે એમ વિચાર કરી તેઓ પોતાનાં છોકરા છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેવામાં પોતાની મહત્તા (?) સમજે છે પણ આમ કરવામાં તેઓ અત્યંત ભૂલ કરે છે.

પોતાના સહજ મિથ્યા સ્વાર્થની ખાતર અથવા રૂઢીની ખાતર પરણનાર દંપતીનો ભવ બગાડવાનું કામ કોઈ પણ સમજુ માબાપે કરવું જોઇએ નહિ સારૂ દેખાય આબરૂ જળવાય અને રૂઢીનો ભંગ

ન થાય. તેટલા ખાતર કેટલાક માબાપો આ કર્મ કરે છે પણ આ સારૂ દેખાવાનો, આબરૂ જળવાઇ રહેવાનો, અને રૂઢીનુ પાલન કરવાનો અર્થ એવો ન હોવો જોઇએ કે આપણે દુ:ખી થઇને પણ માત્ર જનસમાજમાં સારૂ દેખાડવાને અમુક કામ કરવું. આબરૂનો અર્થ એજ છે કે આપણી સ્થિતિ અનુસાર ચાલી દેશકાલ પ્રમાણે કોઇ કાર્યમાં અમુક સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તો તે કરી વિહિત માર્ગે ચાલવું. અવિહિત કર્મો અર્થાત્ પાપ કર્મો કરવાથીજ આબરૂ જવાનો સભવ આવે છે. માટે તેવાં કર્મો એક પણ કરતાં સાવધાનતા રાખવી. અને જે નિર્દોષ અને શુદ્ધ કર્મો હોય તેનુજ પાલન કરવું પણ આ પ્રમાણેના આબરૂના અર્થને કોઈ સમજતુ નથી પણ તેનાથી ઉલટું હજારો મનુષ્યો માત્ર આબરૂની ખાતર અથવા લોકાચારની ખાતર પોતાની સ્થિતિ ન હોવા છતાં ન્યાત જાતમાં હજારો રૂપૈયાનો ખર્ચ દેવુ કરીને પણ કરે છે. પણ આ યથાર્થ આબરૂ નથી કેમકે થોડો સમય વિત્યાબાદ જેને ત્યાથી રૂપિયા આણ્યા હોય છે તેને ન ભરી શકાવાથી તેને બારણે તગાદો થાય છે. છેવટે ફરીયાદ થઇ વારંટ પણ નીકળે છે. અને તે મનુષ્યને અતે કેદમાં જવુ પડે છે. અને તેથી આ પ્રમાણે વહેલી નહિ તો મોડી પણ આવા મનુષ્યોની આબરૂ ગયા વગર રહી શકતી નથી. અને આમ હોવાથી પ્રથમથીજ પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરી ખર્ચ ખર્ચ્યો હોય છે તો તેની આબરૂ જવાનો વખત આવતો નથી.

લોકાચાર અને તેમાં કરવો જોઇતો સુધારો

यद्यपि शुद्ध लोक विरुद्ध ना करणीय ना चरणीयम् અર્થાત્ આપણું કામ શુદ્ધ હોય તો પણ જો તે લોક વિરૂદ્ધ હોય તો તેને બિલકુલ ન કરવું. એવું સસ્કૃત વાકય બોલી કેટલાક મનુષ્યો લોકાચાર પ્રમાણે ચાલ્યા શિવાય અમારો છુટકો

નથી એમ જણાવે છે. પણ વિચાર કરીને જોતાં દેશકાળની સ્થિતિને અનુસરી લોકાચારમાં પણ થોડો ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. આપણા વૃદ્ધો બહારગામ મુસાફરી કરતા ત્યારે રેલ્વેટ્રેનના અભાવે ગાડામાં બેસતા હતા. તેથી હજી પણ આપણે ગાડામા બેસીને મુસાફરી કરવી એમ કહીએ તો તે ઠીક ગણાતુ નથી તે વખતમા ગાડીનુ સાધન નહોતુ તેથી તેઓ તેમ કરતા હતા પણ હવે તે સાધન થયા પછી પણ આપણે તેજ પ્રમાણે કરવુ એ એક પ્રકારના ગાડરીયા પ્રવાહને સૂચવે છે. અને તેથી તેમા જેમ આપણે સુધારો કરી હવે ગાડાને બદલે રેલ્વેટ્રેનમાજ મુસાફરી કરતા થયા છે તેજ પ્રમાણે દરેક બાબતમા આપણે પૂર્વના રીત રિવાજને અનુસરીને ચાલતા તેમાં થોડો કાંઈક સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તો તે કરવાની પ્રણાલિકા રાખવી યોગ્ય છે.

મુસલમાની રાજ્યના વખતમાં પણ હિંદુઓને અમુક અમુક કષ્ટો સહન કરવા પડતા હતાં અને તેને લીધે પણ તે વખતમાં કેટલાક રીતરિવાજો આપણા પૂર્વજોએ દાખલ કર્યા હતા. હજી પણ તેને અનુસરીને ચાલી તેમાં સુધારો કરવાની જરૂર જણાય તે છતા ન કરવો એ એક પ્રકારની ના હિમ્મત અથવા બાયલાપણુ જ છે.

આ જગતના મનુષ્યો પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીને જોતાં તે એક ‘અંધેરી ટોળી દો દાતાર’ની માફક ગતિ કરતા હોય તેમ ઘણે ભાગે જણાય છે. હિરાલાલભાઈએ પોતાના માબાપની પાછળ બે હજાર રૂપૈયા ખર્ચ્યા તેથી મારે પણ ખર્ચવાજ જોઇએ અને મગનલાલભાઇએ પોતાના પુત્રના લગ્ન પાંચ વર્ષની વયે કર્યા અને હું ન કરૂ તો મને હલકો

ગણે તેથી મારે પણ કરવાંજ જોઇએ. એ પ્રમાણે દેખાદેખી કરી પૈસાના ખર્ચ ખર્ચવા અને પોતાનાં પુત્ર પુત્રીઓને વહેલાં પરણાવી દેવા તૈયાર થઇ જાય છે. પણ આમ કરવુ એ સદ્વિવેકી મનુષ્યનુ લક્ષણ નથી. આપણે પણ આંધળાની ટોળી જેવા નથી કે એક ચાલ્યો કે તેની પાછળ બીજાએ ચાલવું. આપણે મનુષ્ય છીએ. આપણે દેખતા છીએ આપણને બુદ્ધિ છે તો પછી શા માટે આપણે આવી અધોગતિ કરનાર અનુકરણની ટેવ રાખવી જોઇએ તે જરા પણ સમજી શકાતું નથી. તમારા અંતઃકરણમાજ વિચારી જુઓ કે માત્ર દેખાદેખી કરી હદ ઉપરાંતનો ખર્ચ ન્યાતીવરામા કરી દેનાર અને નાની ઉમરમાં પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને પરણાવી દેનાર મનુષ્ય શું જ્યારે તેને ખર્ચના રૂપિયા તેનો લહેણદાર માગવા આવશે ત્યારે અને કોર્ટમાં દાવો કરી તેને કેદમા બેસાડશે ત્યારે અને પુત્ર પુત્રીમાંથી કોઈનું પ્રારબ્ધવશાત આવી ખુટશે અને તેની પાછળ રહેનાર વ્યક્તિ દુઃખ પામશે ત્યારે પોતાની આબરૂને શુ મધ મૂકીને ચાટશે ? ધિક્કાર હજો એવી આબરૂ ઉપર કે જે આવી વિપત્તિમાં ઉતારનાર થઈ પડે છે ! પૂળો મૂકજો એવી રૂઢી અને લોકાચાર પર કે જે આપણને દુઃખના ઉંડા ખાડામાં હડશેલી મૂકે છે.

મનુષ્યે શાથી ડરવાનુ છે ? માત્ર પાપથીજ અંતઃકરણ જે યોગ્યમાર્ગ સૂચવે તે માર્ગે વહન કરનાર મનુષ્ય જ પોતાના ગૃહજીવનને વધારેને વધારે ઉત્તમ કરી શકે છે. અને તેથી સદ્વિવેકી મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણનો ડર રાખી પ્રત્યેક કાર્ય કરવાના છે. બાળલગ્ન કરવાં એ અવનતિને કરનાર છે એવું અંતઃકરણમાં માનનાર પણ લોકાચારને લીધે તેને વર્તનમાં નહિ મૂકનાર

મનુષ્યે આ બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી પોતાના અંત.કરણની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવાની ખાસ જરૂર છે.

બાળલગ્ન કરવાનું એક સબળકારણ.

પોતાનાં છોકરાં અને છોકરીઓને વહેલા પરણાવી દેનાર મા બાપો આ સ્થળે આક્ષેપ કરશે કે જો અમે અમારાં પુત્ર પુત્રીના વહેલાં લગ્ન ન કરી નાંખીએ તો વ્યભિચાર થવાનો પ્રસંગ આવશે તથા સ્નેહલગ્ન' **'આનંદ લગ્ન'** જેવા લગ્નો થશે. પણ વિચાર કરીને જોતાં આ આક્ષેપ બાળલગ્ન કરવાના સંબંધમા ટકી શકે તેમ નથી આજના વર્તમાન સમયમાં વહેલાં લગ્ન કરી નાંખનાર કુટુંબોમાં વ્યભિચાર બિલકુલ ચાલતો નથી એમ કોઇથી કહેવાય તેમ નથી. થોડા અથવા ઘણાં પ્રમાણમાં એ સડો તેમા પેઠેલો હોય છે તેનુ નિરિક્ષણ બારીકપણે અવલોકન કરવાથી થઈ આવે છે. અને તેથી બાળલગ્ન ન કરીએ તો વ્યભિચાર વધે એ માનવું સર્વાશે યોગ્ય નથીજ. જેમ પાડાને રોગ થયો હોય અને પખાલીને ડહામ દેવામાં આવે તો તે નિરૂપયોગી થઇ પડે છે. તેમ વ્યભિચારનો સડો દૂર કરવા બાળલગ્ન કરવાં ને પણ નિરૂપયોગીજ છે. અને આથી એ સડો દૂર કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યે બાળલગ્ન કરવા ઇષ્ટ નથી પણ કાંઇક બીજુજ કર્તવ્ય કરવાની જરૂર છે.

વ્યભિચાર શાથી અટકી શકે ?

ઉત્તમ પ્રકારની નૈતિક અને ધાર્મિક કેળવણી અને ઉત્તમ સહવાસ આ બે સાધનો વ્યભિચારને અટકાવવાને એક રામબાણ જેવા અમોઘ છે. સ્કુલોમાં અપાતી કેળવણી તેનેજ ખરી કેળવણી નું સ્વરૂપ આજ કેટલાક મનુષ્યો સમજે છે પણ

તેમ નથી અને તેથી ખરી કેળવણી કેવી હોવી જોઇએ તેનું જ્ઞાન સંપાદન કરી પ્રત્યેક માબાપે પોતાના બાળકને તે આપવી જોઇએ. અને જ્યારે તેમાં કરવામાં આવે ત્યારે વ્યભિચાર નિર્મૂલ થવા લાગે છે આ શિવાય વ્યભિચારનો નાશ કરવાનું બીજુ પણ એક સબળ સાધન છે તે સહવાસ છે. ઉત્તમ પ્રકારના મનુષ્યોનો સહવાસ હમેશા રાખવો જોઇએ. કેમકે **સહવાસ એ મનુષ્ય જીવનને સારૂ અથવા નઠારૂં કરવાના સબળ સાધન રૂપ છે.** જેમ સારા અંજીરને નઠારા અંજીરની સાથે મૂકવામાં આવે તો તે પણ નઠારૂં થઇ જાય છે. તેમ ઉત્તમ મનુષ્ય હોય તો પણ તેને નઠારા મનુષ્યનો સહવાસ થવાથી તે પણ નઠારો થઇ જાય છે. અને તેથી સહવાસના સંબધમાં મનુષ્યે અત્યત સાવધાનતા રાખવાની છે. પોતાના પુત્રે અથવા પોતાની પુત્રીએ ઉત્તમ કેળવણી લીધી છે તેથી તે બગડવાનો સંભવ નથી એવુ માની માબાપ બેસી રહે છે. અને જો એ મનુષ્યને સહવાસ સારો હોતો નથી તો તેનું પરિણામ ઘણુજ ખરાબ આવે છે;અને વિપરીત પ્રસંગો ઉભા થવા પામે છે. આથી માબાપે બનતા સુધી પોતાના પુત્ર પુત્રીને, સહવાસ કોનો છે તે સબધમાં દેખરેખ રાખવાની અગત્ય છે.

એક પાણીનું ટીપુ તપી ગએલા લોઢા ઉપર પડે છે તો તે તરતજ બળીને ભસ્મ થાય છે. પણ જો તેજ ટીપુ સમુદ્રની છીપ-માં રહેનારી માછલીના ઉદરમાં યોગ્ય દેશકાળે પડે છે તો તેનુ મોતી થાય છે. પાણીનું ટીપુ એકનુ એક છતાં તેનામા આવો અદ્‌ભુત ફેરફાર કોનાથી થાય છે? સહવાસથી. એક ટીપાએ લોઢાનો સહવાસ કર્યો તેથી તે બળીને ભસ્મ થયુ. બીજાએ છીપનો સહવાસ કર્યો તેથી

તેનુ મોતી થયુ. અહા કેવુ મોટુ પરિવર્તન આ સહવાસ કરી શકે છે ! અને આમ હોવાથી હમેંશા પુત્ર પુત્રીને સહવાસ કોનો છે. અને તેમાં પણ તે યોગ્ય છે કે કેમ તેનો નિર્ણય પ્રત્યેક માબાપે કરવાનો છે. અને તેમણે પોતાનાજ વર્તનથી તેમના મગજમાં સારા સંસ્કારોની છાપ પાડવી ઘટે છે.

વૃદ્ધ લગ્ન.

બાળલગ્ન કરવા જેમ હાનિકારક છે તેમ વૃદ્ધ લગ્ન અર્થાત્ ઉમરે આવી ગયા પછી છેક વૃદ્ધાવસ્થાએ લગ્ન કરવા તે પણ સર્વાંશે હાનિકારકજ છે. ઉમર થઈ ગયા પછી લગ્ન કરવાથી પણ કજોડુ થાય છે. અને તેથી તે કરવા યોગ્ય નથીજ. કેમકે વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી વખતે મૃત્યુને શરણ થઇ જવાય અને પાછળ પોતાની સ્ત્રી કે જેણે સસાર શુ છે તે પણ બરાબર જાણ્યુ નથી તેને બિચારીને દુઃખમા નાંખી જવી તેનાં કરતાં વૃદ્ધાવસ્થાએ અમુક કોઇ માણસ રાખી તેની પાસે કામ કરાવવુ સર્વોત્તમ છે. પણ જેઓ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોચ્યા છે, જેનુ શરીર છેકજ લથડી જઇ ડાચાં બેસી ગયાં છે, જેને પુત્ર પુત્રવધુ ઇત્યાદિનુ સુખ છે, તેવા મનુષ્યો માત્ર અમારૂ શરીર ઘરડૂ થયુ છે કાંઈ મન ઘરડુ થયુ નથી એ સ્વભાવ તથા વિચારને અનુસરી 'વૃદ્ધ લગ્ન' કરવા તૈયાર થાય છે. તેમને તે કામ પોતાની આબરૂ ઉપર પાણી ફેરવવા જેવું છે. તેમના ધોળામાં ધુળ નાખવા રૂપ આ કામ છે અને તેને સર્વ જનસમાજે સર્વદા વખોડી નાખવાની જરૂર છે.

ઉમરે આવી ગએલા મનુષ્ય સાથે પોતાની પુત્રીઓના લગ્ન કોઇ પણ વિચાર સંપન્ન સમજુ માબાપ કરતાં

વૃદ્ધલગ્ન કરવામાં મદદ કોણ કરે છે? જ નથી પણ તેમાં મદદરૂપ કેટલાક કન્યાવિક્રય કરનાર માબાપો થાય છે વૃદ્ધ અવસ્થાએ લગ્ન કરવા ઇચ્છનાર પાસે તેઓ મોં માંગ્યા પૈસા લે છે. અને તે લઇ પોતાની પુત્રીને તે ' મડદાં સાથે મીંઢળ ' બધાવા રૂપનું લગ્ન કરે છે. આવા મનુષ્યો પણ સર્વદા ધિક્કારને પાત્ર છે.

કન્યાવિક્રય. પોતાની પુત્રી પરણાવતી વખત તે પરણનાર મનુષ્ય પાસેથી મોમાંગ્યા રૂપિયા લેવા એ કન્યાવિક્રયનો સામાન્ય અર્થ છે. કન્યાવિક્રય એટલે પોતાની **કન્યાનું વેચાણ.** આ કન્યા વિક્રયનો જે જે ન્યાતમાં ધારો છે તે કોઇ પણ દિવસ વાસ્તવ ઉન્નતિને પામી શકવાની નથી. પોતાનાજ માંસને-કન્યાને વેચવી એ કેટલું બધુ નીચું કૃત્ય કહેવાય. કન્યાવિક્રય કરનાર માબાપો પોતાની કન્યા વેચી તેના પૈસાવડે સુખી થવા ઇચ્છે છે પણ આ ઇચ્છા તેમની કોઇ પણ દિવસ ફળીભુત થઇ શકતી નથી. શુ ધળની ઉપર મોટો મહાલય રચી શકાય છે ખરો કે? ના ત્યારે શુ નેવના પાણી મોભ ઉપર ચઢી શકે છે ખરા કે? ના તેમજ આ કન્યા વિક્રય કરનારની પાસે પણ પૈસા રહી શકતા નથી. પ્રથમ તો તે મોટા ઢગલાને જુએ છે. પણ પાછળથી તેમાંથી એક પાઇ પણ રહેતી નથી. કાંતો ચોરી થાય છે. કાંતો ખોવાઇ જાય છે કાંતો બેંકમાં મૂકયા હોય અથવા કોઈ શ્રૉફની પેઢીએ રાખ્યા હોય તો તે બેંક ભાગી જાય છે. અને શ્રૉફ દેવાળુ કાઢે છે. કાંતો આગ લાગી બળી જાય છે. પણ આ પ્રમાણે કોઈ પણ રીતે તેનો નાશ થયા શિવાય રહેતો નથી. અને ' કન્યા વિક્રય કરનારના હાથમાં આખર ધૂળને ધૂળ ' એ વાકય પ્ર-

માણે તેના હાથમાં આખરે ધૂળજ રહે છે.

કન્યા વિક્રય કરનાર મનુષ્ય નીચમાં નીચ કહેવાય છે. અને તે નીચેની આખ્યાયિકાથી સ્પષ્ટ સમજી શકાશે એક વખત એક નીચમાં નીચ ધ ધો કરનારી ભ ગીયણુ માસ રાંધતી હતી તેવામાં ત્યાં થઇને એક મનુષ્ય ગયો અને તેને ગયા પછી તરતજ તે ભં· ગીયણુ ઉઠીને તે જે રસ્તેથી ગયો હતો ત્યાં પાણી છાંટયું તેની આ ક્રિયાને પાછળથી આવતા એક બીજા મનુષ્યે જોઇ તેથી તે તેને કહેવા લાગ્યો કે હે ચ ડાલિની ? તેં આમ શાને કર્યું ? ત્યારે તે બોલી કે મારા કરતા પણ આ હમણુા ગએલો મનુષ્ય પાપી વધારે છે તેથી તે અહિંથી ગયો હતો તેથી જગ્યા અપવિત્ર થઈ હતી તેને પાણી છાંટી પવિત્ર કરી. આ સાભળી તે મનુષ્ય બોલ્યો કે તારા કરતા એ મનુષ્ય નીચ શાથી છે ? ખરેખરી નીચમાં નીચ તો તુજ છે. આના જવાબમાં તે બોલી કે સાંભળો હુ જાતે નીચછું અને પશુ વીગેરેનુ માસ રાંધીને ખાઉછુ પણ આ મનુષ્ય તો પોતાનુજ માંસ ખાય છે. અને તેથી હું તેને મારા કરતાં વધારે નીચ માનુછુ કેમકે હુ કાઇ પોતાનું માંસ ખાતી નથી. તેનુ આ પ્રકારનુ બોલવું સાંભળી તે આવેલા મનુષ્યે કહ્યુ કે પોતાનુ માંસ તે કોઈ ખાતુ હશે ? ખરેખર તુ જુઠુ બોલે છે ત્યારે તે ચ ડાલિનીએ જણાવ્યુ કે હું સત્યજ કહુછુ. કે તે માણસ પોતાનુજ માસ ખાય છે. આમ કહી તેણે જણાવ્યુ કે આ મનુષ્યે કન્યાવિક્રય કર્યો છે. અર્થાત્ પોતાની કન્યાને વેચી છે. અને તેનાં વેચાણના પૈસાથી પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે વીગેરે. આ સાંભળી તે મનુષ્ય' તારૂ કહેવું ખરૂ છે એમ કહી પેલા કન્યાવિક્રય કરનાર મનુષ્ય તરફ ધિક્કારની લાગણી પોતાના મન સાથે દર્શાવી ત્યાથી પ્રયાણ કર્યું.

કન્યાવિક્રય કરનાર દુષ્ટ નરાધમ રાક્ષસો ? તમે આવુ કર્મ કરતાં લજાઓ ? આવુ કર્મ કરવા પહેલાં મરણને વશ થઈ જાઓ. કેમકે જો તમે એવુ કર્મ કરશો તો તમારા મુખ ઉપર આ કર્મની એવી તો છાપ લાગી જશે કે તમારૂં મોઢું જોવાની પણ જગત્ ઇચ્છા રાખશે નહિ. શુ દીકરીના પૈસા લઇ સુખી થવાની ઇચ્છા રાખો છે ? શુ પોતાની વહાલી પુત્રીઓનુ વેચાણ કરી તમે તેનાથી વૈભવી થવાની ઇચ્છા રાખોછો ? નહિ કદાપિ નહિ તમારી આ ઇચ્છા તમારી આ મનકામના કોટિ કલ્પે પણ પૂર્ણ થવાની નથી. જરા આંખ ઉઘાડો ? અને જુઓ કે દીકરીના પૈસા લઇને કોણ સુખી થયુ છે ! કોઈ જ નહિ. ત્યારે આમ હવામાં બાચકા ભરવા રૂપ કર્મ શા માટે કરોછો ? ખરેખર સત્યજ છે કે.

પદ રાગ ભરથરીનો.

દીકરીતણા પૈસા લઇ, સુખી થયું નથી કોઈજી.
પ્રથમ મળે કદી હાથમા પણ રે'ના આખરે પાઈજી,
સુજ્ઞ જને તે વિચારવું;

શૂળની શય્યાપર તો કદી ના સુખમાં સુવાયજી,
જ્યા ત્યા ભોકાતી તેવળી, દુઃખદે આપણી કાયજી૧
રૂધિર વહી થાય વેદના૦

તેમજ આ કન્યાવિક્રયે, થાય દુઃખ અપારજી,
મતિમંદ જન નવમાનતા, ખાય કુદરતે મારજી,૨
ભૂલ ના કદી તે તો સાંખતી,

---

૧ કાયામાં–દેહમા, ૨ આવા કન્યા વિક્રય કરનાર મનુષ્યને કુદરત પોતેજ તેને વિવિધ હાનિ કરાવીને ગુપ્તમાર મારે છે. અર્થાત્ દુઃખ દેછે, કેમકે કુદરતની વ્યવસ્થામાં જરા પણ ભૂલ ચાલી શકતી નથી.

દીકરી અને ગાય દોરતાં, દોરે ત્યાં ચાલી જાયજી,
(પછી) કસાઇવાડ ભલે દોરવો, ના ન તેથી પડાયજી;
કાઝે તે રક્ષક હાથમા.

રક્ષક થઇ ભક્ષક ઠરે, એવા જન મતિ મંદજી,
આખર બહુ પીડ પામતા, પણ ના થાય નિસ્પંદજી[1]
કાઝે લોભજ એવી વસ્તુ છે.

પય ના દીએ નિજ માત ત્યાં, કરે શું તેહનું બાળજી,
કોને કહે ભુખ વેદના, મારી આજ તું ટાળજી,
(કેમકે) બોલાતું ના કદી તે થકી;

તેમજ નિજ પુત્રીઓ તણી, સ્થિતિ બાળના જેવીજી,
મા બાપ જ્યાં તેને મૂકતા ત્યાંની સઉ વાત સહેવીજી.

ધિક્ ધિક્ હજો એ માબાપને,

અંતરોદ્ગાર

કન્યાવિક્રય બંધ કરવાનું સાધન કોના હાથમાં છે ?

કન્યાવિક્રય શાથી અટકી શકે તે સબંધમા વિચાર કરતાં જણાય છે કે તેનો અટકાવ કરવાના ત્રણ સાધનો છે અને તે આ પ્રમાણે છે પ્રથમ પોતાની ન્યાતીમાં આ રિવાજ ચાલતો હોય તો તેને અનુસરીને કન્યાવિક્રય કરવા તૈયાર ન થવુ અને પોતે પહેલ કાઢો પોતાનાજ વર્તનથી સમાજને બતાવી આપવું કે સુધારામાં પ્રયાણ આ પ્રમાણે થાય છે. દ્વિતીય સાધન ન્યાતના અગ્રેસરોએ એકઠા થઇ એવો ઠરાવ કરવો કે જેઓ કન્યા વિક્રય કરે તેમને ન્યાતીથી બહિષ્કૃત કરવા—છૂટા કરવા અને તેમની સાથે વ્યવહાર તેઓ

---

૧. એવું કામ કરવાની ઈચ્છા વગરના ૨. પરણાવતા અમારા તરફથી બહાર પડેલું વિવિધ અનુભવજ્ઞાન, ભક્તિ નીતિ વીગેરે ઉપર અસર કારક રીતે લખાયેલ પદ્યોનું પુસ્તક. કિંમત રૂપૈયો એક, વ્યવસ્થાપક ચંદ્રપ્રકાશ સુરત.

અમુક મોટી રકમનો દંડ આપે તોજ ચાલુ રાખવો. અને હવે છેલ્લા તૃતીય સાધન તરીકે રાજ્યસત્તાનો આશ્રય લેવો. અર્થાત્ ન્યાતના અમુક ગ્રહસ્થોનું એક ડેપ્યુટેશન મળી પોતાના ઉપર રાજ્ય ચલાવનાર સત્તાધિકારીને કન્યાવિક્રયની હાડમારી જણાવી તે રિવાજ બંધ કરાવવા ઉપર લક્ષ ખેચવુ.

આ ત્રણ સાધનનો જ્યારે એકે સાથે અથવા છૂટો છૂટો પણ અમલ થવા માંડશે ત્યારેજ આ દુષ્ટ અને હાનિ કરનાર રિવાજનો અટકાવ થઈ શકશે એ નિઃસંશય છે.

प्रकरण २ जाना सिद्धांतो.

१ गृहस्थाश्रमनो आरंभ लग्नथी थाय छे. माटे लग्न सबंधी ज्ञान प्राप्त करवानी दरेक स्त्री पुरुषने जरुर छे. ए ज्ञान ज्यां सुधी यथार्थ रीते प्राप्त न थाय त्यां सुधी लग्न न करवुं.

२ बाळलग्ननो अटकाव करवो. लग्नः वखते छोकरानी उमर २० थी २५ अने छोकरीनी १३ थी १६ वर्षनी होवी जोइए ए उमरनी अंदर लग्न न करवां.

३ अमुक मनुष्ये अमुक काम कर्युं एटले मारे पण ते करवुज एवा लोकाचारने अटकाववो. अने पोताना अंतरात्माने विहित जणाय ते काम निःसंशय करवुं.

४ कन्याविक्रय अटकाववो. वृद्ध लग्न बंध पडाववा.

५ न्यातीना अग्रगण्य मनुष्योए आ बंने रिवाजने अटकाववा घटता सुधारा करवा अने योग्य लागे तो राज्यसत्तानी पण तेमां मदद मांगवी.

પ્રકરણ ૩ જું.

૧ લગ્ન એટલે શું?

પરમકૃપાળું પરમાત્માએ આ વિશ્વને ઉત્પન્ન કરી મનુષ્યોને સરજ્યા ત્યારે તેમનામા એક અંશની અપૂર્ણતા રાખેલી છે. અને તે અપૂર્ણતા જ્યારે તે લગ્નથી જોડાય છે ત્યારે પૂર્ણ થાય છે. લગ્ન એ એક એવી પવિત્ર વિધિ છે કે તેના ઉપર જેટલુ વિવેચન કરીએ તેટલુ ઓછુ છે. સૃષ્ટિક્રમનું રહસ્ય બતાવતાં ઉપનિષદ્‌માં પણ નીચે પ્રમાણે વર્ણવી બતાવ્યું છે.

स (आत्मा) वै नैव रेमे तस्मादेकाकी न रमते, सद्वितीयमेच्छत, स हैतावानास यथा स्त्री पुमांसौ संपरिष्वक्तो स इममेव आत्मानं द्वेधा पात्तयत्ततः पतिश्चपत्नि चा भवतां तस्मादिय मर्ध बृगलमीव स्वइति ह स्माह याज्ञवल्क्यस्तस्मादय माकाशः स्त्रिया पूर्यत एव ताँ समभवत्ततो मनुष्यर्ष्या अजायन्तः

ब्रहदारण्यक उपनिषत्.

અર્થ—પ્રજાપતિ પ્રસન્ન થયા નહિ. કેમકે તેઓ એકલાજ હતા. હાલ પણ ઇષ્ટાર્થ યોગવિના મનુષ્યો પ્રસન્ન થતા નથી. આથી એ પ્રજાપતિએ ઇતર વસ્તુની ઇચ્છા કરી—અર્થાત્ સ્ત્રી તત્વની ઇ-

ચ્છા કરી આ ઇચ્છાના બળથી સ્ત્રી અને પુરૂષ એક થયાં હોય તેવી રીતે સંયુક્ત પરિમાણવાળું અર્ધનારીશ્વર રૂપ પ્રકટ થયું અને આ રીતે પોતાના આત્માના પુટને તેમણે બે દલમાં વહેંચી નાંખ્યો. આ પ્રકારના વિભાગ પડવાથી પતિ અને પત્ની એવાં નામ પડયાં આથી સહધર્મચારિણીના યોગ પહેલા પુરૂષનુ સ્વરૂપ અર્ધ દલવાળું રહે છે. એમ યાજ્ઞવલ્કયઋષિ જણાવે છે. આથી લગ્ન પહેલાં પુરૂષનુ અર્ધદલ અથવા અર્ધઆકાશ લગ્ન પછી સ્ત્રીના અ-ર્ધદલથી પૂરાય છે. અર્થાત્ એ બે તત્વ મળીને એક પૂર્ણ તત્વ બને છે. આ પ્રકારે સૃષ્ટિના આરંભમાં શતરૂપા સ્ત્રીને મનુ પ્રજા-પતિએ સ્વીકાર્યા અને તેમના યોગવડે આ વિશ્વ વિસ્તારને પામ્યું.

આ પ્રમાણે હોવાથી અણુરૂપ શરીરથી માંડી આપણા કાર્ય કરણના સમુહરૂપ સ્થુલ શરીર પર્યંત અર્થાત્ પિંડમાં એક તત્વની જરૂર છે અને તે તત્વ તે સ્ત્રી તત્વજ છે પુરૂષ અને પ્રકૃત્તિ તત્વ જ્યારે એક થાય છે ત્યારેજ પૂર્ણતાને પામે છે. અને આથીજ લ-ગ્નની જરૂર આપણા શાસ્ત્રોએ સ્વીકારેલી છે. આથી લગ્ન શબ્દનો અર્થ સરળતા ખાતર જણાવીએ તો લગ્ન એટલે મનુષ્ય જીવનનો ખરેખરો પાયો. લગ્ન એટલે મનુષ્યની ઉન્નતિ અવનતિ રૂપ દ્વાર (કેમકે ઉન્નતિ અથવા અવનતિનો આધાર મનુષ્યના અનુકૂલ વા પ્રતિકૂલ લગ્ન ઉપરજ રહેલો છે. અને તેથી તેને ઉન્નતિ અવનતિના દ્વાર રૂપ કહીએ તો તે જરા પણ ખોટું નથી) અને લગ્ન એટલે મનુષ્યના ગૃહસ્થાશ્રમનો આરંભ. ટુંકમાં આ રીતે લગ્નના જેટલા અર્થ કરીએ તેટલા ઓછા થઇ પડે છે. લગ્ન એ એક ગંભીર ક્રિયા છે કે તેના સ્વરૂપને બરાબર સમજવાની પ્રત્યેક નવલ દંપ-તિને જરૂર છે. અને આથીજ આપણી લગ્નની ક્રિયા વખતે સાવ-

ઘાન્ સાવધાન્ શબ્દોવડે લગ્નની ખરેખરી જવાબદારીનું આપણને સૂચન થાય છે.

આપણો જે આર્યલગ્નની ક્રિયા છે તેમાં પણ અનેક શબ્દો આ ક્રિયાના ગાભીર્યને સૂચવનારા દૃષ્ટિએ પડે છે. આપણે તેમાંથી થોડા શબ્દો ઉપર સુજ્ઞ વાચકોનુ ધ્યાન ખેંચીશું તો જણાશે કે ઉપર જે લગ્નનુ કાંઇક અંશે સ્વરૂપ આલેખ્યુ છે તેનાં કરતાં પણ વિશેષ સ્વરૂપનુ તે ઉદ્દ્ઘાટન કરે છે

લગ્નની ક્રિયા અને તેનું રહસ્ય.

લગ્ન વખતે શ્વશુર વરને આસન આપે છે તે આસન ઉપર બેસતાં વર પાસે આ પ્રકારનુ વાક્ય બોલાવ્યામાં આવે છે. वर्षोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यं અર્થાત્ જેમ સૂર્યનો ઉદય થતાં તારા અને ચંદ્ર વગેરે ઢંકાઇ જાય છે તેમ હું પણ મારા સમાન પુરૂષને ઢાંકી દેનાર છું.

આ વાક્ય ઉપર ઉપરથી જોતાં અભિમાનથી બોલાયું હોય તેમ લાગે છે પણ જયારે આપણે ઉંડા ઉતરીને તેના સંબંધમાં વિચાર કરીએ છીએ ત્યારેજ તેનું ખરૂ રહસ્ય સમજી શકાય છે. આ વાક્યનો એવો અર્થ લેવાનો છે કે વર બુદ્ધિબળમાં એટલો બધો પ્રવીણ થશે કે તેની બરોબરી કોઇ પણ કરી શકશે નહિ અને આવા કોઇનાથી પણ બરોબરી ન થઇ શકે તેવા બુદ્ધિબળને પ્રાપ્ત કરવા શું ઓછા પ્રયત્નની જરૂર પડે છે? અવશ્ય નહિ કેમકે આશ્ચર્યકારક બુદ્ધિબળ પ્રાપ્ત કરવા ઘણાજ પ્રયત્નની જરૂર પડે છે. અને આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત વાક્યનું આ સ્થાને સ્મરણ કરાવી વર બુદ્ધિસંપન્ન હોવો જોઇએ તેનું ભાન વૃત્તિમાં ખડું કરે છે. બુદ્ધિબળનું

સામર્થ્ય અવર્ણનીય છે. હાથી જેવા મોટા પ્રાણીને પણ એક સાડા-ત્રણ હાથનો મનુષ્ય પોતાના કબજામાં રાખી શકે છે અને વાઘ જેવા ભયંકર પ્રાણીને પણ એક સામાન્ય કૂતરા જેવા ગણી સરક-સવાળા તેની સાથે હળેમળેછે. તે સર્વ કોના પ્રતાપથી? કયા બળ અથવા કઇ યુક્તિને લીધે એવા મોટા અને ભયંકર પ્રાણીઓ પણ મનુષ્યને વશ વર્તે છે તો તેનું કારણ એકજ છે અને તે બુદ્ધિ-બળ છે. મનુષ્યમાં એ બળને પરમાત્માએ સ્વાભાવિકજ સજ્યુ છે. અને તેના પ્રતાપે તે સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે.

આપણા સુખદુખના ખરા પાયારૂપ જે ગૃહસ્થાશ્રમ છે તે ગૃહસ્થાશ્રમનુ વહન કરવામાં અનુપમ બુદ્ધિબળની અવશ્ય કરીને જરૂર પડે છે. અને તેથીજ વર પાસે એ વાકય બોલાવી તેણે તે બળને પ્રાપ્ત કર્યું છે કે નહિ તેનુ સૂચન કરાવે છે અર્થાત્ તેની પાસે એવુ બોલાવે છે કે મેં એ બળને સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે અને અવાકય જો તેણે એ બળને પ્રાપ્ત આ કર્યું હોય તોજ બોલી શકાયછે અને આ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે કે લગ્ન કરવાં પહે-લા આ બળને પ્રાપ્ત કરવાની લગ્નથી જોડાનારને અનિવાર્ય જરૂરછે.

લગ્ન વખતે બે કોડીયાનો સંપૂટ કરાવી તેના ઉપર વરનો પગ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તેની પાસે બોલાવવામાં આવે છે કે इमतमेभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिद्दासति અર્થાત્ જેમ હુ આ પગ મૂકીને કોડીયાને ભાંગી નાંખું છું તેમ મારા શત્રુઓ કે જે મને ઉપદ્રવ કરે છે તેને પગ તળે ચાંપી નાંખીશ આ વાકય વર પાસે બોલાવ્યાથી શું અર્થ થાય છે તે ઉપર જણાવેલોજ છે પણ સ્પષ્ટ-તા ખાતર વધારે કહીએ તો તે નીચે પ્રમાણે થઇ શકે છે.

શત્રુઓને ચાંપવામાં શાની જરૂર છે? બળની ઉત્તમ પ્રકારના શારીરિક બળ શિવાય આ કામ બની શકવુ મુશ્કેલ છે. અને તેથી ઉત્તમ પ્રકારના શારીરિક બળને પ્રાપ્ત કરવાનું આ વાક્ય સૂચન કરે છે. કમરમાથી વાંકા વળી ગયેલા, ભર યુવાનીમાં આંખે અધાપો આવ્યો હોય તેમ નાક ઉપર શોર્ટસાઇટના ચસ્મા લટકાવનારા અને તરુણાવસ્થા પહેલાજ કાળાને બદલે સફેતવાળ થઇ ગયેલા માથાવાળા મનુષ્યને લગ્ન કરવાની સમતિ શાસ્ત્ર આપતુજ નથી. એવા લગ્નથી લગ્નનુ જે ઉત્તમ પરિણામ આવવુ જોઇએ તે આવતું નથી.

સપ્તપદીની ક્રિયા લગ્ન વખતે જે સપ્તપદીની ક્રિયા થાય છે તે એટલા બધા રહસ્યને સ્ફુરાવે છે કે જો તેના ઉપર આપણે વર્ણન કરવા બેસીએ તો તે એક મોટું પુસ્તક ભરી શકાય તેમ છે. પણ આ સર્વસામાન્ય પુસ્તકમા તેમ થઇ શકે તેમ ન હોવાથી અત્ર તેને ટુંક વિવેચન સાથેજ લીધા છે.

सप्तपदीना श्लोक.

१

सुख दुःखानि सर्वाणि त्वया सह विभज्यते ।
यत्र त्वं तदहं तत्र प्रथमे सा ब्रवीदिदम् ॥

અર્થ—હે નાથ! આજથી હું આપના સુખદુઃખની ભાગીદાર થઇ છું. હવે આપજ મારા જીવનના આધાર છો તેથી આપ જ્યાં નિવાસ કરશો ત્યાંજ હુ પણ કરીશ અર્થાત્ સર્વદા આપની સાથેજ રહીશ.

२

कुटुंब रक्षयिष्यामि आवृद्ध बालकादिकम् ।
अस्ति नास्ति च संतुष्टा द्वितीये सा ब्रवीदिदम ॥

અર્થ—હે જીવનેપ ! આજથી હવે હુ કુટુબી અને ગુરૂજનો-ની સેવા પ્રતિદિન કરીશ. તેમજ સુખ અને દુખના સર્વ પ્રસગો-મા સતોષી રહી સમયાનુકૂલ નરમાશના ગુણને પણ ધારણ કરીશ.

૩

भर्तृभक्ति रतानित्यं सदैवाप्रिय भाषिणी ।
भविष्यामि पदेचैव तृतीयंसा ब्रवीदिदम ॥

અર્થ—હે સ્વામીન ! અમારે સ્ત્રીઓને આધારરૂપ એક તેના પતિજ છે અને તેથી અમારે આપની ભક્તિ કરવી તે પ્રભુની ભક્તિ કરવા બરોબર છે. તેથી હવે આપનુ હુ નિત્ય યજન પૂજન કરી મધુર ભાષણથી તમારા ચિત્તને શાંતિ આપીશ

४

आर्ते आर्ता भविष्यामि सुख दुःख विभागिनी ।
तवाज्ञा पाल यिष्यामि कन्या तूर्यं पदे ब्रवीत् ॥

અર્થ—હે પ્રિયતમ ! આજથી હવે હુ આપની અર્ધાગના થએલી હોવાથી આપના દુખમા અને સુખમાં ભાગીયણ થઇશ. અને આપની સર્વ આજ્ઞાને મરણ પર્યંત પાળવાનો દઢ નિશ્ચય રાખીશ.

૫

ऋतुकाले शुचिस्नाता क्रीडिष्यामि त्वयासह ।
नाहं परतरं थाया कन्या पंच पदे ब्रवीत् ॥

અર્થ—હે સ્વામી ! ઋતુના સમયમાં પવિત્ર થઇને આપની

સાથે નિર્મલ સ્નેહથી પ્રેમસુખનો હું અનુભવ લઇશ. વળી મારા પ્રાણ જતાં લગી એક પતિવ્રત પાળી આપનેજ અવલંબીને રહીશ.

૬

इहाथ साक्षिणो विष्णुन चत्वां वज्जीताम्यहम् ।

उभयोः प्रीतिरत न्यता कन्या षष्ठ पदे ब्रवित ॥

અર્થ—હે હૃદયેશ્વર! વિશ્વભંર પરમાત્માને આપણા બને વચ્ચે સાક્ષી રાખીને પ્રતિજ્ઞા લઉંછુ કે હુ આપની આજથી એક વિશ્વાસુ સહધર્મચારિણી અને સુખદુ:ખની વિભાગીની બનીછુ. હવે આપણે કલ્પે પણ ત્રુટે નહિ એવી પ્રીતિને એક બીજા ઉપર પ્રકટાવીશુ.

૭

होमयज्ञादि कार्येषु भवामि च सहायिनी ।

धर्मार्थ काम कार्येषु कन्या सप्त पदे ब्रवीत ॥

અર્થ—હે શિરછત્ર! આજથી હવે હું હોમયજ્ઞાદિક કાર્યમાં ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષમા આપની સહભાગિની થઈ સર્વ સમયમાં આપને અનુકૂલ રહી સહાય આપ્યા કરીશ.

આ પ્રમાણે કન્યા પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવવામા આવે છે. તેવીજ રીતે વર પાસે પણ લેવડાવે છે.

વર વધુને લગ્ન વખતે કહે છે કે

एकमिसे विष्णुस्त्वा नयतु ।

પ્રથમ પગલુ વિષ્ણુ તને અન્ન માટે ભરાવે.

द्वै उर्जे विष्णुस्त्वा नयतु ।

બીજુ પગલુ વિષ્ણુ તને બળની વૃદ્ધિને માટે ભરાવે.

त्रीणिरायस्पोषाय विष्णुस्त्वा नयतु ।

ત્રિજું પગલુ વિષ્ણુ તને ધનની વૃદ્ધિ માટે ભરાવો.

चत्वारि मायो भवाय विष्णुस्त्वा नयतु ।

ચોથું પગલું વિષ્ણુ તને સુખોત્પતિ માટે ભરાવો.

पंश्चपशुभ्यो विष्णुस्त्वा नयतु ।

પાંચમુ પગલું વિષ્ણુ તને પશુ સપતિ માટે ભરાવો.

षड्क्रतुभ्यो विष्णुस्त्वा नयतु ।

છઠું પગલુ વિષ્ણુ તને ઋતુ સુખો માટે ભરાવો.

सखसप्तपद्माभव विष्णुस्त्वा नयतु ।

સાતમુ પગલુ વિષ્ણુ તને મને અનુસરીને ચાલવા માટે ભરાવો

આ પ્રમાણે આ ક્રિયાથી સ્ત્રીને અન્ન બલ, ધન, આનદ, પશુ, સપતિ, ઋતુ સુખ વગેરે આપનારી અધિષ્ઠાત્રીને આપણા ઘરની દેવી તરીકે ગણવાનુ આપણા સતશાસ્ત્રો સુચન કરે છે.

લગ્ન એ એક એવી પવિત્ર ગાંઠ છે કે જે ગાંઠથી પતિ અને પત્ની એ એકરૂપતાને પામવાનુ છે એક બીજા સાથે હળીમળી જવાનું છે. સાક્ષરશ્રી ગોવર્ધનરામભાઇ આના સબધમા જણાવે છે કે—

સ્ત્રી પુરૂષ કેર લગ્ન એવી મિત્રતાનો હેતુ છે,
ઘણીવાર આપની પાસથી મે, તાત એવુ જ શુણ્યું છે
અન્યો અન્ય કેરી ન્યુનતા પુરે અનુગુણ દમ્પતી;
વિનિમય કરે નિજ રસ તણો ઉર ઉર આગળ ઉઘડી,
સંસાર સ્વાર્થે અભિન્ન થાતા ભેદનું કારણ નહિ.
સ્ત્રી પુરૂષની તેથીજ સહુમાં, મિત્રતા ઉત્તમ કહી;
એ મિત્રતા વા સ્નેહ કહો, તે હાર્દ દમ્પતી ભાવનું
રસ ઐકયથી ઉત્પન થઇ રસ ઐકયનેજ વધારતું."

—સ્નેહમુદ્રા.

આ પ્રમાણે અદ્‌ભુત રસ પ્રધાનને વધારનાર લગ્ન તેજ યથ લગ્ન કહી શકાય છે.

લગ્ન વખતે તેની ક્રિયા કરતી વખતે પતિના—વરના હાથ પાંચ આંગળા કન્યાના હાથના પાંચ આંગ

હસ્તમેળાપ અને તેનું રહસ્ય.

સાથે જોડવામાં આવે છે તેને **હસ્તમેળા** થયો એમ કહે છે. આ હસ્તમેળાપ વખ જે પાંચ આગળા પતિના પત્ની સાથે અ પત્નીના પતિ સાથે જોડવામાં આવે છે, તે પણ પૂર્ણ રહસ્ય સૂચવનાર છે. પાંચ આગળા મેળવવાનો અર્થ તે ઉભયે એકબીજા સાથે પાંચ રીતે મેળાપ કરવાનો છે અને તેથીજ પાંચની સ ખ્યા લીધી છે.

પતિ પત્નીએ પાંચ રીતે મેળાપ કરવાનો છે તે પાંચ રી કઇ કઈ છે તે જાણવાનુ હવે બાકી રહે છે. તેથી તે જણાવી: છીએ કે હસ્તથી, નયનથી, વિચારથી, હૃદયથી અને આત્માથી ર પ્રમાણે પાંચ રીતે એક થવાનુ છે, અર્થાત્ એકલો હસ્તમેળાપ ક એટલો લગ્ન થયું એમ સમજવાનું નથી પણ જ્યારે આ પાં મેળાપ થાય ત્યારેજ ખરેખરૂં લગ્ન થયુ એમ ગણવાનુ છે.

હસ્તમેળાપ લગ્ન પ્રસંગે અગ્નિદેવની સમક્ષ મંત્રોની ધુની પોતાની આ પત્ની છે એમ કહી તેના હાથ સાથે પોતાનો હા જોડવો એ હસ્તમેળાપનું સ્વરૂપ છે.

નયન મેળાપ આંખ એ પ્રેમની એક સરિતા છે અને એ પ્રે ની સરિતાના મુખરૂપ આંખથી અર્થાત્ નયનથી પતિપત્નીએ ઉભય વિશુદ્ધ પ્રેમથી જોવા એ નયન મેળાપનું સ્વરૂપ છે. આંખે આં

એક થતાં જે દંપતીના નયનમાં પ્રેમસિંધુ ઉભરાતો નથી તેનું લગ્ન થયુ નથી એમ કહીએ તો પણ ચાલી શકે તેમ છે. અમને જણાવતાં ખેદ થાય છે કે કેટલાક દંપતીમાં આ નયન મેળાપ થતાં પ્રેમસિંધુ ઉભરાવાને બદલે દ્વેષસિંધુ ઉભરાતો જણાય છે.

નયનમાં એવું કાંઇક સામર્થ્ય રહેલુ છે કે તેનાથી ન ધારેલા કામો થઇ શકે છે. આપણામાં પણ એક પ્રચલિત કહેવત છે કે 'ભાઈ! આંખે આંખની શરમ' આ પ્રમાણે વર્ણવી તે સામર્થ્યની મહત્તા સૂચવેલી છે. પૂર્વના ઇતિહાસ ઉપરથી જોતા જણાય છે કે લાવણ્યમયી લલનાના નેત્ર કટાક્ષથી કંઇ કંઇ મહર્ષિઓ પોતાના તપનો ભગ કરી બેઠા હતા. અને આથી પણ એ સામર્થ્યની મહત્તા જણાય છે. અને આમ હોવાથી પતિ પત્નીરૂપ દપતીએ ઉભયની દ્રષ્ટિમા સાચો સ્નેહ પ્રકટાવવો જરૂરનો છે જેમની દ્રષ્ટિમાં આ સાચો સ્નેહ નથી તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ સુખી નથી **કેમકે જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાંજ સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ છે.**

એક બીજાને જોતાંજ જેમની દ્રષ્ટિ સ્નેહથી મદમસ્ત બની ગએલી હોય છે તેવા સ્નેહાળ દંપતી તમને ધન્ય છે ? વિચારના સાધનવડે પણ પતિએ પત્નીથી અને પત્નીએ પતિથી મેળાપ કરવાનો છે અને તેનુ સ્વરૂપ એ છે કે ઉભયે એક બીજાથી વિચારના સાધનવડે પણ એકજ થવાનું છે. પતિના અમુક વિચાર હોય અને પત્નીના અમુક હોય અને આ પ્રમાણે બંનેના ભિન્ન ભિન્ન વિચારો હોય તો તેમની એકતા કોઇ દિવસ પણ થતી નથી. આથી સમજુ દંપતીએ આ બાબતમા ખાસ ધ્યાન આપીને વર્ત્તન કરવાની જરૂર રહે છે. ઘણાં ખરા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીએ પતીના વિચારથી જુદી પડતી

જણાય છે. અને તેવા વખતમાં પતિ તેના ઉપર ક્રોધિત થઈ જાય છે પણ સુજ્ઞ પતિએ આમ કરવું ઉચિત નથી. તેણે શાંતિ રાખી પોતાનો વિચાર આ કારણથી શ્રેષ્ઠ છે અને આ બાબતમાં તે ભૂલ કરે છે તે બરોબર રીતે પત્નીને સમજાવવુ જોઇએ. અને આજ પ્રમાણે પતિ કોઈ બાબતમાં ભૂલ કરતો હોય તો પત્નીએ તેને સમજાવવું જોઇએ. આમ ઉભયના વર્તનથી વિચારનું ઐક્ય પણ ધીમે ધીમે થઇ શકે છે.

વિચારનું ઐક્ય ન થવાનું એક મોટું કારણ એ છે કે પતિ અમુક બાબતમાં ભૂલ કરતો હોય તેને જો તેની સ્ત્રી તરફથી કહેવામાં આવે કે તમે આમાં ભૂલ કરો છો તો તે પ્રસંગે તે ચીડાઈ જાય છે અને તું મારી બાબતમા શુ સમજે ? અહો હો ! મોટી ઉપદેશ દેનારી આવી. આ પ્રકારે બોલી પોતાની સ્ત્રીને હલકી પાડી નાંખે છે. અને આથી સ્ત્રી બિચારી ચુપ થઇ જાય છે. પત્ની કોઇ બાબતમાં ભૂલ કરતી હોય અને પતિ કાંઈ કહે તો તે પણ તમે અમારા બૈરાંઓની વાતમાં ન સમજો એમ જણાવી પોતે જાણે ડાહી ડમરી હોય તેવુ જણાવે છે. પણ આમ કરવાથીજ વિચારનું ઐક્ય થતુ નથી. આથી વિચારનુ ઐક્ય કરવા ઇચ્છનારે ઉભયની વાત એક બીજાએ સાંભળવી જોઇએ. અને તેના ઉપર ધ્યાન આપવુ જોઇએ. કેમકે એવો સ્વાભાવિક નિયમ છે કે **પોતાની ભૂલ પોતાને જણાતી નથી.** અને તેવા વખતમાં આપણી કદાચ ભૂલ થતી હોય અને તે ઉપર કોઇનું લક્ષ ખેંચાય અને તે ભૂલ કરનારને કહે તો તેનો તેણે વિચાર કરવો જોઈએ. ઘણાં પતિઓ એમ સમજતા હોય છે કે અમે પુરૂષ છીએ અમને તે શું સ્ત્રીઓ સુધારી શકવાની હતી ? અથવા અમારી ભૂલ કાઢી શકવાની હતી ?

અને ઘણી સ્ત્રીઓ એમ સમજતી હોય છે કે અમે ભણેલીગણેલી સ્ત્રીઓ છીએ. અને આ અમારૂ કામ છે. તેમાં પુરૂષો શું ભૂલ કાઢી શકવાના હતા એમ સમજે છે અને પ્રસંગે એક બીજામાંથી કોઈ એક બીજાને કહે છે તો તે ઉપર ધ્યાન આપતા નથી. આથી તેમણે સમજવુ જરૂરનુ છે કે **પ્રભુના રાજ્યમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બંન્ને સમાન** છે. અને આ સમજી તેમણે એક બીજાની ભૂલ સુધારી ઐક્યને પામવાનુ છે.

પતિ અથવા પત્ની ભૂલ કરતા હોય તો તેમની ભૂલને સુધારવાનુ કહેતાં તેઓ ઐક્ય પામવાને બદલે દ્વેષને વધારતાં પણ કેટલેક પ્રસંગે જણાય છે. અને આમ થવાનુ કારણ એ છે કે વારંવાર ભૂલ કરનાર મનુષ્યને તુ આમાં ભૂલ કરે છે. તું આવો છે અથવા આવી છે. એમ કહેતાં તેમનાં હૃદયમાં દ્વેષ જાગૃત થાય છે. અને આમ હોવાથી ભૂલ સુધરવાનો રસ્તો તે ભૂલ કરનારને તું 'આવો તેવો છે' એવા હલકા શબ્દોમાં કહેવાં કરતા ધીમે ધીમે પ્રિય શબ્દોમાં તેની ભૂલની સમજણ પાડવાની જરૂર છે. કહેવત છે કે "કાણાને કાણો કહેતાં કડવા લાગે વેણ, ધીરે ધીરે પૂછતાં કહીએ શાને ગયા તારા નેણ" અર્થાત્ કાણા મનુષ્યને તુ કાણો છે એમ કહીશુ તો ઘણુ ખોટું લાગશે પણ ધીમે ધીમે પૂછીશું કે ભાઈ આપને શું દુ:ખ આવી પડવાથી આ આંખ જતી રહી તો તે તરત પોતાની વિગત કહેશે. આજ પ્રમાણે ભૂલ કરનારને તેની ભૂલનું સ્વરૂપ તેના આગળ એકદમ મૂકી દેવાથી અને પછી કઠોર શબ્દોમાં તેને કહેવાથી તે સુધરતો નથી પણ ધીમે ધીમે કહેતાં માની શકે છે તેથી આ નિયમ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે.

વિચાર મેળાપ કરી તમારે હૃદ્ મેળાપ કરવાનો છે. અને તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. એક બીજાએ એક બીજાને માટે હૃદયની લાગણી પૂર્વક સુખદુઃખના સમયમાં ભાગ લેવો. આ હૃદયમેળાપ કરનાર દંપતીના જીવન ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એક બીજાને માટે એક બીજાનાં હૃદયમાં અપૂર્વ લાગણી રહેવી જોઇએ. પોતે કદાચ શરીરથી જુદાં હોય પણ તે દેખવા માત્રનાજ હોય છે. પણ હૃદયથી તેઓ એકજ હોય છે. અને આવાં હૃદયથી ઐક્યને પામેલા દંપતીના સુખનું સ્વરૂપ આલેખવાનું અમારી લેખિનીમા સામર્થ્ય નથી.

એક બીજાનો તિરસ્કાર કરવો છોડી દો? એક બીજાની નિંદા કરવી છોડી દો? મારા પતિમાં અમુક દોષ છે અને મારી પત્નીમાં અમુક દોષ છે એવી દર્શનની રીત છોડી દો? અને હૃદયથી એક બનો. એક બીજાથી બહારથી નહિ પણ હૃદયથી જોડાઓ અને તમે પ્રેમી યુગ્મ થઈ જગતને પ્રેમની પ્રતિમારૂપે દર્શન આપો. લગ્નનો અર્થજ એક છે. અને તે એક બીજાથી એકતાને પામવાનો છે. સરિતા સાગરને મળે છે. અને સાગરરૂપ થઇ જાય છે. બે દીપકની જ્યોતિઓ એક બીજાની સાથે મળે છે અને તે એકરૂપ થઇ જાય છે. મીઠાની પુતળી જળનો સ્પર્શ થતાં જળરૂપ થઇ જાય છે. દૂધની અંદર સાકર નાંખવાથી જેમ તે એક રૂપ થઇ જાય છે. તેમ લગ્નથી દંપતીએ એકરૂપ થવાનું છે. આનુંજ નામ લગ્ન છે.

જુઓ આ સાથેના પ્રેમી દંપતીનું ચિત્ર તેઓ કેવાં એક બીજાથી અભેદતાને પામ્યા છે. પ્રિય નવલ દંપતી, તમે પણ તેવીજ અભેદતાને પામો. અને કહો કે અમે માત્ર શરીરથી જુદાં છીએ પણ મનથી અને હૃદયથી તો એકજ છીએ આવા સુખને.

प्रेमीयुग्म.

રસિકને રસિક હૃદય એક જાણે રે બીજા રસિક શું જાણે,
પ્રેમને પ્રેમી મગન કોઈ નાણે રે, બીજા અનુભવી શું જાણે

(पृष्ठ ८१)

The Lakshmi Art, Bombay

હૃદયથી એક થનાર રસિક દંપતીજ જાણી શકે છે. લેખકની લેખિનીમા તે આલેખવાનું સામર્થ્ય નથી. ખરેખર !

રસિકને રસિક હૃદય એક જાણેરે, વીણ રસિક શુ જાણે;
પ્રેમને પ્રેમી સુજન કંઇ નાણેરે, વીણ અનુભવી શુ જાણે. ?

*　　　　　*　　　　　*

આંખલડીમાં ઘેન ભર્યું અવનવું રસીયા જનમાં,
પ્રણય રસથી ભીનું બનેલું હૃદય તે સમજે મનમારે;
રહે એકજ એ તનમા,

अंतरोद्गार.

આ વચન સત્યજ છે.

હવે આત્મમેલાપનું સ્વરૂપ જાણવાનુ બાકી રહે છે. આ આત્મ મેલાપનું સ્વરૂપ એટલુ બધુ દઢ છે કે જે દપતી આ આત્મમેલાપને કરે છે તે આ ભવમા કૃતકૃત્ય થઇને રહે છે. ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરૂ સાર્થકય આ આત્મ મેળાપથીજ થઈ શકે છે અને આ સાધનાર દંપતી મનુષ્ય સમાન નથી પણ દેવ સમાનજ છે.

આત્મમેળાપ એટલે શું ? પોતાના આત્માને પોતાના સહકારી [1]આત્મા સાથે જોડવો. અને બનેએ એક થવુ અર્થાત્ પરસ્પરે આત્માના ગુણ તરફજ દૃષ્ટિ રાખવી. અને આ પ્રમાણે જેઓ આત્માના ગુણ પ્રતિદષ્ટિ રાખે છે. તેમના ગૃહમાં કલેશનુ દર્શન કોઇ દિવસ પણ થતુ નથી. વળી એ ઉભયમાં આનંદ, તૃપ્તિ ઇત્યાદિ બીજા અનેક દૈવી ભાવો પ્રકટી આવે છે. કેમકે આત્મતત્વ એ એક એવું તત્વ છે કે જે તેના પ્રતિ અથવા તેના ગુણ પ્રતિ પણ દૃષ્ટિ

---

[1] પતિએ પત્નિ સાથે અને પત્નિ એ પતિ સાથે આત્માને જોડવો તેને સહકારી કહેવાય છે.

કરે છે તેઓ પોતાનામાં વિલક્ષણ રીતે અદ્દભુત સુધારાને પ્રકટાવી શકે છે. અને આવા દંપતીમાં કોઈ પણ પ્રકરાનું ઓછાપણું રહેતુ નથી.

પ્રિય દંપતી ? તમારા આત્માને એક બીજાથી એક કરો. દોષ દર્શનની ટેવ રાખ્યાને બદલે તમારા આત્મામાં જે **શુભ** ગુણો છે તેના પ્રતિજ ધ્યાન રાખો. શુભના ઉપર ધ્યાન રાખનારનુ હમેશા શુભજ થાય છે એ અધ્યાત્મશાસ્ત્રના નિયમને અનુસરી તમારૂ પણ શુભજ થશે. તમારૂ એકજ કર્તવ્ય અને તે એજ છે કે પરસ્પરના આત્મા બહારથીજ જુદા છે પણ વસ્તુતા એકજ છે અને ઉભયના આત્મામાં દૈવી સદ્દગુણો રહેલા છે. તેને જુઓ આ પ્રમાણે જ્યારે તમે કરી શકશો ત્યારેજ આ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને સુખી બનાવી શકશો. આથી પરસ્પર જ્યારે મળવુ થાય ત્યારે આ ગુણને જુઓ. આ ગુણને જોઇને સર્વ ક્રિયાઓ કરો તો તમે સર્વ રીતે ઐકયને પામશો.

હસ્તમેળાપ, નયનમેળાપ, વિચારમેળાપ વીગેરે સર્વનુ આપણે ઉપર વર્ણન કરી ગયા છીએ. એ પાંચ પ્રકારના મેળાપ જ્યાર થાય છે ત્યારેજ ગૃહસ્થાશ્રમ તથા લગ્નની સાર્થકયતા થઈ શકે છે.– હવે આપણે આ પ્રકરણના ઉપસંહારમાં પ્રસિદ્ધ બાબુ કેશવચંદ્રસેનના લગ્ન સંબંધમાં શુ ઉદ્દગાર છે તે જણાવી આ પ્રકરણની સમાપ્તિ કરીશુ.

લગ્ન સંબંધી ઉદ્દગારો.

" લગ્ન અથવા વિવાહ એ દૈવી સંબંધ છે એટલા માટે સઘળાઓએ તેને પવિત્ર ગણવો જોઇએ. જેઓ આ ગંભીર સંબંધને કેવલ સ્થૂલ માની લઇ માત્ર ઐહિક વ્યવહારિક પુરતોજ ગણે છે તેઓ તેનું પૂર્ણ મહત્વ સમજતા નથી, લગ્ન એ કાંઇ માત્ર શારીરિક સંબંધજ નથી, એ પણ આત્મિક સબંધ

છે. લગ્નમાંની પ્રેમગાંઠ સાક્ષાત પરમેશ્વર પોતાને હાથેજ બાંધે છે. અને એક આત્માનો બીજા આત્માની સાથે પ્રેમ સબંધ જોડે છે. તમારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હમેશા પરમાત્મા પાસે એજ માગો કે હે પ્રભો! અમારો આ આત્મિક સબંધ દિન પ્રતિદિન વધારે વધારે દૃઢ થતો જઇને આખરે અમે બંને ઐકયાવસ્થામાં રહીએ એવી કૃપા કરો. લગ્ન સબંધ થયો એટલે વિવાહીત અવસ્થામાંના સુખની સીમા આવી રહી એમ કાંઇ નથી. **પ્રેમ અને પવિત્રતા** એ આત્માના બે ગુણો જે અવસ્થામાં સતત વૃદ્ધિ પામ્યાજ કરે એવી જે લગ્નાવસ્થા તેનો આ લગ્નથી કેવળ પ્રારંભ થાય છે એમજ સમજવાનું છે. આ સ્થુલલોકમાં સ્ત્રી પુરૂષોનો વિવાહ–લગ્ન સબંધ કદી પણ પૂર્ણ થઇ શકતો નથી. આખરે મરણ પછી પણ પતિ પત્નીના આત્માઓનું શાશ્વત ઐકય બનીને બનેને એક બીજાના સમાગમનું અવિચ્છિન્ન સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે. લગ્ન એતો માત્ર તે સુખનુ પહેલુ પગથાયું છે. એટલા માટે પતિ પત્ની એ આ આત્મિક ઐકય વધારવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો. આ લોકમાં પતિ અને પત્ની એ બને જુદી જુદી વ્યક્તિઓ દેખાય છે, તોપણ મૃત્યુ પછી એક બીજાના આત્માઓનું ઐકય થયા પછી તેમની વચ્ચેનો તમામ ભેદ નાશ પામશે. તેઓ બંને પૂર્ણ રીતે એક બનશે, તેમની વચ્ચે કોઇ પણ પ્રકારનો વિયોગ કે અંતરાય થશે નહિ અને એજ ખરૂં લગ્ન છે. મતલબ કે લગ્ન સંસ્કાર એ આત્મિક વિવાહનું ઉત્તમ દ્યોતક છે એટલા માટે પતિ પત્નીએ એક બીજા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો, શુદ્ધ પ્રેમ કરવો અને ઐહિક પારલૌકિક વિષયોમાં હમેંશાં ઐકય ભાવથી હળીમળીને રહેવું એમ થયા વિના લગ્ન સફળ થતું નથી.

प्रकरण ३ जाना सिद्धांतो.

१ सृष्टिना आरंभकाळथीज लग्ननी जरुरीयात स्वीकाराइ छे अने तेथी लग्न करवुं ए जरुरनुं छे.

२ उत्तम प्रकारनुं शारीरिक बळ अने उत्तम प्रकारना बुद्धिबळ संपन्न स्त्री पुरुषनेज लग्न सबंधथी जोडावुं. शारीरिक बळ वगरना व्याधिथी दुबळा पडी गयेला तथा बुद्धिबळ वगरना अने मनुष्यत्वमां–पशुत्वनो अनुभव करनारे हमेंशा ए सबंधथी दूर रहेवुं.

३ लग्न वखते करवामां आवती प्रत्येक क्रिया कांइ बोधने आपनार होय छे आथी ए सघळी क्रियाना रहस्यने प्रथमथी जाणी लेवुं. केमके जेओ ए रहस्यने जाण्या शिवाय लग्न करे छे तेओना लग्न कोइ दिवस सुखदायी नीवडी शकतां नथी.

પ્રકરણ ૪ થું.

૧ દાંપત્ય સ્નેહ.

એક સુથાર બે પાટીઆં પડયાં હોય તેને ખીલા મારીને એક કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેથી જો કે તેથી જો કે તે પાટીયાં થોડો સમય સુધી એક જોડાએલાં આપણને જણાય છે પણ સમય જતાં જ્યારે તે પાટીયાં ઉપર કાંઇ ભાર વીગેરે મૂકવામાં આવે છે ત્યારે

તે પાછા ખીલાનું બંધન હોવા છતાં પણ જરા જરા છૂટા થવા માંડે છે અને આખરે છૂટા થઇ પણ જાય છે. આજ પ્રમાણે આપણા ગૃહસ્થાશ્રમીની આધુનિક સ્થિતિ છે. લગ્ન વખતે વેદના મંત્રો રૂપી ખીલાવડે બંને પતિ પત્નીને એક કરવામાં આવે છે પણ સમય જતાં કાંઇપણ વૈમનસ્યનું કારણ મળતાં તેઓના દિલ પરસ્પરથી ઉંચા થઇ જાય છે. આ પ્રમાણે થવાનું કારણ શું હશે તેનો વિચાર કરીને જોતાં જણાય છે કે આમ થવાનુ કારણ કાંઇ અન્ય નથી. પણ પતિપત્નીમાં જે પૂર્ણ દાંપત્ય સ્નેહ હોવો જોઇએ તે હોતો નથી તેજ છે. અને આમ હોવાથી તત્રવિવાહિત દંપતિએ ઉભયમાં અપૂર્વ સ્નેહને વધારવો એ ખાસ તેમનું કર્તવ્ય છે.

એક અંગ્રેજ વિદ્વાન કવી કહે છે કે **પ્રેમ એજ સ્વર્ગ છે.** અને આ પ્રેમ જે દંપતીના હૃદયમાં સદાકાળ નિવસી રહ્યો હોય છે તેઓજ ખરા ધન્યવાદને પાત્ર છે કેમકે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમના એક આદર્શરૂપ છે. પતિ માટે પત્નીને જેમ સ્વાભાવિક પ્રેમ હોવાની જરૂર છે તેટલીજ જરૂર પતિએ પત્ની માટે પણ રાખવાની છે. **પ્રેમ વિનાનો ગૃહસ્થાશ્રમ એ યથાર્થ ગૃહસ્થાશ્રમ નથી પણ મનુષ્યને દુઃખમાં નાખનાર એક દુઃખાશ્રમ છે.**

ગૃહસ્થાશ્રમમાં અનન્ય સ્નેહની જરૂર છે અને તે જરૂર આર્યલગ્નની ક્રિયાથી પણ સૂચવાઇ છે. અને તે આ છે. લગ્ન પ્રસંગે स्थालिप्राकपाशन्न નામની જે ક્રિયા થાય છે તેમાં વર પોતાની વધૂને કહે છે કે હું આજથી

प्राणेस्त प्राणान्संदधामि ।

મારા પ્રાણ સાથે મારા પ્રાણને જોડું છું.

अस्थिभिरस्थिनि ।

તારાં હાડકાં સાથે મારાં હાડકાં જોડું છું.

मांसैर्मांसानि ।

તારાં માંસ સાથે મારા પ્રાણને જોડું છું.

त्वचात्वचम ।

તારી ત્વચા સાથે મારી ત્વચા જોડું છુ.

આ પ્રમાણે કહી પતિ પત્નિની સર્વ રીતે એક રૂપતા સૂચવાઈ છે. આ મત્રનો ટુકો ભાવાર્થ એજ છે કે **હું તને ચ્હાઉં છું.**

વિશ્વમાં એવો એક નિયમ છે કે જ્યારે છૂટા છટા પ્રયત્નો થાય તેનાં કરતાં સહકારી પ્રયત્ન થાય છે ત્યારે તે ઉત્તમ ફળને પ્રકટાવે છે. કેમકે સહકારી પ્રયત્નનું બળ અદ્ભુત જામે છે. સારંગી વગાડવા માટે આપણને ઇચ્છા થાય અને આપણે સારગી વગાડવા બેસીએ તો પ્રથમ આપણે એકજ કર્તવ્ય કરવાની જરૂર રહે છે અને તે કર્તવ્ય તે તે સારંગીના તારોને બનાબર એક કરવાનુ છે. કેમકે જો આ તાર બરાબર એક થએલાં હોતા નથી તો સારંગી વગાડી શકાતી નથી. આજ પ્રમાણે આપણાં લગ્નના સબંધમાં છે. માત્ર મત્રો ભણીને લગ્ન કર્યાં એટલેજ તેનું ઉત્તમ ફળ આવતું નથી પણ જ્યારે લગ્નથી જોડાનાર દપતીમાં **અપૂર્વ સ્નેહ** હોય છે ત્યારેજ ફળ ઉત્તમ આવે છે. અને તેથી લગ્નથી જેમના અણુ એકત્વને પામ્યા નથી અને જેમનામાં સ્નેહ પ્રકટયો નથી તે લગ્ન નથી પણ માત્ર ઉપર ઉપરની દેખાડવા માત્રની ક્રિયા છે. એ સુથારવડે પાટીઆ છૂટા હોવા છતા ખીલા મારીને એક

કરવાના પ્રયત્ન જેવો પ્રયત્ન છે. એ પૂર્ણિમાની મનહર રાત્રિને બદલે કાળી અમાવાસ્યા છે. કોયલના મીઠા સ્વરને બદલે એ કાગડાનો કર્કશ કાનને અપ્રિય લાગે તેવો સ્વર છે. આપણાં લગ્નનો હેતુ એક બીજાથી એક થવાનો છે. અપૂર્વ સ્નેહને વધારવાનો છે. અને તેથીજ આપણાં આર્ય ગૃહ સંસારની બીજા કરતાં ઉત્તમતા સિદ્ધ થઇ શકે છે.

ખ્રીસ્તીધર્મમાં પણ આપણા લગ્નને અનુરૂપ કેટલીક ક્રિયાઓ હોય છે તેમાં પરસ્પર એકત્વને વધારનાર સ્નેહ પણ મુખ્ય છે.

સારામાં અને માઠામાં, તન્દુરસ્તી અને માદગીમાં સુખમાં અને દુઃખમાં એ રીતે સર્વ રીતે પત્નીએ પતિથી એક થવાનુ છે. અને પતિએ પત્નીથી એક થવાનુ છે. અને આ પ્રમાણે લગ્નની ક્રિયા એ ધર્મના અનુયાયી પણ 'અતિ પવિત્રતાવાળી અને એકત્વ પણાની ગ્રથી સુચવવા રૂપ માને છે. પરંતુ હાલમાં આ બાબતને વિસરી પરસ્પર જુદાપણાના બી રોપાઇ ચૂકેલાં તે પ્રજામાં જોવામા આવે છે બી રોપાઇ ચૂક્યાં છે એટલેથી બસ નથી પણ સખ્યાબધ છૂટા છેડાના દાવા એ બીમાંથી થએલા વૃક્ષના ફળરૂપ છે. ઉત્તમ પ્રકારનો ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવાને માટે આ દાંપત્ય સ્નેહની જરૂર છે એ હવે આપણે નિર્વેદવાદ રીતે સિદ્ધ કરી શકીએ તેમ છીએ. કેમકે જયારે એ દાંપત્ય સ્નેહ હોય છે ત્યારેજ તેઓમાં પરસ્પર આનંદગ્રંથી બંધાય છે. ભવભૂતિ પણ જણાવે છે કે—

अंतः करणतत्वस्य दंपत्यो स्नेहसंश्रयात् ।
आनंदग्रंथिरेको यमपत्यामाति बध्यते ॥

પતિ અને પત્ની ભિન્નદલમાં વહેંચાયલા હોય છે. તે જ્યારે સ્નેહબલથી સંયુક્ત થાય છે—જોડાય છે. ત્યારે તેના સારભુત તત્વની આનદગ્રંથી બધાય છે. આ આનદના સંપુટને સપત્ય કહેવામાં આવે છે.

દંપતી જ્યારે પરસ્પર સ્નેહસંબધથી જોડાય છે ત્યારે પુરૂષમાં રહેલું તત્વ પોતાના કર્મવડે—તપવડે પત્નીના મળને બાળી નખે છે. અને પત્નીમાં રહેલુ તત્વ સર્વાત્મભાવના અર્પણવડે અર્થાત્ પરાભક્તિવડે પુરૂષને પૂર્ણ કરે છે. અહા ! સ્નેહ સબંધથી જોડાવામાં કેટલુ બધુ સામર્થ્ય છે બૃહદારણ્યકઉપનિષદ્‌માં પણ પ્રથમ અધ્યાયના પાંચમા શ્લોકમાં આ દપતીની ઉપકારપ્રતિ ઉપકારરૂપ સપત્તિને **તપ** અને **મેધા** સંજ્ઞાથી વર્ણવી છે તપની અર્થાત્ કર્મની પરાકાષ્ઠા પુરૂષ સિદ્ધ કરી શકે છે. અને મેધા—રહસ્ય વિદ્યાની ઉપાસના સિદ્ધ કરી શકે છે, અને આ ઉભયના સયુક્ત બળથી અર્થાત્ કર્મ અને ઉપાસનાના સહકારી બલથી દંપતીનો સસાર સર્વ રીતે સુખમાં વ્યતિત થઇ શકે છે.

પતિએ પત્નીથી અને પ નીએ પતિથી કેવી રીતે એકરૂપતાને પામવાનું છે. તેના દષ્ટાંત આપણાં પૌરાણિક ગ્રથો જોતાં પણ મળી આવે તેમ છે. અત્ર એક બે ઉદાહરણ આપી આ વાતની વિશેષ સમજુતી આપવી યોગ્યધારી છે.

નળ અને દમયંતીના ચરિત્ર ઉપર દ્રષ્ટિ કરો **નળ**-રાજામાં કળિયુગનો પ્રવેશ થવાથી દ્યુત રમ્યા અને તેમાં હારી જવાથી તેમને વનવાસ જવું પડયુ આ વખત દમયંતીને પોતાની સાથે આવવાની નળરાજાએ ના પાડી ત્યારે દમયતી તેમની સાથે આવવા આગ્રહપૂર્વક તૈયાર થઇ હતી. અને જણાવ્યું હતું કે

હું આપનુંજ અર્ધસ્વરૂપ છું તેથી કલ્પાંતે પણ હું આપનાથી છૂટી પડવાની નથી આમ જણાવી વનમાં ગઈ હતી. વનમાં ગયા પછી નળરાજા માછલાં પકડવા જતાં તેમનું વસ્ત્ર બગલાઓ લઇ ગયા હતા તે વખતે પોતાની પત્નીનું અર્ધું વસ્ત્ર તેમણે પરિધાન કર્યું હતુ. ત્યાર બાદ અર્ધી રાત્રિએ પોતાની પત્નીનો કળીયુગના પ્રભાવે ત્યાગ કરી નળરાજા ચાલ્યા ગયા હતા અને પછીથી જાગી ઉઠતા દમયંતીએ પોતાના પ્રાણેશને ન જોતા જે વિહ્વળતા અનુભવી હતી. તેનું વર્ણન કરવા જતા પૂર્વ સ્મરણ માત્રથીજ આંખમા આંસુ આવે છે. કવિ પ્રેમાનંદ આ પ્રસંગનુ વર્ણન કરતાં લખે છે કે–

રામગ્રી.

વૈદાર્ભિ વનમા વલવલે, અધારી રાત્ય,
ભામનિ ભય પામી ઘણુ એકલડી જાત્ય;
રસનાયે નામ દે નળ તણું જાપ જપતિ જાય.
શુધ્ય નથીરે શરીરની, ભાંગે કાંટા પાય;
× × × × ×
ભૂલી ભમે છે ભામનિ નૈષધનાથની નાર,
હો નળ ? હો નળ ? બોલતી ભિમક રાજકુમાર;
ધોવાયુ કાજળ આંસુએ વેદનાયે વ્યાકુળ,
અરધ ઉઘાડી દેહડી; નાથે ફાડયું પટકૂળ,
એવે દીઠો એક ચીતરો, ધરી ધીર ઉલટ,
પૂછી ભાળ ભૂપાળની, તારા સરખી છે કટ,
શાર્દુલ દીઠો વનમાં, વૈદર્ભિ પૂછે વહાલ,
નૈષધ દેશી વાટે મળ્યા, તારા સરખી છે ચાલ;

પૂછ્યું ઉંચા [1]દ્રુમને તારી ગગને ગઇ ડાળ.
તરૂપતિ જો મારી વતિ, ક્હીં દીસે ભૂપાળ;×
ઉત્તર દ્રુમ આપે નહિ, તેમ રાણી રોય.
પુણ્ય શ્લોકે મને પરહરિ, શત્રુ થયુ સઉ કોય;

આ સર્વ પંક્તિમાં નળરાજા પ્રત્યે દમયંતીની પતિભક્તિ કેટલી હતી તે સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે. પતિપ્રેમથી રંગાઇ ગએલ પતિવ્રતા પતિના વિયોગકાળે કેવી સ્થિતિ પામે છે તેનો ખરેખરો ભાવ ઉક્ત કવિતામાં સમાયલો છે. વનમાં ભૂલી પડતાં કાંટા વીગેરે વાગતા. અને ત્રણ ત્રણ દિવસના ઉપવાસ છતાં પણ એ સતિ પોતાના હૃદયેશ્વરનુ નામ રસનાથી વિસારતી નથી. અહો કેટલો બધો પ્રેમ ? કેટલી બધી સ્વામી ભક્તિ ? વિયોગથી વ્યાકુળ બનેલી પ્રમદાએ આખરે ગાડી જેવી બની જઇ સિંહ, વાઘ, વીગેરેને પોતાના પતિના સમાચાર પૂછ્યા છે. અરે તેનાથી પણ અધિક તેણે વૃક્ષને પણ નળરાજાની ભાળ પૂછી છે, અને જ્યારે કોઇ ઉત્તર આપતું નથી ત્યારે પોતે જણાવે છે કે '**પુણ્ય શ્લોકે મને પરહરિ શત્રું થયું સઉ કોય**' અર્થાત્ મારા સ્વામીએ મારો ત્યાગ કર્યો છે તેથી હવે મારા સર્વ શત્રુ થયા છે ખરેખર ! આ સત્યજ વચન છે. કેમકે **સ્ત્રીનું માન સર્વ પતિમાંજ છે. પતિ જેનો ત્યાગ કરે છે તેની વિશ્વ પણ અવગણનાજ કરે છે.**

દમયંતીના આખ્યાનમાં પદે પદે દમયંતીનો નળ રાજા પ્રત્યેનો પ્રેમ ઉભરાઈ જાય છે. જેવો દમયંતી પ્રેમ રાખતી તેવોજ નળરાજા પણ રાખતા હતા પરંતુ તેમનામાં કળીયુગનો પ્રવેશ થવાથીજ

---

1 વૃક્ષ. × સામેનું ચિત્ર જુઓ.

दमयंती.

સળગ્યું ઉંચા દ્રુમને, તાગી ગગને ગાઢ ડાળ.
ત[illegible] પતિ જેને મારી વતી [illegible] દીને [illegible]

(पृष्ठ ५०)

તેમણે તેનો ત્યાગ કર્યો હતો.

હવે આપણે દાંપત્ય સ્નેહ સબંધમાં બીજું દ્રષ્ટાંત વિચારીએ તો તે અજ રાજાનું છે. પોતાનિ પત્નીના મરણ કાળે તેણે જે ઉદ્‌ગાર કાઢ્યા છે તેમાં તેનો ભાવ તેનો નિર્મલ સ્નેહ દર્શાઇ આવ્યા સિવાય રહેતાં નથી. અજરાજા જણાવે છે કે.

" મૃદુ પલ્લવ પુષ્પ સેજમાં, ખુંચતા કોમળ અંગ તાહરે,
કયમ અગ્નિ તું શાંખશે અરે ? વદ વામોરૂ ? સુતા ચિતા વિષે.
સુતી દેખી ફરી ન ઉઠવા, સખી એકાન્તની તારી મેખલા;
ગતિ તા'રી વિશ્વાસી તૂટતાં થઇ નિ:શબ્દ વિશમિ સાથ હા !
થઇ ઉત્સુક સ્વર્ગમાં જતાં, મુજ અર્થે ગુણ આમ તેં ધર્યા
વિરહે ભર્યું દુઃખ ભારથી, મન ધારી શકશે ન તે પ્રિયા.

अजविलाप.

આ પ્રમાણે વર્ણન કરી પોતાને થતા દુઃખથી વ્યાકુળ બની જાય છે અને ખરેખરા સ્નેહને પ્રકટ કરે છે.

ત્રીજુ દ્રષ્ટાંત રામચંદ્રજીનું છે, રામચંદ્રજી જે વખતે પોતાની સાવકી માતાની આજ્ઞાથી વનમાં જવા તૈયાર થયા ત્યારે સીતાની રજા માગવા જતાં સીતાને તેમણે જણાવ્યું હતુ કે મારે પિતાની આજ્ઞાથી વનમાં જવું છે માટે તમે તમારા પિતાને ઘેર જાઓ. ત્યારે સીતાએ શું કહ્યું હતું ? હે ! પુરૂષોમાં ઉત્તમ રામ ? તમારાં આ વાકયો સાંભળીને મને ઘણુંજ આશ્ચર્ય થાય છે ! મારા પિતાએ મારો હાથ તમારા હાથમાં આપ્યો ત્યારજથી હું આપની થઇ ચૂકી છુ અને તમે પણ મારા થયા છો. આ બાબત આપણે ઉભયે

પ્રતિજ્ઞા પણ લીધી છે તેને વિસારીને આપ શું બોલ્યા ? કરેલી પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જનાર આપના વિષે જ્યારે આપ વનમાં જશો અને મને મારા પિતાને ઘેર મોકલશો ત્યારે મારા પિતા શું અભિપ્રાય બાંધશે. ? **અમારે સ્ત્રીઓને તો સર્વસ્વ પતિજ છે.** શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે.—

नपिता नात्मजो वात्मा नमाता न सखी जन ।
इह प्रेत्यव नारीणां पत्तिरेको गति सदा ॥

અર્થાત્ પિતા, પુત્ર, આત્મા, માતા, સખી ઈત્યાદિ કોઇપણ સ્ત્રીનુ નથી પણ સ્ત્રીને તો તેના પતિ એજ એક ઇષ્ટ દેવ છે. આમ જણાવી **સી**તા પોતાના જીવનદાતાને આલીગી પોતાને સાથે લઈ જવાનુ કહે છે. (जुओ चित्र) અને મધુર શબ્દોથી જણાવે છે કે.

પદ. (મને વૃજવાસ છે વહાલો, એ લય)

સ્વામી તમ સાથમાં આવું, કદી જુદી નહિ થાઉં રે,
હસ્તગૃહી અર્ધાંગના જ્યારથી, થઇ હું પ્રીતમઆપ,
ત્યારથી અળગી થઈ નથી તો, કેમ સહુ વિરહનો તાપ;
જરી પણ દૂર ન જાઉં, સ્વામી તમ સાથમા આવું રે,
સાથે કદી લેશો ન પ્રીતમ તો, નક્કી આ મારો દેહ,
રહેશે નહિ ઘડી એક કદી પણ, માનજો નિઃસંદેહ.
વિખુટી હું નવ થાઉં, સ્વામી તમ સાથમા આવું રે,
પહેરીશ વલકલના હું વસ્રો, ચાલીશ હું વનમાંજ,
સેવા કરી હું ચરણ તળાસીસ, રહી પ્રસન્નતામાંજ.

सीता.

સ્વામી તમ સાથમાં આવું કદી જુદી નહિ થાઉંરે.

(पृष्ठ ५२)

હાવે અન્ય કાંઈ ન જાઉં રે, સ્વામી તમ સાથમાં આવું;

—अंतरना पुष्पो +

આ પ્રમાણે જણાવી પછી સીતા બોલે છે કે હે મારા શ્રેયસ પ્રેયસના માર્ગનાસાથી સ્વામીન ? તમે ગમે તેમ કરો તો પણ હું તો આપની સાથેજ આવીશ. હુ તમારાથી કોઇ દિવસ વિખુટી થઇ નથી અને હવે પછી પણ થવાની નથી. પાણીથી જેમ માછલી છુટી થઇ શક્તી નથી અને થાય છે તો જેમ ક્ષણવારમાં પોતાના પ્રાણને છોડી દે છે. તેમ હું પણ આપની માછલી રૂપ છુ અને આપ પાણી છો. તો હવે હુ આપનાથી છુટી શી રીતે થાઉં ? આગળ વધીને જણાવું તો હે રઘુકુળભુષણ રામ ? હું આપની છાયા છું. અને પોતાની છાયા પોતાનાથી દૂર થએલી કદી જણાય છે.' ના ત્યારે હું આપની અર્ધાંગના આપનાથી છુટી શી રીતે થઈ શકું ? હે જીવનદાતા ? આપ મારા માળી છો, અને હું આપની પ્રિયવાડી છું. આપ દીપક છો, તો હુ તેમાં પ્રેમે જઇને ઝંપલાનાર પતંગીયું છું. આપ વૃક્ષ છો, તેના ઉપર અભેદ ભાવથી વિટાઇ જનાર હું કોમળ વેલી છું. આપ સરોવરના ઘાટ—ઓવારા રૂપ છો, તો હુ તેની માટી છુ. આપ વર્ષારૂપ છો, તો હું વિજળી છું. ટુંકમાં આપ જે રૂપ છો તે રૂપ હું પણ છું. આપણે બંને એક છીએ અને તે જૂદાં થનાર નથી. કદી અચળ

+ વિવિધ વિષયો ઉપર લખાએલ એક કવિતા—તેને અનુસાર એક ચિત્ર અને તેની તથા કવિતાની સંપૂર્ણ ટીકાઓથી ભરપુર અમારા તરફથી બહાર પડેલું તદ્દન નવીન પુસ્તક મૂલ્ય રૂા. ૧—૪—૦ પોસ્ટેજ ૦—૨—૦

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

રૂપે રહેલો ધ્રુવનો તારો ચળતાને પામશે, કદી નેવના પાણી મોભ ઉપર ચઢી જશે કદી સત્યવાન પુરૂષ પોતાની સત્યતાને ત્યાગશે અને કદી સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા છોડીને આખા વિશ્વને ડૂબાવી દેવા તૈયાર થશે તો પણ હું આપના પ્રત્યેના મારા પ્રેમને કોઈ દિવસ પણ ઓછો કરીશ નહિ. કેમકે મારૂં સર્વસ્વ આપજ છો. ભર સમુદ્રે વહાણ જેમ તેના સુકાનીના હાથમાંજ રહે છે. તેમ **અમારે સ્ત્રી રૂપ વહાણના સુકાની પતિજ છે.** મેં તો મારા મન સાથે નક્કી કરેલું છે કે.

स्वर्गेऽपि विनात्वासो भावितायदि राघव ।
त्वयाविना नरव्याघ्र नाहंतदपि सेवये ॥

અર્થાત્—આપના વિના મને સ્વર્ગ લોકની પ્રાપ્તિ થાય તો તે મારે મનથી સ્વર્ગ લોક નથી પણ નર્ક છે. તે સુવર્ણ નથી, પણ રૂધિર છે. તે ઉચ્ચ ઉન્નતિના શિખર ઉપર લઈ જનાર નથી, પણ અવનતિના ખાડામાં નાંખનાર છે. તે રત્ન રૂપ નથી, પણ ખોટા કાચના કટકા રૂપ છે. તે દેવ લોક નથી, પણ અસુર લોક છે. મતલબકે કદાચ એ સર્વ લોક સારા હોય તો પણ આપજ ત્યાં ન હો તો મારે મનથી તો એવાજ છે. અને આનાથી ઉલટુ જ્યાં આપનો વાસ છે ત્યાં ગમે તેટલું દુઃખ હોવા છતાં ગમે તેટલી પ્રતિકૂળતા હોવા છતાં મારે મન તે દુઃખ નહિ પણ સુખ છે. અને પ્રતિકૂળતા નહિ પણ અનુકૂળતાજ છે.

ભગવતી સતી **સીતાનો** **રામચંદ્ર** ઉપર કેવો અપૂર્વ સ્નેહ હતો તે આટલા સંક્ષિપ્ત વિવેચનથી આપણને સમજી શકાય છે. સતી

સીતાનો જેવો રામચંદ્ર ઉપર સ્નેહ હતો તેવોજ સ્નેહ રામચંદ્રનો સતી સીતા ઉપર હતો. અને તે જ્યારે રાવણ દ્વારા સીતાજીનું હરણ થયુ હતું ત્યારે રામચંદ્રજીની કેવી અવસ્થા થઇ હતી તેનુ વર્ણન રામાયણમાંથી વાંચતા સમજી શકાય છે. આ પ્રસંગનું વ- ર્ણન કરતાં મહાત્મા તુળસીદાસજીકૃત રામાયણ ઉપરથી ગુજરાતી અનુવાદ કરેલા પુસ્તકમાં લખવામાં આવ્યું છે કે—

" હે ખગ મૃગ મધુકર મધુકરી દીઠી તમે કંઇ સીતા સુંદરી,
કુરંગ નયની એ કામની, હાય તજ્યો મને ગજ ગામની;
પ્રગટ ઝટ થા હે પ્રેમદા, વેઠાય ના મુજથી વિપદા,
ખંજન મૃગ શુક મીન ચંચળા, ભૃંગ કપોત પ્રવીણ કોકિલા,
વેગે પ્રગટ કેમ થાતી નથી, કામની કેટલું કહું કથી;
ફણિધર હીન મણિ દીન દીસે, વારિ વીના મિન ભુવિષે.

આ પ્રમાણે પોતાની વિરહવ્યથા જણાવી સતી સીતા ઉપ- રનો પોતાનો કેવો પ્રેમ હતો તેનો ચિતાર આપ્યો છે. આ સ્થળે કોઇને શકા થશે કે રામચંદ્ર સાક્ષાત પરમાત્માના અવતાર હતા. અને તેમને સર્વજ્ઞાત હતુ, ત્યારે આવુ સામાન્ય પ્રકારના મનુષ્ય જેવું વર્તન રાખવાની જરૂર તેમને શી? પણ તેના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે પોતે પરમાત્મસ્વરૂપ હતા, પણ મનુષ્યાવતાર ધારણ કરેલો હોવાથી તેમને પોતાની લીલા તેને અનુરૂપ કરીને જનસ- માજને બતાવી આપવુ જોઈએ કે દાંપત્યસ્નેહ આ પ્રકારનો હોય છે. અને આથી રામચંદ્રજીએ આપણા ઉપર કૃપા કરીને જ આ દાંપત્યસ્નેહનુ સ્વરૂપ પોતાના દ્રષ્ટાંતથી સમજાવી આપ્યુ છે.

અમુક રાજ્યમાં એક કાયદો હોય કે ચોરી કરે તેને સજા કરવી. હવે આ કાયદો જે રાજાએ બહાર પાડયો હોય તે પોતાના રાજ્યમાં વસતા સર્વ મનુષ્યને એક સરખી રીતેજ લાગુ પડે છે. અને આમ હોવાથી પછી જે ચોરી કરે કાંતો પછી તે રાજાનો ભાઇ હોય કે પુત્ર હોય તો પણ તેણે ગુન્હો કરેલો હોવાથી તે રાજા દ્વારા સજા થવાને યોગ્યજ છે. કેમકે **ન્યાયમાં પક્ષાપાત થતો નથી** અને આ પોતાનો છે તેને છોડી દઉં અને આ પારકો ને તેને સજા કરૂ એવું રખાતું નથી. કેમકે જો એમ થાય છે તો પછી તે રાજ્ય સત્તાનો મોભો બિલકુલ રહેતો નથી. અને આમ હોવાથી જેમ કાયદો બધાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે તેમ પરમાત્માએ અવતાર ધારણ કર્યો હોય તો પોતાનો જે અવ-તાર હોય તેને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરવીજ પડે છે. કેમકે તેમાજ પ્ર-ભુની પ્રભુતા સમાયલી છે. આથી રામચંદ્રજીએ પણ પોતે મનુષ્યા-વતારી હોવાને લીધે મનુષ્યના ધર્મને પાળવાજ જોઇએ. એટલુજ નહિ પણ પોતાના દ્રષ્ટાંતથી જગતને ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપવો જોઇએ. અને રામાયણનું અવલોકન કરતા તેવો બોધ તેમણે પ્રજાને અનેક પ્રસંગોએ આપ્યો છે એમ જણાઇ આવ્યા સિવાય રહેતું નથી.

સતી દમયંતી જેવી એ જેવો સ્નેહ નળરાજા પ્રતિ રાખ્યો હતો અને નળરાજાએ પોતાનો કળિ પ્રભાવ દૂર થતાં જેવો સ્નેહ દમયંતી ઉપર રાખ્યો હતો તેમજ રામચંદ્ર અને સીતાનો જેવો સ્નેહ હતો તેવો સ્નેહ આપણા પ્રત્યેક દંપતીમાં થવાની જરૂર છે. અને હવે એ સ્નેહને શી રીતે વધારવો તેના કેટલાક કારણો જ-ણાવી આ પ્રકરણને સમાપ્ત કરવાનું ઉચિત ધારીએ છીએ.

લગ્ન વખત આપણે પ્રત્યેક યુગલને જોઇશું તો તેમનામાં જો તેઓ યથાર્થ લગ્નના રહસ્યને સમજી શકે તેવાં થયાં હશે તો સ્નેહની લાગણી બંધાઇ હશે. હવે આ સ્નેહને ટકાવી રાખવાને તથા તેને અધિક અધિક દૃઢ કરવાનોજ તે યુગલે લગ્ન પછી પણ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

સ્નેહ શાથી વધી શકે ?

પતિ એ પત્નીને સર્વ રીતે રાજી રાખી તેને ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું જોઇએ. અર્થાત્ ઉત્તમ ઉત્તમ પુસ્તકોમાંથી સાર ખેચી પત્નીને તેની શુ ફરજ છે તે સમજાવવી જોઇએ પત્નીને દુખ થાય એવી કૃતિ બિલકુલ ન રાખવી તેમજ પત્નીએ પણ પતિમાં દોષ દર્શનની ટેવ ન રાખવી જોઇએ. અને બનેએ હળીમળીને રહેવું જોઇએ. કદાચ કોઇ વખત બેમાથી કોઇને કાંઈ બાબત શકા થાય તો તે મનમાંને મનમાં ન રાખી એક બિજાને નિવેદન કરવી જોઇએ. કેમકે, કેટલીક વખત એવા નજીવા કામને લીધે પરસ્પર વૈમનસ્ય પ્રકટે છે અને તે દિવસે દિવસે દૃઢ થતું જાય છે. પોતાના પતિને માટે કોઇ મનુષ્ય અથવા સ્ત્રી નઠારો અભિપ્રાય દર્શાવે તો તે ખરોજ છે એવુ માની બેસવું ન જોઇએ. તેમજ સ્ત્રીને માટે કોઇ તેના પતિની આગળ નઠારી વાત કરે તો તે પણ પતિએ ખરી ન માનવી જોઇએ. અને તેને માટે ચોક્કસ તપાસ કરવી જોઇએ. ઘણી વખત નજરે જોએલી વાત પણ ખોટી પડે છે માટે આ બાબત કાચા કાનના થઈ કલેશ અથવા કકાસ ઉભો કરવો ન જોઇએ. અમુક મનુષ્યને માટે અમુક વાત કોઇ જણાવે તેના ઉપર બિલકુલ વિચાર ન કરી કેવળ સ્વતંત્રમત બાં-

ધવાથી ઘણી વખત ખરાબ પરિણામ પ્રકટેલાં છે. દંપતીમાં સાચા સ્નેહને પ્રકટાવવાને આપણા આર્યલગ્ન ઉદ્દઘોષ કરીને કહે છે. તેની પ્રત્યેક ક્રિયામાં તેમજ પ્રત્યેક મંત્રોમાં જ્યા ત્યાં સ્નેહને વધા- રવા માટેનાજ ભાવાર્થો આપેલા છે. કેમકે **જ્યાં સ્નેહ છે, ત્યાંજ સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ છે.** વર્તમાન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી તદન જુદા પ્રકારનીજ થઇ ગએલી છે અને હાલ સ્નેહને બદલે જ્યાં ત્યાં મારામારી અને છુટા છેડાનીજ વાત થઈ રહી છે. ખરે- ખર અજ્ઞાન એ મનુષ્યને કયા અવનતિના રસ્તામાં નથી નાંખતું ? સર્વ ખાડામાં નાંખે છે અને આથીજ તેનો ત્યાગ કરી મનુષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની તથા સ્નેહને વધારવાની જરૂર છે.

સ્નેહ ઘટવામાં એક કારણ તરીકે એ પણ ગણી શકાય છે કે પતિ પત્ની ઉભયના કામોમા એક બીજા તરફથી ભૂલો જોવાથી અને આ ભૂલો જોતાં જોતાં આખરે એક બીજા પ્રતિ અણગમો થઇ તેના માટે વિરોધી વિચાર બધાવો. આ પ્રમાણે હોવાથી આ રીતનો પ્રત્યેક દંપતીએ અવશ્ય કરીને ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. વસ્તુત જોતાં ભૂલને પાત્ર તો સર્વજ હોય છે. મોટી મોટી શોધ ખોળને કરનારા વિદ્વાનો પણ સરૂઆતમાં ભૂલ સ્વલ્પાંશે પણ કર- તાજ હતા. આથી ગૃહ વ્યવહારમાં કદાચ કોઈ ભૂલને પાત્ર થાય તો તે પ્રતિ ઉપેક્ષા કરી તે ભૂલને સુધારવાને માટે ઘટતા ઉપાયો લેવા જોઇએ. આ ઉપર જણાવેલા કારણ સિવાય પણ એક કારણ સ્નેહ ન વધવાનું છે અને તે અન્ય નહિ પણ સ્ત્રી એક દાસી સમાન છે અને તે ગુલામડી થવાનેજ લાયક છે એવું માનવાનું ઘણા મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં દૃઢ થઇ ગયુ હોય છે તે છે. પણ

સ્ત્રીઓને માટે આવું ધારવું એ તદન ભૂલ ભરેલું છે. અને તેની ખાત્રી આ પુસ્તકનું હવે પછીનુ પ્રકરણ વાંચતા સુજ્ઞ વાંચકોને થયા વગર રહેશે નહિ.

प्रकरण ४ थाना सिद्धांतो.

१ गृहस्थाश्रमने संपूर्ण सुखमां चलाववाने माटे उत्तम प्रकारना दांपत्य स्नेहनी जरुर छे. अने तेथी ते स्नेहने प्रकटाववो.

२ नळदमयंती अने रामचंद्र तथा सीतानो परस्परमां जेवो प्रेम हतो तेवा अपूर्व प्रेमने प्रत्येक दंपतीए धारण करवो.

३ अमुक मनुष्यना संबंधमां अमुकना तरफथी कांइ सारुं अथवा नठारुं कहेवामां आवे तेनी तुलना करीनेज पछी योग्यायोग्य अभिप्राय बांधवो.

પ્રકરણ ૫ મું.

સ્ત્રી તદન હલકી છે એ માનવું ભૂલ ભરેલું છે.

આધુનિકકાળના કેટલાક મનુષ્યોને જો આપણે સ્ત્રીઓના સબંધમાં અભિપ્રાય પૂછીશું તો તેઓ જણાવશે કે ઘરનુ કામકાજ કરનારી, પોતાની વિષયવાસનાને તૃપ્ત કરનારી, ઘરમાં રાંધીને ખવડાવનારી વીગેરે જણાવી સ્ત્રીઓ જાણે બહુજ અધમ પંક્તિની હોય તેવો અભિપ્રાય દર્શાવશે વળી આ સ્થળે જણાવવુ પડે છે કે કેટલાક નવલકથાકારો પણ પોતાની નવલકથામાં સ્ત્રીને આ પ્રમાણે ગુલામડી જેવી હાલતની જાણે તે કેમ ન હોય તેમ ચિતરે છે. પણ આ માનવુ તદન ભૂલ ભરેલુ છે. ઘરનુ કામકાજ કરનાર તરીકેજ જો સ્ત્રીની જરૂર જણાતી હોય તો તે એક ત્રણ અથવા ચાર રૂપૈયાના પગારવાળી મજુરણ સ્ત્રી પણ તે કરી શકેછે અને તેનાથી ચલાવી લેવાય છે. વિષય વાસનાને તૃપ્ત કરવાના સાધનરૂપજ જો તે ગણાતી હોય તો તેવા સાધન તો ગણિકાઓ પણ છે ઘરમાં રાંધીને ખવડાવનારના સાધન તરીકે જો તે ગણાતી હોય તો તે એક રસોઇઓ રાખીને પણ ચલાવી લેવાય છે. પણ આમ નથી. સ્ત્રીઓની મહત્તા કાંઇ આટલી ગણાતી નથી. પણ વિદ્વાન પુરૂષ દ્વારા પોતાના સુખે સુખી અને દુઃખે દુ:ખી થનાર એક દેવી તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે. બળ્યા જળ્યા બહારથી આવ્યા

હોઇએ તેને પ્રિય શબ્દોથી તથા પોતાના પ્રસન્ન મુખાર્વિંદથી હસાવી દેનાર તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે. જીવનની પ્રગતિના રથના દ્વિતીય પૈડાંરૂપ સ્ત્રી ગણાય છે. પોતાના ઘરની અધિષ્ઠાત્રી તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે અને આ સિવાય પોતાના એક અર્ધા અંગ તરીકે સ્ત્રી ગણાય છે.

સ્ત્રીઓ માટે વિદ્વાનોના મતો.

સ્ત્રીઓની મહત્તા જેટલી વર્ણવીએ તેટલી ઓછીજ છે. તથાપિ સ્વલ્પાંશે અત્ર તેનું થોડું વિવેચન કરવું યોગ્ય ધારીએ છીએ. પ્રથમ **મનુ** ભગવાન કહે છે કે—

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता ।
यत्रै तास्तु न पूजयन्ते सर्वा मत्राकलाः क्रिया ॥

જ્યાં નારીઓનું પૂજન થાય છે અર્થાત્ જ્યા સ્ત્રીઓને માન અપાય છે ત્યા દેવતાઓ રમણ કરે છે અને જ્યાં તેમનું અપમાન થાય છે ત્યાં સર્વ પ્રયત્નો ફોગટ–વ્યર્થ જાય છે.

કવિ **સામળભટ** પણ પોતાના એક છપ્પામાં જણાવે છે કે—

માનની મોટ મૂલ્ય, મહામાયાએ મોટી,
જિતવા ઈચ્છે જેહ, તેહની ખાતજ ખોટી,
સ્વર્ગમૃત્યુ પાતાળ, ભેદ ભારત જે ભણીયા.
ઉંચ નીચને અમીર, સર્વ યુવતીએ જણીયા,
સ્ત્રી ખરા રત્નની ખાણ છે, મોટા પુરૂષથી પ્રીછજો;
સહુ શાસ્ત્ર સાક્ષી સામળ કહે, અંતરમાં સહુ ઈચ્છજો.

આ સીવાય બીજા કેટલાક વિદ્વાનો સ્ત્રીઓના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે અભિપ્રાય જણાવે છે.

—સ્ત્રીએ પુરૂષને સભ્યતા શિખવનાર એક ગુરૂ છે.

(Fordoyas)

—સદ્ગુણી સ્ત્રી એ જગતમાં સર્વ વસ્તુમાં એક રમણીય વસ્તુછે.

(hent)

—સ્ત્રીએ પુરૂષનો જમણો હાથ છે.

(Limertine)

સ્ત્રીઓને અમે જે માન આપીએ છીએ તે કાંઇ તેના સૌંદ-યને લીધે નહિ પણ તેનામાં રહેલા ઉંચા ગુણોને લીધે છે.

(Edison)

તેને સહાય શ્રી નરહરિ સ્ત્રી જાતિ જે લહે ઈશ્વરી.
આ ભવ થકી સત્વર તરી, જઇને ભળે તે શ્રી ઇશે;
જેની માન દ્રષ્ટિ સ્ત્રી વિષે, જય થાય તેનો દશદિશે.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

જગતની જે આદ્યશક્તિ, નારી રૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રગટી,
ગૃહિણી ગૃહદેવી ગણાય, રિદ્ધિ સિદ્ધિ સ્ત્રી સમજાય.
તે નારીને કહો નઠારી એ કેવો અન્યાય.

—મૂળજીભાઇ

પતિએ પત્નીનો અથવા પત્નીએ પતિનો તિરસ્કાર કરીને પોતાનામાં ઉંચ્ચપણુંછે, એમ માની લઈ એક બીજા ઉપર કોઇ પણ પ્રકારનાં મ્હોટા પણાની છાપ બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. પ્રભુના ઘરમાં બન્નેનો અધિકાર સરખોજ છે, એ હમેશા ધ્યાનમાં રાખીને સંસારમાં વર્તવું.

બાબુ કેશવચંદ્રસેન

આ સિવાય સ્ત્રી જાતિની મહત્તા દર્શાવનાર બીજા અનેક શ-
આપણને પ્રાચીન અને અર્વાચીન ગ્રંથો જોતાં મળી આવે
તેમ છે, પાશ્ચાત્ય કવિ ટેનીસન પણ જણાવે છે કે.

Men for the Field, and Woman for the hearth,
Men for the sword, and for the needle she;
Men with the head, and woman with the heart,
Men to command, and woman to obey.

અર્થાત્ પુરૂષનું કામ ખેતરમાં છે, તો સ્ત્રીનું કામ ઘરની સ-ઘડી સાથે છે પુરૂષનુ કામ તલવાર સાથે છે, તો સ્ત્રીનું કામ સોય સાથે છે. પુરૂષનો વિષય વિચાર છે, તો સ્ત્રીનો વિષય લાગણી છે. પુરૂષ આજ્ઞા કરવા માટે છે, તો સ્ત્રી તાબે થવા માટે છે. પુરૂષ ક-ર્તવ્યમાં કુશળ હોય છે, તો સ્ત્રી સહન કરવામાં હોંશીયાર હોય છે. પુરૂષ ઉદ્યોગી અને વિશ્વાસુ હોય છે, તો સ્ત્રી શુશીલ અને વિજયી હોય છે પુરૂષનાં વચન ખાત્રી ભરેલાં હોય છે, તો સ્ત્રીના વચન નમ્ર અને સંતોષદાયક હોય છે. પુરૂષનું અંતઃકરણ મજબુત હોય છે, પુરૂષનું અંતઃકરણ મજબુત હોય છે, તો સ્ત્રીનુ સહનશીલતાનું બળ દૃઢ હોય છે પુરૂષ ન્યાય અન્યાયને સમજે છે, તો સ્ત્રી ગૃહ વ્યવહારને સમજે છે. અને આ પ્રમાણે વર્ણન કરતાં એજ સિદ્ધ કરવાનું છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંન્નેમાં કોઈની પણ ગૌણતા નથી. પણ બંને સમાનજ છે.

प्रकरण ५ मांना सिद्धांतो.

स्त्रीए घरनुं काम करनारी दासी अथवा गुलामडी नथी पण पुरुषनी अर्धांगना छे. पुरुषनी गृहदेवी छे, पुरुषनी गृहलक्ष्मी छे, संसाररुपी प्रवासमां नम्र अने मृदु वचनोथी पुरुषने आनंद आपनार छे. तेमनामां नवजीवन प्रकटावनार एक शक्ति छे. क्रोधथी भरपुर पतिने शांत करनार पण एक वनिताज छे. ते एक सुधालता अथवा अमृतवल्ली छे. पोताना कामथी कंटाळी गएला पुरुषने पण आनंद आपनार एक तेनी स्त्रीज छे. नारी शब्दनी व्युत्पत्ति करता पण स्पष्ट थाय छे के स्त्री शब्द गर्भनुं स्थान एटले वृद्धिनो अर्थ सूचवे छे जाया शब्द पतिनुं पत्नीद्वारा पुत्र रुपे अवतरणक सूचवी मातृपदने स्थान आपे छे. वनिता एटले जेनी पुरुषो प्रार्थना करे छे एवी. महिला एटले उत्सवनी भूमी. अर्धांगना एटले पुरुषना अर्धा अंगनी मालिक. आ प्रमाणे जुदी जुदी रीते स्त्रीना संबंधमां अर्थ नीकळी शके तेम छे अने तेथी आपणे अत्र एकज सिद्धांतनुं परिस्फोटन करीए छीए के स्त्री तरफ तदन हलकी द्रष्टिथी तेने गुलामडी अथवा दासी वतन जोतां तेनां प्रति संपूर्ण माननी लागणीथी जोवुं अने निश्चय करी मानवुं के स्त्री शक्तिरुप एक देवीज छे.

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું.

૧ આધુનિક ગૃહસંસારનું અવલોકન.

ગૃહસ્થાશ્રમની ઉન્નતિનો આધાર મુખ્યત્વે કરીને લગ્ન ઉપર રહેલો હોવાથી લગ્ન એટલે શું છે, તેનું વિવેચન આપણે ગયા પાંચ પ્રકરણોમાં કરી ગયા છીએ, અને એને બરાબર રીતે સમજીને જે મનુષ્ય પોતાનો ગૃહ વ્યવહાર ચલાવે છે તેમને તેમા જરા પણ કષ્ટ પડતુ નથી અને તેથી તેઓ પોતાના એ ગૃહસ્થાશ્રમને **સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ** અથવા **દૈવી ગૃહસ્થાશ્રમ** એ સંજ્ઞા સુખપૂર્વક આપી શકે છે. આમ હોવાથી પ્રત્યેક માબાપે પોતાના પુત્ર પુત્રીને આ લગ્ન સબંધી રહસ્યથી જાણીતા કરવાની જરૂર છે અને જ્યારે આ પ્રમાણે થશે ત્યારેજ **ગૃહસ્થાશ્રમના મૂળમાં લાગેલો સડો દુર કરી શકાશે**

ગગનચુંબી મહાલય બાંધતી વખત જેમ તેનો મજબુત પાયો નાંખવાની જરૂર છે, નહિ તો મહાલય પડી જાય છે તેમ ગૃહસ્થાશ્રમ રૂપી મહાલયને સુખના ટોચ ઉપર લઇ જવાને માટે લગ્નના રહસ્યને જેણે જાણ્યું છે તેવા ગૃહસ્થાશ્રમીને ધન્ય છે! પરંતુ જેમણે આ રહસ્યને જાણ્યુ નથી અને જેમના નાનપણમાંજ પોતાના માબાપે લગ્ન કરી દીધાં હોય છે તેવા મનુષ્યોએ પોતાના ગૃહસંસારને કેવી રીતે સુધારવો તે જાણવાની જરૂર છે. અને તે જણાવવાને માટે આ પ્રકરણનો ઉપક્રમ છે.

પોતાના પ્રતિકૂળ ગૃહસંસારને શી રીતે અનુકૂળ કરવો તેના ઉપાયો જાણતા પહેલા જો આપણે આધુનિક ગૃહસંસારનુ અવલોકન કરી પછીથી તે સુધારવાના ઉપાયો જણાવીશું તો તે ઠીક થઇ પડશે.

મનહરલાલ તરૂણવયના નાગર ગૃહસ્થ છે. તે સુખી કુટુમ્બના છે. પત્ની પણ તેને અનુકૂલ અને સ્વરૂપવાન્ મળી છે. ટુંકમાં તેને સર્વ વાતે અનુકૂલતા જેવુ છે પણ તેને એક દુઃખ છે. અને તે અન્ય નહિ પણ તેની માતા આકળા સ્વભાવની છે તેજ છે. મનહરલાલ સાથે કે તેની સ્ત્રી સાથે તેને ઘડી પણ બનતુ નથી. મનહરલાલ જાતે વિદ્વાન છે પણ તેની સઘળી વિદ્યા તેની માતાજીના સ્વભાવ આગળ નકામી થઈ પડેલી છે કેમકે તે એવી કાંઇ સમજણની વાત બોલવા જતાં 'બેસ બેસ ડાહ્યલા' એમાં તું શુ સમજે!' તને જેટલા દિવસ થયા હશે તેટલા મને વર્ષ થયા હશે' તારૂં મોં બાળ. જો આટલા વર્ષે મને ડોસીને કહેવા આવ્યો છે તે આ પ્રમાણે બીજા અનેક શબ્દોથી તેને વધાવી લે છે આથી તે સર્વ વાતે સુખી હોવા છતાં કંટાળો જાય છે અને પોતાને દુખી માને છે. તેની ડોસી તરફથી બોલાયલા વચન તેને રોમેરોમ સાલેછે

* * * *

ચંદ્રાનના નામની એક ભણેલી સ્ત્રી છે. પોતાના બાપ અત્યંત શ્રીમાન્ છે પણ તેનો પતિ અધર્મી અને જુગારી છે જુગારમાં તેણે સર્વસ્વ ખોયુ છે. અને હવે પત્નીને વારવાર માર મારી તેના બાપને ત્યાંથી પૈસા મંગાવે છે અને આથી તેની સ્ત્રી ઘણીજ કંટાળી જઇ પોતાના જીવનનો અંત આણવા ઇચ્છેછે.

* * * *

ચતુરા ભક્તિમાર્ગમાં આગળ વધેલી સ્ત્રી છે. સવારમા અથવા પોતાને જ્યારે અનુકૂળતા મળે ત્યારે બે ઘડી પરમાત્માનું નામ લેવામા તે પોતાની સાર્થકતા સમજે છે પણ તેના પતિને આ બિલકુલ

પસંદ નથી. પોતાની સ્ત્રી જો કે પોતાને સર્વ રીતે અનુકૂળ રહેછે. તેને નોકરી માટે વહેલાં જવું હોય તો રસોઈ વીગેરે પણ જલદીથી કરી આપે છે. પણ તેના પતિને તે ભક્તિ કરે છે તે જરા પણ પસંદ નથી અને તે વખતો વખત ભગતડી સાધુડી એવા મધુર અને પ્રિય(?) શબ્દના સંબોધનથી તેને સંબોધે છે—અર્થાત્ બોલાવે છે. અને આથી તે સ્ત્રી પોતાને દુઃખી માને છે,

× × × ×

ચંદ્રરાય અને તેની સ્ત્રી.

ચંદ્રરાય સાધારણ સ્થીતિના માણસ છે. તે પોતાના ઉદર નિર્વાહ જેટલું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરે છે. પુત્ર પુત્રી ઇત્યાદિ સંતતિ છે.ભક્તિ માર્ગમાં પણ તેની અત્યંત પ્રીતિ છે. પણ તેને સ્ત્રી એક મારવાડની મઉના જેવી મળી છે. **ચંદ્ર**રાયને આકાશમાં ઉડવાની ઇચ્છા છે ત્યારે તેની સ્ત્રીને પાતાળમાં જવાની ઇચ્છા છે. ચદ્રરાયને વિવધ જ્ઞાન ભક્તિના સાધનો સાધવાની ઇચ્છા છે. ત્યારે તેની સ્ત્રીને આડોસી પાડોસીને ત્યાં જઇ નિંદા કરવાની અભિલાષાછે. **ચંદ્ર**રાયને સ્ત્રીઓની કેળવણી જેમ બને તેમ અધિક પ્રચારને પામે તેવી ઇચ્છા છે ત્યારે તેની સ્ત્રીને તેનાથી ઉલટી કેળવણીનો લય કરવાની ધારણા છે **ચંદ્ર**રાયને પ્રતિકૂળ વસ્તુઓમાં પણ અનુકૂળ રહેલું હોયછે તે જોવા પ્રતિજ દ્રષ્ટિ છે, ત્યારે તેની સ્ત્રીને હિતની વાતમાં પણ અહિત જોવાની ટેવ છે. નાળીયેર ઉપરથી ખડબચડું હોય છે પણ તેની અંદર મીઠું કોપરૂ સમાયલું છે. પણ તેના ઉપર દ્રષ્ટિ ન કરતાં મંત્ર ઉપરના ખડબચડાપણાને જોઇને કોઇ મનુષ્ય તેને નાંખી દે તો તે જેમ તેમાં તેની ભીતરના સ્વાદીષ્ટ કોપરાને ખાવા માટે ભાગ્યશાળી થતો નથી તેમ **ચંદ્ર**રાયની સ્ત્રી પણ જેમાં તેમાં બહારની બાજુનુંજ દર્શન કરી

હાથે કરીને દુ:ખી થઈ ગઈ છે. ચંદ્રરાય તેને તેમાંથી બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે પણ જેમ વિષ્ટાનો કીડો પોતાની સઘળી મઝા વિષ્ટામાંજ માને છે. અને ખારા પાણીમાં રહેનારી માછલી જેમ ખારા સમુદ્રમાં રહી શકેછે. ઉભયમાંથી કોઇને બહાર કાઢવામાં આવે અર્થાત્ વિષ્ટાના કીડાને વિષ્ટામાંથી બહાર કાઢી કોઈ સુંદર જગ્યાએ સ્થાન આપવામાં આવે તો તેઓ તરતજ મરણ પામેછે. અને ખારા પાણીની માછલી જેમ મીઠા પાણીમાં આવતાં પ્રાણ ત્યાગ કરેછે. તેમ તેને ઉચ્ચ પ્રદેશમાં આવવાનું મન થતુજ નથી. ઉચ્ચ પ્રદેશમાં આવવાનું મન તે કયાથી થાય? જ્યાં દોષ દર્શનરૂપી અંધકારની છાયામાં તે ઢંકાઈ ગઇ છે તેને પ્રકાશમાં આવવાનુ મન તે શી રીતે થાય? શુ રાત્રિમાજ ભ્રમણ કરવાવાળા ઘુવડને સૂર્યના પ્રકાશમાં આવવાનું મન થાય છે કે? શું ચંદ્રની ધવલ જયોત્સનાના પ્રકાશમાં બેઠેલાં પ્રણયરસથી રંગાયેલા દંપતીને ત્યાંથી ઉઠવાનુ મન થાય છે કે? આ ઝેર છે એમ સંપૂર્ણ પ્રકારે જાણ્યા પછી તેને ખાવાને કોઈ સમજુ પુરૂષ તૈયાર થાય છે કે? ના કદી નહિ? આજ પ્રમાણે ચંદ્રરાયની સ્રીને પણ પોતાના પતિદ્વારા કરાયલો પોતાને અંધકારમાંથી પ્રકાશમા લાવવાનો પ્રયત્ન જરા પણ રૂચતો નથી અને તેને લીધે ચંદ્રરાય કષ્ટને અનુભવેછે. પોતાની પત્નીમાં ઘણીએ વખત તે ગુણને જોવા પ્રયત્ન કરે છે પણ તેમા તે વિજયી થઈ શકયો નથી.

× × × ×

શ્રીધર ૨૨) વર્ષની વયનો એક ગરીબ મનુષ્યછે. પોતાના ઘરમાં પોતાનાથી નાનો એક ભાઈ અને એક

શ્રીધર અને તેનો ભાઇ.

બહેન છે. શ્રીધર જે કાંઇ પગાર લાવેછે તે-માંથી તે પોતાની રાંકડી માતા, ભાઇ, અને બહેનનું પોષણ કરે છે, પોતાની ગરીબીને લીધે તેને ઘણુંજ દુઃખ થાય છે. તેના કરતાં પણ સહસ્ર ઘણું દુઃખ તેના ભાઇનું છે. તેનો ભાઈ એક ઉરાંગ ઉટાંગ વાંદરા જેવોછે. અને જેના તેના છોકરાઓને પુષ્પાજંલી કરી તે પોતાને ઘેર રોજ ફરિયાદ લાવેછે. પોતાના ભાઈને સુધારવાને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પણ તે હજી સુધરતો નથી. આનાથી હવે સર્વ કંટાળી ગએલાંછે. શ્રીધર પોતાના ભાઇના ત્રાસથી ઘરમાં દુ ખ વેઠેછે.

રમેશચંદ્રની ગૃહ-વ્યવસ્થા.

રમેશચંદ્ર એક બી. એ. એલ. એલ. બીની પરીક્ષામાં પાસ થયેલો વિદ્વાન ગ્રેજ્યુયેટ છે. હાલ તે સરકારી નોકરીમાં છે. સબજડજનો હોદ્દો ભોગવે છે સર્વની ઉપર કોર્ટમાં તે સત્તા ચલાવે છે. પણ ઘરમા જોતાં તેની ગૃહદેવી તેને જરા પણ ગાંઠતી નથી. રમેશચદ્ર મોટા મોટા વિદ્વાન મનુષ્યોમા પ્રસ-સાને પાત્ર થાય છે પણ તેની સ્ત્રી તેનાથી જરા પણ બ્હીતી નથી, ' ભાઇ કહે વડ તો બહેન કહે થડ. ' એ ન્યાય પ્રમાણે તેમનો સઘળો સંસાર ચાલે છે. અને આમ હોવાથી अभातुष्यती न मया न तया એ વાકય અનુસાર રમેશચંદ્રને સ્ત્રીથી સંતોષ નથી. અને મોહિની કે જે રમેશચંદ્રની સ્ત્રી છે તેને રમેશચદ્રથી સતોષ નથી. પોતે અધિકારી હોવાથી મોટી મોટી મિજલસોમાં જવાને તેને નિ-મંત્રણ થાય છે. નાટક કંપનીઓમાં નાટક જોવા માટે તેને નિમં-

ત્રણ થાય છે. ધર્માદા ખાતાનું કોઇ કામ હોય અને તેમાં તેમને પ્રમુખ તરીકે બેસવાનું નિમંત્રણ થાય છે. આ પ્રમાણે સર્વ રીતે તેમને માન અપાય છે. તે એક વિચારશીલ બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરૂષ છે. પણ પોતાની સ્ત્રીની ઘરમાં પ્રધાનતા હોવાથી મુંઝાય છે.

× × × ×

પ્રસન્ન કુમાર બાબુ.

પ્રસન્નકુમાર બાબુ હાલમાંજ પેનશન ઉપર રીટાયર થયા છે, તેને એક **સરલા** દેવી નામની સ્ત્રી છે. મોટું ઘર છે. પુષ્કળ પૈસા છે પણ તેનો ઉપભોગ કરનાર કોઇ નથી. આમ હોવા છતાં પણ **સરલા**દેવી દાન ધર્મમા એક પાઇ પણ ખરચતી નથી. પોતાના પતિને ' હાથે ' તેજ સાથે ' આવતુ હોવાથી દાન ધર્મ કરવાનું બહુએ મન થાય છે પણ સ્ત્રી આગળ તે ગરીબ લાચાર થઇ જાય છે. કોઇ કોઇ મોટી સભાઓમાં તેને પ્રમુખપદ મળે છે અને તે વખત કોઈ દેશ હિતના ફંડમાં અમુક રકમ ભરવાનું મન થાય છે. પણ સ્ત્રીની કંજુસાઈને લીધે તે ભરી શકતો નથી. તે પોતાના અંત કરણમાં લક્ષ્મી એ ચલ છે અને તેથી તેનો સદ્ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેની વૃદ્ધિ થાય છે, એ વાતને સારી રીતે સમજે છે પણ તેના ગૃહમાં **સરલા**દેવી તે કાંઇજ સમજતી નથી. અને સઘળો પૈસો પોતાની સાથે આવશે એવું માને છે. બાબુ **પ્રસન્ન**કુમારની કોઇ પણ ધર્માદા ટીપમાં પોતે પ્રમુખ હોવા છતાં પાઈ આવતી ન હોવાથી તેની લોકમાં અપકીર્ત્તિ થાય છે પણ સરલાદેવીના તે હિસાબમાં નથી. આથી **પ્રસન્ન**કુમાર પોતાને દુઃખી માને છે.

નવયુવક ગોપાળચંદ

ગોપાળચંદ એક નવયુવક છે. તેના પિતા એક વિદ્વાન હતા. તેઓએ ઘણી સારી કીર્તિ સંપાદન કરી હતી, અને તેથી જન સમાજમાં તે એક પરમાત્માના લોક કહેવાતા. હાલ તેનું મરણ થયુ છે. ગોપાળચંદને તેઓ પરણાવી ગયા હતા. અને તેને માટે સારી કીર્તિ અને પૈસા મૂકી ગયા હતા. તેના પિતાના મરણ બાદ તેને માન વગેરે મળતુ હતું પણ તેણે હાથે કરીનેજ પોતાના પૈસાને ખલાસ કરવાનો યત્ન આરભ્યો છે આથી લોકમાં તે ઉડાઉ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે. વારંવાર ફેસનેબલ પોષાકો બનાવવામાં, નાટકો જોવામાં, દોસ્તદારો કે જે ખરા દોસ્તદાર નહિ પણ માત્ર દોસ્તદારની સંજ્ઞા ધરાવનાર ઠગ બગ ભગત જેવા મિત્રોને પાર્ટી આપવામાં જે વસ્તુની જરૂર હોય તે નિમિત્તે આડો અવળો ખર્ચ ખર્ચવામાં નજીવા કામ માટે પણ હદ ઉપરાંત પૈસા ખર્ચવામાં તેણે પોતાના પિતાનો સઘળો પૈસો ખલાસ કર્યો છે એટલુજ નહિ પણ માથે દેવું પણ પુષ્કળ થઇ ગયું છે અને આ કારણથી તેમની આબરૂમાં દિવસે દિવસે ઘટાડો થાય છે. આ સિવાય પણ તેમની પ્રતિષ્ઠા ઓછી થવાનુ કારણ એ છે કે પોતાને દેવ સમાન સ્વરૂપવાળી અર્ધાંગના પ્રાપ્ત હોવા છતાં પારકી પ્રિયા ઉપર નજર કરવી તે છે. તેમના આ મોટામાં મોટા દુર્ગુણને લીધે તે દુઃખી થયો છે. તેના સ્વભાવને અંદરખાનેથી જાણી જવાને લીધે તેની પત્ની પણ દુઃખનો અનુભવ કરે છે. કેમકે **સ્રીઓને સઘળા સુખનો આધાર તેના પતિ ઉપરજ રહેલો હોય** છે. અને તે જ્યારે બેવફા નિવડે અને પોતાના સ્વામીનું એક પત્નીવ્રતનું શિયળ ભંગ

થતું જુએ તો તે કેમ ખેદ ન પામે આવા પુરૂષો કેટલા અધમ છે તેને માટે બાબુ કેશવચદ્રસેન પોતાના એક પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણેના ભાવનું લખે છે.

વિશ્વાસઘાતના જેવું બીજુ એક પણ પાપ નથી. અને પતિ પત્ની ઉભયમાથી કોઇ પોતાના શિયળવ્રતનો :ભગ કરે છે તેઓ મહાપાપી થાય છે. અને તેવા મનુષ્યો અધમદશાને પામે છે, આમ હોવાથી ગોપાળચંદ્રની આ ગોપાળચદ્રના આ ગુણોને જોઇ ત્રાસ પામે એમાં કાંઇ નવાઇ નથી. આ પ્રમાણે આ ગૃહસ્થાશ્રમ પણ દુ ખીજ જોવામાં આવે છે.

વિનાયકરાવનો સંગતિ દોષ.

વિનાયકરાવ કરીને એક જરા સારી અનુકૂલતાવાળો સમજુ મનુષ્ય છે નાનપણથીજ તેના પિતાનુ મરણ થએલુ છે. તેના સગા સબધી તરફથી તેને વારવાર અમુક રૂપૈયા આપો એવી પજવણી થયા કરતી. પણ તે તો પોતાના સર્વ સગાને પૈસા આપવાની નાજ પાડતો પણ કેટલીક વખત અતીશય કહેવાને લીધે તેનું કોમળ હ્રદય આર્દ્ર થવાથી તે રૂપૈયા આપતો હતો. સ્વાર્થી સગા સબધી રૂપૈયા લેતાં પોનાનો સ્વાર્થ પુરો થતો એટલે તેના ઉપર વૈરભાવ રાખતાં કેમકે બીજા કરતાં તેની પાસે દ્રવ્યની અનુકૂળતા સારી હતી. આમ કરતાં કરતાં અર્થાત્ નવા નવા સગા સબંધીને આપતાં આપતાં વિનાયકની ઘણી પુંજી ખલાસ થવા આવી હતી તો પણ પોતે હમેશા વિપત્તિમાં કે સુખમાં પ્રસન્નજ રહેવું જોઇએ તેનો પાઠ યથાર્થ રીતે ભણેલો હોવાથી તે હમેંશા પ્રસન્નજ રહેતો. પોતાને સાહિત્યનો ઘણો શોખ હતો તેથી સાહિત્ય

ના ગ્રંથો વાંચવાનું તથા તે ગ્રંથોનું મનન કરી તેના અર્થને મનમાં ઠસાવવાનો તે પ્રયત્ન કરતો. તેના ફળીયાના લોકો જ્યારે અમુકને ત્યાં આમ થયુ અને અમુકને ત્યાં તેમ થયુ એવી માલ વગરની કશા ઢંગ ધડા સિવાયની વાતો કરી પોતાના મોઘા આયુષ્યને ગુમાવતા હતા; ત્યારે તે આ પોતાના સાહિત્યના કામમાં લક્ષ આપતો હતો આથી તેવા સાહિત્યહીન મનુષ્યો તેને ' અક્કલ વગરનો છે એને તો બોલવા ચાલવાનુ ભાન નથી. એમ જણાવી પાછળથી તેની મશ્કરી કરતા હતા. વિનાયકના ખરેખરા સ્વરૂપને તેના જે ખાસ પરિચયમાં આવતા તેવા સદ્વિચાર સંપન્ન મનુષ્યો જાણતા હતા અને તેથી તેને 'દેવ' ' પ્રભુ ' ઇત્યાદિ શબ્દો વડે માન આપી પોતાની લાગણી પ્રદર્શીત કરતા હતા, વિનાયકના પિતાએજ તેના લગ્ન એક સ્વરુપવાન કન્યા સાથે તેમની હયાતીમાંજ કરી આપ્યા હતાં. આ કન્યા લાવણ્યવતી હોઇ તેના તરફ જોવાનુ પ્રત્યેકને સ્વાભાવિકજ મન થતુ હતુ. વિનાયકને તેના રૂપથી સંતોષ હતો પણ ગુણુથી નહોતો. જો કે તેના ગુણુ અાને દુપણરૂપ ગુણ જેવાકે જીઠું બોલવુ. પર પુરૂપ સાથે હસવું બોલવુ. ઇત્યાદિમાંના નહોતા વળી તે સદ્દગુણની કિમત સમજતી હતી. પણ તેનામાં એકજ ગુણ નહોતો અને તેનાથીજ વિનાયક અસંતુષ્ટ રહેતો હતો. વિનાયક સાહિત્ય પ્રેમી હતો ત્યારે તેની સ્ત્રી તે પ્રેમ વગરની હતી આથી તે પોતાની પત્નીને સાહિત્ય પ્રેમી કરવા માટે વિવિધ પ્રયાસો કરતો હતો પણ તેની સ્ત્રી કોઈ પણ પ્રયાસમાં તેને યશસ્વી થવા દે તેમ નહોતી. આ પ્રમાણે બનવાથી દંપતીમાં જે નિર્મલ પ્રેમ અને ઐકયતાની જરૂર છે. તે વિનાયકના ઘરમા નહોતી. આથી

વિનાયકને એવી કોઈ સાહિત્ય રસિક સ્ત્રીના સહવાસની ઇચ્છા અં-તઃકરણમાં કોઈ કોઇવાર થઈ આવતી પણ સદ્વિચારના સાત્વન વડે તેને દબાવી દેવામાં આવતી.

પોતાના એક સગાની સાથે અમુક કારણસર તેને એક સુંદર શહેરમાં જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. શહેરમાં હમેંશા ગાયન કળામાં પ્રવીણ નાયકાઓ રહે છે. વિનાયકનો સગો સ્વભાવથી હલકા વિ-ચારનો હતો તેથી વિનાયકને ગમે તેમ સમજાવી એક સુંદર નાય-કાને ત્યાં લઇ ગયો ગાનતાનની કેટલીક. ક્રિયાઓ ચાલી મધુર મધુર આલોપોથી વિનાયકને તેની ઉપર મોહ થયો. અને તે નાયકા સાથે તેનો પ્રેમ બંધાયો અને આ પ્રમાણે એ શહેરમાં તેને પદર દિવસ રહેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો

પોતાનુ સર્વ કામ પરિપૂર્ણ થતાં તે શહેર છોડી પોતાના નિવાસસ્થાને આવ્યો. વિનાયકને ફસાવનાર તેનો મિત્ર પોતે વ્યાધિનો ભોગ થઇ પડેલો હોવાથી હોસ્પીટાલમાં ગયો. અને વિનાયક નિ-ત્યના નિયમ પમાણે પોતાનું સર્વ કામ કરવા લાગ્યો.

કર્મફલદાતા સત્તા.

મનુષ્ય છૂપામાં છૂપુ કોઇ પણ કામ કરે છે તો પણ જો તે અહિતકર્ત્તા હોય તો તે બહાર પડયા સિવાય રહેતુંજ નથી. કામ કરતી વખત મનુષ્ય એવું ધારે છે કે અહિં કોઇ નથી માટે મારા કા-મની જાણ કોઇને પણ થવાની નથી પણ આ ધારવામાં તે અત્યંત ભૂલ કરે છે કેમકે પરમાત્માની કુદરતી સત્તા એવી છે કે મનુષ્યના કર્મ પ્રમાણે તેને ફળ આપે છે જ. કુદરતની સત્તામાં એટલુ બધું સામ-ર્થ્ય છે કે તેનું અનુમાન કરવા જતાં પણ મન સંકુચિતપણાને પામી

જાય છે. સૂર્ય. ચંદ્ર ગ્રહ ઉપગ્રહ સર્વને થથા નિયમ ચલાવનાર રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી રાત્રિ કરનાર પણ આ કુદરતની સત્તાજ છે. આ કુદરતની સત્તાને કોઇ પરમાત્માની સત્તા એ નામથી પણ ઓળખાવે છે. પણ મૂળ તો તે એકજ છે. સુવર્ણ એ એકજ વસ્તુ છે પણ તેમાંથી એકની કંઠી બનાવી છે. અને એકની વીટી કરી છે પણ મૂળ તપાસી જોતાં તે બંને સુવર્ણની છે. આ પ્રમાણે કુદરતની સત્તા કહો કે પરમાત્માની સસ્તા કહો પણ તે એકજ અર્થને સૂચવે છે. 'આ સત્તાના નિયમનેઅનુસરીઆખું વિશ્વ ગતિ કરી કહ્યું છે. જો તેમાં જરા પણ અ-વ્યવસ્થા અથવા ડખળ થાય તો પછી સર્વત્ર અંધેર પ્રવર્ત્તે એમાં બીલ-કુલ શક નથી વિનાયકના ઉપર શહેરમાંથી આવ્યાબાદ પાંચ સાત દિવસ પછી આ સત્તાએ પોતાનો અમલ ચલાવ્યો. કેમકે તે પોતાનો સ્વ-ધર્મ ચૂકયો હતો અર્થાત્ પોતાની ધર્મ પત્ની મૂકીને તે પોતાના સગાના સહવાસથી નાયકાના પ્રેમને વશ થયો હતો. જો કે તેમાં મુખ્ય કારણ સહવાસ હતું પણ મનુષ્યે એવા નીચ મનુષ્યોનો સહ-વાસ કરવોજ ઇષ્ટ નથી તે છતાં વિનાયકે કર્યો તેથી તેનું ફળ તેણે ભોગવવુ જોઇએ. તેથી તે કુદરતના સપાટામાં આવી ગયો. શા માટે ન આવે ? પોતાના સ્વધર્મને ચૂકનાર વિનાયક દુઃખ કેમ ન પામે ? અવશ્ય પામેજ. શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આવા સ્વધર્મને ચૂકનાર મનુષ્યોને માટે જણાવે છે કે.

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मा त्स्वनुष्ठितात ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावह ॥

અર્થાત્ આપણો ધર્મ ગમે તેવો હોય તો પણ તે કલ્યાણ

કારક છે. સ્વધર્માચરણ કરતાં મૃત્યુ આવે તો પણ તેને કલ્યાણ પ્રદ સમજવું જોઇએ. પરંતુ પરધર્મ ભયાવહ હોય છે.

આ સ્વધર્મની બાબત ટીકા કરતાં મહાત્મા જ્ઞાનેશ્વર પણ કહે છે કે " જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મનું આચરણ છોડે છે, તેનું સ્વાતંત્ર્ય ખરેખર નાશ પામે છે. માટે જે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરશે તેને કાળ શિક્ષા કરશે અને તેને ચોર સમજી તેનુ સર્વસ્વ હરી લેશે. પછી 'રાત્રિ થતાં જેમ સ્મસાનમાં ભૂત પિશાચાદી દોડાદોડી કરે છે, તે પ્રમાણે તેની પાસે સર્વ સંકટો દોડી આવી તેને ચોતરફથી ઘેરી લે છે. તેમજ ત્રૈલોકયના સઘળાં દુઃખો અને સહસ્ત્ર પ્રકારનાં પાતકો તથા સઘળા કષ્ટો તેની પાસે આવી તેને વ્યાકુળ કરી મૂકે છે તે ઉન્મત્ત મનુષ્યની આવી સ્થિતિ થાય છે અને આવી દુઃખી સ્થિતિમાં તે રૂદન કરવા લાગે તો પણ તે સંકટો તેને છોડી જતાં નથી બ્રહ્મદેવ પ્રજાને એવો બોધ આપે છે કે એટલા માટે તમે સ્વધર્મ છોડશો નહિ અને ઇંદ્રિયોને ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવા દેશો નહિ. જે પ્રમાણે મત્સ્ય પાણીમાંથી બહાર કાઢતાં તે તરતજ મરણ પામે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુતઃ બોધાનુસાર નહિ વર્તશો તો તમારી સ્થિતિ પણ તેવીજ થશે માટે તમે સ્વધર્મ વિસરશો નહિ.

વિનાયક પોતાના સ્વધર્મને વિસરેલો હોવાથી તે દુખના સમુદ્રમા જઇ પડયો હતો. તેનું શરીર વ્યાધિના ઘરરૂપ થઇ ગયુ હતું. પોતે પોતાના કર્મને ગમે તેટલુ છૂપાવે તો પણ તે હવે છૂપુ રહી શકે તેમ નહોતુ. વિનાયકની સ્ત્રીને તેના સગા સબંધીઓને તથા તેના આપ્ત મિત્રોને પણ તેના વ્યાધિની ખબર પડી ગઇ હતી. અને આથી પૂર્વના દેવ તરીકે મનાતા વિનાયકને તેના નિકટના પરિચિત

મનુષ્યો વિષયી અને લંપટ ગણવા લાગ્યા. વસ્તુતઃ વિનાયક તેનો તેજ હતો પણ તેની હાલત નીચેની કવિતાની પંક્તિ પ્રમાણે હાલમાં થઈ હતી.

સોરઠા.

જેને રત્ન સમાન, વહાલાં જીવન પ્રાણથી.
તે થયા ધૂળ સમાન, વ્યક્તિ તેની તે છતાં,
આવું જેને માન, મળતું પૂર્વે ગૃહ હતું,
ત્યા મળતું અપમાન, વ્યક્તિ તેની તે છતાં.
જેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, જગમા લોકો જાણતા,
ગણતા વિષયી રૂપ. વ્યક્તિ તેની તે છતા,

આ પ્રમાણેની વસ્તુ સ્થિતિનો અનુભવ કરતો વિનાયક પોતાના કરેલાં કર્મથી અતિશય પસ્તાવો કરતો હતો અને આ પસ્તાવો બહારનો નહિ પણ ખરા અંતઃકરણનો હતો પોતાની થએલી ભૂલ માટે જ્યારે તે અત્યંત ખેદ કરતો હતો ત્યારે કોઈ કોઇ વખત તે નીચેનુ પદ ગાઇ પોતાની વૃત્તિને સમાધાન પમાડતો આ પદ નીચે પ્રમાણેનું હતું

પદ (જીને આપકું જોયા નહિ, એ લય)

ભૂલ પાત્ર કોણજ નથી થયુ, ભૂલ મય આ વિશ્વજ સઘ લહ્યું.
તનુ ધાર્યું ત્યાથી ભૂલ થાય છે. કો બચી ન તેથી જાય છે.
ભલે રંક હો કે રાય છે, પણ ભૂલ તે કરતા ગયા,— ભૂલ૦

પોતાની વૃત્તિને આ પ્રમાણે સમાધાનમાં લઇ વિનાયક પોતાના પાપના નિવાણાર્થે ઇશ્વરની ભક્તિ કરતો હતો અને તે વખત પોતાના અંતરોદ્દગાર માંથી નીચે પ્રમાણે ભાવપૂર્વક ગાતો હતો.

થઈ ગએલા પાપના કર્મને, પશ્ચાતાપ જળે ધોવું,
આર્દ્ર હૃદયથી પ્રાર્થી પ્રભુને, પ્રભુમાં મનને પ્રોવું.

ખરેખર પ્રભુમાં મનને પ્રોવું,
એ વીણ કાંઈ ન ઉપાય એનોરે, જોટો જડે ના જગમાં જેનોરે
કયાંહિ ન જાવુ, એને સ્હાવું, થઈ—૦

આ પ્રમાણે કરતાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના અને યોગ્ય ઔષધોપચારથી વિનાયકના વ્યાધિની શાંતિ થઇ અને હાલ તે તદન આરોગ્યવાળો થયો છે પરતુ વિનાયકની સ્ત્રી કે જેનું નામ મહામાયા દેવી હતું તેની પ્રીતિ તેના ઉપરથી ઘટી ગઇ હતી એ ભોળા અને નિષ્કપટ મનની સ્ત્રીના હૃદયને આ પ્રસગ બનવાથી સંપૂર્ણ આઘાત થયો છે. અને તેથી હવે વિનાયક અને મહામાયા દેવીમા જે પરસ્પર એકરાગતા હતી તે હવે રહી નથી. અને એકરાગતા વગરના સસારમાં સુખ સ્વપ્ને પણ કયાંથી હોઈ શકે ? વિનાયક પૂરે જણાવ્યુ તેમ પૈસે ટકે સુખી હતો તેને રહેવાને ઘર પણ ઉત્તમ હતુ. વસ્ત્રાલંકાર વીગેરે પણ તેની પાસે જોઇના પ્રમાણમા હતાં પણ તે સર્વને તે શું કરે ? જ્યાં પરસ્પર દપતીમાં ઐકય હોતુ નથી ત્યા આ સર્વ નકામુ છે. અને આનાથી ઉલટું જ્યાં ઐકય હોય છે. અને આ સર્વ નથી હોતુ ત્યાં પણ સતોષનો અનુભવ થાય છે. આ બાબત શ્રીમન્ છોટાલાલ માસ્તર જણાવે છે કે "ઉચી હવેલી કે બંગલો સૂર્યના તાપને ખાળે છે પણ કંઈ હૃદયના તાપને ખાળી શકતો નથી. ઘરનાં સુખી પુરૂષો સારૂં સારૂ ખાવાનું, સારાં સારાં વસ્ત્રો સારા સારા અલંકારો કે ફરવા હરવાને ગાડી ઘોડા આપે છે. પણ સારા આહારને સારા વસ્ત્રને સારા અલકારને અને ગાડી ઘોડાને શું મધ મૂકીને ચાટે; પેટ ભરવાથી હૃદયનું લુખાપણું શું ટળશે ? વસ્ત્રો પહેરવાથી હૃદયની શૂન્યતા શું ઢંકાશે ? તેજસ્વી અલકારો પહેરવાથી શું હૃદયનો અંધકાર નિવૃત થશે. ? ગાડી ઘોડે બેસીને સુંદર ઉપવનમાં ફરવાથી શું હૃદય આનંદોદ્યાનમાં ફરશે ? સર્વથા યોગ્ય

સ્ત્રી વિના પુરૂષનું જીવનમધ્યાન્હકાળે તપતા રેતીના રણજેવું છે. અને યોગ્ય પુરૂષવિના સ્ત્રીનું જીવન પણ તેજ પ્રમાણે સંતાપના દાવાનળમાં બળતા વન જેવું છે.

સાક્ષર શ્રી ડાહ્યાભાઇ ધોળશાજી પણ પોતાના 'ઉદયભાણુ' નામક નાટકમા લખે છે કે—

" સોને મઢયા સુખપાલ, મેડીને જરૂખા માળ,
હેમને હીરા વિશાળ, એથી શું સુખી સંસાર
જાણો જુઠી એ જંજાળ, એથી નહિ સુખી સંસાર,
માળો મજાનો છે પણ; પંખીને પાંખ નથી.
આંબો છે લીલો છમ, પણ મ્હોરનું તો નામ નથી,
કોને શું, કોને શું ? એ આંબે એ માળે,
જેવુંને રોવુ રે, આઠે પહોર, આઠે પહોર.
તેવો સમજી લેવો સ્નેહ વીના સંસાર,
જેવો ભાણામાં જોવો, ગોળ વીના કંસાર.

આ વચનો પ્રમાણે વિનાયક અને મહામાયા દેવીને સર્વ વાતે અનુકૂળતા હોવા છતાં આ પ્રમાણે ઐકયતા ન હોવાથી પરસ્પર જુદા દીલ રાખી પોતાના સંસારનુ વહન કરેછે.

*   *   *   *

આ પ્રમાણે આપણા હિંદુ સંસારની આધુનિક સ્થિતિ છે. હજી પણ આપણે જો આ વ્યવહારનુ અધિક અધિક અવલોકન કરીએ તો તેમાં આપણને કાંઇને કાંઇ જાણવાનું મળી આવે તેમ છે. પણ એ સર્વ જાણી તાત્પર્ય એકજ લેવાનું છે અને તે એજ છે કે ગૃહસંસાર સુખી નથી. હવે તે સંબંધી વધારે લંબાણ કરવું નિરર્થક છે. આપણે તેથી આ ઘર સંસારને સુધારવાને કયા ઉપાયો લેવા તેનું વિવેચન કરવાનો નિશ્ચય કરી આ વર્તમાન પ્રકરણને સમાપ્ત કરીશું.

प्रकरण ६ ठाना सिद्धांतो.

आधुनिक घर संसारनुं अवलोकन करतां कोइने कांइ तो कोइने कांइ एम दुःख जोवामां आवे छे. अने उत्तम घर संसारनुं पालन क्वचितज थाय छे तेने माटे आपणो संमार सुधारवाने कया उपायो लेवा तेनुं ज्ञान प्रत्येक मनुष्ये प्राप्त करवुं जोइए.

પ્રકરણુ ૭ મું.

ગૃહસંસારને સુધારવાના ઉપાયો.

ગયા પ્રકરણુમાં વર્ણુન કર્યા પ્રમાણે ગૃહસસારની આધુનિક સ્થિતિ થએલી આપણા જોવામા આવે છે. પૂર્વકાળના સુખા ગૃહસંસાર સાથે આપણો આ ગૃહસંસાર કોઈ પણ રીતે તુલના કરતાં એક સરખો થઇ શકે તેમ નથી અને આમ હોવાથી પ્રશ્ન એકજ ઉભો થાય છે કે આપણો આ ગૃ સંસાર જે આવી દશાને પામ્યો છે તેમાંથી તેની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થઈ શકે તેમ છે કે નહિ ? આના સબંધમાં વિચાર કરતાં તરત સમજાઈ આવે છે કે **પ્રયત્નથી દુર્લભ કાંઇજ નથી** જે મનુષ્ય પ્રયત્ન શીલ હોય તે ભલે ગમે તેવા પ્રતિકૂળતારૂપ ખાડામાં આવી ગયો હોય તેને માથે ગમે તેટલાં કષ્ટ આવી પડયાં હોય તોપણ તેમાંથી તે પોતાના પ્રયત્નના બળથી અનુકૂળતા રૂપ ઉચી ટેકરીએ ચઢી શકેછે. અને ગમે તેટલા દુ.ખોને સુખમાં લાવવાના પરિણામને પ્રકટાવી

શકેછે. પ્રયત્નવાન્ મનુષ્યની ડીક્ષનેરીમાં 'નિષ્ફલતા' એવો શબ્દજ નથી. કેમકે પ્રારંભની નિષ્ફલતાને તે તેવા રૂપમાં—અર્થાત્ નિષ્ફળતાના રૂપમાં ગણુતો નથી પરંતુ પોતાના કામમાં કાંઈ સ્ખલન થયું હોય તેના પરિણામ રૂપ આ સૂચન થયુંછે એમ માની નિષ્ફળતાના પ્રસંગે અધિકાધિક બળને પ્રકટાવી પ્રયત્નના સમરાંગણુમાં ઉતરી પડે છે. અને આવા પ્રયત્નવાન મનુષ્ય પોતાના ગૃહસંસારને સુધારી શકે તો તેમાં કાંઇ નવાઇ જેવું નથી. તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ સુધારવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે **પ્રથમ પ્રયત્નનો** ગુણુ ધારણુ કરવાનો છે.

ગૃહસસારને સુધારવાના ઘણાં ઘણા ઉપાયો છે પણુ તે સર્વમાં આજે **પ્રેમ** સર્વોપરી સત્તા ભોગવે છે ગૃહસસારને સુધારવા બીજા કશાજ ઉપાય ન કરીએ તો ચાલે પણુ આ પ્રેમ વગર ચાલી નહિ શકે જેમ ખોરાક અને પાણી વગર એક મનુષ્ય ત્રણુ ચાર કે તેનાથી અધિક દિવસ જીવી શકે પણુ હવા વગર એક કલાક પણુ જીવે નહિ. તેમ બીજા ઉપાયો કદાચ ગૃહસંસાર સુધારવા કોઈ કામ ન લગાડે તો ચાલી શકે પણુ આ પ્રેમના ઉપાય વગર જરા પણુ તે સુધરી શકે નહિ ખરેખર અતઃકરણુનો પ્રેમ એ એક એવી વસ્તુ છે કે તેની અસર કોઇનો ઉપર પણુ થયા શિવાય રહેતીજ નથી.

અત.કરણુના દિવ્ય પ્રેમને કવિઓ અવનવી ઉપમાં આપે છે. Heaven is Love અર્થાત્ પ્રેમ એજ સ્વર્ગ છે એમ પણુ તેઓ છાતી ઠોકીને જણાવે છે. ગીત ગોવિંદમાં જે પ્રેમનું અદ્દભુત વર્ણુન કર્યું છે. તે પ્રેમ પ્રત્યેક દપતીએ પોતપોતાનામાં ધારણુ કરવાનો છે. માત્ર ઉપર ઉપરના પ્રેમથી કાંઇ ફળ ઉત્પન્ન થતું નથી પણુ હૃદયનો પ્રેમ—કે જેને વિશુદ્ધ પ્રેમ કહેવામાં આવે છે તેજ અલૌકિક ફળને પ્રકટાવી શકે છે.

પ્રેમનું સામર્થ્ય ગણુના પણુ કરી ન શકાય તેટલું અમિત છે.

પ્રેમનું સામર્થ્ય. સાડાત્રણુ હાથનો મનુષ્ય કદાચ પૃથ્વીના આ છેડાથી પેલા છેડાનું માપ કાઢી શકવામાં સમર્થ થાય કદાચ પાતાળની ઉંડાઇનું માપ કાઢવામાં વિજયી થાય અને કદાચ મોટા મોટા ગ્રહોની શોધ ખોળ કરવામાં સમર્થ થાય પણુ તે આ પ્રેમનુ સામર્થ્ય કાઢી શકવાનો નથી. મનુષ્યથી પ્રેમનુ સામર્થ્ય કાઢી શકાય તેમ નથી એટલુજ નહિ પણુ તેનાથી આગળ વધીને જણુાવીએ તો દેવાદિ પણુ તેનુ સામર્થ્ય માપવામાં વિજયી થાય તેમ નથી. આ પ્રેમના સામર્થ્યથી ભલા ભલા મોટા તપસ્વીઓ એ પણુ પોતાના તપનો ભગ કર્યો છે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી પ્રેમના સામર્થ્યની બરોબરી કોઈ કરે તેમ નથી. ભક્તવત્સલ ભગવાન પણુ જ્યારે ભક્તનો પ્રેમ જુએ છે ત્યારે તુરત તેની પ્રતિ દોડી દોડીને આવે છે.

જંગલમાં રહેનાર વાઘ, સિંહ, રીંછ, વીગેરેનો આપણે જો જંગલમા જઇએ છીએ તો ભય લાગે છે. જંગલમાં જઇએ ત્યારે ભય લાગે એટલુજ નહિ પણુ આપણાજ ગામમાં કોઈ વાઘ છૂટો આવી ચઢે તો આપણે ભયથી ઘરમા ભરાઇ જઇએ છીએ. કેમકે આપણુને એવી બીક રહે છે કે રખેને વાઘ મારી નાંખે. તેનાથી ઉલટુ જગલમાં રહેનાર કોઇ ઋષિના આશ્રમમાં દૃષ્ટિ નાંખો ? ત્યા શું જોવામાં આવે છે? ત્યાં વાઘ, રીંછ વીગેરે હિંસક પ્રાણીઓ ને ઋષિને જરા પણુ ઇજા કરતા નથી. તેનું શું કારણુ ? તો તે એકજ છે. અને તે એજ કે ઋષિના નેત્રોમાંથા ઝરતો **અદ્ભુત દિવ્ય પ્રેમ** આને લીધેજ તેઓનામાંથી હિંસકપણુ જતું રહેલુ હોય છે.

ઋષિ પ્રત્યે તેમનું હિંસકપણું જતું રહ્યું હોય છે એમ નથી પણ તે સ્થળના દિવ્ય આંદોલનને લીધે પરસ્પરના વૈરવાળા પ્રાણી જેવાં કે મોર અને સર્પ, કુતરો અને બીલાડી, સિંહ અને હરણ, તેઓ પણ એક બીજાથી હળીમળીને રહે છે એવુ આપણી પૌરાણિક આખ્યાયિકાદ્વારા આપણે ઘણી વખત સાભળેલુ છે.

પશુઓની સ્વાભાવિક વૈરબુદ્ધિનો પણ નાશ કરનાર પ્રેમ ! સ્વર્ગીય પ્રેમ ? તારી તો ખરેખરી બલિહારીજ છે ! અહો ? શું તારૂં અદ્દભુત સામર્થ્ય અને પ્રભાવ ? ભૂલોકવાસી મનુષ્યો આ પ્રેમને ધારણ કરો ? અને પછી જુઓ કે તમારો સસાર સુધરે છે કે નહિ ? પરસ્પરની મિથ્યા ભેદભ્રાંતિને ભૂલી આ પ્રેમની સરિતામા મસ્ત બનીને ઝબકોળાઓ પ્રેમ જળનુ પાન કરો ? પ્રેમરગની પીચકારી મારી રગાઓ ? અને સર્વાંગે પ્રેમમય થાઓ. પછી જુઓ તમારો સંસાર ? તમારા સંસારને જોઈ સર્વ કોઇ એકે અવાજે કહેશે કે આ ઉપાધિરૂપ ગૃહસસાર નથી પણ સુખની પરિમલતાને પ્રકટાવનાર કેવલ સુખમય સસાર છે ?

વિરોધોપણામાં પ્રેમ ક્યાંથી લાવવો?

જ્યાં આંખેઆંખ મળતાં વિરોધ થાય ત્યાં પ્રેમને શી રીતે પ્રકટાવવો એવી ખોટી કલ્પના કરોછો ? પવિત્ર અને અભેદતા યુક્ત પ્રેમમાં એવી કલ્પના શા માટે ? ગગાના અતિ પવિત્ર જળમાં મલિનતાનુ ભાન શા માટે ? સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમાં અધકારનુ ભાન શા માટે ? બંધુ ? એવું ભાન ન કરો. તે વાસ્તવિક ઉન્નતિને કરનાર નથી. હજી પણ કહુંછું કે તેને છોડી દો. તમારી આંખના પડળને દૂર કરો. અને પછી જુઓ કે આ વચન

સત્ય છે કે નહિ. જ્યાં સુધી તમારી આંખના પડળ દૂર ન થશે ત્યાં સુધી આ કથનનુ સત્ય તમને સમજાશે નહિ.

આરંભમાં કદાચ પ્રેમને પ્રકટાવી શકવાની તમારી શક્તિ ન હોય તો લેશ પણ ગભરાશો નહિ. તમારી આંખેઆંખ મળતાં જ્યાં વિરોધ થાય ત્યાં પ્રેમ શી રીતે થાય એની થોડીઘણી માહિતી આ લેખક પણ જાણે છે અને તેથી નીચે પ્રમાણે જો ચાલવામાં આવે છે તો પ્રેમને પ્રકટાવી શકાય છે અત્ર જે ઉપાય લખવામાં આવે છે તે માનસશાસ્ત્રનો એક ખરેખરા સિદ્ધાંતરૂપ છે. અને તેનું જે પાલન કરે છે તે અવશ્ય કરીને તેમાં ફતેહમંદ થયા શિવાય રહેતો નથી. તમારે ફક્ત એકજ કર્તવ્ય છે કે તેને બરાબર વાંચી તેના ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી તેનું પાલન કરવું થોડા દિવસ પાલન કરવાથી તેનું ફળ આપોઆપ પ્રકટી આવશે.

પ્રેમના ત્રણ પ્રકાર અને તેનું સ્વરૂપ.

પ્રેમ ત્રણ પ્રકારે ઉદ્‌ભવી શકે છે. એક સાક્ષાત રીતે આપણા પરિચયથી. બીજો લેખાદિ દ્વારાથી તથા ત્રીજો માનસશાસ્ત્રના નિયમથી આ પ્રમાણે ત્રણ રીતે પ્રેમને પ્રકટાવી શકાય છે. અને આ ત્રણ પ્રકારનો આપણે સાદી ભાષામાં અર્થ કરીએ તો સાક્ષાત રીતે પ્રેમ કરવો એટલે કોઇ મનુષ્ય આપણી સન્મુખ ઉભો હોય તે જોકે આપણાથી વિરૂદ્ધ વિચારનો હોય તો પણ તેના પ્રતિ સ્વાભાવિક પ્રેમવાળું વર્તન કરવું તેની સાથે સભ્યતાપૂર્વક પ્રેમથી વાત કરવી તેને બેસાડવો યોગ્ય સન્માન આપવું વીગેરે આ પ્રમાણે કરવાથી આપણી પાસે આવેલો સંબંધી યા મિત્ર આપણા પ્રત્યે ગમે તેટલા પ્રતિકૂળ વિચારનો હોય તો પણ તે

અનુકૂળ થઈ શકે છે. તત્કાળ કદાચ તે સર્વાંશે અનુકૂળ નથી થતો પણ તેના અંતઃકરણમાં આ અનુકૂળતાના ભાવની છાપ પડે છે. અને આ છાપે સમય જતાં સ્થૂલ રૂપમાં આવી તે અનુકૂળ થઈ જાયછેજ.

બીજો પ્રેમ લેખાદિ દ્વારા થઇ શકે છે. એટલે આપણા ઉપર વિરોધભાવ રાખનાર મનુષ્યને આપણી સાથે રૂબરૂ મળી શકવાનો સંભવ ઓછો હોય તો ઉત્તમોત્તમ લેખોથી–અથવા પત્રવ્યવહારથી એ પ્રતીકૂળ સબંધી પ્રત્યે અનુકુળ વાકયો લખવાં. આપણે અને તેને કદાચ પત્રવ્યવહારનો સબધ બંધ થયો હોય તો તેનો જેની સાથે સબધ હોય અને આપણને પણ તે સબંધી સાથે ઓળખાણ હોય તો તે સબધીને પણ તેના સબંધના સમાચાર–કુશળતા વીગેરે પૂછાવતા રહેવું. અને આ પ્રમાણે જે પ્રેમ દર્શાવવો તે લેખિની દ્વારા દર્શાવેલો પ્રેમ કહેવાય છે.

આ બે પ્રેમના પ્રકાર કરતાં જે માનસશાસ્ત્રના નિયમથી પ્રેમ થઇ શકે છે તેનું સ્વરૂપ તદન જુદુ જ છે. અને આ પ્રેમને ધારણ કરવાવાળો મનુષ્ય પોતાના ગમે તેવા વિરોધી ભાવના સબધીઓની વિરોધતાં ટાળી શકે છે. માનસ પ્રેમનું સર્વ સામાન્ય સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

આપણા ઉપર આપણો કોઈ સબધી યા મિત્ર વૈરભાવ રાખતો હોય તો પણ તેના પ્રતિ આપણે પ્રેમભાવ રાખવો. ભલે તે આપણું ગમે તેટલું બગાડે, અને આપણી પાછળ ગમે તેટલી નરસાઇ બોલે તો પણ આપણે તેનું સારૂજ બોલવું. આરંભમાં કદાચ આ રીત કઠણ લાગશે. પણ મહાવરો વધતાં તે ઘણીજ સહેલાઇથી

બની શકે તેવી છે. આપણો વિરોધી સામો મળતાં કદાચ આપણાથી તેના પ્રતિ પ્રેમ ન થઈ શકે તેવી સ્થિતિ હોય તો પ્રથમ આપણે તેની પાછળ તેના ઓળખીતા મિત્ર વીગેરેમાં તેનું સારૂંજ બોલવું. આ સારૂં બોલવાનું પણ ઉપર ઉપરનું ન હોવું જોઇએ. પણ ખરેખર અંતઃકરણના ભાવનું હોવું જોઇએ. અને આપણું વર્તન પણ એવુંજ હોવુ જોઇએ. બોલમાં કંઈ અને વર્તનમાં કંઈ એ નીતિથી કોઇ દિવસ પણ ઇષ્ટતમ પરિણામ પ્રકટી શકે તેમ નથી. પરંતુ એનાથી કદાચ ખરાબ પરિણામ આવે છે. કેમકે જો આપણે માત્ર મુખથી આપણા વિરોધી સબંધીનુ સારૂ બોલતા હોઇએ અને આપણા વર્તનમાં તેના પ્રતિનો વૈરભાવ લેશ માત્ર પણ ઓછો થયો નહિ હોય તો તેથી અનર્થકર પરિણામજ પ્રકટે છે. અને આમ હોવાથી દરેક સુજ્ઞે આ બાબતમાં સાવધાનતા રાખવાની છે.

વિરોધી સબંધી પ્રત્યે પણ આપણે પાછળ સારૂ બોલતા હોઇએ તો કેવું સારૂં પરિણામ આવે છે તે નીચેની આખ્યાયિકાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાશે.

વિશ્વામિત્ર અને **વસિષ્ઠ** ઋષિને પૂર્વે ઘણુજ વૈર હતું **વિશ્વામિત્ર**નો સ્વભાવ અત્યંત ક્રોધી હોવાથી તેમણે **વસિષ્ઠ**ના સો પુત્રોને પણ મારી નાંખ્યા હતા. આટલું થયા છતાં પણ **વસિષ્ઠ**ને **વિશ્વામિત્ર** પ્રતિ દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો નહોતો. એક દિવસે **વિશ્વામિત્ર** **વસિષ્ઠ** ઋષિને મારી નાંખવા માટે રાત્રિના વખતે તેમના આશ્રમે ગયા. આ વખત પૂર્ણિમાના ચંદ્રની ધવલ જ્યોત્સ્નામાં વસિષ્ઠ અને તેમના પત્નિ **અરૂંધતી** બેઠાં હતાં. તેવામાં **અરૂંધતી**એ પોતાના સ્વામીને પ્રશ્ન પૂછયો કે પ્રાણનાથ ? આ ચંદ્રના ધવલ પ્રકાશ જેવું તપ કયા

મુનિવરનું ઝળકી રહ્યું હશે. વસિષ્ઠ બોલ્યા કે દેવી ? એકલા રાજર્ષિ વિશ્વામિત્રનું તપજ આ ચંદ્રના ધવલ પ્રકાશ જેવું છે. અહો ? ધન્ય છે તે ઋષિને ? આ વાકયો વિશ્વામિત્ર કે જેઓ વસિષ્ઠનું ખૂન કરવા પાછળ છાનામાના સંતાઈ રહ્યા હતા તેમણે સાંભળ્યા અને પછી તરતજ વિચાર કર્યો કે અરે ? હું કે જે આ ઋષિના સો પુત્રને મારી નાંખનારોછું અને અત્યારે પણ આ ઋષિનો જીવ લેવા માટે આવ્યોછું તેના પ્રતિ આ ઋષિવરની કેટલી બધી માનની લાગણી છે. એમ વિચારી તરતજ 'વસિષ્ઠ મને ક્ષમા કરો' એટલુ કહી વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠને પગે પડયા અને પોતે જે કારણથી આવ્યા હતા તે સર્વ કહી બતાવ્યુ ઉદારચરિત વસિષ્ઠઋષિએ તરતજ પ્રેમપૂર્વક ઉઠાડી યોગ્ય આસને બેસાડી તેમનું આતિથ્ય કર્યુ અને પછીથી પોતાના અવિચારીપણાને ધિક્કારતા તેઓ સ્વગૃહે ગયા.

આ આખ્યાયિકાથી આપણને સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે કે વિરોધીભાવવાળા મનુષ્યને સુધારવાને અર્થે આપણે તેના પ્રતિ પ્રેમ પ્રવાહને વહેવડાવવાની જરૂર છે. આ પ્રેમ પ્રવાહ વહેડાવવા માટે આપણે નીચેની ભાવના પ્રમાણે વર્તવું જરૂરનું છે.

દ્વેષભાવ શી રીતે ટાળવો ?

તમારે જે સબધી સાથે દ્વેષ હોય અથવા કોઈ સબધી તમારા ઉપર દ્વેષભાવ રાખતો હોય તો તેને સુધારવાને માટે અન્ય કાંઇ પણ કર્તવ્ય ન કરતાં ભાવના કરજો. દાખલા તરીકે તમારી સ્ત્રી તમારી સાથે અણુબનાવથી રહેતી હોય તો તે જયારે નિદ્રામાં હોય ત્યારે તેના ઉપર માનસિક પ્રેમ તેનું ચિત્ર ખડું કરીને કરવો. અને મનમાં ધારવુ કે મારી સ્ત્રી મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમ કરે છે.

હૃદયની ખરી લાગણીથી તે મને ચાહ્ય છે. તથા હું એને ચાહુંછું મારે અને એને અણુબનાવ છેજ નહિ. કેમકે તે અર્ધું મારૂંજ સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે ધારીને પછી તેજ ભાવનામાં થોડો સમય તલ્લીન રહેવુ કેટલો સમય રહેવુ તેનો નિર્ણય સઉ સઉની અનુકૂલતા ઉપર આધાર રાખે છે પણ ઓછામાં ઓછો પા કલાક તો આ ભાવના સેવવીજ તેનાથી પણ અધિક સેવાય તો તે વધારે લાભનેજ પ્રક-ટાવે છે. આ ભાવના કરવાથી લગભગ બે માસની અંદર ફળ મળે છેજ. જેમ ભાવના ખરા અંત.કરણની તેમ તેનું ફળ વહેલુ મળ-વાનું અને જેમ ભાવના માત્ર બહારની ઉપલક તેમ તેનું ફળ મળતાં વાર લાગવાની. આમ હોવાથી આ ભાવનાનું ફળ વહેલુ યા મોડું મળવું તે ભાવના કરનારનારના અંતઃકરણની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.

ભાવના કેવા ઉત્તમ ફળને પ્રકટાવે છે તેના સ્વરૂપને ન સમ-જનાર મનુષ્યને આ પ્રયોગ એક ચસકેલા મગજમાંથી ઉઠેલા પ્રયોગ જેવો લાગશે. અને તેઓ તેને તરતજ હસી કાઢી તેની ઉપેક્ષા કરશે. તેથી અત્ર વિષયાંતર થતું હોવા છતાં પણ ભાવના સબંધી કાંઈક અલ્પ માહિતી આપવી યોગ્ય ધારીએ છીએ.

ભાવનાનું સામર્થ્ય.

ભાવના એટલે શું? ભાવના એટલે ઇચ્છા. અને આ ભાવના અથવા ઈચ્છામાં કેટલું સામર્થ્ય રહેલુ છે તે તમે તે તમે જાણો છો? एकोहम बहु स्याम એ પ્રકારની પરમાત્માની ભાવના વડેજ આ સૃ-ષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઇ છે. કહો ત્યારે ભાવનાનું સામર્થ્ય કેટલું બધુ? આ સમગ્ર સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ તે પણ ભાવના વડે?

અહા ? ભાવનાવડે મનુષ્ય શું કરવાને સમર્થ નથી ? અર્થાત્ સર્વે કરવાને સમર્થ છેજ. જેમ અગ્નિની એક નાની સરખી ચીનગારીમાં મોટા મોટા મહાલયોને પણ બાળી નાંખવાનુ સામર્થ્ય રહેલું છે. તેમ તમારા અંતઃકરણરૂપ નાના સરખા પ્રદેશમાં ઉઠતી ભાવનામાં પણ જે ધારે તે કરી શકવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. પણ જો તે તમારી ભાવના ખરી અને અંતઃકરણના ઉંડાણમાંની પ્રકટી હશે તો આ ભાવનાજ અતુલ બળને પ્રકટાવે છે. આજને આજ હું મોટો કરોડપતિ થઈ જાઉં એમ કોઇ મનુષ્ય ભાવના કરે અને તેમાં તેને સફળતા ન મળે તો તેમાં ભાવના કરનારો હોય છે. કેમકે તેની ભાવના માત્ર ઉપર ઉપરની હોય છે અને આવી ઉપલકિયા ભાવના કાંઇપણ બળને પ્રકટાવી શકતી નથી.

ભાવના સિદ્ધ શાથી નથી થતી? ભાવનાનું સેવન કરનાર મનુષ્યના જીવન ઉપર અવલોકન કરતાં એમજ જણાય છે કે તેમાં કોઇકજ તેની સિદ્ધિને અનુભવતા હશે. આમ થવાના કારણો ઘણા છે પણ તેમાં મુખ્ય મુખ્યનું અત્ર દીગદર્શન કરાવી જવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે.

૧. **ભાવનાની એક ધારા વહી શકતી નથી. અને તેથી તેનું બળ છૂટું પડી જાય છે.** મનુષ્ય અમુક ભાવના આજે કરે છે તેને થોડા દિવસ સેવે છે. પરંતુ તેથી તેને જોઇતો લાભ ન થવાથી તે બીજી જ ભાવના કરે છે. બીજી ભાવના પણ કરી ન કરી એટલામાં ત્રીજીનું સેવન કરે છે. અને આ પ્રમાણે વારંવાર તે ભાવનાઓ બદલ્યા કરે છે અને આજે સુખની તો કાલે આરોગ્યની અને પરમ દિવસે ધનની ભાવનાનું સેવન કરતો તે જો

વામાં આવે છે આથી તેની એક પણ ભાવના સિદ્ધ થઇ શકતી નથી. છૂટા છવાયાં ઘરના વર્ષાદનું પાણી જેમ ચોમાસામાં એકઠું થઇ તેનો વહેળો થાય છે. અને એવા વહેળા એકઠા થઇ તળાવ ભરાવા પામે છે પણ દરેક ઘરનું પાણી ભિન્ન ભિન્ન જગ્યામાં જતું હોય તો નથી તો વહેળો થઇ શકતો કે તળાવ ભરી શકાતું તેમ આ ભાવનાના સબંધમાં પણ સમજવાનું છે છૂટી છવાઇ ભાવના કાંઈ પણ ફળને પ્રકટાવતી નથી. જેમ ભમરીનું ધ્યાન જ્યારે કીડો સતત રૂપે કરે છે ત્યારેજ તે ભમરીરૂપ બની જાય છે. તેમ ભાવનાના પ્રયોગમાં સતતપણે વહન કરનાર મનુષ્યજ તે ભાવનાની સિદ્ધિને અનુભવી શકે છે

વર્તમાન સમયમાં મનુષ્યને ભાવનાના વૃક્ષનુ ફળ તુરતને તુરત જોઇએ છે. પણ ફળને માટે કાંઈ એમ ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. એથી કાંઇ ફળ મળતું નથી. કેમકે પ્રથમ એ વૃક્ષને ઉગાડવાની, તેનું પોષણ કરવાની તથા તેને મોટું થતાં પર્યંત અનુકૂલ જળ સિચનાદિ કરવાની જરૂર છે. નહિ તો એ વૃક્ષ થતુંજ નથી. અને ફળ પણ મળતું નથી. માટે ભાવનાના ફળની જરૂર હોય તો તેનું પાલન પોષણ કરો. ઉગતાજ વૃક્ષને કુવાડા મારીને કાપી ન નાંખો. આજે એક ભાવના કરી કાલે બીજી કરવી એ પ્રથમની ભાવના ઉપર કુવાડો મારવા તુલ્ય છે માટે એવું કરતાં અટકો. અને એકજ ભાવનાને તેની સિદ્ધિ મળતાં પર્યંત સાધ્ય કરો.

ભાવના સફળ ન થવાના બીજા કારણમાં અધિકાર ભેદ છે. ભાવના કરતી વખત યોગ્યયોગ્યતાનો વિચાર કરવો જોઇએ અને ભાવના ખરેખરી **નિર્દોષ** હોવી જોઇએ. બીજાનું અહિત ઇચ્છવા

માટે અથવા તેનું કાંઈપણ બગાડવા માટે કરવામાં આવતી ભાવના કાંઈપણ ફળને આપતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ **જેમ ભીંતને મુક્કી મારવાથી પ્રત્યાઘાત થઈ સામું આપણને જ વાગે છે, તેમ બીજાનું અહિત કરવા કરેલી ભાવના આપણું જ અહિત કરે છે.**

અંતઃકરણના ખરેખરા ભાવની નિર્દોષ અને શુદ્ધ ભાવના કરનારને જો કે કાંઇપણ અશકય નથી. પરંતુ એ નિયમને અપવાદરૂપે બાદ કરીએ તો એવા અંતઃકરણના ખરેખરા ભાવથી ભાવના કરનારા મનુષ્યો કોઇકજ જોવામાં આવે છે હાલમાં તો આ ભાવના આ માણસે કરવી તે હિતકર છે કે કેમ તેનો કાંઇપણ વિચાર કર્યા વગર ભાવના કરો. ભાવના કરો એવો ભાવનાવાદી મહાત્માઓ તરફથી બેધડક ઉપદેશ અપાય છે. ઘરમાં હાંલે હાલ્લાં કુસ્તી કરતાં હોય અને સાંઝે ખાવાનાં ફાંફા હોય તેવા મનુષ્યને ધનના ઢગલાની ભાવના કરો એ ઉપદેશ શું કામ આવશે. આ તો 'મુગે કો સ્વમા ભયા' એ જન કથન પ્રમાણે આ મનુષ્યની પણ સ્થિતિ થશે. અર્થાત્ જેમ મુગા મનુષ્યને સ્વપ્ન આવે તો તે બિચારો મનમાંજ સમજી શકે છે તેમ આ ધનના ઢગલાની ભાવના કરનાર મનુષ્ય પણ બિચારો પોતાની ભાવનામાંજ ધનને જુએ છે. પણ જ્યાં સાંઝ પડે છે. પેટમાં ક્ષુધાનુ કષ્ટ થાય છે ત્યારે આ ભાવનાને કોણ જાણે કયે ખુણે નાંખી દે છે કે જેની શોધ કરતાં પણ તે હાથ આવતી નથી. આમ થતું હોવાથી ભાવનાનો ઉપદેશ સર્વને એક સરખી રીતે આપવાનો ધંધો લઇને બેઠેલા ભાવનાવાદી મહાત્માઓએ આ અધિકારની બાબત ઉપર પોતાનુ લક્ષ્ય ખેંચવાની જરૂર છે.

અધિકાર વગર કરેલી ભાવના સફળ થવાની ઇચ્છા ભાગ્યેજ સફળ થાય છે. દાખલા તરીકે એક અંગ્રેજી બીજી ચોપડીનું જ્ઞાન ધરાવનાર મનુષ્ય મોટા સીવીલીયનની નોકરીની ઇચ્છા રાખે તો તે ફળીભુત થતી નથી કેમકે તેમ કરવામા પ્રથમ તેણે અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે તેમ આ ભાવનાની બાબતમાં પણ સમજવાનું છે. પ્રથમ જો આ બાબત ઉપર વિચાર નથી કરી શકાતો તો પછીથી ભાવનાના પ્રયોગના અંતે તેનું જે ફળ મળવું જોઇએ તે ન મળવાથી ઘણાના મનમાં ભાવના એ તદન ખોટી છે એવો સ્વાભાવિક નિશ્ચય થઇ જાય છે.

સુજ્ઞ વાંચકોની ભાવના એ શું છે તથા તે કયા કયા લાભને પ્રકટાવે છે તેની ખાતરી આટલા વિવેચનથી થઈ હશે. તેથી આગળ જણાવેલો પ્રયોગ પોતાના પ્રતિકૂળ સબધીને અનુકૂળ કરવા માટે કરવાનો આરંભ કરવો તેમને માટે અતિ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

આ માનસ ભાવનાનું સેવન કરતાં કરતાં તમારે બીજી એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવાની છે અને તે એ છે કે તમે જે પ્રમાણે માનસ ભાવના કરો તેજ પ્રમાણે તમારૂં વર્તન પણ રાખશો. ભાવના કંઇ અને વર્તન કંઇ એ નીતિ રાખવાથી કાંઈપણ ફળ મળતું નથી આનું કારણ દેખીતુજ છે. કેમકે આપણે ભાવનામાં આપણા સંબંધીને ચાહતા હોઇએ. અને પ્રત્યક્ષ મળતાં તેના ઉપર દ્વેષ રાખતા હોઈએ તો તે ભાવના કોઇપણ દિવસ ફળ આપે ખરી કે? એક છોડવાને તે જેમ ઉગતો જાય તેમ કાપી નાંખવામાં આવે તો તે કોઈ દિવસ વૃદ્ધિ પામી શકે ખરો કે? કદી નહિ. ત્યારે ભાવનાના સંબંધમાં પણ તેમજ છે. આથી આ ઉપાયને અનુભવમાં

મૂકનારે ગભરાવાની જરૂર નથી. તેણે પ્રથમ ભાવનાથીજ પોતાના સંબંધીને દાખલા તરીકે પોતાની સ્ત્રીને ચહાવી. અને પછી જ્યારે જ્યારે એ ભાવનાનું બળ જામવા માંડે કે તરત ત્યારે ત્યારે તે પ્રમાણે વર્તવું. પ્રથમ એકદમ દ્વેષને ન ભૂલાય તો ધીમે ધીમે ભૂલવાનો પ્રયત્ન કરવો. અને જે તે રીતે આપણું વર્તન તેના પ્રતિ પ્રેમવાળુ છે એવું બતાવવું આમ જોવાથી આપણી દ્વેષી સ્ત્રીના મગજમાં કાંઈ અસર થશેજ પ્રથમ કદાચ એ અસર થતી તમને નહિ જણાય પણ થોડા વખતમાં તેની આપોઆપ ખાત્રી થશે.

જન સમાજમાં પરસ્પર પ્રતિકૂળતાવાળા સબંધીઓના જીવનનું અવલોકન કરતાં ઘણે ભાગે એમ જણાઇ આવે છે કે તેમાં પ્રથમ કોઇની કોઈ બાબતમાં ભૂલ થઇ હોય છે અને આ ભૂલ થવાથી તેમને અટશ બંધાઇ જાય છે દિવસે દિવસે તેમાં વૃદ્ધિ થઇ તેઓ કેવળ પ્રતિકૂળ થઇ રહે છે. સુજ્ઞ મનુષ્યે આમ કરવું ઘટતુ નથી. મનુષ્ય માત્ર ભૂલને પાત્ર છે. ભૂલ વગરના તો સાક્ષાત પરમાત્માજ છે. તેથી મનુષ્યથી ભૂલ થવી એ સ્વાભાવિક છે આમ હોવાથી કદાચ કોઈનાથી કાંઇ ભૂલ થઇ હોય તો તે ભૂલ તે ફરીથી ન કરે તેને અર્થે તેને પ્રિય શબ્દોમાં અસરકારક બોધ આપી તેના મગજમાં તે બાબતમાં બરાબર ઠસાવવું જોઇએ. પણ ભૂલ કરનાર પ્રતિ અંટશ અથવા દ્વેષ ન રાખવો. દ્વેષ રાખવાથી કાંઇ સારૂં પરિણામ આવતું નથી પણ ભૂલ કરનારને તેવી ભૂલ કરવાથી શી હાનિ થાય છે તે સચોટ રીતે સમજાવવાથી જ સારી અસર થાય છે.

આપણામાં એક પ્રચલિત કહેવત છે અને તે ઘણાંના જાણવામાં હશે કે એક હાથ નમે તો બીજો પણ નમે. આ કહેવત ખ

રેખરી સત્ય પૂર્ણ છે. તમે પણ તમારા દ્વેષી સંબંધી પ્રતિ પ્રેમ રાખશો તો તે તમારા પ્રતિના સઘળા દ્વેષને ભૂલી જઈ પ્રેમ રાખશે. આ નિયમનું પાલન કરો આરંભમાં કઠિનતા જણાય તો તેનાથી ન ડરો. ક્ષુધાને શાંત કરનાર, તન મનને પોષણ આપનાર સ્વાદિષ્ટ ભોજન પણ તેને બનાવતાં રાંધતાં પ્રથમ કઠિનતા જેવું ભાન કરાવે છે. પણ પાછળથી ભોજન તૈયાર થતાં ભૂખ મટાડે છે. તેમ આ બાબતમાં પણ આરંભમાં જણાતી પ્રતિકૂળતા તરફ નજરજ ન કરો અને તમારા મનમાં નિશ્ચય કરી રાખો કે ગૃહ સંસારને સુધારવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય પ્રેમ ભર્યું વર્તન છે અને એ વર્તવામાં કઠીનતા લાગે તો નિશ્ચય કરો કે આરંભની કઠીનતા એકઠીનતા નથી પણ દ્વિગુણ બળથી એ વર્તન કર્યા કરવાની હિતકારક સૂચના છે.

प्रकरण ७ मांना सिद्धांतो.

१ गृहसंसारने सुधारवाना उपायमां मुख्यत्वे करीने प्रतिकूळतावाळा अने द्वेषी सबंधी प्रति मायाळु वर्त्तन राखवुं ते छे.

२ प्रेमनुं सामर्थ्य अलौकिक होवाथी प्रतिकूळतावाळा संबंधी आपणा मायाळु वर्तनने लीधे अनुकूळ थइ शके ते तो निसंशय छे.

३ आजे बीज रोपी तेना फळ जेम आजने आज खावानी इच्छा करवी खोटी छे तेम आज मायाळु वर्त्तन करी आपणा प्रतिकूळ संबंधी अनूकूळ थाय ते वात पण खोटीज छे अने जेम बीज रोप्या पछी फळ खावाने माटे आपणे थोडा दिवस अथवा मास धीरज धरवानी जरुर छे तेम मायाळु वर्तन राख्या पछी पण संबंधीओनी प्रतिकूळता टाळवा थोडो समय सहनशील थवानी जरुर छे.

४ प्रातिकूळ संबंधीओनो विरोध टाळवा भावनानो प्रयोग करवो जरुरनो छे पण ते साथे एटलुं ध्यानमां राखवानी जरुर छे के ए भावना खरा अंतःकरणनी होवी जोइए तथा सतत तेनुंज चिंतन होवुं जोइए.

५ भावनानी साथे वर्तन पण भावनाने अनुरुप होवुं जोइए. आम वर्तवामां आरंभमां कठण लागे पण तेने न गणकारी आगळने आगळ वधवुं जोइए.

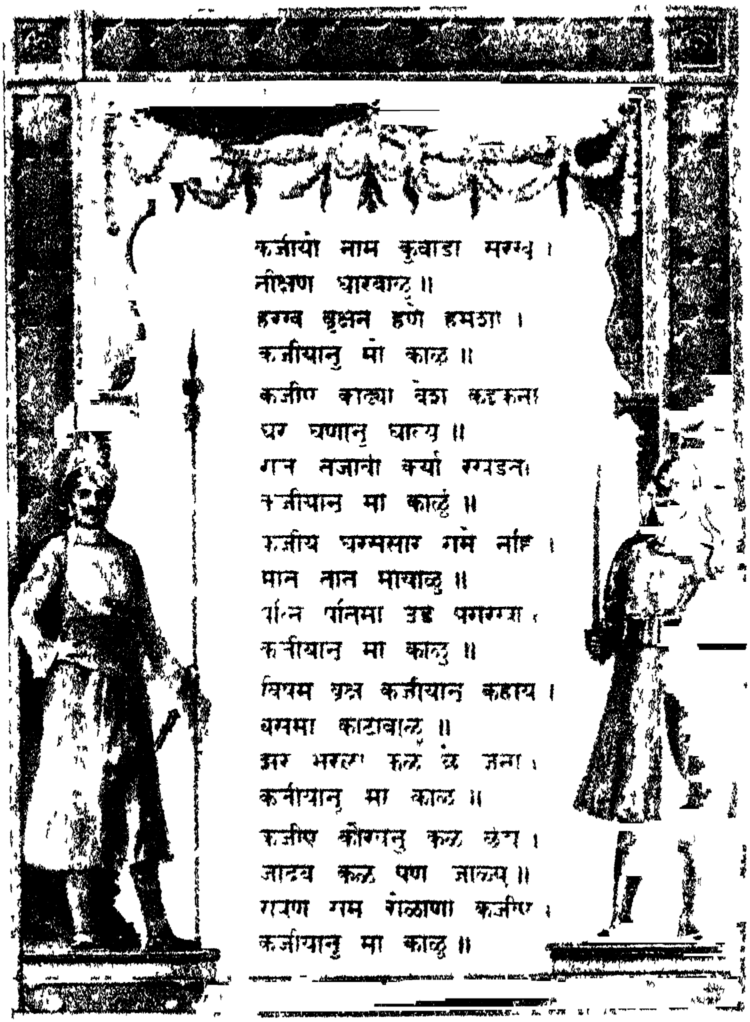
પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રિય દંપતી ? તમે હવે આજથી પરસ્પરથી જોડાયાછો. આજ સુધી તમે અપૂર્ણ હતાં તે આજ પૂર્ણ થયાંછો અને આમ થવાથી હવે તમારી જવાબદારી પણ વધેલીછે. તમારે હવે ઘણીજ સાવધાનતાથી વર્ત્તવાનુંછે.

નવ વિવાહિત દંપતીને સૂચના.

કેમકે વ્યવહારમાં એવાં અનેક પ્રસંગો મનુષ્યને પ્રાપ્ત થાયછે કે જો તેમાં તે સાવધાનતા નથી રાખતા તો તેઓ અવશ્ય કરીને દુઃખમાં આવી પડેછે. માટે તમારે તમારી સાવધાનતાનો જરા પણ ત્યાગ કરવાનો નથી. એટલુજ નહિ પણ તમારે હવે એવી નીતિ રીતિને ધારણ કરવાની છે કે જે તમને પોતાને તથા તમારા સંબંધમાં આવનાર સર્વને પ્રસન્નતાનું ભાન કરાવે અને તેઓ તમારી પાછળ એમ કહે કે ધન્યછે આ દંપતીને ?

મનુષ્ય જન્મ એ એક મહા પુણ્યના યોગથી પામી શકાયછે. આવા ઉત્તમ જન્મને દીપાવી તમે તમારૂં સાર્થક્ય કરજો. તમે બંને એકરુપતાને પામી ચૂકયાંછો તેથી હવે કાંઇ પણ પ્રસંગ આવતાં માંહોમાંહ કેવળ મિથ્યા ભેદને અને ભ્રાંતિને ઉપજાવી કલેશ ઉભો કરશો નહિ. કલેશ કજીયો એવાં ખરાબ છે કે તેણે કંઇ કંઇ મનુષ્યોને પાયમાલ કર્યાછે. કંઇ કંઇ દંપતીને છૂટાં કર્યાંછે. જુઓ આ સાથેના ચિત્ર પટ ઉપર ધ્યાન આપો. તેમાં લખેલી ઉક્તિઓ ખરી છે કે નહિ ? માટે એવા કુવાડાની ધાર જેવા કજીઆ કંકાસથી સદા

कजियो नाम कुवाडा सरखुं.

(पृष्ठ ९६)

દૂરજ રહેજો. છતાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો તમારી એકરૂપતાનુ સ્મરણ કરજો. અને પ્રાણાયામ કરી દશ વખત શાંતિ નામનો ઉચ્ચાર કરજો. આમ કરવાથી જેમ વાદળાં જતાં રહેતાં સૂર્ય પ્રકાશી નીકળેછે. તેમ તમારા ઉપર આવેલુ કજીઆરૂપી વાદળ ઉડી જશે અને એકરૂપતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઉઠશે.

યુવાવસ્થાની સંભાળ.

પ્રિય દંપતી ? યુવાવસ્થા એ ખાસ સંભાળવાનીછે. ઘણા મનુષ્યો આ યુવાવસ્થામાં અંધ બની જઇ ફાવે તેમ વર્તન કરેછે. અને તેના પરિણામમાં તેઓ મહા દુઃખનો અનુભવ કરેછે. વિવિધ પ્રકારના કષ્ટકારી વ્યાધિઓ પણ આવી રીત રાખ્યાથીજ થાયછે માટે તમારે તેનાથી બચવાનુંછે. અને અંતઃકરણમાં નિશ્ચય કરી સમજવાનું છે કે સર્વથી અધિક કિમતી આપણું જીવન છે. જીવનને માટે આપણે ગમે તેટલી કિંમત આપીએ તો પણ તે મળી શકતું નથી. અને આવા મોઘા જીવનને હાથે કરીને પાયમાલ કરવું એ મનુષ્યત્વપણાનુ લક્ષણ નથી.

ઘણાં પ્રસંગમાં એવું બનેછે કે યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત મનુષ્ય તે ગમે તેટલું આડુ વર્તન કરે તો પણ તેની અસર તેને થતી નથી કેમકે તેઓમાં ચઢતું લોહી હોયછે. પણ આમ બે ત્રણ વર્ષ ચાલ્યા પછી તેની અસર તેને થયા શિવાય રહેતીજ નથી અને આ અસર એવી ભયંકર હોયછે કે જેને લીધે પ્રાણ હાનિ થવાનો પ્રસંગ પણ આવી લાગેછે.

નામદાર સરકાર તરફથી ક્ષયરોગના સંબંધમાં ઘણી તપાસ ચાલેછે તથા તેની નોંધ પણ રખાય છે. તેમાં છેલ્લામાં છેલ્લી ખ-

બર મુજબ પ્રસિદ્ધ થયું છે કે આ રોગ જેટલો ઉછરતી વયના યુવાનોને થાયછે તેટલો બીજાઓને નથી થતો. આના સબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તો જણાશે કે ઉછરતી વયના યુવાનો પોતાન જીવનની કિંમત બરાબર ન સમજી ચઢતા લોહીના પ્રતાપે પોતાને ફાવે તેમ વર્તન કરેછે અને પરિણામમાં આવી રીતે તેઓ રોગન ભોગ થાયછે. માટે તમને આ બાબતમાં ખાસ ચેતીનેચાલવાની જરૂર છે.

પ્રિય દંપતી ? તમારે હવે એક બીજામાં અપૂર્વ સ્નેહ પ્રકટાવવાનોછે. કેમકે જ્યાં સ્નેહ નથી ત્યાં ગૃહ નથી. અને જ્યાં ગૃહ નથી ત્યાં સંસાર પણ નથી. તેથી તમારે તમારૂ વર્તનજ એવા પ્રકારનુ રાખવાની જરૂર છે કે પરસ્પરમાં કદી પણ જુદા પડવાને સંભવ ન આવે.

કેટલાક દંપતીમાં એવો પ્રકાર પણ હાલમાં જોવામાં આવે છે કે તેઓમાંથી અમુક પુરૂષ અથવા સ્ત્રી એક બીજાના વિચાર સાથે મળતાં નથી અને આમ કરતાં તેઓ જુદા પડી જાયછે તમારે તેમ કરવાનુ નથી તમારે તો એક બીજાના વિચારોથી પણ ઐક્ય બાંધવાની જરૂરછે. વિચારના ઐક્ય વગર મન અને શરીરનુ યથાર્થ ઐક્ય બંધાતું નથી તે બાબત ઉપર ધ્યાન આપી ખાસ આ બાબત અનુભવમાં ઉતારવાનીછે.

સમાનતા. મારો પતિ સાત ચોપડી ગુજરાતી ભણેલો છે અને હુ તેનાથ અધિક ભણેલી છું. એ પ્રકારનું ભાન સ્ત્રીન અંતઃકરણમાં થવાથી અને હુ તેના કરત વધારે સમજુ છું અને સ્ત્રીને તાબે થવાને ધર્મ છે એ પ્રકારનું ભાન પુરૂષના અંત.કરણમાં થવાથી ઐક્ય થટ

નથી માટે પ્રિય દંપતી તમે આ પ્રકારના ભાવને તમારા અંતઃકરણમાંથી સદાને માટે દૂર કરજો. અને મનમાં નિશ્ચય કરજો કે **પ્રભુના રાજ્યમા બંને સમાનછે.** પતિ અને પત્ની સાથે અણબનાવ થવાના કારણમાં એક કારણ એ પણ ગણી શકાયછે કે કોઇ કાંઇ વાત આપણે આપણા એ સંબંધી વિરોધમાં સાંભળી હોયછે તો તે મનમાં ને મનમાંજ રાખી દ્વેષથી બળ્યા કરવું. આ કારણને પણ તમારે દૂર કરવુ જોઇએ. અને પરસ્પરની વાતનુ નિરાકરણ કરવુ જોઈએ. આ પ્રમાણે પ્રથમ નિરાકરણ કરવાથી આવા પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવા પામતા નથી.

નવરાશનો વખત.

પ્રિય દંપતી ? ઘરનું કામ કાજ થઇ રહે અને જ્યારે તમને નિવૃત્તિ હોય ત્યારે નકામી વાતોના ગપાટા હાંકવા કરતાં કોઇ ઉત્તમ ગ્રંથનુ મનન કરજો. કેમકે તેમ કરવાથી બુદ્ધિ સુધરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર્યવાળી થાયછે. ઉત્તમ ગ્રંથ એક સદ્‌ગુરૂની ગરજ સારેછે અને તેનો અભ્યાસ કરનાર મનુષ્ય સુખી જીંદગી ગાળવાની રીતભાત જાણી શકેછે.

વાત કેવી રીતે કરવી ?

ફલાણા ભાઈએ આજે આમ કર્યું અને ફલાણી બાઈએ તેમ કર્યું એવી માલ વિનાની વાતો આજે ફુરસદની વેળાએ થતી જોવામાં આવેછે. કેટલીક વખત તો શશશૃંગ જેવી પાયાવિનાની વાતોના ગાડાને ગાડા ગબડાવવામાં આવેછે કે જેની ઉપર જો આપણે વિચાર કરીએ તો હાસ્યજ ઉત્પન્ન થાય. આ પ્રકારની વાતોમાં વખત ન વીતાડતાં બીજા ઉત્તમ કામોમાં તથા ઉત્તમ

વાતોમાં વખત વીતાડવો જોઇએ. ને વાત તે કેવી હોવી જોઇએ ? ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નકામી વાતો નહિ પણ જે વાતથી આપણને કંઇપણ લાભ થાય અથવા જાણવાનું મળે તેવીજ વાતો ઉપર લક્ષ આપવું જોઇએ.

પદ (દયાના, નિધિનો, તનુજા પ્રતિ, એ લય.)

શુભની, સુખની, વાતને, કરવી પ્રતિ દિનતો ઘટે.
શોક ભયને આપનારી, વાતને ત્યજવી ઘટે;
વાતને, વાતને; વાતને, ત્યજવી તો ઘટે;— શુભની૦

\+ \+ \+ \+

દુઃખને બીકની, વાતને, કરવાથી તે તો આવતું,
એવી હવે તું વાતને મુખમાં કદી ન લાવતું,
મુખમાં, મુખમાં, મુખમાં, કદી ન લાવ તું; શુભની૦

* * * * *

દ્વેષની, મોહની, સ્વાર્થની, વાતને પણ સદાએ ત્યાગવી;
પ્રેમને તત્વની વાણીને બોલવા બુદ્ધિ પ્રભુથી માગવી,
પ્રભુથી પ્રભુથી પ્રભુથી પ્રભુથી બુદ્ધિ માગવી, શુભની૦

× × × ×

જ્ઞાનને, ધ્યાનની, ભક્તિની, વાત કરવાથી મન ઉંચ્ચજ થતું,
વૃત્તિમાં તેહને, મૂકવાથી, મન આ શિખરે જતું.
શિખરે, શિખરે, શિખરે, શિખરે મન આ તો જતું, શુભની૦

શ્રીશ્રેયઃ સુધાકર*

પ્રિય દંપતી ? આપણે ઉપર જણાવ્યું તેમ વ્યવહારમાં જેમ શુભ અને સુખની વાતજ કરવાની જરૂરછે તેમ પ્રિય વચનો બોલવાની પણ તેટલીજ જરૂરછે. તું તાં ઈત્યાદિ હલકાં વચનો વ્યવહારમાં બોલતાં તે બોલનારનીજ તોછડાઈ જણાઇ આવેછે અને તેથી સદ્વિચાર સંપન્ન મનુષ્યે તેનો સર્વદા ત્યાગ કરવો ઉચિતનોછે. પુરૂષે સ્રીને અને સ્રીએ પોતાની દાસી અથવા ચાકરને પણ તુ શબ્દવડે બોલાવવા યોગ્ય નથીજ. આપણાંથી ઉતરતા દરજ્જાના મનુષ્યને 'તુ' શબ્દથીજ બોલાવવા જોઇએ. જો તેમ ન કરીએ તો આપણી મોટાઇ ઘટે એ પ્રકારનું માનવું એ તદ્દન ભૂલ ભરેલુજછે. એવા મનુષ્યો એ એટલુ નક્કી સમજવુજ જોઇએ કે તેમ કરવાથી અર્થાત્ તુંકારાથી બોલાવવાં કરતાં માન ભરેલી વાણીથી બોલાવતાં મહત્તા અથવા મોટાઈ ઘટતી નથી પણ ઉલટી વધે છે. એક આપણો ગમે તેવો દુશ્મન આપણી સામે આવી ઉભો હોય તે વખત તેને તું કેમ આવ્યો. અહીંથી જા ' એ પ્રકારનુ તોછડાઇવાળુ બોલવાથી તેની દુશ્મનાઇમાં અધિક વધારો થશે. પરંતુ આનાથી ઉલટું તેને પ્રિય શબ્દોમાં આવો, પધારો, વીગેરે બોલી માન આપવાથી તેની અદેખાઇ—યા દુશ્મનાઈ જરૂર ઘટવા પામશે. આ હોવાથી વ્યવહારમા 'તું તાં ' શબ્દને બદલે ' તમે આપ ' શબ્દની કેટલી બધી જરૂરછે અને તે વાપરવાથી કેટલા બધા સારાં પરિણામ આવેછે તેનો ખ્યાલ આપણને આવ્યા શિવાય રહેતો નથી. જે મનુષ્યને 'તું તાં' ઇત્યાદિ બોલવાની ટેવ પડી ગઈ હોય તે ટેવને સુધારવા તેણે પોતાના ઘરમાંજ અભ્યાસ કરવો. અને ઘરના સર્વ સંબંધી તથા પોતાની સ્રી પોતાનો પુત્ર વીગેરેને તમે કહીનેજ બોલાવવાં આમ

કરવાથી ધીરે ધીરે એ ટેવનો નાશ થઇ શકશે. વળી દરરોજ સવારના પહોરમાં નીચેનું પદ્ય ગાવાથી પણ અધિક લાભ થશે.

પદ ગરબી. (રૂડી રામકથા, એ લય.)

પ્રિય શુભ વાણી, હરનિશ તુ તારા મુખમાંથી બોલજે.
કોઇ દિન તાણી, વાણીને તું કોઇ સમીપ ના ખોલજે.
તારે શુભમય વચનો વદવાં, ફાવે તેવાં કદી ના લવવાં,
(એવા) મિથ્યા ગારાને શીદ ખુંદવા; પ્રિય૦
કદી ‘ તુંતાં ’ એવુના કહેતો, હલકાં વચનોનાં ઉર લહેતો,
જા તું તો શુભમાંહિ વહેતો; પ્રિય૦
શું વાત રહી છે આ સારી, શુ તેને તેં જરૂરી ધારી,
કે જેથી મુખથી ઉચ્ચારી; પ્રિય૦
તુ વિચાર આવો કીધા પછી, વાતોને વદજે તુજ મુખથી,
જેથી રહેશે તુ બહુ સુખથી; પ્રિય૦
તું મધુર મધુર વાતો કરજે, તે કરી સંગીજન શ્રમ હરજે,
પછી ભવમાં તું નિભય ફરજે; પ્રિય૦
પ્રિયવાણી સુખ તો આપે ઘણું, થાય કથન ન એના મહિમા તણું
પ્રિયવાણીમાં બળ ભારી ઘણું; પ્રિય૦

હૃદયના આલાપ પૂર્વક આ પદ્ય ગાવાથી પ્રિયવાણીની મહત્તાનુ અંતરમાં ભાન થાય છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તે જેના જેના સાભળવામાં આવે છે તેને પણ પ્રિયવાણીની મહત્તા સૂચક તે નિવડે છે. આમ હોવાથી તેનુ ગાયન તથા મનન એક કર્ત્તવ્યરૂપછે.

પ્રિય દંપતી ! હવે તમારે એક અગત્યની બાબત ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે.અને તે અન્ય નહિ પણ નિયમીત વર્તનની બાબત છે. યુવાવસ્થા અથવા ચઢયા લોહીના જોરને લીધે આજે અનેક દંપતીઓ આ બાબત ઉપર ધ્યાન ન આપતાં અનિયમીત વર્તનને સેવી આખરે દુઃખાનુભાગી થાય છે. પણ તમારે તેમ કરવાનું નથી. કેમકે તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને સુખી બનાવવાનો જ વિચાર છે અને એ વિચાર હોવાને લીધેજ તમે આજે આ પુસ્તક વાંચો છો. માટે નિયમિત વર્તનની બાબતમાં તમને ઘણીજ કાળજી રાખવાની છે.

નિયમિત વર્ત્તન.

આ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા જોતાં તે પણ નિયમિત ચાલે છે રાત્રિ પછી દિવસ થાય છે. દિવસ પછી રાત્રિ થાય છે. નિયમિત સમયે સૂર્યનો ઉદય થાય છે. અને નિયમિત સમયે આથમે છે. સમુદ્રમાં ભરતી ઓટ પણ નિયમિત સમયેજ થાય છે. ગ્રહો ઉપગ્રહો વીગેરે સર્વ નિયમિત રીતેજ સઉ સઉની જગ્યામાં ગતિ કરતાં હોય છે. જો તેમાં નિયમિતના ન હોત સૂર્ય ચાર માસ સુધી ઉગતજ નહિ. અને રાત્રિ છમાસ સુધી પણ ચાલ્યા કરત આ સર્વ કહી કહેવાનું તાત્પર્ય એકજ અને તે એ છે કે નિયમિતતા એ સર્વના સૂત્ર રૂપ છે. અને તેનું પાલન કરનાર જ આ વિશ્વમાં પોતાનો સંસાર નિયમિત સુખરૂપ ચલાવી શકે છે.

આપણા ગૃહસંસારમાં નિયમિતતાની ઘણીજ ખામી છે અને તેને લીધે પણ આજે જે તેની આવી દુર્દશા થવા પામી છે એમ કોઇ કહે તો તેણે ખોટું કહ્યું છે એમ કહી શકાય તેમ નથી હજી પ્રાશ્ચાત્ય પ્રજાની નિયમિતતા ઉપરથી આપણે મોટો ધડો લેવાનો છે.

એ પ્રજાને નિયમિતતા પણ બહુજ પ્રિય છે. અને તેના ઉદાહરણ રૂપ આગગાડી પોષ્ટખાતું વગેરે છે. એ માત્ર કોઇ જરૂરના ક્વચિત અપવાદ શિવાય નિયમિતજ ચાલે છે અને એ નિયમિતતાને લીધેજ તે આજે લોકપ્રિયતાને પામી તેનો આજે હજારો મનુષ્યો સુખ પૂર્વક લભ લેછે.

પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં તો નિયમિતતા એટલે સુધી છે કે અમુક મનુષ્યને અમુક વખતે કહ્યુ હોય તો તેજ વખત જો પેલો મનુષ્ય ત્યાં આવે તેને મળી શકે જરા પણ મોડો વહેલો આવે તો તેને તેને નહિ મળે આ સબધમાં પોતાનો જાતી અનુભવ ટાંકતાં શ્રીયુત પંડિત લાલન જણાવે છે કે એક વખત અમેરિકામાં હુ એક બાઇને મળવા માટે ગયો. તેણે મને બરોબર એક વાગ્યે આવવા જણાવ્યુ હતું. હુ બહું એ ઉતાવળ કરવા છતાં માત્ર ત્યાં બે મીનીટજ મોડો પહોચ્યોં ત્યા જઈ મે મારૂં કાર્ડ તે બાઇના નોકરના હાથમા મૂક્યુ એટલે નોકર તે બાઇ પાસે લઇ ગયો અને થોડી વારમા પાછો આવી મને જણાવ્યુ કે ધારેલા સમય કરતાં તમે મોડા થયા છો માટે આજે બાઈ તમને મળી શકશે નહિ. હવે કાલે આવજો. આ પ્રમાણે કહેવાથી મારે બીજે દિવસે તેની મુલાકાત લેવી પડી. આ વખત તેણે નિયમિતતા સંબધી વિવેચન કર્યું ત્યારે મે તેને હિન્દુસ્તાનના લોકોની સભા પાંચ વાગે બોલાવી હોય અને પાંચના સાત અથવા આઠ વાગ્યે તેનો આરંભ થાય તો પણ ચાલી શકે એવી નિયમિતતાની વાત કરી ત્યારે તે આશ્ચર્યચકીત થઇ ગઈ અને એટલુજ બોલી કે આવું અનિયમિત વર્ત્તન અમે રાખીએ તો બીજેજ દિવસે અ-મારા સુખનાં સર્વ સાધનોનો નાશ થાય.

નિયમિતતાની કિંમત પ્રાશ્ચાત્ય પ્રજામાં કેટલી બધી છે તેનો વિચાર આપણને ઉપરના સત્ય વિવેચનથી આવ્યા શિવાય રહેતો નથી માટે પ્રિય દંપતી ? તમે પણ તમારા વ્યવહારમાં નિયમિત રહેતા શીખો.

નિયમિત ખાવા પીવાનું રાખો, આજે બપોરે બાર વાગે ખાધું તો કાલે આઠ વાગે ન ખાઓ પણ બાર વાગેજ ખાઓ. આજે રાત્રે અગીઆર વાગે સુનો તો કાલે બાર વાગે ન સુવો પણ અગીઆરેજ સુઓ. ખર્ચમાં નિયમીત ખર્ચ કરો. આજે બે પૈસા ખરચી કાલે પાંચ રૂ૦ ખર્ચવાની ટેવ ન રાખો. વ્યવહારમાં નિયમિતતાનેજ ધારણ કરો. વિષય સુખ વીગેરે પણ નિયમિતજ ભોગવો. ટુંકમાં સર્વ રીતે નિયમિત થાઓ. તેમ કરવાથી જ તમે સુખી થશો.

સંગતિ દોષ.

વ્યવહારમાં જેમ નિયમિનતાની બાબત ઉપર પ્રત્યેક દંપતીએ ધ્યાન આપવાનુ છે તેમ તેમણે આ સગતિની બાબત ઉપર પણ ધ્યાન આપવાનુ છે. પ્રિયદપતી ? તમારા સહવાસમાં એવા મનુષ્યોને રાખજો કે જે તમને આડે રસ્તે દોરનાર ન નિવડે જેમ એક બગડેલુ અંજીર બીજા અજીરને પણ બગાડે છે તેમ એક બગડેલો મનુષ્ય પણ જો તેના સહવાસમાં આપણે રહીએ છીએ તો તે બગાડનારજ થાય છે. ભક્તિ સંપન્ન અને સદ્વિચારયુક્ત મનુષ્યને તે બગાડી શકતા નથી. પણ જયાં સુધી એ બે બાબતો મનુષ્યના અતઃકરણમાં દઢ થઇ હોતી નથી ત્યાં સુધી તો તેણે સગતિના સંબંધમાં ખાસ વિચારવાનુજ છે. આપણે વ્યવહારમાં ઘણે ભાગે એમ પણ થતુ જોઇએ છીએ કે અમુક પુરૂષ આજે ભક્તિવાન હોય છે તે કાળે કરીને નાસ્તિક થઇ જાય છે. અને અમુક સ્ત્રી પતિવ્રા

હોય છે તે કાળે કરીને પોતાના પતિવ્રતને ચૂકે છે. આમ થવાના કારણમાં સુક્ષ્મ રીતે તપાસ કરતાં સંગતિનોજ દોષ હોય છે. ખરાબ સગતિના પ્રતાપે તેઓની આવી સ્થિતિ થઇ હોય છે. આમ હોવાથી પ્રત્યેક દંપતીએ ઉત્તમ મનુષ્યોનીજ સગતિ કરવાની જરૂર છે.

શિયળવ્રત ઉપર પણ દરેક દંપતીએ ધ્યાન આપવાનું છે.

શિયળ વ્રત.

ઘણા મનુષ્યો એમ માને છે કે શિયળ ફક્ત સ્ત્રીઓએજ પાળવું. પુરૂષને કાંઇ તેની જરૂર નથી પરંતુ આ માનવામાં તેમની મોટામાં મોટી ભૂલ છે. શિયળ વ્રત બંનેને પાળવાની જરૂર છે. જે તેમાંથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે અધોગતિના ખાડામાં પડે છે. આને માટે બાબુ કેશવચંદ્રસેન પોતાના પુસ્તકમાં જણાવે છે કે—

" વિશ્વાસઘાત સમાન બીજું કોઈ મહાન્ પાપ નથી, અને સ્ત્રીએ પોતાનું પતિવ્રત અને પુરૂષે પોતાનું પત્નીવ્રત ભંગ થવા દેવું એના જેવો મહાન વિશ્વાસઘાત બીજો કોઇ નથી એટલા માટે એ વ્રત બહુ કુશળતાથી સાવધ રહીને પાળવું જોઇએ. એવો વિશ્વાસઘાત કરવાના વિચાર માત્રથી કે તેની છાયાથી પણ અંતઃકરણ અભડાઈ જાય છે. "

આ પ્રમાણે હોવાથી પ્રિય દંપતી તમારે આ બાબત ઉપર ખાસ કરીને ધ્યાન આપવાનું છે. તમારે બંનેએ આ વ્રતનું પાલન કરવાનુ છે જો તેમાં જરા પણ ભૂલ થાય છે તો તેનું મહા પાતક લાગ્યા શિવાય રહેતું નથી. પરમેશ્વર આપણને જે આપે તેમાં સંતોપ રાખી વર્તવું એ જરૂરનું છે તેમ આ બાબતમાં આપણો સબંધ જે ઇશ્વરી સંકેતથીજ બંધાયો છે તેમાં પરમેશ્વરની આજ્ઞા માન્ય રાખવાની પણ અગત્ય છે.

શિયળવ્રતનો ભંગ કરવાથી અનેક પ્રકારના અનિષ્ઠ પરિણામો આવે છે. જીવલેણ દરદો પણ તેનાથીજ લાગુ પડે છે. તેથી દરેકે તેનાથી બચવાને માટે પણ શિયળવ્રતનું પાલન કરવાની જરૂર છે.

શિયળવ્રત ભંગ થવાના કારણમાં બે મુખ્ય છે અને તેમાં પ્રથમ એ છે કે જે દંપતીમાં પરસ્પરમાં સાચો પ્રેમ હોતો નથી ત્યાં આ પ્રમાણે તે ભંગ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. અને બીજા કારણમાં સ્ત્રી પુરૂષનો એકાંત સહવાસ.

આ બે કારણને લઇનેજ શિયળવ્રત ભંગ થવાના પ્રસંગો આવે છે. તેથી દરેક દંપતીમાં પરસ્પર જે પ્રેમ હોવો જોઇએ તેમાં વધારો કરવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે આપણને સ્પષ્ટ થાય છે.

સ્ત્રી અને પુરૂષનો એકાંત સહવાસ ઘણી વખત વિપરીત પરિણામને લાવે છે. જ્યાં જ્યાં વ્યભિચારનો ફેલાવો થયો હશે ત્યાં પ્રથમ સહવાસજ તેમાં નિમિત્ત રૂપ થયો હોય છે. આથી આવો એકાંત સહવાસ કરવો ઇષ્ટ નથી એમ આપણા શાસ્ત્રો પોકાર કરીને જણાવે છે.

પ્રિય દંપતી ! આ પ્રમાણે હોવાથી સ્ત્રીએ કોઈ પારકા પુરૂષ સાથે અને પુરૂષે અન્ય સ્ત્રી સાથે એકાંત વાસ કરવો નહિ. ઘરના નોકર ચાકર સાથે કરેલો એકાંત વાસ પણ કેટલીક વખતે ખરાબ પરિણામને લાવે છે માટે તેનાથી સદા દૂર રહેવું.

સંતોષ

પતિ પત્નીના સબંધથી જોડાનાર વ્યક્તિએ પરસ્પરમાં સંતોષ માનવો જોઇએ. આ સંતોષ નથી હોતો તો સારૂં ફળ મળતું નથી. આરંભમાં કદાચ સ્ત્રીના કામથી પુરૂષને સંતોષ ન થતો હોય અને પુરૂષના કામથી સ્ત્રીને સંતોષ ન મળતો હોય તો પણ તે

તરફ દુર્લક્ષ કરી જે તે રીતે તેમના કામોથી આપણને સંતોષ મળી શકે તેવાં કામો કરવાને તેમને શિક્ષણ આપી સમજાવવું જોઇએ. અને જ્યારે આ પ્રમાણે પ્રત્યેક દંપતી તરફથી કરવામાં આવશે ત્યારેજ આ ગૃહસસાર કલ્યાણકારી નિવડશે; કહ્યું છે કે-

संतुष्टो भार्यया भर्त्ता भर्त्रा भार्या तथैवच ।

यस्मिन्नैव कुले नित्यं कल्याणं तत्रवै ध्रुवम ॥

અર્થાત્ જે કુળમાં સ્ત્રીથી પુરૂષ અને પુરૂષથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ રહે છે અર્થાત્ બંન્નેની પરસ્પર પ્રીતિ હોય છે તે કુળનુ સદા કલ્યાણજ થાય છે.

પ્રિયદંપતી ? આ પ્રયોગનો આરંભ તમે ક્યારે કરશો ?

प्रकरण ८ मांना सिद्धांतो.

१ नवविवाहीत दंपतीए कजीआ कंकासने दूर करवो. (२) युवावस्थानी संभाळ राखवी. (३) परस्परमां समान भावे रहेवुं. (४) मालवगरनी वातोने छोडी शुभनीज वार्त्तो करवी. (५) तोछडी वाणीनो सर्वदा त्याग करवो. (६) नियामित वर्तन राखवुं (७) सारा मनुष्योनी संगाति करवी. (८) शियळव्रत पाळवुं. (९) एक बीजाथी संतुष्ट रहेवुं. तथा (१०) एकांत वास परपुरुष साथे स्त्रीए अने परस्त्री साथे पुरुषे कदी पण न करवो.

आ दश सिद्धांतने अनुसरी जे दंपती पोतानुं जीवन गाळे छे तेओ आ जगत्मां आदर्शरूप थइ रहे छे.

પ્રકરણ ૯ મું.

બે સ્ત્રીઓ.

સ્ત્રી ૧.

સવારની પ્રવૃત્તિ.

ઈન્દિરા સવારમાં વહેલી ઉઠી પોતાના પતિને નમન કરેછે અને પછી ઇશ્વર સ્તુતિના એક બે પ્રભાત ગાતી ગાતી ઘરનો કચરો વીગેરે કાઢી વાસણ વીગેરે સ્વચ્છ માંજી નાહી ધોઇ પોતાના પતિને માટે દેવસેવા અર્થેની સામગ્રી તૈયાર કરી રસોઇમાં લાગી જાયછે. પોતાના પતિ અને બાળકો ઉઠે ત્યારે તેમને દાતણ પાણી આપી તરતજ ચાહ તૈયાર કરી રાખે છે. પછી તેમને નહાવા માટે પાણી પણ આપેછે, છોકરાંઓને બરોબર રીતે સ્નાન કરી સ્વચ્છ થવાનું

સ્ત્રી ૨.

સવારની પ્રવૃત્તિ.

મણી સવારમાં વહેલી ઉઠવાને બદલે મોડી ઉઠીને પછી પોતાના ધણીએ કાંઈ ચાહ વીગેરે મૂકવાનું કામ કર્યું છે કે નહિ તે જુએ છે જો તે કામ ન કર્યું હોય તો તેની ધૂળ ઝાટકી નાંખે છે. પછી દાતણ લઇને ઘરના ઓટલે જઇ અલી એ જમના સાંભળે છે કે અરે ? એ સરલા' આમ તો આવ વીગેરે મોટા સાદે બોલે છે. અને બીજી સ્ત્રીઓને પણ એકઠી કરે છે. કદાચ કોઇનાથી કામને લઇ ને અવાતુ નથી તો અરે આ રાંડને તો મીજાસ ચઢયો છે વીગેરે હજાર

તેણે શિખવી મૂકયુંછે. પતિ અને બાળકો ખાધા પછી પતિ પોતાના ઉદ્યમે જાયછે અને બાળકો નિશાળે જાયછે. પછીથી તે ખાયછે અને વાસણ વીગેરે એઠવાડ કાઢી મૂકેછે. અને આ પ્રમાણે પોતાનો મધ્યાન્હ સુધીનો સમય વ્યતિત કરેછે.

બપોરની પ્રવૃતિ.

ખાઇ પી પરવાર્યા પછી ઈન્દિરા અનાજ વીગેરેની સંભાળ લેછે. આવતી કાલે ઘરમાં શું શું જોઇશે તેની ટીપ કરી રાખેછે. શિવવા વીગેરેનું કામ તે જાતેજ કરેછે. વખતે નવરાશ હોયતો ઉત્તમ પ્રકારના પુસ્તકો વાંચી ગૃહિણીપણાના જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરેછે. અને આવી રીતે પોતાનો સાંજ સુધીનો સમય પોતાનાજ ગૃહમાં રહી વ્યતિત કરેછે.

સાયંકાળની પ્રવૃત્તિ.

પોતાનાં બાળકો સાંજે નિશાળથી આવતાં તેમને આગલા દિવસે કરવાનું લેશન (પાઠ) કરીને પછી રમત રમવાનુ કહેછે સમય થતાં રસોઇ કરી રાખેછે અને પોતાના બાળકોને જમાડી લેછે. પછી પોતાના પતિને આવવાની વાટ જુએ છે પતિ આલવારી કરે છે. અને આ પ્રમાણે સવારના પહોરમા પરમેશ્વરનું નામ દેવાને બદલે હજાર કાથા કબલા કરી લોકોનું પાપ ધોઇ ઘરમાં આવે છે. આ વખત પોતાને નહાવાને માટે પાણીગરમ તેના પતિ એ કરી રાખ્યુ હોયછે તેથી નાહીને રાધીને પતિને જોસે છે. બિચારો પતિ તે મૂગે મોઢે ખાય છે અને પછી નોકરીએ ચાલ્યો જાય છે. પોતાના છોકરા છૈયાની સંભાળ પણ મણી બરાબર લેતી નથી અને તેથી તેઓ પણ રનોડી ઢોર જેવાં બની ગયેલાં જોવામાં આવે છે.

બપોરની પ્રવૃતિ.

પતિના ગયા પછી પોતે સારૂ સારૂ કરીને ખાય છે અનાજ વીગેરેની સંભાળ લેતી નથી તેથી તેમાં કીલ્લાં વગેરે પડીને અનાજને ખાઇ જાય છે. પણ તેને સંભાળવાનું મણીને સુઝતુ નથી તે તો ખાધું કે તરત આડોશણ પાડોશણને ત્યા ઓલી પેલી વાતો કરવા ચાલી જાય છે. ઘરનો એઠવાડ પણ બરોબર કાઢતી નથી તેથી વાસણ પણ ચીકણાં અને કાળાં રહેછે. અને ઘરમા તદન અસ્વચ્છતાનું ભાન થાય છે. કોઇ

વતાં હસતું મુખ રાખી તેમનો સત્કાર કરેછે અને જળપાન વીગેરે કરાવી થોડો સમય વાર્તાલાપ કરી તેમને ભોજન કરવા ઉઠાડેછે. અને પછી બંને સાથે જ ભોજન કરેછે.

રાત્રિની પ્રવૃતિ.

ભોજન કરી રહ્યા પછી પતિને તામ્બુલ મુખવાસ આપી વાસણ વગેરે સ્વચ્છ કરી લઇ પતિની સમીપ બેસેછે. મધુર મધુર વાતો હસતુ મુખ રાખી કરેછે બપોરના સમયમાં કરેલી પોતાની પ્રવૃતિ પતિને કહી બતાવે છે વખતે કોઇ બાબતમાં પોતાને શંકા પડતી હોય તો તેનુ સમાધાન પૂછી લે છે. આગલા દિવસ માટે જોઇતી વસ્તુની ટીપ પતિને આપે છે કદાચ કોઇ તેને બોલી ગયુ હોય તો પણ તે પતિને નિવેદન કરે છે. પોતાનાથી કોઇ બાબતમાં ભૂલ થઇ હોય તો તેની માફી માગેછે અને પતિ જે ઠપકો દે તે સહન કરેછે. રાત્રે સુતા વખત પતિના ચરણોને તળાસેછે. અને પછી પતિનેજ પોતાનુ સર્વસ્વ માનનાર ઇન્દિરા ઇષ્ટ સ્મરણ કરતી નિદ્રાવશ થાયછે.

સુઘડ મનુષ્યને તેના ઘરમાં ઉભું રહેવું પણ ગમતું નથી.

સાંયકાળની પ્રવૃતિ.

પાડોસીઓને ત્યાંથી વાતોમાંથી ઉઠતા મોડું થાય છે તેથી ગમે તેમ રાંધી નાંખે છે. પોતાના છોકરાં નિશાળેથી આવ્યાં અને લેશન કર્યું કે રમવા ગયા તેનુ પણ ભાન તે રાખતી નથી રસોઇનું મોડું થવાથી બાળકો મને ભુખ લાગી છે એમ કહે છે ત્યારે મારા રડયા, વગેરે સ્વસ્તી વચન શબ્દોના વધામણા પૂર્વક તેને ખાવા આપે છે. અને પછી પોતે પણ ખાઇ લેછે. પતિને આવવાની વાટ જોતીજ નથી પતિ આવે અને બિચારો હાથે લઇને ખાઇ લે તેમાં એને કાંઈ નહિ. એ તો તે વખત કોઇની નિંદા કરવા ગૃહની બહાર ગયલી હોય છે. અથવા ઘરમાં ડોલાં ખાતી પડી હોય છે

રાત્રિની પ્રવૃાત.

પતિ પોતાને હાથે ભાજન કરીને પછી થાકયો પાકયો સુવા આવે છે તે વખત અર્થાત્ મણીએ આડાઈ કરીને કોઇ ચીજ મંગાવી હોય તો તે આણી છે કેમ તે પૂછી જુએ છે. અને જો કદાચ

અન્ય પ્રવૃતિ.

પોતાનાં જે સગાં સબંધી હોય તેને ત્યાં કોઇ વખત સમય મળતા જાયછે ત્યાં ઉત્તમ વાતો કરેછે અને થોડો સમય રહી પાછા ગૃહ આવેછે. પોતાનાં બાળકોને ઉત્તમ પ્રકારની ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણી પણ તે ગૃહમાં આપેછે. પોતાને પ્રાપ્ત હાલતમાં સંતોષથી રહેછે અને પતિને આ કરાવો અને તે કરાવો કહી પજવતી નથી. પતિ જે લાવે તેમાંજ રાજી રહી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરેછે.

ભોગ જોગે તેના પતિથી તે લાવવા માટે પૈસા હોતા નથી અથવા વિસ્મરણ થયું હોય છે તો પોતાના પતિની સાતે પેઢી ઉથલાવા તૈયાર થઇ જાય છે. પતિ કદાચ એક વચન કહેવા જાય તો સામાં બીજા ચાર કહેછે અને પતિ કદાચ તાડન કરે છે તો બુમ બરાડા પાડી આખા ફળીયાના માણસને જણાવે છે. આથી બીચારા પતિની ફજેતી થાય છે. આથી પોતાનાજ મનસાથે અત્યંત મુંઝાય છે અને આવી બલામાંથી મારો છુટકો થાય તો સારૂ એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે. એવી ઇચ્છા ન રાખે તો શું કરે જ્યાં ગૃહસ્થાશ્રમનુ મૂળ કારણજ વાંકુ ત્યારે તેને સુધારવાની આશા શી રીતે રખાય. પતિ બિચારો આ સ્ત્રીથી ઘણોજ કંટાળી ગયો છે. અને તે પોતાના દિવસો સુખે દુ:ખે વ્યતિત કરતો જણાય છે. પણ મણી તો સુખમાંજ રહે છે. કેમકે પાતની તેને દરકાર નથી.

અન્ય પ્રવૃતિ.

કોઇ સ્ત્રીની પાસે કદાચ કોઇ સારૂ લુગડું અથવા દાગીનો જોયો તો મારે માટે પણ તેવો કરાવો એવી હઠ કરે છે પણ

તેમ કરાવામાં પોતાના પતિની સ્થિતિ છે કે કેમ તેનો વિચાર સરખી કરતી નથી. 'મા બાપ તેવાં છોકરાં' એ જનકથન પ્રમાણે આવી સ્રીઓનાં છોકરાં પણ ભાગ્યેજ સારાં નિવડે છે કેમકે તેમને નાનપણથીજ ઉત્તમ છાપ પડેલી હોતી નથી. અને તેથી છોકરાં ખરાબ થાય તો તેમા કાંઇ નવાઇ જેવુ નથી મણીનો પતિ બાલમુકુંદરાય બાણ કોઇ પણ ઉપાયે ગુધરી શકે તેની શોધ કરે છ પણ હજી મણી એકે ઉપાગે સુધરી જણાતી નથી.

પતિવ્રત્તા સ્રી ઇન્દિરા ? તારોજ ગૃહસ્થાશ્રમ અમને ધડો લેવા લાયક છે. તારા જેવીજ જ્યારે અમારા હિન્દુ ગૃહસંસારની દરેક રમણીઓ પ્રવૃતિ કરશે ત્યારેજ તેઓ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય સ્વર્ગ સમાન બનાવી શકશે.

ઈન્દિરા અને મણીના જેવી સ્રીઓ આપણા ગૃહ સંસારમાં જોવામાં આવે છે ? માટે સુજ્ઞ બહેનો તમારે મણીના જેવા થવાનું નથી પણ ઈન્દિરાના જેવીજ નીતિ રીતી ધારણ કરવાની છે. કેમકે તેમાંજ તમારૂં શ્રેયઃ છે. અને આ બાબત માટે અમારે કેવું જોઇએ કે સ્રીને અન્ય દેવને ભજવાની જરૂર નથી પરંતુ પતિનુજ યજન પૂજન કરવાની જરૂર છે. કેમકે—

૫૬. (જીને આપકુ જોયા નહિ.—એ લય.

પતિ વિના સ્ત્રીની ગતી નથી જો જો વિચારો મથી મથી;
પતિ વિણુ કદી ઉંચી ગતિ, સ્ત્રી કેરી ના ભવમાં થતી;
તેને ન કો દિશ સુઝતી, ઉલટી અધિક દુઃખમાં જતી. પતિ૦
શાસ્ત્રો પુરાણો ગાય છે, પતિ વિણ ન સુખ પમાય છે;
તેની ન કો જગ્યાય છે, એ નર્કમા ડૂબતી જતી; પતિ૦
ભલે તત્વનું ચિંતન કરે, ભલે દાન તે વિધ્ર વિધ કરે,
પણ અર્થના એથી સરે, પતિ દુભવી જો પવૃતિ થતી, પતિ૦
કંઇ સ્ત્રીઓ સદ્ગુરૂ સંતને, સેવે ઘણા મહંતને;
પણ તેથી તે ભવ અંતને, વીતે કલ્પ પણ નવ પામતી; પતિ૦
સ્ત્રીને પતિ એકજ દેવ છે, તેને ન કો બીજું સેવ્ય છે;
કરવી ઘટે અહમેવ છે, સન્નારી એ સેવા પતિ. પતિ૦
ભલે કાણો હો કે લગંડો, ભલે અંધ હો કે કુબડો;
પણ ભાવ ઈશ્વરનો ધરો, થાશો તમે સાચી સતિ. પતિ૦

अंतरनां पुष्पो.

સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય.

પ્રિય બહેનો! તમારા પતિ ગમે તેવા હોય તોપણુ તેના ઉપર ઇશ્વરનો ભાવ ધરી તેમને પૂજવા એ તમારી ફરજ છે. તમે એમ કહેશો કે મારા પતિ દુર્વ્યસની છે મારા પતિ આવા છે, તેવા છે હવે એવા પતિ ઉપર અમે શી રીતે ઇશ્વરનો ભાવ ધરીએ તો તેના જવાબમાં એટલું કહેવાનું કે **તમારી ભક્તિ, તમારો તમારા સ્વામી પ્રત્યેનો અડગ પ્રેમ, તમારા પ્રતિકૂળ પતિને અનુકૂળ બનાવશે.** તમારો અંતઃકરણનો પ્રેમ જોઇ તમારો દુરાચારી પતિ સદાચારી થઈ જશે. આ વાતમાં તમે જરા-

પણ સંશય રાખશો નહિ. પ્રેમના અતુલિત સામર્થ્યને શું તમે ભૂલી ગયાં પુનઃ તે જાગ્રત કરો અને નિશ્ચયપૂર્વક માનજો કે તમારા ધાર્યા પ્રમાણે તમારા પતિ એ અન્યના નહિ પણ તમારા પોતાના જ થઇ રહેશે. અને તમને દરેક રીતે સુખ આપશે. પ્રતિકૂળ અને દુરાચારી પતિને સુધારવાનો આ અમોઘ અને રામબાણ ઉપાય છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને સુધારવાને માટે પતિને વિવિધ વાક પ્રહારો કરે છે અને મોં ચઢાવીને ફરે છે કોઇ કોઈ તો પતિની સાથે બોલતી પણ નથી. પરંતુ આનાથી તદન ઉલટું જ પરિણામ આવે છે અને પોતાની સ્ત્રી તરફનું આવું વર્તન તેને જરા પણ સુખદાયક ન હોવાથી તે વધારેને વધારે અસંતુષ્ટ રહી પોતાના ભ્રષ્ટાચારમાં વહન કર્યા કરે છે. પરંતુ જો સ્ત્રીનું વર્તન એવા પતિ પ્રતિ પણ સાચા પ્રેમવાળુ હોય છે તો એ સાચો પ્રેમ એના અંતઃકરણને પીગળાવી નાંખવા સમર્થ થાય છે અને એ પતિના મનમાં સહસા એમજ થાય છે કે અરે હુંજ આટલો ખરાબ છું તે છતાં મારા ઉપર મારી પત્ની કેટલો બધો પ્રેમ રાખે છે આથી હવે મારે પણ સુધરવું જોઇએ એમ વિચારી તે પણ પોતાના ખરાબ રીત રિવાજોને છોડી દે છે.

સુજ્ઞ બ્હેનો આથી તમને સ્પષ્ટ રીતે સમજાયું હશે કે પતિના ખરાબ વર્તન ઉપર દૃષ્ટિ ન કરતાં તેમની ઉપર ઇશ્વર ભાવ ધરવો જોઇએ. અને તેમને સુધારવાને માટે પ્રેમનો ઉપાયજ લેવો જોઇએ.

હવે આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર કરતાં જણાવીએ છીએ કે તમારે તમારૂં વર્તન પતિવ્રતા સ્ત્રી ઇન્દિરાના જેવુ રાખવાનું છે. મણિના જેવું રાખવાનું નથી. કેમકે સદ્‌ગુણની મૂર્ત્તિ ઈન્દિરાના જેવું

વર્તન જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રાખી શકાશે ત્યારેજ દરેક રમણીઓ યથાર્થ ગૃહિણીપણાને ધારણ કરનારી નિવડી ગૃહસ્થાશ્રમને અપૂર્વ શોભાવશે.

प्रकरण ९ मांना सिद्धांतो.

१ स्त्रीए गृहमां केवी रीते वर्तवुं जोइए ते जाणवा अर्थ इन्दिरा जीवननुं अवलोकन करवुं. अने तणे जेवी नीति रीति राखी हती तेवी राखीने पोताना पतिने दरेक वाते सुख आपनार थइ 'महिला' अने 'गृहिणी' आदि नामनुं सार्थक्य दरेक स्त्रीए करवुं ए तेमनो धर्म छे.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્ત્રી ધર્મ.

ગયા પ્રકરણમાં સ્ત્રીઓનો શું ધર્મ છે તે સમજાવવાને માટે ઇન્દિરા નામની સ્ત્રી પાત્રના જીવનના કાર્યક્રમથી દર્શાવવાનો સ્વલ્પાંશે પ્રયત્ન થયો છે. પરંતુ આ બાબત ઘણી મહત્વની હોવાથી તેના ઉપર હજી થોડા વિવેચનની જરૂર ધારીએ છીએ.

સ્ત્રીના ધર્મ સંબંધમાં આજ દિવસ સુધી પુષ્કળ લખાયું છે. સર્વ કોઇને તે જ્ઞાત હશેજ. તથાપિ આ પુસ્તકમાં આ પ્રકરણમાં આ વિષય ઉપરજ વિવેચન કરી આ પૃષ્ઠ રોકવાનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે આ પુસ્તકને વાંચનાર સ્ત્રી વર્ગને પોતાના ધર્મની બરાબર ખબર ન હોય તો પણ તે સમજી શકે. અને પોતાના ધર્મના પાલનવડે પોતાના સંસારને સુધારી શકે.

પ્રિય બ્હેનો ! તમારો ધર્મ એકજ છે. અને તેને ટુંકામાં ટુંકી રીતે જણાવું તો તે ફક્ત **સ્વામી સેવાજ** છે. આ સંસારમાં સુખનો અનુભવ કરવો હોય, તમારે યથાર્થ ગૃહિણી બનવું હોય અને અંતમાં કૈવલ્યધામને પામવું હોય તો પણ તમારે તે સર્વ કરવાને માટે પ્રથમ **સ્વામી સેવાજ** કરવાની છે. તમારા સ્વામીજ તમારા દેવ છે. તેને અનુસરો તેને રાજી રાખો અને તેને સર્વ રીતે સુખ પમાડો એમાં તમારો સઘળો ધર્મ સમાઇ જાય છે. સ્ત્રીએ અન્ય

દેવની પૂજા કરવાની નથી તેને દેવદહેરે જવાનું નથી કારણ તેના ઘરમાંજ તેના દેવ છે. અને એ દેવ પતિદેવની આજ્ઞા માનનાર પરમાત્માની કૃપા પાત્ર થઈ રહે છે.

તમારે તમારૂં વર્તનજ એવા પ્રકારનું રાખવું જોઇએ કે જેનાથી તમને પોતાને તમારા પતિને અને તમારા સમાગમમાં આવનાર સર્વને સંતોષનું ભાન થાય કેવા પ્રકારનું વર્તન સ્ત્રીઓને ઇષ્ટતમ છે. તે જણાવવાને માટે અત્ર પ્રભાતથી રાત્રિ સુધીમાં સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે વર્તવું જોઇએ તે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

પતિ પ્રત્યેનું વર્તન.

સવારના પહોરમાં પોતાના પતિ ઉઠે તે પહેલાં ઉઠવું અને ઘરના કચરા વીગેરે કાઢી શૌચસ્નાનથી પરવારી શુદ્ધ થવું. પછી પતિ ઉઠે ત્યારે તેમને વંદન કરી દાતણ પાણી વીગેરે આપવું. દાતણ કરી પતિ ઘરમાં આવે ત્યારે ચાહ વીગેરે જે તૈયાર કરી રાખેલું હોય તે આપી પછી તેમને ઉષ્ણ જળથી સ્નાન કરાવવું પછી પતિ દેવ સેવા કરવા બેસે તે વખત જે જે વસ્તુઓ જોઇએ તે લાવી આપવી દેવસેવા વીગેરેથી પરવાર્યા પછી પતિને વખતસર જમાડવા અને પછી પોતે જમવું. પછી પતિ પોતા ઉદ્યમે બહાર જાય ત્યારે પોતાનો કાળ કોઇ સદ્વ્યાપારમાં વિતાડવો રાત્રિ એ પતિ ઘેર આવે ત્યારે તેમને હસતા મુખથી આવકાર આપી તેમને આનંદ આપવો પછી ભોજન કરાવવું અને કાંઇ શંકા સમાધાન વીગેરે પૂછવું હોય તો પૂછી જોઈ આનંદની સાથે ઇષ્ટ સ્મરણ કરતા નિંદ્રાવશ થવું.

પોતાને બાળક હોય તો તેને પણ ઉત્તમ પ્રકારનું સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ આપવું. કેમકે માતાના સહવાસની જેટલી ઉંડી અસર થાય છે તેટલી અન્ય કશાથી પણ થતી નથી.

પ્રિયબ્હેનો આ પ્રકરણનો ઉદ્દેશ એકજ છે. અને તે સ્ત્રી ધર્મનો છે. તમારો ધર્મ તમારા પતિની સેવા કરવી એજ છે. અને તેનું તમે પાલન કરો. એવી આશા પૂર્વક આ લઘુ પ્રકરણનો અંત અણાય છે.

प्रकरण १० मांना सिद्धांतो.

स्त्रीओनो मोटामां मोटो धर्म तेमना स्वामीनी सेवाज छे. अने तेथी दरेक स्त्रीए मन वचन अने कर्मथी पोताना पतिनी सेवा करवी जोइए. ए आ प्रकरणनो मोटामां मोटो अने लघु-मां लघु दरेक स्त्रीए पोताना स्मरणपट पर कोतरी राखवा लायक सिद्धांत छे.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સાસરે જતી મોહિનીને તેની સખી સુરબાળાનો ઉપદેશ.

મોહિની અને સુરબાળાને પોતે એકજ ગામના અને એકજ મહોલ્લાના રહિશ હોવાથી પરસ્પર મૈત્રી છે બાળપણથી જ આ મૈત્રી બંધાઇછે. સુરબાળા મોહિની કરતાં પાંચ વર્ષે મોટી છે. અને એના પિતા ભાસ્કરરાવ એક મોટા કવિ અને સાહિત્ય રસિક પુરૂષ છે. એટલુંજ નહિ પણ તેની માતા ચંદ્રમણીદેવી પણ વિદ્યા ભણેલી અને સાહિત્યવિલાસિનીછે. જનસમાજ કહે છે કે આ દુનિયામાં જોડેજોડું તો કવચિતજ મહા પુણ્યનાયોગે મળે છે અને જો તેમ હોય તો ભાસ્કરરાવના કોઈ પૂર્વના પુણ્યયોગે તેને ચંદ્રમણી મળી અને ચંદ્રમણીને કોઇ પૂર્વના પ્રારબ્ધે ભાસ્કરરાવ મળ્યા છે અર્થાત્ જોડેજોડું મળી રહ્યું છે અને જ્યાં આવી રીતે જોડેજોડું મળી રહે છે ત્યાંના સુખની અને આનંદની શી વાત કરાય ? લેખકની લેખિની પણ તેને શી રીતે આલેખી શકે. ?

માબાપના ગુણોમાંથી કેટલેક અંશે ગુણો તેના પુત્ર પુત્રીમાં ઉતરી આવે છે. એ નિયમ અનુસાર સુરબાળામાં પોતાના માતપિતાના સઘળા ગુણો ઉતરી આવેલા છે. આજે તેની ૨૦ વર્ષની વય છે. પણ તે પોતાના માતપિતાએ આપેલા ઉત્તમ જ્ઞાનને લીધે

એક ગૃહિણી તરીકેના સઘળા ગુણોથી વિભુષિત થએલી છે અને તેના લગ્ન પણ આજ પાંચ વર્ષ થયાં ચંદનગરમાં થઇ ગયાં છે. અને તે સાસરીયામાં પણ પોતાના ગુણને લીધે સર્વને પ્રિય થઇ પડી છે.

પોતાની સખી મોહિનીના લગ્ન હોવાથી તે પિયર આવી છે. મોહિનીના લગ્ન વસંતપંચમીના થઈ ગયા છે આજ સાતમ થઈ છે વરવાળા તરફના અતિ આગ્રહને લીધે મોહિનીના પિતાએ તેને સાસરે મોકલવા હા પાડી છે.

પ્રભાતના સમયે મોહિનીને જવાનુ હોવાથી આજે તે પોતાની સખિ સુરબાળાને મળવા આવી છે. સુરબાળા પોતાના ઘરની પાછળ પિતાજીએ કરાવેલા સુંદર બાગમાં બેઠી છે. સમય રાત્રિનો હોવાથી ચંદ્રની કળા સામુ તે જોઇને કુદરતની લીલાનું અવલોકન કરતી વિચારમાં બેઠી છે. મોહિનીને સુરબાળાને આમ એકાંતમાં બેઠેલી જોઇને આનંદ થયો કેમકે તેને એકાંતનુજ કામ હતું. એટલે તેણે ધીમે રહી સુરબાળાની પાસે જઈ તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકી બોલી કે કેમ સખિ ! શા વિચારમાં છે. ?

એકાએક પોતાના ખભા ઉપર કોઇએ હાથ મૂકયો અને બોલ્યુ તેથી સુરબાળા સહજ ચમકી પણ પાછળથી શબ્દ પોતાની સખી-નોજ છે એમ સમજાયાથી આવો મોહિની બ્હેન બેસો. ઠીક થયું કે તમે આવ્યા. હુંજ તમારી પાસે અત્યારે આવવાની હતી પણ માતાપિતા તમારે ઘેર તમારા પિતાજીએ બોલાવેલા હોવાથી ગયાં છે અને મને અમે આવીયે ત્યારે જજે એમ કહ્યુ હોવાથી આવી શકી નહોતી. પણ માતપિતા આવ્યાથી તરતજ આવત.

બ્હેન ! તને શ્રમ આપવા કરતાં હુંજ તારી પાસે આવીછું

મેં પણ એમ વિચાર્યુંહતું કે તમે ઘરમાં એકલાંજ હશો. તેથી વાત કરવાનું ઠીક પડશે એમ ધારી આવીછું. મોહિની બોલી બ્હેન ! ભલે પધાર્યા અત્યારે આપણે એક બીજા સાથે ખુલ્લા દીલથી વાત કરી ગમ્મત કરશું. સુરબાળાએ જણાવ્યું.

બ્હેન ! ગમ્મતની વાત કયાં કરોછો. મને તો જરાએ ગમતું નથી. અરે મારા ભોળાં ભલાં માતપિતાનો પ્રેમ મારી વહાલી સખીનો પ્રેમ એ સર્વને છોડીને જવું તે શી રીતે ગમે હું જ્યારે જવાની વાત સંભારૂછું ત્યારે મારાથી રડું રડું એમ થઈ જાય છે.

મોહિનીનાં આ વચન સાંભળી સુરબાળા બોલી બ્હેન ! ધીરજ ધર તને એકલાને એમ નથી થતું પણ સર્વનેજ એમ થાય છે. આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર હું મારે સાસરે ગઈ ત્યારે મને તારા જેટલુ તો નહિ તો પણ થોડું તો દુઃખ થયુંજ હતું.

મોહિની બોલી હે બ્હેન ? આપણે સાથે રમતાં, સાથે ખાતાં, સાથે ઉધતાં, વગેરે તે વખતે કેવુ સુખ હતું તે વખતે કેટલી બધી સ્વતંત્રતા હતી. બળ્યુ પરમેશ્વરે પણ આવું કેમ કર્યું હશે ! સ્ત્રી મોટી થાય અને સાસરે જાય ! સ્વતત્રની પરતંત્ર બને ! અને પરતંત્ર બની તેને અગણિત દુ.ખો સહન કરવા પડે ! આતો મને જરાએ નથી ગમતું !

સહજ હાસ્ય કરીને સુરબાળા બોલી અલી મોહિની ! તું તો છેકજ ભાન ભુલી ગઈ છે. પરમેશ્વરને માથે તે શું કામ દોષ મૂકે છે ? પરમેશ્વરે જે કર્યું તે યોગ્યજ કર્યું છે. 'સમયના ગીત સમયે ગવાય' એ જન કથન પ્રમાણે પૂર્વે આપણી બાળવય હતી તેથી બાળવયપણે કરેલાં કામો શોભતાં હતાં પણ હવે તે શોભે ખરાં કે

આપણે નાનપણુમાં ડાહી ઘોડો વીગેરે રમત રમતાં તે હવે રમીએ તો લોક શું કહેશે કે અરે! આ છોકરી ગાંડી થઈ ગઈ છે. અને આ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુનું સમજવાનું છે. વિવાહ વખતે ગવાયેલાં ગીત વિવાહ વખતેજ શોભે છે. મરણુ વખતના રાજીયા મરણુ વખતજ શોભે છે. આમ હોવાથી હવે તારી મોટી વય થઇ છે. હવે તું અંહિ ન શોભે અંહિ રહે તો તારી તથા તારા માતાપિતાની નિંદા થાય હવે તો તું સાસરીયામાંજ શોભે !

રીતરિવાજ સંબંધી.

છોકરી માતપિતાને ત્યાં રહે તેમાં નિંદા થાય એતે કેવો રિવાજ ? આવા રિવાજનો નાશ કરવો શું જરૂરનો નથી ? મોહિનીએ ઉત્સુક થઇ પૂછ્યું.

ના બ્હેન સુરબાળા બોલી આ રિવાજ પાલન કરવા યોગ્યજ છે. કેમકે સ્રી જાતિને તેના પાત વગર ગતિ થતીજ નથી. સ્રીએ એક અપૂર્ણુ તત્વ છે તેમાં જ્યારે પુરૂષતત્વ મળે છે ત્યારેજ તે પૂર્ણુ થાય છે. અને આમ હોવાથી સ્રીને પતિની ઘણીજ જરૂર છે તે સિદ્ધ કરી શકાય છે.

મોહિની બોલી ખરે ! બ્હેન તમે બે મોઢાંવાળાં લાગોછો તે દિવસે તો તમેજ મને કહેતાં હતાં કે રીતરિવાજો એ તદ્દન હાનિ કરનાર હોવાથી તેનો નાશ કરવો જોઇએ. અને આજ આમ રીતરિવાજને પાળવાનું કહોછો. બળ્યો તમારા બોલવાનોએ ક્યાં ધડો છે ? જેમ આવે તેમ ઠોકયે પાર ના જેવી કૃતિ કરોછો.

સુરબાળા ગંભીર વિચાર કરીને બોલી વહાલી સખી તું મારા સમજવાને યથાર્થ રીતે સમજી શકી હોય તેમ મને જણાતું નથી.

નહિ તો આ પ્રકારનું સાહસ તું કદી પણ ન કરત. મે તને તે દિવસે રીતરિવાજ હાનિ કરનાર છે તેને છોડવાને માટે કહ્યું હતું. પણ પુત્રી પરણે અને સાસરે જાય તેમાં હાનિકારક રિવાજ શું છે તે તું મને કહી શકશે ? મારી દ્રષ્ટિમાં તોએ અત્યંત લાભ કરનાર છે અને તેથીજ હું તેના સમર્થનમાં તારી સાથે વિવાદ કરૂંછું. સાથે તારા જેવી મારી અન્ય બ્હેનોને ઉદ્દેશીને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી જણાવું છું કે આપણાં ઘરડાં વડવાઓથી ઘરમાં જે રીત રિવાજ ચાલી આવતા હોય તેમાં જે નુકસાન કરનાર હોય તેનોજ ત્યાગ કરવાની જરૂર છે અંગ્રેજી કેળવણીના અધુરા જ્ઞાનને લીધે કેટલીક સ્ત્રીઓ સઘળા રીત રિવાજને છોડી દઈ સ્વચ્છંદી થઈ ગએલી હાલના સમયમાં જોવામાં આવે છે પરંતુ તેનું પરિણામ ભાગ્યેજ સારૂં આવતુ હોય છે. માટે મારે આ બાબત ખાસ ભાર મૂકીને એટલુજ જણાવવાનુ છે કે રીત રિવાજ જે આપણને નુકશાન કરનાર હોય તે છોડી દેવો અને જેમાં કાળે કરીને થોડો ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય કે કરીને તેનું પાલન કરવું અને જેનુ પાલન જરૂરનુ હોય તેનુ પાલન કરવું. અર્થાત્ રીતરિવાજનુ પાલન કરતાં પૂર્વે પ્રથમ વિચાર કરી પછી તે પાલનનો નિયમ રાખવો.

મોહિની બોલી. બ્હેન આ તારા વિદ્વતા ભરેલા બોલવામાં મને જરાપણ સમજ પડતી નથી. માટે કાંઇક ખુલાસાબંધ વાત કરીને સમજાવે તો ઠીક થઇ પડે.

સુરબાળા બોલી બ્હેન ! અકળાઇશ નહિ તને આ બાબત એટલે કે જે રીતરિવાજ નુકશાન કરનાર હોય તેને છોડી દેવો. જેમાં સુધારો કરવા યોગ્ય હોય તેમાં સુધારો કરવો. અને જેનું

પાલન કરવા યોગ્ય હોય તે પાળવો એમ જે કહ્યું છે તે તને સ્પષ્ટ રીતે સહેલી ભાષામાં સમજાવું.

નુકશાન કરનાર રીત રિવાજને છોડી દેવા એટલે દાખલા તરીકે રડવા કૂટવાનો જે રિવાજ છે તે પ્રકટપણે નુકશાન કરનારજ છે માટે તેને છોડી દેવો. આ પ્રમાણે કન્યાવિક્રયના રિવાજથી પણ નુકશાન થાય છે માટે તે પણ છોડી દેવો. વીગેરે જે જે રિવાજથી આપણને કાંઇપણ સહન કરવું પડે તેને નુકશાન કરનાર રિવાજ ગણી તેનો ત્યાગ કરી દેવો

રીતરિવાજમાં સુધારો કરવો જરૂરનો હોય તેમાં સુધારો કરવો તેના દાખલા તરીકે કોઇના મરણ પાછળ પાંચ ન્યાત જમાડવાનો રિવાજ હોય પણ જે વ્યક્તિને ત્યાં આ બનાવ બન્યો હોય તેની એટલી શક્તિ ન હોય તો એની શક્તિના પ્રમાણમાં બે ન્યાત પણ કરાવવી. અથવા તે મનુષ્યે કરવી પૂર્વે મુસલમાન રાજ્યના ભયે છોકરા છોકરીના વહેલાં લગ્ન કરી નાંખવામાં આવતાં હતાં પણ હવે તેમ રહ્યું નથી માટે વહેલાં લગ્ન કરવાનો રિવાજ છોડી દઇ યોગ્ય વયે લગ્ન કરવાનો રિવાજ કરવો. અને આ પ્રમાણે બીજી પણ બાબતમાં વિચાર કરીને યોગ્યાયોગ્ય ફેરફાર સમયને અનુસરીને કરતા રહેવું.

હવે જે રીતરિવાજ પાલન કરવા યોગ્ય હોય તેનું પાલન કરવું. આ રિવાજમાં દાખલા તરીકે સ્રીને કોઈ પારકા પુરૂષ સાથે એકાંત સહવાસમાં ન રાખવી. કેમકે તેનાથી કેટલીક વખત ખરાબ પરિણામ ઉપસ્થિત થાય છે. અને તેથી આપણા ઘરડાં વરડાંઓ આ નિયમ સ્થાપી ગયાં છે તો તેનું પાલન કરવું કેમકે એ રિવાજ

પશ્ચિમની પ્રજા ભલે હસવા લાયક ગણે પણ આપણને સુખ આપનાર હોવાથી પાલન કરવાની જરૂર છે. આપણા દેશમાં હજી આ રિવાજનુ પાલન ઘણે ભાગે થતું હોવાથી જ વ્યભિચારના કેસ તથા છુટા છેડાના કેસ બહુ બનતા નથી. અને પશ્ચિમની પ્રજામાં તેનું પાલન ન થવાથી તેમજ હદ ઉપરાંતની છુટ લીધાથી સખ્યાબંધ વ્યભિચારના અને છુટા છેડાના કેસ કોર્ટમાં આવે છે. અને આ પ્રમાણે બીજા પણ કેટલાક રીતરિવાજો જે પાલન કરવા યોગ્ય હોય હોય તેનુ પાલન કરવુ જરૂરનુ છે.

સુધારાના પવન ફુંકનારાઓ રીતરિવાજને દૂર કરો અને તમારી ઉન્નતિ થશે એમ આજ જ્યાં ત્યાં બિગલ ફુકયાં કરે છે તેમણે પણ આ બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી દરેક જ્ઞાતિના રીતરિવાજોનુ અવલોકન કરી પછી તેમાં કયામાં સુધારો કરવાની જરૂર છે તથા કયાને બંધ અને કયાનુ પાલન કરવાની જરૂર છે તેનો નિર્ણય કરી પછી પોતાના કાર્યમાં આગળ વધવું જરૂરનુ છે.

સુરબાળાને બોલતી અટકાવી મોહિની બોલી બ્હેન હવે મારા સમજ્યામાં તારી વાત બરાબર આવી ગઈ તું કહે છે તે ખરૂં કહે છે. લે ત્યારે બહેન હવે બીજી કાંઈ ઉપદેશની વાત કર. તારા બોધને શ્રવણ કરવાને માટેજ અત્યારે આવી છું.

મારી પ્રિય સખી ! મોહિની ? ઉપદેશની વાતો તને આજ દિવસ સુધી ઘણીએ કરી છે તેમ છતાં આજે વળી તું નવી કહેવડાવે છે તો કહું છું પણ એટલું લક્ષમાં રાખજે કે હું જે તને કહું તેના ઉપર વિચાર કરી તેને આચારમાં જરૂર મૂકજે. કહેનારા અને સાંભળનારા હજારો આવે છે પણ કરનાર એકજ હોય છે પરંતુ

તે સાંભળનાર અને કહેનારની ગણત્રીમાં ન રહેતાં કરનારની ગણત્રીમાં રહેજે. અર્થાત્ હું તને જે કહું તે માત્ર સાંભળીને બેસી ન રહેતી પણ તેને અનુસાર વર્તન રાખજે, જો તું તેમ કરશે તો જ આ મારા બોલવાનો અને તારો સાંભળવાનો શ્રમ સાર્થક થશે.

સાસરીયામાં રાખવાનું વર્તન.

બ્હેન કાલે પ્રભાતમાં તુ હવે સાસરે જશે. સાસરે જવામાં સ્ત્રીઓને પહેલુ વહેલું ઘણુંજ કષ્ટ પડે છે. જેમ નાનપણમાં વિદ્યા ભણવાનું કષ્ટ લાગે છે પણ એ વિદ્યા તરફ અભિરૂચિ થતાં જેમ તેમા ગભરામણ કે અકળામણ થતી નથી તેમ સ્ત્રીઓને પ્રથમ સાસરે જવામાં પણ ગભરામણ થાય છેજ. આ ગભરામણ થવાનું કારણ તદ્દન અજાણ્યા કુટુંબમાં વાસ છે. જે કુટુંબનો આપણને જરા પણ પરિચય નથી ત્યાં વાસ કરવાથી પુરૂષોને પણ થોડો સમય સહજ અતડા જેવુ લાગે છે ત્યારે સ્ત્રીઓને લાગે તેમાં તે શીનવાઈ ! અને આમ હોવાથીજ બાળલગ્ન કરવાની ના કહી છે. કારણકે નાનપણમાં પારકા કુટુંબમા વસવાથી પુત્રીને જેટલી અકળામણ થાય છે તેટલી મોટપણમા થતી નથી.

આ વિશ્વમાં પ્રત્યેક મનુષ્યના સ્વભાવ જુદા જુદા હોય છે આ જુદા સ્વભાવવાળા કુટુંબમાં જઇને વસવું એ સ્ત્રીઓને માટે કાંઇ ઓછી જોખમદારી નથી. સાસરીયામાં વસતા મનુષ્યના પ્રસંગે બોલ સાંખવા અને તેમને અનુકૂળ થઈ રહેવું એ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે તેથી હે બ્હેન ! તારે પણ હવે તારા સાસરીયામાં સર્વની સાથે માયા ભરેલું વર્તન રાખવું અને ઘરનું કામકાજ વીગેરે કરવામાં પણ સુસ્તી ન રાખવી કદાચ કોઈ મનુષ્ય પોતાના સ્વભાવ અનુ-

સાર કટુ વેણ કહી જાય તો તેને સહન કરવું પણ તેને સામું ન કહેવું આમાંજ તારી મહત્તા વધશે. અને તેને કહેનાર મનુષ્ય પણ આખરે સમય જતાં પસ્તાવા લાગશે. વળી હે બ્હેન ! સાસરીયામાં મારા પિયરમાં આમ સુખ છે અને આમ વૈભવ છે વગેરે વચનો બોલો પોતાના પિયરની મહત્તા જણાવવી નહિ કેમકે તારે તો હવે પતિના વૈભવને ભોગવવાનો છે અને સાસરામાંજ રહેવાનું છે. **પિયરના અમૃતતુલ્ય ભોજનોનો ત્યાગ કરી જે સાસરામાં સુકા રોટલાથી પણ રાજી રહે છે તેજ ખરેખરી પતિવ્રતા સાધ્વી સ્ત્રી છે.** બ્હેન તું પણ તેવીજ થજે. અને આજથી હવે તારા સાસરીયાને જે તે રીતે પ્રિય થવાય તેવુ વર્તન મર્યાદાસહ રાખજે. કેટલીક સ્ત્રીઓ આ મર્યાદાનો ત્યાગ કરી મોટા મોટા ઘાંટા પાડીને બોલે છે. અને બિલકુલ લાજ શરમ રાખતી નથી. આવી સ્ત્રીઓ સાસરામાં ભાગ્યેજ પ્રશંસાપાત્ર નિવડી શકે છે કેમકે પ્રશંસા પાત્ર થવાને માટે સ્ત્રીઓએ મર્યાદાશીલ થવાની અગત્ય છે.

ધીમે રહીને વાત કરવી કોઇ પ્રસગે ઘાંટો પાડી બોલવુ નહિ પોતાને જે કંઈ અઘટતું કહેવામાં આવ્યુ હોય તોપણ તેને સહન કરવું મોટું પેટ રાખવું અને આની વાત આને અને આની વાત આને એમ ન કરવી અને આ શિવાય બીજા પણ કેટલાક ગુણને ગૌણપણે ધારણ કરનાર સ્ત્રી સાસરામાં અવશ્ય કરીને માન પામ્યા શિવાય રહેતીજ નથી. માટે હે વહાલી સખી તું પણ તારામાં આવા ગુણોને ધારણ કરજે.

મોહિની બોલી બ્હેન આ બધી વાત તમારી લાખ રૂપિયાની છે પણ એક વાત મને ગળે ઉતરતી નથી. અને તે એજ કે આ-

પણો કાંઇ વાંક ન હોય તે છતાં આપણુને કોઇ કહે ત્યારે આપણે તે સહન કરવું એ તે શી રીતે બને?

સુરબાળા બોલી એ બનાવવું તેમાંજ આપણી મહત્તા છે તો! લે હું તને કહુંછું તે બરાબર ધ્યાન રાખીને સાંભળ. ધાર કે અત્યારે તારો કાંઇ પણ વાંક નથી અને મેં તને કાંઇ ખરાબ શબ્દથી ગાળ દીધી. અને તેં તે સાંભળીને મને જવાબ ન આપ્યો. હવે જો તેમાં તારી કેટલી મહત્તા વધશે. મારી ગાળ જેણે સાંભળી હશે તે મને મૂર્ખ કહેશે અને તને ડાહી કહેશે. અને પાછળથી મને પોતાને પણ પસ્તાવો થશે કે મેં બિચારીને નકામી ગાળ દીધી તેની સજ્જનતા કેટલી બધી કે જે મારી સામે જરાપણ બોલી નહિ. પરંતુ આનાથી ઉલટું હું તને જે વખત ગાળ દઉં તેજ વખત તુ મને સામી દેતો મિજાસ ખસી જાય. અને વધારે દઉ તેમ તું પણ દેતી જાય. રસ્તે જનાર આવનાર મનુષ્યો જુએ. આપણો આ કજીઓ સાંભળનાર મનુષ્ય શંખણીઓ લડે છે કહીને ચાલ્યા જાય. અને તકરાર વધુ વધી જઇ પરિણામમાં એક બીજાના મોઢા જોવાનો વ્યવહાર પણ ન રહે આથી તને સમજાયુંજ હશે કે શાંત રહેવામાં કેટલા બધા લાભ છે.

શાંત રહેવાથી અને આપણુને જે કાંઇ કહે તે સહન કરવાથી આપણુને કહેનાર દિવસે દિવસે વધુ કહે તેવા પ્રસગમાં શું કરવું? મને તો તે વખત બેસી રહેવું ન પાલવે. મોહિની બોલી.

મોહિની બ્હેન! **સહન કરવામાંજ સુખ છે** આ નાનું વાકય તું તારા સ્મરણપટ ઉપર લખી રાખ. સહન કરવાથી દિવસે દિવસે વધુ કહેશે એવો ભય ન રાખ. કદાચ આરંભમાં આ

પ્રમાણે થાય તો સુવર્ણને જેમ તાપ આપવામાં આવે છે તે તેનું અધિક શુદ્ધ રૂપ કરવાને માટે હોય છે તેમ આ આરંભનું દુઃખ પણ અવિચલ સુખને માટેજ હોય છે.

ભીંતમાં એક મુક્કી જોરથી મારવાથી જેમ આપણાજ હાથમાં વાગે છે તેમ આપણને કટુ વેણ કહેનાર પ્રતિ આપણે પણ કટુ કહેતા નથી તો તેનો પસ્તાવો તેને થયા શિવાય રહેતો જ નથી. અને આમ થવાથી બ્હેન તારે તો આજ નીતિને જ ધારણ કરવાની છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ ભણેલી હોય છે તો પછી સાસરામાં જઈ જોગજોગે તેની સાસુ યા નણંદ ભણેલાં નથી હોતાં તો પોતાનાં ભણેલાપણાનું અભિમાન રાખે છે પણ આવા અભિમાનને સેંકડો કોશ દૂર મૂકીનેજ સુજ્ઞ સ્ત્રીએ તો સાસરામાં રહેવું જોઇએ. હે બ્હેન ! આમ હોવાથી તારા ભણેલાપણાનો ડોળ ત્યાં જરાપણ રાખીશ નહિ, અને સર્વની સાથે હળીમળીને સમાનભાવે રહેજે. આમ કરવાથી તારા ઉપર તારાં સાસુ સસરો વીગેરે સર્વ ફીદા ફીદા થઈ જશે એ નિઃશંશય વાત છે.

હવે તારા પતિની સાથે તારે કેમ વર્તવું તે પણ સ્વલ્પમાં જણાવું છું.

બ્હેન ! જેવી આપણને દળવા ખાંડવાની તથા ઘરનું કામકાજ કરવાની મહેનત પડે છે તેવી બલકે તેનાથી પણ અધિક મહેનત પતિને પોતાના ઉદ્યમમાં પડે છે. આજના સમયમાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પોતાના ગૃહસંસારને ઉત્તમ રીતે ચલાવવો એ કાંઈ સામાન્ય વાત નથી. મતલબ કે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાના સાધનો

આજકાલ ઘણુંજ તંગી ભરેલી હાલતમાં આવી ગએલાં જણાય છે. માટે હું ઘરમાં મહેનત કરી કરીને થાકી જાઉં છું અને મારા પતિને કંઈપણ મહેનત પડતી નથી એવું મનમાં જરાપણ ન લાવવું. સઉને સઉના કામમાં મહેનત હોય છેજ. ક્ષુધા નિવારવાને માટે ભોજન તૈયાર કરવામાં પણ રાંધવાની મહેનતની અપેક્ષા છે. અને આ પ્રમાણે થોડા અથવા ઘણા પ્રમાણમાં સઉને પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે મહેનત કરવાની હોય છે. આ આદિ નાના પ્રકારના વિચારથી મનને સમાધાનમાં રાખવું.

સ્ત્રીઓનું પરમ દૈવત એક તેના પતિ જ હોવાથી તેમનુ પૂજન કરવું. હે બ્હેન ! તુ પણ ભણેલી ગણેલી છે તેથી તારા પતિ પ્રત્યેનું શું કર્તવ્ય છે તેને તું સારી રીતે જાણે છે તેમ છતાં જણાવું છુ કે પતિને પ્રસન્ન રાખવા માટે તો હરકોઈ પ્રકારે તારે તૈયાર રહેવું

ઘણી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને જ્યારે ઉદ્યમ વિગેરે કરીને રાત્રિએ ઘેર આવે છે ત્યારે તેને તમારી માએ મને આમ ગાળ દીધી અને તમારી બ્હેને આ કહ્યું ઇત્યાદિ વચનો બોલી તેને કટાળો આપે છે. પતિ ઉદ્યમ વીગેરેથી થાકીને ઘેર આવ્યો હોય છે તેને શાંત વચન કહેવાને બદલે આ પ્રમાણે સંતાપ આપવો એ સદ્‌ગુણી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય નથીજ. અને હે બહેન ! તુ સદ્‌ગુણી હોવાથી આવા વચનો કોઈપણ દિવસ ન બોલીશ તેની મને ખાત્રી છે.

તારા પતિ તારાથી પ્રતિકૂળ સ્વભાવના હોય તોપણ તેની સાથે તું તારૂં સ્નેહ ભરેલું વર્તન રાખજે. તારા સ્નેહ ભરેલા વર્તનની તારા પતિ ઉપર અસર થશે. આજને આજ નહિ થાય તો બે

દીવસ પછી, બે દીવસ પછી નહિ થાય તો બે મહિના પછી પણ તે થયા શિવાય રહેશે નહિ. જેમ ઉત્તમ ભૂમીમાં નાંખેલું ઉત્તમ પ્રકારનું બીજક ઉગ્યા શિવાય રહેતું જ નથી તેમ સદ્‌ગુણ યુક્ત સ્નેહભરેલું વર્તન ધારેલું પરિણામ પ્રકટાવ્યા શિવાય રહેતુંજ નથી.

અમુક સ્ત્રીએ ચંદ્રકળા પહેરી છે અમુકે કઠી પહેરી છે તેવી મને પણ કરાવો તેવી હઠ પતિ સમીપ હે સખી ! તું કોઈપણ દિવસ કરીશ નહિ. આવી હઠના પરિણામમાં કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તમારી પ્રીતિમાં ઘટાડો થવા પામે છે. માટે આ રીત સર્વદા ત્યાગ કરવા લાયકજ છે. વળી અમુક મને કરાવો એમ કહેતાં પૂર્વે પ્રત્યેક સ્ત્રીએ પોતાના પતિની દ્રવ્ય સબંધી અનુકૂળતાનો વિચાર કરવાની જરૂર છે વિચાર ન કરવાથી અને હઠને ચાલુ રાખવાથી છેવટે કંટાળીને બિચારા પતિને દેવું કરીને પણ સ્ત્રીની હઠ પૂરી પાડવી પડે છે.

સામાન્ય પ્રકારની સ્ત્રીઓના જેવી તારે થવાનું નથી. તારે તો આદર્શ ગૃહિણી બનવાનું છે અને તેથી ગૃહિણીપણાના ધર્મને તું બરાબર પાલન કરજે. આ ધર્મનું બરોબર રીતે તારાથી પાલન થઇ શકે તે અર્થે તારાં કર્તવ્યોનું એક ટાઇમટેબલ બનાવજે અને તેને અનુસાર તારી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખજે.

સ્ત્રી ધર્મ સંબંધી વિવેચન કરતાં શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,–

अभ्युत्थानमुपागते, गृहपतौ तद्भाषणे नम्रता ॥
तत्पादार्पित द्रष्टिरासन विधि स्तस्योपचर्या स्वयम् ।
सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो जह्याच्च शय्यामिती
प्राच्येः पुत्रि निवेदितः कुल वधु सिद्धान्त धर्मागमः ॥

અર્થ—સ્ત્રીએ પતિ ઘરમાં આવે ત્યારે ઉઠી ઉભા થવું. તેની સાથે ભાષણ કરવામાં નમ્રતા રાખવી. તેના ચરણમાં દ્રષ્ટિ રાખી આસન આપવું. તેની સેવામાં તૈયાર રહેવું. તેના સુતા પછી સુવું. અને તેના ઉઠયા પહેલાં ઉઠવું. એ હે બ્હેન ! કુળવાન સ્ત્રીના ધર્મ છે.

કેટલીક વખત વ્યવહારમાં એવું પણ બને છે કે પતિ કોઈ કામમાં નિષ્ફળતા પામે છે. અને પછી ઘેર આવી કોઈ કારણ મળતાં પોતાની સ્ત્રી સાથે લઢવા મંડી જાય છે. જો કે સમજુ પતિતો કોઇ પણ દિવસ આમ કરતા નથી. પણ કદાચ આમ તારે ત્યાં થાય તોપણ તારે જરા પણ સામુ બોલવું નહિ. અને પતિ જે કાંઈ કહે તે સાંભળ્યા કરવું. થોડીવાર રહી જ્યારે પતિનો ક્રોધ શાંત પડે ત્યારેજ તારે તેમની સાથે નમ્રતાયુક્ત વાતો કરવી. કેમકે.—

परुषाण्यपि चो क्ताया दृष्टा दुष्टेन चक्षुषा।
सुप्रसन्न मुखी भर्तुर्यो नारी सा पतिव्रता॥

એ વચન પ્રમાણે પતિએ કઠોર વચન કહ્યાં હોય તથા ક્રોધ દૃષ્ટિએ જોયું હોય તોપણ તેના પ્રત્યે જે સ્ત્રી રૂડે પ્રકારે પ્રસન્ન મુખવાળી રહે તે પતિવ્રતા કહેવાય છે. વળી આગળ ચાલતાં જણાવ્યું છે કે

नेक्षेत्पतिं क्रूर दृष्टया श्रावयेन्नैव दुर्वचं।
ना प्रियं मनसा वापि चरेत्यत्युः पतिव्रता॥

અર્થાત્ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પતિને ક્રૂર દૃષ્ટિવડે જોવો નહિ. તેને નઠારાં વચનો સંભળાવવા નહિ અન મનથી પણ તેનું અપ્રિય કરવું નહિ.

બ્હેન ! પતિ કદાચ દુરાચરણી હોય તોપણ તેના ઉપર તું કોઈ પણ દિવસ ક્રોધ કરીશ નહિ. તારા સદ્દગુણ વડેજ તું તેને સદાચરણી કરી શકીશ. વળી તારા ઘરમાં કોઇ વડીલ હોય સાસુ હોય સસરો હોય તો તેનું તું દરેક કામ કરજે. કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ માનતી હોય છે કે અમે તો અમારા પતિની સેવા કરીએ, સાસુ સસરાની સેવા અથવા તેમનું કામ અમારાથી નહિ થાય પ-રંતુ આવું માનવાપણું તું જરાપણ રાખીશ નહિ. સાસુ સસરા વીગેરે વડીલની સેવા કરવી એ સ્ત્રીનો ધર્મ છે અને તેનું પાલન કરનાર સ્ત્રી અવશ્ય કરીને સુખી થયા શિવાય રહેતીજ નથી. ઘર ખર્ચનો હિસાબ ખરેખરી રીતે હે સખી તારેજ રાખવો જોઇએ. અને કમાણીના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખવો. પતિને પોતાના ઉદ્યમ નિ-મિત્તના હજારો કામ હોય છે તેમાં જેમ બને તેમ આપણે મદદગાર થવું જોઇએ. અને આ હિસાબ રાખવાનું કામ કડાકૂટનું હોવાથી એ આપણે સ્ત્રીઓએજ ઉપાડી લેવું જોઇએ એમ કહ્યા વગર ચાલતું નથી. હિસાબ કેવી રીતે રહી શકે તેનું પોતાને બરાબર જ્ઞાન ન હોય તો તે જ્ઞાન પતિથી પ્રાપ્ત કરીને પણ તે રાખવો. પછી દર મહિને અથવા દર અઠવાડીએ એ હિસાબ પોતાના પતિને બતાવવો અને તેમાં કાંઇ ભુલ ભાલ હોય તો તે સુધરાવવી.

આપણામાં એક કહેવત છે કે 'બીબીની કસર અને મીયાંની સફર' અર્થાત્ મીયાં સફર કરીને દેશ પરદેશ જઇને જેટલું કમાઇ

લાવે છે તેટલું બીબી અર્થાત્ તેના ઘરની સ્ત્રી જો કરકસરથી વ્યવહાર ચલાવે છે તો બચાવી શકે છે. આ ઉપરથી આપણે સ્ત્રી જાતિએ કરકસર રાખવાની કેટલી જરૂર છે તે આપણને સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. કદાચ બ્હેન તું કહેશે કે આપણે તે શુ બજારમાં પૈસા ખર્ચવા જઇએ છીએ. ઘરમાં જોઇતી વસ્તુઓ તો આપણા પતિ લાવે છે. અને આમ છે ત્યારે તું કસર કરવાની શાની કહે છે. ખરીરીતે કસર તો પુરૂષોએજ કરવી જોઇએ. તો તેના સમાધાનમાં હું તને જણાવું છું કે બ્હેન ખરી કસર પતિ જે વસ્તુ લાવે તેનો ઉપયોગ કરવામાંજ સમાયલી છે, અને તેથીજ તેની જરૂર છે. દાખલા તરીકે પતિ એક સાડી લાવે. સ્ત્રી તેને દરરોજ રગદોળે અને બે ત્રણ માસમાંજ જુની ફાટવા જેવી કરી નાંખે. પતિ ઘરમાં બેમણ અનાજ લાવે. તેની સભાળ સ્ત્રી ન રાખે અને અનાજને ઉંદર ખાઇ જાય અથવા તેમાં કીલ્લાં પડે. આ પ્રમાણે દરેક વસ્તુ માટે સમજવાનું છે. ઘણીખરી વસ્તુઓ પતિ લાવે છે પણ તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરી સ્ત્રીઓ તેને બગાડી મૂકે છે. અથવા કાંતો તેનો નાશ કરે છે. આ નાશ ન કરવો તેને બગાડી ન મૂકવી અને તેનો સદુપયોગ કરવો તેમાંજ કરકસરનુ સૂત્ર સમાયલું છે. આ ઉપરથી તારે એમ ન સમજવું કે ખાવાપીવામાં પહેરવા ઓઢવામાં કંજુસાઇ કરવી. મારો તેમ કહેવાનો લેશ પણ હેતુ નથી મારે કહેવાનો હેતુ તો એજ છે કે આણેલી વસ્તુને ફાવે તેમ ન વાપરતાં સંભાળથી વાપરવી અને અનાજ વગેરેને પણ સંભાળથી રાખવાં.

પ્રિય સખી ! હવે હું તને એક બીજી વાત કહીશ અને તે

વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા.

એજ કે તારે સાસરે ગયા પછી ત્યાંના ઘરની બરાબર ખબર વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રાખવી. પતિ કદાચ ગરીબ સ્થિતિના હશે તો પણ આ વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા ન રહી શકે તેમ નથી કેમકે તે રાખવાને માટે કાંઈ પૈસા ટકાની જરૂર પણ નથી. મારે આમ કહેવાનુ કારણુ એટલુંજ છે કે કેટલીક સ્ત્રીઓનું એમ માનવું હોય છે કે દ્રવ્યાદિની જોઇતી અનુકૂળતા વગર અમે વ્યવસ્થા શી રીતે રાખીએ. પણ આમ માનવામાં તેઓ ભુલ કરે છે. **વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા એક નાનામાં નાના ઝુંપડામાં પણ રહી શકે છે.**

વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતાનો અર્થ કેટલાક મનુષ્યો એમ સમજે છે કે ઘર ચુનાથી ધોળાવેલું રાખવું. લીપણ રાખવું અથવા પથ્થર જડાવવા. ફરનીચર ટેબલ ખુરશી વીગેરે રાખવું. ગાદી તકીયા વગેરે રાખવાથી વ્યવસ્થા રાખી અને સ્વચ્છતા રાખી એમ કહી શકાય છે પણ વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા આવા પદાર્થોથીજ રહેતી નથી. તે તો એમને એમ પણ રહી શકે છે. આને માટે હું તને સ્પષ્ટરીતે સમજણ પાડવા એક શ્રીમાનના ઘરનો અને એક ગરીબના ઘરનો દાખલો આપું છું. ધાર કે એક શ્રીમાન મનુષ્યનું ઘર છે. ચુનો વીગેરે ધોળાવી ઘરને સ્વચ્છ કરેલું છે. ટેબલ ખુરશી કોચ ગાદી તકીયા વીગેરે પુષ્કળ છે. પણ તેની વ્યવસ્થા નથી. વ્યવસ્થા નથી એટલુંજ નહિ પણ તેની સ્વચ્છતા પણ નથી. ટેબલ એક ખૂણામાં પડી છે. તો ખુરશી બીજા ખૂણામાં છે. ગાદી વચમાં પડી છે તો તકીયો તેનાથી છેટે ગમે ત્યાં આડોઅવળો

પડયો છે. વળી તેના ઉપર ધૂળ પણુ પુષ્કળ પડેલી છે. ઘરમાં લુગડાંમાં પણુ વ્યવસ્થા નથી. ધોતીયું આ બાજુ છે તો ડગલો વળી કોઇ જુદીજ જગ્યાએ પડેલો છે. તો પાઘડી વળી કોઇ નોખી જગ્યામાંજ પડી પડી વિશ્રાંતી લેછે. જ્યાં જુઓ ત્યાં અવ્યવસ્થા જ્યાં જુઓ ત્યાં અસ્વચ્છતા ઘરમાં પદાર્થની ખોટ નથી પણુ જો કામ પડે અને એકાદની જરૂર હોય તો તેને શોધી કાઢતાં મહા મુશ્કેલી નડે છે. હવે આનાથી ઉલટું એક ગરીબના ઘરનો દાખલો લે. ભીંત ઇંટ મટોડીની છે પણ તે લીપણુ વીગેરેથી સ્વચ્છ રાખી છે ભોંયતળીયે પણુ લીંપણુ છે અને કોઇ પણુ જગ્યાએ કચરો જણાતો નથી. પોતાની પાસે જે કાંઇ પદાર્થો છે તે સર્વ સઉ સઉની જગ્યાએ વ્યવસ્થાપૂર્વક સ્વચ્છ કરીને મૂકેલા છે. પોતાને જોઇતી વસ્તુ અડધી રાતે પણુ દીવા વગર તે ઘરનો માલિક લઇ શકે છે. કેમકે અમુક વસ્તુ અમુક જગ્યાએજ મૂકવાનો તેનો સ્વભાવ છે. બ્હેન હવે તને કયા ઘર તરફ જવાનું મન થશે. ફાવે તેમ પડેલી વસ્તુઓવાળા શ્રીમાનના ઘરપ્રતિ કે પેલા ઉત્તમ વ્યવસ્થા રાખનાર ગરીબના ઘર પ્રતિ ?

ઉત્તમ વ્યવસ્થા રાખનાર ગરીબના ઘરમાંજ બેસવાનું મને તો મન થાય મોહિની બોલી.

હા બ્હેન ! મને પણુ એજ પસંદ છે. મને પસંદ છે એમ નથી પણુ કોઇ સુઘડ સ્ત્રી યા પુરૂષને તેના ઘરપ્રતિ જવાનું અને બેસવાનુંજ મન થાય. કેમકે જગતને સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાની ઘણી જરૂર છે. પરંતુ મને જાણીને ખેદ થાય છે કે આ રહસ્યને ઘણીએ સ્ત્રીઓ સમજતી હશે પરંતુ તે સમજીને તેને અનુસાર સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા કોઇ વિરલી સ્ત્રીજ રાખી શકતી હશે.

વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ પણ માને છે કે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રાખવાનું કામ અમારૂં નથી. તે તો પુરૂષો રાખે. પછી કાંતો પતિ રાખે અથવા ઘરનો ચાકર રાખે. પરંતુ તેવી સ્ત્રીઓએ પણ સમજવાની જરૂર છે કે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રાખવાનું કામ ખરી રીતે તમારૂં જ છે. ખરીરીતે પતિ કાંઈ ઘરમાં બારેઘડી અને બત્રીસે પહોર બેસી રહેતા નથી તેને અનેક કામ હોય છે. અને તેથી ઘરના સામાનની વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા સ્ત્રીઓએજ રાખવાની જરૂર છે એ સિદ્ધ છે વળી નોકર હોય તો તે વ્યવસ્થા રાખે તો તેમાં પણ બરોબર રીતે વ્યવસ્થા રહી શકતી નથી. જેવું આપણું કામ કરવાની આપણને લાગણી હોય છે તેવી અન્યને હોતી નથી. એ નિયમાનુસાર નોકરને ભરોંસે રહેવું પણ ઉચિત નથી. માટે નોકર પાસે વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા રખાવવી હોય તો પણ તેમાં સ્ત્રીઓની દેખરેખની તો જરૂર પડે છેજ.

હે પ્રાણપ્રિય સખી મોહિની ? હવે હું તને સમય વધારે વ્યતિત થએલો હોવાથી ટુંકમાં એટલુજ કહું છું કે તુ ડાહી થજે. પતિની આજ્ઞા પાળજે. નમ્રપણે વચનો બોલવાનો અભ્યાસ રાખજે. દરેક કાર્ય કરતી વખત તારા પતિની સંમતિ લેજે. અને પતિ જે કહે તેજ કરજે. પતિના કહ્યા ઉપરાંતનું એક પણ કામ કરવાને કોઇ પણ દિવસ તૈયાર થતી નહિ. સાસરીયામાં હળીમળીને રહેજે. કદાચ કોઇ તને બે વચન કહી જાય તો તેને સહન કરજે પણ સામાં કહીશ નહિ. પતિવ્રતા થઈ તારા ચરિત્રને ઝળકાવજે. ખરેખર ! તું જો એમ કરીશ તો મહાત્મા પુરૂષો પણ તને વંદન કરવા યોગ્ય ગણશે. ભર્તૃહરી આ સંબંધમાં જણાવે છે કે.

हरिणी वृत्त.

जनयति सुतं काश्चिन्नारी सति कुल भुषणं
निरुपमगुणैः पुण्यात्मानं जगत्परि पालनम् ।
कथमपि न सा निन्द्या वंद्या भवेन्महतांयतः
सुरसरि दिव ख्याता लोके पवित्रित भूतला ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાનાં પવિત્ર ચરિત્રોથી ગંગા નદીની પેઠે પૃથ્વી પવિત્ર કરે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ અનુપમ ગુણવાળા અને કુલના ભુષણરૂપ એવા પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે. કે જે પવિત્ર ચરિત્ર-વાળો પુત્ર આખા જગત્નુ રક્ષણ કરે છે. આવી સ્ત્રી કોઇ પણ રીતે નિન્દા કરવા યોગ્ય નથી. પરંતુ મહાપુરૂષોને વંદન કરવા યોગ્ય છે.

સુરબાળાના આ પ્રમાણેના વાકયો શ્રવણ કરી રહ્યા પછી મોહિની બોલી બ્હેન ' મને અત્યારે એક શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. તમે જો કહો તો તેનું સમાધાન પૂછું.

અરે ગાંડી રે ગાંડી સુરબાળા બોલી. વળી એમાં તમે કહોતો પૂછું એમ બોલવાની શી જરૂર હતી. તારે જે પૂછવું હોય તે સુ-ખેથી પૂછ. હુંજ તારી છું ને.

સખીનો અનહદ પ્રેમ જોઈ મોહિનીએ આગળ ચલાવ્યું કે કે બ્હેન તમે કહ્યું કે દરેક કામમાં પતિની સંમતિ લેવી. અને તે કરવું. અને જો પતિ સંમતિ ન આપે તો તે કદીએ ન કરવું. આ વાત મારા ગળામાં બરાબર ઉતરી નથી. ધાર કે આપણે અમુક સત્કાર્ય કરવું છું. અથવા દેવદર્શને જવું છે કાંતો વ્રત કરવું છે

અને તેમાં પતિ રજા ન આપે તોપણ તેને આપણે કરીએ તો શું અડચણ છે ! દેવ દર્શન કરવા જવું અથવા વ્રત કરવું એમાં કાંઇ પતિની અનુમતિની જરૂર નથી. કેમકે એતો શુભ કાર્ય છે.

સુરબાળા બોલી ના બ્હેન. આમાં આપણી ભૂલ થાય છે. દરેક દરેક કામ સ્ત્રીઓએ પતિની અનુમતિ લઇનેજ કરવું જોઇએ. पतिरेको गुरु स्त्रीणाम् એ વચન પ્રમાણે સ્ત્રીનો પતિ એજ ગુરૂ છે, અને પતિ એજ દેવ છે માટે તેમની આજ્ઞા દરેક બાબતમાં લેવાવી જોઇએ. જે પતિની આજ્ઞા વગર દેવદર્શને જાય છે અથવા વ્રતાદિક કરે છે તો તે સર્વે નિષ્ફળ જાય છે. એવું શાસ્ત્ર વચન છે. પણ સ્ત્રીઓ તેને સમજતી નથી. હે બ્હેન પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી સાથે સાથે જણાવું છું કે મારા સાસરામાં એક પાડોશી બાઈ રહે છે. તે દેવદર્શન કરવા માટે તેના પતિ ના કહે છે તોપણ જાય છે. ઘરનું ગમે તેવું કામ બગડે તો તેની અડચણ નહિ. ઘરનાં છોકરાં રડે તેની અડચણ નહિ, અને પતિને વહેલું બહાર જવાનું હોવાથી જમવાનું કરવાનું મોડું થાય તેની અડચણ નહિ પરંતુ આ દેવદર્શને ન જવાય તો મોટી અડચણ પડી જાય. મતલબ કે કોઇપણ પ્રકારે ત્યાં તો જવાવું જોઇએ જ. વળી આટલું હોય તો બસ છે. પરંતુ રાત્રિએ સેનનાં દર્શન કર્યા વગર પણ ન ચાલે. જાણે દેવ દર્શનજ મોક્ષ ગતિને આપનાર હોય એમ માની ‘જે જે’ કરીને દોડાદોડી કરવી એને કઇ સ્ત્રી પ્રશંસાપાત્ર ગણશે.

મોહિની બોલી બ્હેન ! તારા વિચાર શું કેટલીક સ્ત્રીઓને નાસ્તિક જેવા નહિ લાગે ! શું દેવદર્શન કરવાં જરૂરનાં નથી.

દેવદર્શન સંબંધી.

બ્હેન ! મારા વિચાર ઉપરથી જોતાં નાસ્તિક જેવાજ લાગશે પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. હું આપણા સનાતન ધર્મથી વિરૂદ્ધ એ પણ પગલું ભરૂં તેમ નથી. દેવદર્શન કરવાથી મનની શુદ્ધિ થાય છે અને આપણે એ દેવનાંદર્શન કરવાથી પવિત્ર થઇએ છીએ અને એ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી જો દેવદર્શન કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય ગણી શકાય પરંતુ આ ઉદ્દેશને લક્ષમાં તો કોઇકિ જ રાખતું હશે નહિ તો અન્ય માત્ર દેખાદેખી કરીને દેવદર્શને જાય છે. કેટલાં ત્યાંની નવી નવી ઘટના નિહાળવા અને કેટલાક તેમાં ભાગ લેવાના ઇરાદાથી પણ જાય છે. આવા દેવદર્શનને જ હું ધિક્કારૂં છું કેમ એનાથી મનની પવિત્રતા થવાને બદલે અપવિત્રતાજ થાય છે. વળી હે બ્હેન ! આપણે આપણા પ્રત્યક્ષ દેવ પતિની જ પૂજા કરવાની છે અને તેમના જ દર્શન કરવાનાં છે. તેમ છતાં તેમને દુભાવ દેવદર્શને જવુ એ તો ગગા સ્નાન છોડીને ખાબોચીઆમાં નહા સમાન છે.

મોહિનીએ પૂછેલા સમાધાનમાં સુરબાળા બોલતી હતી તેવામ તેનાં માતા પિતા આવ્યાં. માતા પિતાને આવેલાં જોઇ સુરબાળાએ પોતાની વાત અટકાવી. સુરબાળાની માતા મોહિની પ્રત્યે બોલી કેમ બ્હેન ! અમે તારે ત્યાંજ જઇ આવ્યાં છીએ. કાલ પ્રભાતમાં તો હવે અત્રથી સાસરે વિદાય થશે. તેથી જ આ તારી પ્રિય સખીને મળવા આવી હઇશ. મોહિની બોલી હા માજી. અને નવરાશ હતી તેથી બહેનની એ બોધની વાતો પણ સાંભળી. સુરબાળાની માતા મોં મલકાવી બોલી. બ્હેન ! એ પ્રમાણે ચાલશો તો સુખી થશો.

સમય વધારે વ્યતિત થઇ ગયેલો હોવાથી સુરબાળાની માત

ને વંદન કરી મોહિની પોતાને ઘેર જવા ઉભી થઇ અને બોલી કે હેનનો બોલ મારા અંતઃકરણ ઉપર કોતરી રાખેલો છે તેને હું કોઇ દિવસ ભૂલવાની નથી. ઉલટું તે અનુસાર મારૂં વર્તન પણ રાખીશ. સુરબાળાની માતાએ મોહિનીને માથે હસ્ત મૂકયો. અને કહ્યું કે બહેન 'તારૂં કલ્યાણ થાઓ' આ મંગલાત્મક આર્શીર્વાદ લઇ મોહિની ત્યાંથી વિદાય થઇ જતાં જતાં ગદગદીત કંઠે પોતાની સખિને ભેટીને બહેન, હવે આપણે કયારે મળી પરસ્પર હૃદયની વાતો કરશું. સુરબાળાએ તેને કહ્યું થોડાજ સમયમાં કોઈ શુભ કામ નિમિત્તે આપણને મળવાનું થશે. પરંતુ ત્યાં પર્યંત તું તારા અંતઃકરણમાં એકજ મહામંત્ર કોતરી રાખજે અને તે એજ કે **સ્વામી સેવા અને સહનશીલતા.**

સુરબાળાનું વાકય શ્રવણ કરી પોતાને જવાનું મન ન હોવા છતાં મોહિની ત્યાંથી પોતાની સખીને ભેટી વિદાય થઇ પોતાને ઘેર આવી.

प्रकरण ११ मांना सि॒ांतो.

सासरीयामां जइ वहुए शुं कर्तव्य करवानुं छे ते सर्व आ प्रकरणमां मोहिनी अने सुरबाळाना संवाद द्वारा वर्णवी बताव्युं छे. अने तेना शब्देशब्द अनुसारनुं वर्तन दरेक स्त्रीए राखवानी जरुर छे.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

મોહિનીનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

આજે ચંદ્રનગરમાં મોહિનીના પિતા મોટી ધામધૂમમાં છે. વાજાં વાગી રહ્યાં છે. અને વેવાઇ તરફથી અમને જલદી વિદાય કરો. અમને મોડું થાય છે. વગેરે વચનો મોહિનીના પિતા પ્રત્યે બોલાય છે. પોતાનાથી બનતી ઉતાવળ કરી તેઓ જાનને જલદી વિદાય કરે છે. અને મોહિનીને પણ મોકલવાની હોવાથી તેઓ સ્ટેશન સુધી વળાવા આવે છે.

સવારના આઠ વાગ્યાની ટ્રેનમાં તેઓને અર્થાત્ મોહિનીના સસરાને જવાનું હોવાથી સ્ટેશન માસ્તરને આગલા દિવસની ખબર આપી ડબ્બો રીઝવર્ડ કરાવ્યો છે. ટાઇમસર ટ્રેન આવી પહોંચતા સર્વ તેમાં બેસી જાય છે. મોહિની પણ પોતાના માતાપિતાને નમન કરી રડતી રડતી પોતાની સાસુની સાથે ગાડીમાં બેસે છે. અને ધારેલા સમયે ટ્રેન સ્ટેશનેથી ઉપડે છે. મોહિની જે આજ સુધી તેના માતાપિતાના સહવાસમાં હતી તે સાસુના સહવાસમાં આવે છે.

ચંદ્રનગર અને સૂર્યપુરને બે દિવસનો રસ્તો હોવાથી ત્રીજે દિવસે બપોરના બરાબર બારના સુમારે ટ્રેન સૂર્યપૂર આવી પહોંચે

છે. આગળથી કરી રાખેલી તૈયારી પ્રમાણે મોહિનીના સસરા ગરીબદાસ મોટા ઠાઠમાઠથી સ્ટેશનથીજ વરઘોડો કાઢી વરવહુને પૂર્ણ ભપકાથી ઘેર લઈ જાય છે.

પ્રતિકૂળતાનાં પગરણ.

આ પ્રમાણે ઘટનાને આજે બે માસ વ્યતિત થયા છે મોહિની આજ સુધી તો 'નવી વહુ' તરીકે માન પામતી હતી પણ હવે એ માન દિવસે ઓછું થવા લાગ્યું છે. જો કે મોહિની તો આવી તે દિવસથી જ ઘરનું કામકાજ કરતી હતી અને સર્વે સાથે હળીમળીને રહેતી હતી. પરંતુ આમ કરવા છતાં પણ તેની દ્વેષની મૂર્તિરૂપ નણંદ તેની સાથે કાંઈ બોલવાનું બહાનું શોધ્યા કરતી હતી. અને આવી રીતે બોલવાના બહાના શોધનારને એવાં ખરાં નહિ તો ખોટાં હજારો બહાનાં મળી આવે છેજ. અને તે પણ ન મળે તો પેલા વરૂની પેઠે તેં નહિ તો તારા બાપે પીધુ એ ન્યાય પ્રમાણે બહાના શોધનારનો કાંઇ ટોટો નથી. તેથી એક દીવસ સવારના વાસણ અજવાળતી વખત એક વાસણ અજવાળીને મૂકયું એટલે તરતજ તેની નણદ ઈર્ષ્યામતિ બોલી કે ભાભી ! આમ વાસણ પછાડીને મૂકવાનાં અમારે ત્યાં ન પાલવે. હું રોજ જોઉં છું તો આમને આમજ તુ કરે છે. હોય જાણે કોણ બોલે કોણ બોલે એમ વિચારી હું આંખ આડા કાન કરતી હતી પણ હવે તો એ કામ વધી ગયું તો હું તને પૂછું છું કે વાસણ ભાગશે તો શું તારો બાપ સમાં કરાવશે.

ઈર્ષ્યામતિ બ્હેન ! કજીઆનું સમાધાન આણવા માટે જરા મલકાતા મુખે મોહિની બોલી જુઓને મેં કયારે વાસણને પછાડયું.

આ ઘર તે કાંઈ લોકનું છે. મારૂંજ ઘર છે અને હું તે કાંઈ સમજતી નથી. કદાચ કોઇ બીજાનું ઘર હોય તોય હું આમ ન કરૂં ત્યારે અહિં આપણા જ ઘરમાં હું વાસણ પછાડું એ કેમ બને. પોતાની સાસુ પ્રત્યે જોઇને જુઓને અભિમાનબા ઈર્ષ્યામતિ બ્હેન મને આમ કઠોર વચન કહે છે.

પ્રલ્હાદની સ્તુતિ સાંભળીને નૃસિંહ ભગવાને હિરણ્યકશ્યપુને મારવા માટે જેટલુ વિક્રાળ મુખ કર્યું હતું તેવા ક્રોધપૂર્ણ વિક્રાળ મુખથી ઈર્ષ્યામતિ બોલી. અહાહા ! રાંડને જરાએ લાગણી છે મોટી ગધેડા જેવડી થઇ તોય હી હી હી કરીને હસીને બોલે છે. મોટા ઘરવાળી આવી છે તે ! ઘર તારા કયા બાપનું છે, ઘર મારા બાપનું. ઘર મારી માનું. ઘર મારા ભાઇનું. મોટી સમજનારની પૂંછડી ન જોઈ હોય તો જોઇ લેજો. જાણે તુંજ સમજતી હશે અને બીજાં બધાં ઢોર હશે ખરાં ને. અભિમાનબાને રાવ કરે છે તે અભિમાનબા તે મને શું કરી નાંખવાની છે. અરે ! ઓ ભણેલાની દીકરી તું એટલુંએ ન સમજી કે અભિમાન બા એ તારાં બા નહિ પણ મારાજ બા છે. અને તે પોતાની દીકરીનું તાણશે તેટલું તું આજકાલની આણેલીનું તાણશે. તારી તે બુદ્ધિ કયાં બહેર મારી ગઈ કે આમ વિચાર કર્યા વગર બોલી. તારી બા તો ચંદ્રનગર છે ચંદ્રનગર જા તેને એ જોઇએ તો બોલાવી લાવ. હું કોઇનાથી નથી ડરતી. તારા અને તારી બા જેવી હજારને પુરી પડું એવી હું ઈર્ષ્યામતિ છું. શું સમજે છે તારા મનમાં ? મોહિની આ સાંભળી આગળ બોલવા જતી હતી પરંતુ તેને પોતાની સખિનો મહામંત્ર **સહનશીલતા** યાદ આવ્યો. તરતજ

તેણે મનના ગુસ્સાને મનમાંજ સમાવ્યો. પરંતુ પિતાને ઘેર સુખમાં રહેલી મોહિનીને આ પ્રસંગથી ઘણુંજ લાગી આવ્યું. તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું કે અરે ! અરે ! આ પ્રમાણે વિનાકારણ જુલમ કેટલીએ વહુઓને માથે થતો હશે. પણ બિચારી શું કરે. સ્ત્રીઓનો ધર્મજ છે કે **સહન કરવું** અને એ સહન કર્યા શિવાય તેમનો બીજો છૂટકો નથી.

મોહિનીનું દુખ.

મોહિનીને દિવસે દિવસે આ દુઃખ વધતુ ગયું. તે એટલે સુધી કે પછી તો ગમે તે કામમાં જરા પણ તેની ભુલ થઇ ન હોય તોપણ તેને બરાબર કટુ વાકપ્રહાર સાભળવા પડતા તેના પતિ **અશિ**વપ્રસાદ ખરેખરા અશિવજ હતા. અર્થાત્ શિવનો અર્થ જે કલ્યાણ કરનાર થાયછે ત્યારે તેમનામાં અશિવ એટલે અકલ્યાણ કરવાના ગુણોજ પ્રધાનપણે રહ્યા હતા તેનુ નામ પાડનાર તેની ફોઇ પણ કોઇ મોટી તત્વદર્શી અને ભવિષ્ય જાણનારી હોવી જોઇએ કે જેણે તેનું નામ બરાબરજ પાડયું હતું. અને એ તેના કામ માટે ખરે તે ધન્યવાદને પાત્રછે. અશિવપ્રસાદ જ્યાં જતા ત્યાં અકલ્યાણજ કરતા. તેમનામાં એવા ગુણો રહેલા હતા કે તે ગુણો શંકરનુ ત્રીજું નેત્ર ઉઘડે તો તે જેમ અગ્નિ વરસાવ્યા વિના રહેતું નથી તેમ તે અશુભ કરનારજ થતા. બિચારી ગંગાસ્વરૂપ ત્રિવેણી સમાન મોહિની આ કારણથી પોતાના પતિથી જરા પણ સુખ પામી શકી નહોતી. **અ**શિવપ્રસાદને દિવસના માતપિતાને ત્યાં ખાવું અને પછી ફર્યા કરવુ અને જેના તેના દોષ જોવા એજ મહાન (?) કર્તવ્ય હતું અને એ પોતાના મહાન કર્તવ્યમાં તેઓ એટલા બધા વ્યવસાયી હતા કે રાત્રિએ અમુક વખતે ભોજન કરવાનું છે તે પણ ભુલી જતા અર્થાત્ પો-

ત્તાના એ કર્તવ્યથી થાકી અરે કહેતાં ભુલ થાયછે એમના કર્તવ્યથી લોક થાકી તેમનો સંગ છોડી જતા ત્યારે એટલે રાત્રિના દશ બાર વાગે પોતાને ઘેર જતા હતા. ઘરના સર્વ મનુષ્યો તેનાથી કંટાળી ગયા હતા. અભિમાનબા અને ઈર્ષ્યામતિબ્હેન પણ પોતાના અશિવપ્રસાદથી ત્રાસતા હતાં. બિચારી મોહિનીને ઘરમાં સાસુ નણંદનું દુઃખ અને આ બીજી રીતે પતિ તરફનું દુ.ખ. આ બે બાજુના દુઃખથી તેનું શરીર દિવસે દિવસે સુકાવા લાગ્યું. પોતના હૃદયની વાત કયાં કરવી, તેનુ સ્થાનક તેને જડતુ નહોતું. કેટલીક વખત આથી તે પોતાના મન સાથે બોલતી કે—

કયાં જવુ ને શું કરવું હાવે સ્વલ્પ ન કંઈ સમજાયછે,
અંતર અતિ અમુઝાયછે, વાણીથી જે ન કથાયછે.

× × × ×

વળી તે પાછી બોલતી હતી કે—

હૃદયની વાત કયાં કહેવી, બધિર જ્યાં શ્રવણ કરનારો,
બધિર જ્યાં શ્રવણ કરનારો, શુણે ત્યાં શબ્દ કો મારો.

* * . *

આ પ્રમાણે બોલતી તે પોતાના દિવસો સુખે દુ.ખે નિર્ગમન કરતી હતી. મોહિનીના માબાપ તેને તેડવા આવવાને ઉત્સુક હતા પરંતુ પોતાનું શરીર આવું કૃષ થઇ ગયુંછે અને તે તેઓ જુએ તો નાહક ચિંતા કરે એ વિચારથી તે તેમને આવવાની નાજ પાડતી અને હું લખું ત્યારે આવજો એમ લખતી હતી. પોતાને આટલુ આટલું દુ.ખ પડવા છતાં તેનો ઈસારો સરખો પણ તેણે પોતાના માબાપને કર્યો નહોતો. ધન્યછે સહનશીલતાની મૂર્તિરૂપ મોહિની

तने ? तुंज खरेखर प्रशंसाने पात्र छे एम मुक्त कंठे कह्या वगर अमने चालतुं नथी. केमके वर्तमान समयमां तो स्त्री पोताने जरा सरखुं पण दुःख न होय तेम छतां पोताना माबापने मने सासरामां अमुक दुःखछे एम कहीने सासरे जवाना पण अखाडा करेछे. त्यारे पछी आ मोहिनीने धन्यवाद आपवो एमां कांइ अतिशयोक्ति करवा जेवुं थतुं नथी.

पोताना पति तरफनुं सुख यथार्थ न होवा छतां मोहिनी तेमनी साथे हमेंशा प्रसन्नतायुक्त मुखेज रहेछे. अंतरमां गमे तेवुं दुःख होवा छतां पण तेनी लागणी ते पोताना मुख उपर प्रकटाववा देती नथी. आ कार्य जरा पण सहेलुं नथी. परंतु पोतानी सखि सुरबाळाना उपदेशथी ते आ प्रमाणे पोतानुं वर्तन राखी शकीछे. पति सुई जाय त्यारे तेमना पग दाबवा वीगेरे कार्य पण ते करेछे परंतु अशिवप्रसादने तेनी किंमत नथी. भेंसनी कोटे एक महा मूल्यवान् रत्न बांधवामां आवे तो तेनी तेने किंमत होइ शके खरीके ? ना कदी नहि तेतो जरा कादव जोतां तेमां आळोटशे तेवीज रीते आ अशिवप्रसादना सबंधमां पण छे. पोतानी स्त्री साथे ते जरूर पडतुंज बोलेछे. मोहिनी घणुंए बोलवानुं मन करे तो पण सामानुं मन होय तो बोलेनी अरे कदाच कोइ वखत पोते बोले तो तेनो जवाब आपेज शाना आ दुःखथी मोहिनी हवे कंटाळी गइ हती. परंतु आ कंटाळो तेना अंदरनोज हतो. बहारथी तेणे ते दर्शाव्यो नहोतो. ते घरनुं सघळुं कामकाज पोते करती. अने सासु नणंद वीगेरेना बोलो सहन करती हती. एवामां एक दिवसे एक सहज कारण माटे इर्ष्यामतिने मोहिनी साथे तकरार थई. इर्ष्यामतिए मोहिनीनी जरा पण सामे बोलती

નહોતી તેમ છતાં ગાળોનો વરસાદ વરસાવી મૂકયો હતો. ઈર્ષ્યામતિ-ને જોકે કોઇની મદદની જરૂર નહોતી તે એકલીજ ભલી મોહિનીને પહોંચી વળે તેમ હતું પરંતુ જાણે તેને મદદની અપેક્ષા હશે તેમ ધારી તેની માતા અભિમાનબાએ પણ તેમાં રસ પૂર્વક ભાગ લીધો હતો. એટલામાં તેના પતિ એટલે અભિમાનબાના પતિ ગરિબદાસ ઘેર આવ્યા. ઘેરતો કોલાહલ મચી રહ્યો હતો એટલ તેઓ આવ્યા છે તેનો કોણ ભાવ પૂછે. આથી થોડી વાર સુધી બેસી રહી પછી બોલ્યા કે કહોતો ખરાં કે આ શું છે. અભિમાનબાએ તરતજ ઈ-ર્ષ્યામતિ અને મોહિનીને પડેલી તકરારનું કારણ કહી બતાવ્યું. ગ-રીબદાસે એ સાંભળી લઈ જણાવ્યું કે આટલા નજીવા કારણ માટે આટલી બધી લડાઇનું શું પ્રયોજન ! મોહિનીની સાથે રોજ પોતા-ની પત્ની તથા પુત્રી લડેછે એ ગરીબદાસ જાણુતા હતા પણ તે વખત પોતે ઘરમાં હોય ન હોય તેથી એ વાત મન ઉપર લાવતા નહોતા પણ આજે પોતાના સાનિધ્યમાંજ આ પ્રમાણે તકરાર થતી સાંભળી તેઓ આ પ્રકારે બોલ્યા હતા.

ગરીબદાસને વહુનું ઉપરાણું લઇ બોલતાં સાંભળી અભિમાન બા બોલ્યા કે તમારી શિખામણ અમારે નથી જોઇતી. જુઓ વળી નાની વહુનું ઉપરાણું લઇ બોલવા આવ્યા છે તે. તમને કોણે કહ્યું હતું કે બોલજો. આવ્યા તો પડયા રહેવુ તુ. આમ મોટા થવા શીદ આવ્યા. તમારા ભારમાંજ બેસી રહેવું તું ના ?

એક તો પોતે બહારથી આવેલા અને કોઇએ પાણીનો ભાવ નહોતો પૂછયો એટલે ગુસ્સો થયો હતો અને આ પ્રમાણેના પોતાની પત્નીનનાં વચન સાંભળી ડોસો ગરીબદાસ ચીડાયો એટણે તે રીસ

કરીને બોલ્યો કે રાંડ ! જરા તો વિચાર કર. આમ છેક તે શું નિર્દય થઈ ગઇછે. જરા વહુના સામું તો જો. તે કેટલી સુકાઇ ગઇછે. તેના બાપ તેડવા આવશે અને આવું શરીર જોશે તો શું કહેશે. તેનો તો વિચાર કર.

"વિચાર તો કરીજ મૂકેલો છે એજ કની કે મોહિનીને સુકાઈ ગએલી જોશે તો તેના બાપ તેની બીજી દીકરી નહિ આપે. મારે તો એ કભારજાની બ્હેન ધર્મદ્વારે પણ જોઈતી નથી." ક્રોધપૂર્ણ આંખથી અભિમાનબા બોલ્યાં.

આમ બોલતે બોલતે છેકજ ફાટી ગઈ કે ? શું સમજે છે તારા મનમાં ગરીબદાસે પોતાનું ગરીબપણું ત્યાગીને જણાવ્યું ?

મેં તો સમજીજ મૂકેલું છે. જાઓ બેસો છાના માના નહિતો કંઇ સાંભળશો. અભિમાનબાએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

અત્યાર સુધી ઇર્ષ્યામતિ પોતાના માબાપની લડાઈ સાંભળ્યા કરતી હતી તેણે આ લડાઈ યજ્ઞની પુર્ણાહુતી કરવા છેવટે પોતાની માતાને ઉઠાડી છેવટમાં અંજલી આપી કે 'ચાલ ઉઠ બા એ રાંડે તો કોણ જાણે શુંયે વશીકરણ કર્યું છે એટલે બાપા તો તેના થઇ ગયા છે. એમ કહી તેનો હાથ પકડી તેને બળાત્કારે ત્યાંથી ઘસડી ગઇ. જતાં જતાં અભિમાનબા બોલી કે એના વશીકરણને પણ ક્યાંય ભુલાવી દઉં એવી હું સમર્થ છું.

ગરીબદાસને આ દિવસથી મોહિની ઉપર લાગણી થઇ. મોહિનીને માથે પડતાં વિના કારણનાં અગણિત દુઃખનું તેને ભાન થયું. અને તેનાથી તેનું અંતઃકરણ ગ્લાનિપામ્યું. થોડીવાર આમ થયા પછી તે બોલ્યો કે વહુ બેટા જરા પાણી લાવજે. મો-

હિનીએ શબ્દ નીકળતાની સાથે તરતજ પાણીનો લોટો હાજર કર્યો. તે પી સ્વસ્થ થઇ ડોસો બોલ્યો કે ' બેટા તમારૂં સારૂં થાઓ.

પૂજ્ય પિતાજી આપનો આશીર્વાદ સત્વર ફળો. મોહિની પોતાના સસરાને પિતાજી કહીનેજ બોલાવતી હતી તેણે કહ્યુ.

ગરીબદાસ બોલ્યા પુત્રી તુ સુખી થશે. તારી સહનશીલતાને લીધેજ તું સુખી થઇ શકીશ. આજની થએલી તકરારનું સ્વરૂપ મેં બરાબર જાણ્યું છે. તેમાં તારો જરા પણ વાંક નહોતો, પરતુ તું એક શબ્દ પણ સામે બોલી નથી એમાંજ તારી મહત્તા છે. પણ હે બેટા! હાલમાં તારૂ શરીર આમ છેકજ સુકઈ ગયું છે માટે થોડો સમય તું પિયર જઇ આવે તો સારૂં જો તારી ઇચ્છા હોય તો હું તારા પિતાજીને પત્ર લખી તેડાવી મંગાવું.

મોહિની બોલી ના પિતાજી હું મારે ઘેર જવા નથી માગતી. મારા માતા તથા પિતા મારૂ આવુ શરીર જુએ તો ચિંતા કરે અને મને કોણ જાણે શુ શું દુઃખ હશે તેની કલ્પના કરી પોતાનાં વાત્સલ્ય ભાવથી મુઝાય તે મને જરા પણ પસદ નથી આટલા માટે હુંજાતે પણ મારા પિતાને તેડવા આવવાની નાજ લખું છું.

આ સઘળાં વચન સાંભળી ગરીબદાસને મોહિનીના સ્વરૂપનું ખરેખરૂં કાંઇક અશે ભાન થયું. તેણે પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે ખરેખર આ વહુ સદ્‌ગુણુના ભંડારરૂપ છે પછી પ્રકટપણે સંબોધીને કહ્યું કે કઇ હરકત નહિ બેટા, તારે અત્રજ રહેવાની ઇચ્છા છે તો તેમ કર. જા આજથી હવે હું તારી તરફેણમાં રહી ઘરના અન્ય તારાથી પ્રતિકૂળ રહેનારા પતિને તેમજ અન્ય સંબધીઓને અનુકૂળ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.

આપનો મોટો ઉપકાર થશે પિતાજી' એમ કહી મોહિની ત્યાંથી અન્ય કામે ચાલી ગઇ,

*　　　*　　　*　　　*

ઉપર પ્રમાણેની હકીકત બન્યાને આજે બે દિવસ થયા છે. મોહિનીની સાસરે આવ્યા પછી કોઈએ પણ મદદ કરી હોય તો આ તેના સસરાએજ પ્રથમ કરી છે. મોહિની આટલાથી પણ સંતોષ માની ભવિષ્યમાં કોઈ દિવસ સુખી થવાશે એવી આશામાંને આશામાં પોતાના દિવસો વ્યતિત કરે છે. પોતાની સખિ સુરબાળાના પત્રો પ્રસંગોપાત તેના ઉપર આવે છે. આજે પણ તેનો એક પત્ર આવ્યો છે. મોહિનીને માત્ર વાત કરવાનું સ્થાનક હોય તો એકલી સુરબાળાજ છે. અને તેના ઉપદેશ અનુસારજ તે પોતાના દુઃખના દિવસો વ્યતિત કરેછે. મોહિની શિષ્યા છે, અને સુરબાળા ગુરૂ છે. એમ કહીએ તો પણ ચાલે. પરંતુ એમ કહેવા કરતાં તેઓ સખિ છે અને તેમના અંતઃકરણ એક છે એમ કહીએ તોપણ ચાલે. મોહિનીને સુરબાળાનો પત્ર આવે હો હોવા છતાં તેનો જવાબ આપવાને વખત મળ્યો નથી તેની ચટપટી રહ્યા કરેછે આજે રાત્રિએ ગમે તે પ્રકારે જવાબ લખીશ એમ વિચાર કરી તે ઘરના કાર્યોથી વહેલી પરવારી જાય છે.

રાત્રિના બાર વાગ્યા છે. સઘળેજ શાંત છે. કોઈ કોઇ વખત મહોલ્લામાં કૂતરાને ભસવાના અને રોનવાળાના અવાજ સંભળાય છે. મોહિનીના શયનગૃહમાં તેના પતિ પણ નિંદ્રા લેછે પરંતુ મોહિની પોતાની સખિને પ્રત્યુત્તર આપવાના કામમાં રોકાઇ છે.

મોહિનીએ પોતાની આત્મપ્રિય સખિને શું પત્ર લખ્યો તે જાણવાને આપણે હવેનું પ્રકરણ અવલોકશું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સખિઓનાં પત્રો.

સૂર્યપુર ચૈત્ર સુદ ૫ બુધવાર

આત્મપ્રિય સખિ સુરબાળા.

તારો પત્ર મને સમયસર પહોંચ્યો હતો. પરંતુ મારી પરતંત્રતાને લીધે તેનો પ્રત્યુત્તર આપવાનો પ્રસંગ મને આજેજ પ્રાપ્ત થયો છે. બ્હેન તારા ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય છે. હું જ્યારે તેનું સ્મરણ કરૂં છું ત્યારે મને હર્ષ અને શોક ઉભય થાય છે. હર્ષ થવાનું કારણ એ છે કે મારી સખિ સુખી છે. અને તેનો સંસાર આદર્શરૂપ અને તેનું મને અભિમાન રહે છે. શોક થવાનું કારણ એ છે કે તારા ગૃહસ્થાશ્રમની સાથે મારા સંસારની તુલનાં કરતાં તે ઘણોજ નીચી સ્થિતિમાં છે તેથી મને શોક થાય છે. મારા આ શોકને કદાચ તું અધ્યાત્મશાસ્ત્રવાદીની હોવાથી સ્પર્ધા. હરીફાઇ અથવા અદેખાઇરૂપ ગણી શકીશ.. કેમકે તારો સ્વભાવ મને પુરેપુરો ખબર છે તું મને તારા કહેવાના સમર્થનમાં એમ પણ કહીશ કે મારા સુખી ગૃહસ્થાશ્રમનું અવલોકન કરી તુ તારા ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રતિ જોઇ શોક શા માટે કરે છે. શોક કરવાનું છોડીદે. અને મારૂં અનુકરણ કરી તે પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ રાખ તો તેથી તારો સંસાર પણ મારા જેવો થઇ શકશે. પરંતુ બ્હેન તારે તો આમ બોલવાપણું છે. અને મારે કરવાનું છે. અને બોલવામાં

તથા કરવામાં કેટલી મુસીબતો હોય છે તેનો ખ્યાલ તને ક્યાંથી હોઈ શકે. ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાન કાળના પ્રખર તાપ સમયે પોતાના બંગલામાં વાળાના પડદા નાંખી તે ઉપર જળનો છંટકાવ કરીને સુનેલા શ્રીમાનોને એક તે સમયે કામ કરતાં ગરીબ મજુરની મુસીબતનો ખ્યાલ ક્યાંથી હોઇ શકે. ગળાસુધી જમીને તૃપ્ત થયેલા મનુષ્યને ભુખ્યા મનુષ્યની ભુખનું ભાન શી રીતે થાય. મારી વહાલી બ્હેન ' મારી હાલત પણ આ લોકોના જેવીજ છે તું સુખી છો અને હું દુઃખી છું. તારા અને મારામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ જેટલું અંતર છે. આ અંતરને નિવરવાને માટે હું તો સમર્થ નથી. કદાચ પરમેશ્વર મદદ કરે અને તેનું નિવારણ થાય તો થાય. પણ અરે ' આ અભાગિનીના નસીબમાં એવા દિવસો ક્યાંથી લખ્યા હશે ? **જ્યાં સઘળુંજ પ્રતિકૂળ** ત્યાં અનુકૂળ થવાની આશા રાખવી એ શું ખપુષ્પ સમાન નથી. ?

પ્રાણપ્રિય સખિ તારા વખતો વખતના પત્રોને મારા અંતઃકરણમાં ઉતારૂં છું. રૂબરૂમાં આપેલા તારા ઉપદેશને પણ હું ભુલી ગઇ નથી. **સ્વામીસેવા અને સહનશીલતા** એ તારો ગુપ્તમાં ગુપ્ત મહામંત્ર મારા સ્મરણપટ ઉપર હજીએ જેવોને તેવોજ છે. પણ બ્હેન ' હવે તો તેની હદ આવી રહી છે. ઘરમાં સાસુ અને નણંદ તરફથી વિના કારણ મળતા ઠપકાથી હવે હું ધરાઇ ગઇ છું. પરમદિવસે મારા ઘરમાં મારી સાસુ તથા નણંદ મારા ઉપર કાંઈ નિમિત્ત શોધી લઢતાં હતાં અને ગાળોનો વર્ષાદ વરસાવી મૂકતા હતા તેવામાં મારા સસરા ગરીબદાસ બહાર ગયા હશે તે ઘરમાં આવ્યા અને તેમણે થોડો સમય તકરારને મુગે મહોડે સાંભળી તેમાં મારો જરા પણ વાંક ન હોવા છતાં તેઓ આમ બોલતાં હોવાથી કાંઇક મારાં

સાસુજીને કહેવા ગયા એટલે તો પછી જોઇ લે। તમાસો. મારા સાસુ અને તેમના દીકરી બન્નેએ પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણ ધારણ કરી મારા સસરાને અનેક વચનો સંભળાવ્યા. વચનો સંભળાવી એ કલેશરૂપી જાદવાસ્થળીની પૂર્ણાહુતી થઇ હોત તો ધુળ નાખી. પણ આતો પૂર્ણાહુતી કરતી વખત સાથે મને પણ હોમી. અર્થાત્ મારી નણંદ ઈર્ષ્યામતિ બોલી કે ચાલ ઉઠ બા એ રાંડે તો કોણ જાણે શુંયે વશીકરણ કર્યું છે એટલે બાપા તો તેના થઇ ગયા છે. આ વાક્ય મને રોમેરોમ સાલે છે. મને આ વખત જાણે મારી નણંદ સાથે હમણાં બાઝું એમ થઇ રહ્યું હતું. પણ તારા મહામંત્ર સહન શીલતાનુ સ્મરણ આવવાથી એ આવેશને હવેના સમયમાટે મુલતવી રાખવો પડયો છે.

બ્હેન મને કોઇ વાતે સુખ નથી. એમને તો તું ભુખી છું કે ખાધુ જીવી છું કે મરી તેની સ્પૃહા સરખી પણ નથી. ખરેખર પોતાના નામ પ્રમાણે તે તો અશિવપ્રસાદ અર્થાત્ અકલ્યાણને કરવાવાળાજ છે. પણ બ્હેન હું તેમના એવા ગુણોપર ન જોતાં તેમની સેવા કર્યા કરૂં છુ. અને મારો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખે દુ:ખે વ્યતિત કરૂં છું. તું મને એમ કહેતી હતી કે સ્વામી સેવા અને સહનશીલતા એ ગૃહસ્થાશ્રમ સુધારવાના અમોઘ ઉપાય છે. એ તારૂં કથન હતું પણ એ ઉપાયનુ અમોઘત્વ મને તો કાંઇ જણાતું નથી.

બ્હેન રાત્રિના બે વાગ્યા છે. સવારના ઉઠીને પાછું ગદ્ધા વૈતરૂં કરવાનું છે. અને તેથી શરીરને થોડી ઘણી વિશ્રાંતી આપવી જરૂરની ધારી બીજું લખવાનું ઘણું હોવા છતાં તેને મુલતવી રાખી આ પત્રની સમાપ્તિ કરૂં છું.

લી. તારા પત્રની આતુરતાથી વાટ જોનાર.

મોહિનીના પ્રણામ.

*　　　*　　　*　　　*

મોહિનીનો ઉપલો પત્ર તેણે બીજે દિવસે પોષ્ટ કર્યો હતો અને તે સુરબાળાને સમયસર પહોંચ્યો હતો. તેનો પ્રત્યુત્તર સુરબાળાએ મોહિનીને જે આપ્યો છે તે ઘણો જાણવા જોગ હોવાથી અત્ર આપીએ છીએ.

ચંદ્રનગર ચૈત્ર સુદ ૧૫ શુક્રવાર.

પ્રિય સખિ મોહિની.

પત્ર મલ્યો. તારી સહનશીલતા તથા પતિ ભક્તિ જોઇ પ્રથમ તને અભિનંદન આપું છું. અને જણાવું છું કે પરમાત્મા તારામાં એ શક્તિને દિવસે દિવસે અધિક અધિક દ્રઢ કરે. મેં તને જે તારા કલ્યાણને અર્થે ઉપદેશ આપ્યો હતો તે હજી પણ તારા સ્મરણ પટ ઉપર જેવોને તેવો આટલા બધા પ્રતિકૂળ પ્રસંગો આવ્યા છતાં તાજોજ છે એ જાણી તારી હું પ્રશંસા કરૂં છું. કેમકે કેટલીક સ્રીઓ તો એવી હોય છે કે સહજ પણ પ્રતિકૂળ પ્રસંગ આવતાં તેઓ પોતાના સઘળા જ્ઞાનને ભુલી જઇ આકળા સ્વભાવની થઇ જાય છે. પણ તારામાં તેમ નથી થયું તેથી તું સામાન્ય સ્રીઓ કરતાં આગળ વધેલી સ્રી છે એતો સંસય વગરની વાત છે.

✓ બ્હેન ! હવે તારા વર્તનમાં જે જે કાંઇ કરવાનું બાકી છે તે હું તને સખ્યભાવે જણાવું છું. તું જો તેનું પાલન કરીશ તો તારો સંસાર હવે જલદીથી સુખમય કરી શકીશ.

તું લખે છે કે તારા ગૃહસ્થાશ્રમનું અવલોકન કરતાં મારા

સંસારની હાલત તદન દુઃખી હોવાથી મને શોક થાય છે. તું મને કદાચ તે મારૂં અદેખાઇ રૂપ કર્તવ્ય કહેશે. પણ ભુખ્યા મનુષ્યની ભુખનું ભાન તૃપ્ત મનુષ્યને ક્યાંથી હોય તેનુ દ્રષ્ટાંત આપી તારા દુઃખનું ભાન જાણે મને ન હોય તેમ જણાવે છે. પણ તારૂં આ લખવું વ્યાજબી નથી. તારૂં અને મારૂં અંતઃકરણ એકજ છે. અને જ્યાં અંતર એક છે ત્યાં અન્યોઅન્યનાભાનો તથા સુખદુ.ખો અન્યોઅન્યને ન સમજાય એ બનવું મહા મુસ્કેલ છે. અર્થાત્ તારા સઘળા દુઃખો હું યથાર્થ રીતે સમજી શકું છું.

ગરીબ મનુષ્ય ગ્રીષ્મઋતુમાં મહેનત કરતો હોય છે તેનું તથા મોટા શ્રીમાન્નું તું ઉદાહરણ આપે છે. તેમાં હું ગરીબને વધારે પસંદ કરૂં છું. કેમકે તે ઉદ્યમી છે. અને શ્રીમાન્ ઉદ્યમી નથી પણ એશઆરામીછે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી કાળે કરીને પેલો ગરીબ મનુષ્ય શ્રીમાન થઈ જાય છે. અને એશ આરામી મનુષ્ય ગરીબ થાય છે. આજ સુધીમાં જે જે મોટાનામાંકિત પુરૂષો થઇ ગયા છે તેમના જીવનનું જો તું સૂક્ષ્મપણે અવલોકન કરશે તો તને એમ માલુમ પડયા શિવાય ભાગ્યેજ રહેશે કે તેઓનું પ્રથમ જીવન ગરીબીમાંજ હતું. અને ગરીબીમાંથીજ તેઓ આટલા નામાંકિત થયા હોયછે.

તારા પત્રમાં તું આગળ ચાલતા એમ પણ જણાવે છે કે તારા અને મારામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ જેટલું અંતર છે. પણ તું એ અંતર કાપી શકવાને માટે સમર્થ છે કે નહિ તેનો વિચાર સરખી પણ કરતી નથી. તું એમ કરે છે એમ નથી પણ મોટા મોટા વિદ્વાનોથી તે સામાન્ય મનુષ્ય પર્યંત સઘળાજ એમ કરે છે. તેઓ અંતરાયનેજ જુએ છે. પણ એ અંતરાય કાપવાને માટે

પોતાનામાં રહેલી અસાધારણ પ્રયત્ન શક્તિને બિલકુલ જોતા નથી. માટે હે બ્હેન ' તારે આપણા વચ્ચે જે અંતર છે તે તરફ જોવાનું નથી પણ એ અંતરનો પાર લાવી શકવાને માટે તું સમર્થ છે કે નહિ તેજ જોવાનું છે. તું તે તરફ ન જોતાં કદાચ પરમેશ્વર મદદ કરે અને તેનું નિવારણ થાય તો થાય. એમ જ- ણાવી સર્વ શક્તિમાન નિરજન નિર્વિકારી પરમાત્માને માથે તેનો ભાર મૂકે તો પણ તેમાં પણ તારી ભુલ છે. તારા પ્રયત્ન અનુસાર પરમેશ્વર તને મદદ આપશેજ. જેમ તુ જેટલા જોરથી ભીતમાં મૂક્કી મારશે તેટલાજ જોરથી તેનો પ્રત્યાઘાત થઈ તને વાગશે તેમ તારો જેટલો પ્રયત્ન હશે તેટલા પ્રમાણુમાં ફળ પણ પરમેશ્વર તને આપશે. આ સ્થળે હું તને સામાન્ય જન સમાજની એક રીતીનુ દર્શન કરાવું છું કે તેઓ બરાબર પ્રયત્ન કરતા નથી અને કહે છે કે હવે તેતો પરમેશ્વર અમને મદદ આપે તો સારૂ. પણ તેમને હું પૂછુ છું કે પરમેશ્વર તો એવો નવરો છે કે તમને તમે પ્રયત્નમા ક્યાસ રાખો અને વારવાર મદદ આપ્યા કરે. તેમને એવી નવરાસ નથી. જેમ મનુષ્ય મોટો અને આગળ પડતો તેમ તેને કામ વધારે. તો આખા ચૌદ ભૂવનને નિયમિત દિશામાં ચલાવનાર પરમાત્માને કેટલું બધું કામ હશે તેનો તમે સ્વપ્નમાં પણ વિચાર કર્યો છે. ? આથી પ્રયત્નશીલ થાઓ. તમારો પ્રયત્ન સાચો હશે તોજ તમને તેઓ મદદ આપશે. ✓

બ્હેન ? આગળ ચાલતાં તું એમ લખે છે કે અરે ? આ અભાગિનીના નસીબમાં તે એવા દિવસો ક્યાંથી

સુખદુઃખના સૃષ્ટા આપણેજ છીએ.

લખ્યા હશે. આ લખવામાં તારી કેટલીક બધી ભુલ છે. સત્ય છે કે પોતાની ભુલ પોતાને જણાતી નથી મોટા વિદ્વાન મનુષ્યો પણ કોઈ વખત ભયંકર ભુલને પાત્ર થએલા હોય છે તેમાં પણ કારણ આજ છે બ્હેન સુખના દિવસ આપણા હાથમાંજ છે. આપણે આ સંસારમાં સુખ અને દુઃખના દિવસો આપણે હાથેજ ઉભા કરીએ છીએ. અને જેમ ભોંય ઉપર આપણા હસ્તથીજ ચિત્રેલા વાઘને જોઈને આપણે ભય પામ્યા કરતા હોઇએ તો તે ચિત્રને જેમ આપણાજ હસ્તથી કાઢી નાંખવા આપણે સમર્થ છીએ તેમ સુખના દિવસોમાં અવિહિત કૃત્તિ કરી દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર આપણેજ પુનઃ વિહિત કૃત્તિથી સુખને મેળવી શકીએ છીએ. મનુષ્ય એ પરમાત્માના અંશભુત હોવાથી તેને અશક્ય અથવા દુર્લભ એવુ કશુંજ નથી. અને જ્યારે આમ છે ત્યારે તું નસીબઉપર હાથ મૂકીને બેસી રહે એ શુ તને શોભાપ્રદ છે. નસીબને બનાવનાર કોઇ નહિ પણ કર્મ છે. આપણાં કર્મ અનુસાર નસીબને આપણે ઘડી સકીએ છીએ. તો હવે ત્યારે વિકલ થવાનું શું પ્રયોજન છે. ?

વહાલી સખિ ' તું તારા પત્રમાં આગળ ચાલતાં લખે છે કે જ્યાં સઘળુજ પ્રતિકૂળ હોય ત્યાં અનુકૂળ થવાની આશા શી રીતે રાખી શકાય પણ બ્હેન ' એમાંજ અર્થાત્ પ્રતિકૂળને પણ અનુકૂળ કરવામાંજ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ રહેલુ છે. અને તેનો તારામાં નિવાસ છેજ. અર્થાત્ તું મનુષ્યત્વના ખરા રહસ્યને જાણનાર હોવાથી પ્રતિકૂળતામાં પણ અનુકૂળતા લાવી શકશે. એ નિસંસય છે. કદાચ આજે ન લાવશે તો કાલે કાલે ન લાવશે તો બે મહિના રહીને પણ લાવ્યા વગર રહેવાની નથી તેની મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. પ્રતિકૂળતામા

પણ તારે તારા પ્રયત્નને છોડવો નહિ. અને અનુકૂળતાની શ્રદ્ધા પૂર્વક આશા રાખ્યા કરવી કેમકે અનુકૂળતાને જેમ બને તેમ જલદીથી પ્રકટાવવાનો આ રાજમાર્ગ છે. **આશા** અને **શ્રદ્ધા** એ બે એવી દિવ્ય વસ્તુ છે કે જેનો સંયોગ થતા તે ઇપ્સિત પરિણામ પ્રકટાવ્યા શિવાય રહેતીજ નથી. સઘળાં શાસ્ત્ર પુરાણો તેમજ આધુનિક કાળના વિદ્વાનો પણ છાતી ઠોકીને જણાવે છે કે

,, જે જે અસાધ્ય બીજા ગણે, શ્રદ્ધા સુસાધ્યજ તે ભણે,
કશું અશક્ય ન શ્રદ્ધા શુણે, શ્રદ્ધાનું વીર્ય અતુલ છે.
શ્રદ્ધા સકલ સુખ મૂળ છે. ”

આ પ્રમાણે હોવાથી તારે તારા પ્રતિકૂળ કરવા માટે શાંત રહિ તારૂં નિયમિત કર્તવ્ય કર્યા કરી અનુકૂળ પ્રસગની આશા અને શ્રદ્ધા પૂર્વક વાટ જોયા કરવી. કેટલાક મનુષ્યો આ સ્થળે ભુલને પાત્ર થાય છે અને તેઓ આશા અને શ્રદ્ધા રાખવા હોવા છતાં પોતાના ઇપ્સિત અનુકૂળ પ્રસગને આણી શકતા નથી. આ ભુલનું સ્વરૂપ તેમને સમજાતુ ન હોવાથી તેઓ આશા અને શ્રદ્ધા રાખવા છતાં ધારેલુ પરિણામ આવતું નથી એમ જણાવી આ બાબતને તોડી પાડવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે. પણ તેમાં દોષ તેમનો પોતાનોજ છે. તાપી નદીમાંથી એક મનુષ્યે બે લોટા ભરીને પાણી આણ્યું. આ બંને લોટાના પાણી મીઠાજ છે પણ તેમાં એક લોટામાં તેણે મીઠું નાંખ્યુ. તેથી તે પાણી ખારૂ થયુ. અને એક લોટામાં સાકર નાંખી તેથી પાણી ગળ્યુ થયુ. હવે આમાં દોષ કોનો પાણીનો કે પેલા મનુષ્યની પ્રવૃત્તિનો તમે વિચાર કરશો તો આ બાબત પાણીનો દોષ નહિ પણ તે મનુષ્યની પ્રવૃત્તિનોજ છે. આ પ્રમાણે આ બાબતમાં પણ તેમજ છે. શ્રદ્ધા અને આશાના દિવ્ય માર્ગો ઝાલ્યા

પછી પણ અનુકૂળતા નથી થતી તેમાં પણ મનુષ્યોનોજ દોષ છે. અને તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

પોતાની પ્રતિકૂલતાને ટાળવાને માટે મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે અને પછી આશા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક તે અનુકૂલતાની વાટ જોયા કરે. તો તેને અનુકૂલતા પ્રાપ્ત થાય છેજ. પણ જ્યારે નથી થતી ત્યારે તેમાં તે મનુષ્યની જીવન પ્રણાલિકાનું સુક્ષ્મપણે અવલોકન કરતાં કાંઇક જુદુજ માલમ પડેછે અને તે એકે તેમને પોતાની પ્રાપ્ત હાલતમાં સતોષ હોતો નથી. અને તેઓ પોતાના પ્રાપ્ત કર્ત્તવ્યને શાંતિ ન કરતા અશાંત રહ્યા કરી ગદ્ધાવૈતરા સમાન કર્તવ્યને કરે છે. અને પછી સારી હાલતની તથા અનુકૂળતાની આશા રાખ્યા કરે છે. હવે આ આશા તેમની કયારે ફળ પ્રકટાવી આપનાર થાય, અર્થાત્ તે કોઇ કાળે પણ ફળ પ્રકટાવે નહિ. આથી મનુષ્ય માત્રે પ્રથમ એક કર્તવ્ય કરવાનુ છે અને તે એજ કે પોતાની પ્રાપ્ત હાલતમાં સતોષથી રહી તેના સઘળાં કર્તવ્યો શાતિથી કરી પછી ઉચ્ચી સ્થિતિની શ્રદ્ધા અને આશા પૂર્વક વાટ જોવી. કેમકે એમ કરવાથીજ તે તેમને મળી શકશે દ્રષ્ટાત તરીકે એક સાધારણ સીપાઇનો દાખલો લ્યો. એક સીપાઇને કોનસ્ટેબલ અથવા જમાદાર થવાની ઇચ્છાછે. હવે જો તે પોતાની એ ઇચ્છાની અર્થાત્ જમાદાર થવાની માત્ર વાટજ જોયા કરે અને સીપાઇ તરીકેના કર્તવ્યને બરાબર ન કરે તો તે કોઇપણ દિવસ જમાદાર થઇ શકશે ખરો કે? ના. ત્યારે તેજ પ્રમાણે પ્રતિકૂળતાને ટાળવાને માટે પ્રતિકૂળ સ્થિતિનાં કાર્યો પણ શાંત ચિત્તે પરમ પ્રસન્નતાથી કરી પછી અનુકૂળ થવાના ઉપાયો યોજવાના આવશ્યક છે. નહિં તો પાયા વગર ઘર રહેતું નથી, તેમ અનુકૂળ સ્થિતિ આવતી પણ નથી.

બ્હેન ! આ નિયમના સંબંધમાં હજી પણ ઘણું કહેવા જેવું છે. પણ તેમ કરવા જતાં ઘણો વિસ્તાર થઇ જાય અને હજી મારે લખવાનુ ઘણુ બાકીછે તે રહી જાય તેટલા માટે અત્રથી તે બંધ કરૂ છું. મેં લખેલી આટલી અલ્પ વાતોને પણ જો તું તારા અંત કરણમાં બરોબર ઠસાવશે તો તને એનાથી પુરતું જાણવાનુ મળી સકશે.

મારા પત્ર ને તથા ઉપદેશને તું ભુલી ગઇ નથી એ પરમ સંતોષજનક છે. **સ્વામી સેવા અને સહનશીલતાનુ** હજીએ તારાથી પાલન થાયછે એ જાણી તારા હૃદયબલ સબધી મને ઘણુ માન ઉપજેછે સાસુ અને નણદના વિના કારણના કજીઆથી હવે હુ ઘરાઇ ગઇછુ. એ પ્રકારનુ તારૂ લખેલુ વાકય તારી દશાનો ખરેખરો ચિતાર આપેછે મનુષ્યમાત્રને એમ થાયછે, તેઓ જયારે કાંઇ ઉત્તમ કાર્ય કરતા હોય તેને ઘણો સમય થયો હોય તે છતા તેને સિદ્ધિ ન મળી હોય અને ઉલટુ તેના આજુબાજુના સગી તરફથી તેને મર્મ વચન કહેવામાં આવતાં હોય ત્યારે તેને આ પ્રમાણે અવશ્ય કરીને થાય છેજ પણ જયારે આમ થાય ત્યારે તેણે અધિક સાવધાનતા રાખવાની જરૂરછે. જેમ જુવાર વીગેરેના કણસલાં આવતાં તેમ દુધ બધાઇ દાણાં થાય ત્યારે તેનો માલિક તેની વિવિધ પક્ષીઓ તે ખાઈ ન જાય તેને માટે અધિક સાવધાનતા રાખેછે કેમકે જુવારની ફળ પ્રાપ્તિનો સમય તે વખત નિકટ આવેલો હોયછે. તેમ મનુષ્યે પણ જયારે પોતાના અનુકૂળ પ્રયત્નમા કોઇના તરફથી વિરોધી વાકય બોલાતું હોય ત્યારે અનુકૂળ પ્રયત્નનુ ફળ મળવાની તૈયારી થઇછે એમ ધારી દ્વિગુણ બળથી પોતાનુ કર્તવ્ય કર્યા કરવાની જરૂરછે

બ્હેન ! પૂર્વના આપણા શાસ્ત્રના અનેક ગ્રંથો તારા વાંચવામાં આવેલા છે તેમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓના તપની જ્યારે સિદ્ધિ થવાનો પ્રસગ આવતો ત્યારે અપ્સરા આદિ મોકલી તે ઋષિના તપની કસોટી કરવામાં આવતી હતી. આ કસોટીના પ્રસંગે જેઓ ચલિત ન થતા તેમને પછી वरम्ब्रुहि એ પ્રમાણે વાક્ય બોલી તેમના ઇષ્ટ દેવતા સન્મુખ આવીને ઉભા રહેતા હતા. પણ જો તેઓ ચલિત થતા તો તેમનુ સઘળું તપ વ્યર્થ થઈ તેમનુ અધ:પતન થતું હતુ. બ્હેન ! તારી પણ હાલમાં આવીજ દશા છે મારા ધારવા પ્રમાણે હવે તારા સહનશીલતા અને સ્વામીસેવારૂપ પ્રયત્નનુ ફળ મળવાની તૈયારી છે. આવા પ્રસગમાં તુ ખાસ ધ્યાન રાખી તારા કર્તવ્યને શાંતિપૂર્વક કર્યા કરજે. જરા પણ અધૈર્યને વશ થઇ આજ દિવસ સુધી કરી મેળવેલા અને પરિપૂર્ણતાને પામવા આવેલા પ્રયત્નરૂપી ફળનો નાશ કરવા જરાપણ ઉદ્યમી ન થતી. પરંતુ જ્યારે તને તારા આ કર્તવ્યમાથી ચ્યુત થવાનો પ્રસંગ આવે અર્થાત્ ઘરમા કલેશ થાય અને તને સામે બોલવાનુ મન થાય ત્યારે તરતજ તારા મનને આપણા સદ્ગુરૂ શ્રીનૃસિંહાચાર્યજીએ સ્વમુખે કહેલુ નીચેનું પદ્ય કહેજે.

વેળાવળની દેશી.

હો મન હાવાં હિંમત ન હારજે, ધારી અધિકી ધીરરે,
આધિ વ્યાધિ દુ:ખ દેઈ ને, હરિ તારૂ નિરખે છે હીરરે, હો૦
જેમ કર્ત્તા પુરૂષનારે ટાંકણાં, નિત્ય અતિ ખાતા પાષાણરે,
પ્રભુપદ પામી પીડા વિના, દેવળે પૂજાતા નાણરે; હો૦

જેમ ઘાટ ઘડીને કારીગરો, શોભાવે હીરાને હેમરે,
તેમ કસી કસી હરિ તો તાવતા, ત્યજી નિજ ન્યારા જેમરે; હો૦
કષ્ટરે દીધા વિના કોઈને, ફળીયા નથી જગરાયરે,
કહુંછું દૃષ્ટાંતો સુણી શાંતથા, જે આ શાસ્ત્રોમાં ગાયરે; હો૦
એક ચીરની ચીદરડી લેઇને, મનનો પરખીને પ્રેમરે,
ભરીરે સભામાં ચીર પૂરીયાં, દેખે જગજન જેમરે; હો૦
વળી કષ્ટ સતીને આપીયુ, દેતા'તા દુર્વાસા શાપરે,
ભાજીનુ પત્ર ખાઇ પોશીયા—ઋષિને સમાવ્યા તાપરે; હો૦
મસ્તક વહેરાવ્યુ મુરધ્વજનુ, દીધું કષ્ટ અશેષરે,
પછી પ્રસન્ન થયા જોઈ પારખું, એવા હઠીલા જગેશરે; હો૦
આ હરિચંદ્રને અતિ તાવીયો, કરાવી નીચની સેવરે.
હાડ જતાં લગી તાણીયુ. દઢ લહી ત્રુટયા તતખેવરે; હો૦
પીડીને પ્રલ્હાદ ઉગારીયો, ધાર દઇને દયાળરે,
સ્તંભ ચીરીને પ્રકટ થયા, હિરણ્યકશિપુના કાળરે; હો૦
બળી છળી દાનજ લેઇને; પ્રીતે ચાંપ્યો પાતાળરે,
કરૂણા આણીને અંતે થઈ રહ્યા, બળીના પોતે દ્વારપાળરે, હો૦
દાસ સુદામો દારિદ્રથી, પામ્યો પીડ અપારરે,
અંતે કણુ લેઇને દયા કરી, કીધો નિજ સમ સારરે; હો૦
અસંખ્ય એવાછેરે દાખલા, પણ છે એકજ સારરે,
હરીને હરિ સઉ ભક્તનુ, મન જોઈ પમાડતા પારરે; હો૦
શુણ વેણુ વળી ધૈર્ય ધર્યા તણાં, જેથી દઢતા આવેરે,
મોહ મમત્વ ન નડ કરે, ગુણુ ગોવિંદના ગાવેરે; હો૦

× × × ×

આવે સમય તે આદરવડે, જોતાં આણીએ અંતરે,
નૃસિંહ પ્રભુને અડગપણે, ભજીએ બાંધી એક તંતરે; હો૦

આ પદ્યને એકાગ્રતાપૂર્વક ગાવાથી તારા અંતઃકરણને અપૂર્વ શાંતિનું ભાન થઈ તને દુઃખના સમયમાં અનવધિ પ્રમાણમાં ધૈર્ય મળશે માટે પ્રતિદિન તને જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે તે પદ તું ગાજે. પ્રકટપણે ગાતાં તારી સાસુ નણંદનો વિરોધ લાગતો હોય તો મનમાં ગાજે. તો એથી પણ તને લાભજ થશે.

વ્હાલી બ્હેન ! એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે કે આપણે કોઇ બીજકને ભોંયમાં રોપીએ અને પછી તરતજ બે કલાક રહીને જોઇએ કે તેને અંકુર ફુટયો કે નહિ. વળી પાછા બે કલાક રહીને જોઈએ કે તેને અંકુર ફુટયો કે નહિ તો તે બીજકમાંથી અંકુર કોઇ પણ દિવસ ફુટી શકતો નથી આજ પ્રમાણે આપણે પણ આપણા દરેક કામમાં સમજવાનું છે અને તે એકે અમુક કામ આજે આપણે કર્યું અને તેનું ફળ મળ્યુ તો તે ફળ કયારે મળશે. કયારે મળશે તેની વાટ જોવી નહિ. એવી વાટ જોવા રૂપ તાલાવેલી કરવાથી તે મળતું નથી. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આ બાબત શ્રીભગવદ ગીતામાં જણાવે છે કે कर्मण्येवा धिकारस्तेमा फलेषु कदाचन તારો અધિકાર ફક્ત કર્મમાંજ છે ફલમાં નથી. આ પ્રમાણે કહી તને કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુજ છે કે તારા સહનશીલતારૂપ કર્મનું ફળ તને કદાચ હજી સુધી મળતું ના જોવામાં આવે તોપણ તારે તારા એ કર્મમાં મચ્યાજ રહેવું. અને પ્રસન્નતાયુક્ત મુખમુદ્રા રાખી કામ કરવું. હે આત્મપ્રિય સખી ! તારા દુઃખથી તુ જરાપણ ગભરાઇશ નહિ હંમેશા દુઃખની પાછળ સુખ રહેલુંછે. અને

હવે એ તને મળવાની તૈયારીમાં છે. તારે ઘેર હાલમાં તાજાજ બનેલા પ્રસંગનું સ્મરણ આપતાં તને લખવાનું કે તેમાં તે ભાગ ન લીધો. એ બહુજ ડહાપણનું કામ કર્યું છે. તારા જેવી સમજુ સ્ત્રીને એજ કર્તવ્યછે. કાળે કરીને પણ તારા સારા સ્વાભાવની અસર તારી સાસુ અને નણંદને થશે એ પોતાની કરેલી ભુલો માટે તારી પાસે માફી માગશે. તારા સસરા તારી તરફ વળ્યા એ તેનું સુચિન્હ છે.

જગતના અભિપ્રાયપ્રતિ ઉપેક્ષા.

હે સખી ! તારી નણંદે કહેલા બાપા એના થઈ ગયા છે એ બોલ તને રોમેરોમ સાલેછે. પણ બ્હેન જગતને મોઢે કાંઈ ઢાંકણું નથી. જગતમાં હજારો પ્રકારના મનુષ્યો હોયછે અને તેઓ અમુકને માટે કાંઈ કાંઇ બોલ્યા કરતા હોયછે. કોઇને માટે અમુક મનુષ્યો સારો અભિપ્રાય બાંધતા હોયછે તો બીજા તેને જ માટે ખરાબ બાંધેછે. અને આ પ્રમાણે હોવાથી સમજુ મનુષ્યે જગતના અભિપ્રાય તરફ હમેશા દુર્લક્ષ કરી પોતાના અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસારના શુભ કર્તવ્યમાં જોડાયલા રહેવાનુંછે. કેમકે

અઢાર અંગથી વાંકુ જે, ઉંટ સમ જગત્ જણાય,
તેના શુભ અભિપ્રાયને, રખે પામવા ધાય.
ઈશ્વરમાં પણ દોષ જે, જોતા નવ ખચકાય,
તું સ્પૃહા જગતની હરજેરે.

પતિ ગમે તેવો હોય પણ સ્ત્રીઓનું શું

તારા પત્રમાં છેવટના ભાગમાં તેં લખ્યુ છે કે અશિવપ્રસાદ (તારા પતિ) તેને તો મેં ખાધું છે કે ભુખી તેની પણ પરવા નથી. બ્હેન આવા વાકયો તારા મુખમાંથી નીકળવા શોભે? પતિ ગમે

सुकन्यानी स्वामी सेवा.

(पृष्ठ १६७)

કર્તવ્ય છે ?

હોય તોપણ પતિવ્રતા સ્ત્રીનો તો ધર્મજ એજ છે કે તેની સેવા કરવી. સ્ત્રીએ પતિ આવો છે તેવો છે તે જોઇ તેની કાળીબાજુ તરફ જોવાનું નથી પણ પતિ એ મારા પરમેશ્વર છે. એવી ધવલ બાજુ તરફ જોવાનુ છે. કેમકે એજ તેનું પરમ લક્ષ્યછે, અને એ લક્ષ્યને ધ્યાનમાં રાખી પ્રવૃત્તિ કરનાર સ્ત્રીને ધન્યછે. તેજ ખરેખર કુલઉદ્ધારિણીછે. બ્હેન ! આ સાથે તને હું એક ફોટો મોકલી આપુછું. શેઠશ્રી પુરૂષોતમ વિશ્રામ માવજી તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી આપણા પુરાણોની સચિત્ર આખ્યાનમાળાના સુવર્ણમાળા નામક માસિકના એક અંકમાં તે આવ્યો હતો તેની સમજણ તને હું અલ્પમાં નીચે પ્રમાણે આપું છુ.

સુકન્યાની સ્વામી સેવા.

પૂર્વે થઇ ગએલા શર્યાતી રાજાની પુત્રી સુકન્યાનુ નામ તો તે સાંભળ્યુજ હશે. આ સુકન્યા એક વખત પોતાના પિતા વનમાં ગયા હતા ત્યારે તે પણ તેમની સાથે ગઇ હતી. વનમાં એક દિવસે પોતાની સખીઓ સાથે ફરતાં ફરતાં તેણે એક મોટો રાફડો જોયો. અને તેમાં કાંઇ ચમકાટ મારતું જોવાથી પોતાના બાળસ્વભાવ અનુસાર તે શું હશે તે જાણવાની જીજ્ઞાસા થવાથી એક શૂળ લઇ તે ચળકાટમાં બે જગોએ ખોસી એટલે તરતજ તેમાંથી લોહી નીકળવાથી તે ગભરાઇ ગઇ. અને પોતાના નોકરપાસે ત્યાં તપાસ કરાવી તો ત્યાં ઋષિ નીકળ્યા. તેમનુ નામ ચ્યવન હતું. અને પોતાની આંખ જતી રહેવાથી પુષ્કળ વેદના તેઓ ભોગવતા હતા. સુકન્યાએ તે જોયું અને મન સાથે વિચાર્યું કે મે વિના કારણ આ મુનિરાજની આંખો ફોડી નાંખી

તેથી તેઓ ગુસ્સે થશે એમ ધારી ઋષિના ના કહેવા છતાં તેમની ધર્મપત્ની થવાનુ સ્વીકાર્યું, અને પછી પિતાની સમતિ લઇ પાણિ ગ્રહણ કરી તે જંગલમાં રહી.

પોતાના વયોવૃદ્ધ અને આંખેઅંધ પતિ ચ્યવનની સુકન્યા ખરાભાવથી સેવા કરતી હતી. 'જુઓ ચિત્ર સુકન્યાની સ્વામી સેવા, તેથી એક વખત મુનિરાજ પ્રસન્ન થયા અને સુકન્યાને ઇચ્છિત વરદાન માગવાનું કહ્યું. સુકન્યાએ તેમની વૃદ્ધાવસ્થા ટળી યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય એવું વરદાન માગ્યું એટલે ચ્યવનઋષિએ પોતાના મિત્ર અશ્વનિકુમારને પોતાના તપોબળથી બોલાવી તેમના ઉપચારથી યુવાવસ્થા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી. અને પછીથી બંને દંપતી સુખમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

બ્હેન ! આ ચરિત્ર ઉપરથી આપણે પ્રત્યેક સ્ત્રીઓએ ઘણુ શીખવાનું છે. વૃદ્ધપતિ વળી તે સાથે અંધ એવા પતિને મેળવ્યાથી સુકન્યાને કેટલી મુઝવણુ પડવી જોઇએ પણ તેણે મુઝવણુ ન ગણી અને શુદ્ધ હૃદયથી સ્વામી સેવા કરી તેના પ્રતાપે તે સુખી થઇ ત્યારે આપણે તો જરા વાતે દુઃખ પડતા અકળાઈ જઈ મારા પતિ આવા છે તેવા છે વીગેરે આવેશનાવચનો બોલીએ છીએ તે શું આ-આપણા ગૃહિણીપણાને છાજે છે કે ! વળી તારા કામને તુ ગદ્ધા વૈતરા સમાન ગણે છે તેમાં પણ તારી કેટલી ભુલ ? મે આગળ આ બાબત જણાવ્યુ છે કે કામને ગદ્ધાવૈતરા સમાન ગણવાથી ફળ આવતુ નથી પણ પ્રાપ્ત કામને બરાબર રીતે કરી પછી ઉંચાની આશા રાખવાથી ફળ આવે છે. આ બાબત હું ફરીથી તારૂં ધ્યાન ખેચું છું.

વહાલી સખી! હવે હું મારા પત્રની સમાપ્તિ કરૂં છું. તારા પ્રતિના સ્નેહભાવને લીધે આવેશમાં ને આવેશમાં અત્યંત વિસ્તારથી લખાઇ ગયું છે. જમી પરવારી બપોરના બાર વાગે તને પત્ર લખવા બેઠી હતી અને અત્યારે ત્રણ થયા છે. આજે સાંઝે સાડાચાર વાગે એમનુ જ્ઞાનેશ્વર ઇન્સ્ટીટયુટમાં 'સંસાર સુધારાના ઉપાયો' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન છે. મારે પણ તેમાં જવાનુ છે. તેથી હવે થોડી વારમાં તેઓ ગૃહે આવશે માટે તેમને માટે ચાહ મૂકવા ઉઠું છું. તે પૂર્વે પ્રખ્યાત કવિ કલાપિની એક કવિતાની બેજ લાઇન લખી મારા આ પત્રની સમાપ્તિ કરૂં છું.

વ્હાલી બાલા! સહન કરવુ, એય છે એક લ્હાણું,
મહાણ્યુ તેનુ સ્મરણ કરવુ, એય છે એક લ્હાણું.

તને અંતરથી સુખી જોવાને ઇચ્છનાર.
સુરબાળાના અભિવંદન.

प्रकरण १२ अने १३ मांना सिद्धांत.

श्वसुर पक्षमां स्त्रीओने जे मुश्केली नडे छे. तेने दूर करवाने माटे मोहिनीए उपर लखेला सुरबाळाना पत्रना बोधने प्रत्येक स्त्रीए अंतःकरणमां उतारी राखवो जोइए. तेम करवाथी जेम रामनुं बाण छूटया पछी तेनुं काम कर्या वगर आवतुंज नथी तेम स्त्रीओनी प्रतिकूळताओनो नाश थया शिवाय रहेतोज नथी.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

જ્ઞાનેશ્વર ઇનસ્ટીટયુટમાં અપાયલું વ્યાખ્યાન.

સંસાર સુધારાના ઉપાયો.

સાંઝના સાડા ચાર વાગ્યા છે **જ્ઞાનેશ્વર** ઈનસ્ટીટયુટનો હોલ આજે માણસોથી ચીકાર ભરાઇ ગયો છે. ગરીબ બિચારી **સ્નેહ**લતા નામની છોકરીનો પોતાના લગ્ન પ્રસગે પોતાના પિતાને પહેરામણી આપવામાં ઘર સુદ્ધાંત ગીરો મૂકવુ પડતુ હોવાથી તેણે આત્મહત્યા કરી છે તે પ્રસંગની ચર્ચા આજે માંહિમાંહ્ય સર્વમાં ચાલી રહી છે,—**સ્નેહ**લતાના આત્મ ભોગે આજે આખો બેગાલ ખળીભળી ઉઠયો છે ચંદ્રનગરમાં પણ તેનો ખળભળાટ ચાલે છે. ઠેરે ઠેર વ્યાખ્યાનો અપાય છે. નિયમો થાય છે અને જે તે રીતે સંસાર સુધારાની બાબતજ સર્વના અંતઃકરણમાં ઘુમી રહી છે **સ્નેહ**લતાના સ્વર્ગીય આત્મા તને ધન્ય છે કે તેં તારા પચભૂતમાક દેહ કે જે કાળે કરીને પણ નાશવંત થનાર હતો તેનો નાશ કરીને જ્યાં ત્યાં આવી જાગૃતી પ્રકટાવી મૂકી છે.

ચંદ્રનગરમાં **સુર**બાળા કે જેના સંબધથી વાંચકો જ્ઞાત છે. તેના પતિ કૉલેજના પ્રીન્સીપાલ છે. પોતાના ઉત્તમ ગુણોથી **ચંદ્ર**નગરમાં **વિ**નાયકરાવ સર્વને પ્રીતિપાત્ર થઇ ચૂકયા છે. અને તેઓ ઘણાં આબરૂદાર ગણાય છે. છોકરાંઓને શિક્ષણ આપવાની તેમની પદ્ધતિ એવી સરસ છે કે તેમના હાથ નીચે શિખનાર કોઇ પણ

છોકરો કદી નાપાસ થયો હોય તેવું યદ્યપિ બન્યું નથી. ચંદ્રનગરના લોકોએ તેમને સ્નેહલતાના બલિદાનના પરિણામમાં સંસાર સુધારાના ઉપાયો કયા છે તે સબંધમાં તેમનું વ્યાખ્યાન આજે રખાવ્યું છે. અને સર્વ હોલ ચીકાર ભરાઇ ગયો છે. બરાબર સાંજના સાડા ચારને બે મીનીટ થતાં વિનાયકરાવની ગાડી જ્ઞાનેશ્વરઇનસ્ટીટયુટ-આગળ આવી પહોંચી. તાળીઓના ગડગડાટ સાથે તેઓએ વ્યાખ્યાન હોલમાં પગ મૂકયો. અને આગળ જઈ એક ખુરસી ઉપર બેઠા. સુરબાળા પણ સ્ત્રીઓ માટે રાખેલી અલાયદી જગ્યામાં જઇ બેઠી.

સભામાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી ગઇ. લગભગ બે હજાર મનુષ્યો એકત્રીત થએલા હોવા છતાં એક પાઇ પડે તો પણ તેનો અવાજ સભળાય એવી સ્થિતિ ત્રણેક મીનીટ રહી પછી વિનાયકરાવની સુચનાથી એક મનુષ્યે ઉભા થઈ પ્લેટફોર્મ ઉપર આવી નીચે પ્રમાણે બોલવાનુ શરૂ કર્યું.

નગરમાં રહેતા શ્રીમાનો ? સજ્જનો ? તથા કુલિન બ્હેનો ! આ સભામાં એકઠા થવાનુ કારણ શુ છે. તેની તો આપ સર્વને ખબર હશેજ. પહેરામણીના હાનિકારક રિવાજથી સ્નેહલતા નામની એક છોકરીનો જીવ ગયો. અને તેથી આ સંસાર સુધારાની ચર્ચા ઉપસ્થિત થવા પામી છે. અને આજે એજ વિષય ઉપર આપણે આપણી કોલેજના લોકપ્રિય પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત વિનાયકરાવનુ વ્યાખ્યાન રખાવ્યુ છે. હવે તેઓ એ વિષયને શરૂ કરે તે પહેલાં આપણે એક કર્તવ્ય કરવાનુ છે. અને તે એજ કે આ સભાનુ પ્રમુખ સ્થાન કોઇને આપવું. જેમ પુષ્કળ લશ્કર હોવા છતાં રાજા વગર તે લશ્કરની આબાદી રહી શકતી નથી. કેમકે તેમનામાં હુકમ ચલાવનાર

કોઇ ના હોવાથી અવ્યવસ્થા થઈ જાય છે. અને અવ્યવસ્થાના પરિણામે તેનો નાશ થાય છે તેમ આ સભાના સંબધમાં પણ છે. મારે મારા વિચાર પ્રમાણે આજની સભાનુ પ્રમુખસ્થાન આપણા નગર શેઠ શ્રીમાન્ દેવીપ્રસાદને આપવાની હું દરખાસ્ત કરૂં છું અને આશા છે કે આપ સર્વે તેને તાળીઓના ગડગડાટ સહ વધાવી લેશો. આ આ વાકય પુરૂં થાય તેટલામાં તો તાળીઓનો ગડગડાટ થઈ રહો અને દેવીપ્રસાદે ઉઠી પ્લેટફોર્મ ઉપર આ સભાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે તમે મને જે માન આપ્યું છે તેને માટે હું લાયક નથી તેમ છતાં તમારા આગ્રહને વશ થઈ આ પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારૂં છું અને શ્રી વિનાયકરાવને પોતાનો વિષય શરૂ કરવા આજ્ઞા કરૂ છુ.

પ્રમુખની આજ્ઞા મળતાંજ વિનાયકરાવે પ્રસન્નતાપૂર્વક ઉઠીને પ્લેટફોર્મ ઉપર આવી પોતાના વ્યાખ્યાનનો નીચે પ્રમાણે આરંભ કર્યો

मूकं करोति वाचालं,पंगुं लंघयते गिरिम् ।
यत्कृपा तमहं वंदे परमानंद माधवम् ॥

અર્થાત્ જેમની કૃપા મુંગાને વાચાળ કરે છે. ને પાંગળાને પર્વત ઓળંઘાવે છે તે પરમ આનદ મૂર્ત્તિ લક્ષ્મીના પતિ શ્રી કૃષ્ણને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

મહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ, સભામાં પધારેલા અન્ય સદ્દગૃહસ્થો તથાકુલિન આર્ય મહિલાઓ.

આજનો વિષય ‘ સંસાર સુધારાના ઉપાયો’ એ નામનો છે. સંસારને સુધારવાને માટે મુખ્યમાં મુખ્ય કયા ઉપાયો છે તે સામા-

ન્યરીતે રજુ કરી બતાવવાનો મારો ઉદ્દેશ છે. સંસાર સુધરાના અર્થે આજે આધુનિકકાળમાં અનેક ઉપાયો યોજાય છે કોઇ વિધવા વિવાહ કરવાથી સસાર સુધરે એમ કહે છે. કોઈ બાળલગ્ન અટકાવાથી સંસાર સુધરે એમ જણાવે છે. કોઇ ન્યાતિના વિવિધ ફાંટાઓ દૂર થશે ત્યારે સસાર સુધરે એમ આઘોષણ કરે છે. કોઇ કન્યાવિક્રયનો દુષ્ટ રિવાજ નાબુદ થશે ત્યારે સસાર સુધરશે એમ જણાવે છે. અને આ પ્રમાણે વ્યક્તિ પરત્વે ભિન્નભિન્ન ઉપાયો સંસારના સુધારા અર્થે પ્રયોજાયા જાય છે. અને હજી પણ પ્રયોજાય છે. આ સવ ઉપાગો અમુક અમુક સંયોગોમાં લાભકારકજ છે. પણ સર્વને એક સરખી રીત્યે તે લાભ કરનાર થઈ પડે તેમ નથી. સસારને સુધારવાને માટે ઉપાયો એવા હોવા જોઇએ કે તે એક દેશી નહિ પણ સર્વ દેશી ઉપાયો કે જેનો સર્વ કોઈ પછી હિંદુ યા મુસલમાન, પારસી યા યાહુદી, ખ્રીસ્તી, યા જૈની ટુંકમાં બધાજ તેનો લાભ લઇ શકે તે ઉપાયો સસારની પ્રગતિ કરી શકવાને સમર્થ થાય છે. કેમકે એતો એવો સ્વાભાવિક નિયમ જ છે કે એક મનુષ્ય એકલો એક કામ કરતો હોય તેજ કામની તે પૂર્ણાહુતિ જેટલા સમયમાં કરે તેના કરતાં તેજ કામ વધારે મનુષ્યો એકઠા થઇ કરે તો પૂર્ણાહુતિ પણ વહેલાજ કરી શકે છે. આજ પ્રમાણે આ સુધારાની બાબતમાં પણ છે.

સંસારને સુધારવાને માટે એવા કયા ઉપાયો છે કે જેનું સેવન આપણુ સર્વને એક સરખું ઉપયોગી થાય તે દર્શાવવાને માટે આપણે વિચાર કરતા પૂર્વે સુધારો કોને કહેવાય છે. તેનું અલ્પ વિવેચન કરીશું તો તે ઠીક થઇ પડશે.

અહૃઅહસ્થો ! અંગ્રેજી કેળવણી બરોબર રીતે નહિ લીધેલા

કેટલાક મનુષ્યો સુધારાનો અર્થ એવો કરે છે કે સારો પોષાક પહેરવો પાટલુન કોટ પહેરવાં, હોટેલોમાં ખાવું. ક્રીકેટ રમવી. વીગેરે બીજી કેટલી અંગ્રેજી એટીકેટ રાખવી તે સુધારો છે. પણ આ સુધારો તે સુધારો નથી સુધારો માત્ર બહારનો નહિ પણ બહારનો અને અંદરનો હોવો જોઇએ. જેમ ગૃહિણીવિનાનું ઘર નથી તેમ **ધર્મ અને નીતિવિનાનો સુધારો એ સુધારો નહિ પણ કુધારોજ છે.** આવા ખોટા સુધારાવાળાઓજ નાટયકારોદ્વારા પણ.

જુઓ આ હાલ જમાનાના, ફેશનેબલ સુધારાના,
સુધારે વાળ્યુ સત્યાનાશ, બળ્યા આ ચાલ કુધારાના

ઇત્યાદિ વાકયોથી ટીકાપાત્ર બનેછે. આ પ્રમાણે હોવાથી **સુધારાના ખરેખરા રહસ્યને સમજવું એજ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્યછે** અને તેને સપૂર્ણ રીતે સમજનાર મનુષ્યજ સુધારાવાળો છે એમ કહીએ તો તે ખોટુ નથી.

સદ્‌ગૃહસ્થો ! સસાર સુધારવાને માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના અંતકરણમાં વિશેષતારૂપે જે **કાંઇક** રહેલુછે તેનો આવિષ્કાર કરવો જોઇએ કેમકે તેનુ સામર્થ્ય એટલુ બધુ અપરિમિત છે કે સર્વત્ર ધારેલા પરિણામનેજ પ્રકટાવે છે એક મોટો હાથી અથવા વાઘ કે જેના બળ આગળ મનુષ્યનું બળ કાંઈ પણ હિસાબમા નથી તેના ઉપર મનુષ્ય પોતાનું સામ્રાજ્ય ભોગવેછે તેનુ કારણ પણ શુ છે? કારણ એજ છે કે મનુષ્યના અતકરણમાં વિશેષરૂપે રહેલુ કઇક આ કંઇકના પ્રભાવે તે આવા મોટા હિસક પ્રાણીઓ ઉપર પોતાનું આધિપત્ય ભોગવેછે.

મનુષ્યમાં રહેલુ એ **કાંઈક** તે શુ હશે તે જાણવાની તમને જીજ્ઞાસા થઈ હશે તો હવે હુ પણ તે તમને જણાવી દઉછું. અ-

ન્યની માફક કાંઇક કાંઇક કહી એ કાંઈકને મોટું વાદળ જેવડું સ્વરૂપ આપવાનું મને પસદ નથી. કેમકે મનુષ્ય એથી અધૈર્યને વશ થાયછે. અને તેમને એવા અધૈર્ય વશ રાખવા હું ઇચ્છતો પણ નથી

સંસાર સુધારાનો સર્વોત્તમ ઉપાય.

અને તેથી આજ ક્ષણે જણાવુછું કે એ કાઇક તે અન્ય નહિ પણ મનુષ્યમા રહેલુ જ્ઞાન અને તર્કશક્તિ છે. અને તે બરોબર રીતે કેળવવાથી સસાર સુધારાનુ પ્રથમ પગથીયુ આપણે સુધાર્યું એમ કહી શકાય છે. જેમ એક ગૃહમાં આપણે જવુ હોય તો પ્રથમ તેના દ્વારમાં પ્રવેશવાની જરૂર પડેછે તેમ સંસાર સુધારવાને માટે પણ પ્રથમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની જરૂરછે.

પશુ પક્ષીથી મનુષ્ય ચઢીયાતો છે તેનું કારણ પણ તેનામાં જ્ઞાન અને તર્કશક્તિની વિશેષતાછે તેજછે. અને તેને લીધે તે સર્વોત્તમપદ તેના ઉપર રાખી શકેછે. આ પ્રમાણે હોવાથી જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા પ્રત્યેક દંપતીએ મહેનત કરવી જોઇએ. કેટલાક મનુષ્યો એમ કહેછે કે જ્ઞાન કાંઈ પ્રયત્ને આવતુ નથી એ તો જન્મથીજ જેવુ હોય તેવુ રહેછે. અર્થાત્ કોઈ મનુષ્યને થોડું તો કોઇને વધારે એમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોયછે તેમાં તેનું પ્રારબ્ધકારણ હોય છે અર્થાત્ પ્રારબ્ધવશાત તેમાં ન્યૂનાધિકતા થાયછે. પણ આમ માનતી વખત તેઓ એટલુ પણ ભુલી જાય છે કે પ્રારબ્ધ એ અન્ય નહિ પણ આપણા પુર્વના કરેલા કર્મનુજ પરિણામ છે. અને તેને નિવારવા આપણે સમર્થ છીએજ. અને તેથી તેમની આ દલીલ આ સ્થળે પાયાવિનાની થઇ પડેછે.

પ્રત્યેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં જ્ઞાન રહેલુછે. સૂર્યનો પ્રકાશ

જ્ઞાન સર્વત્ર છે.

જેમ સર્વત્ર તેજસ્વીતાને ફેલાવેછે. તે જેમ યોગ્ય અયોગ્યનો ભેદ રાખતો નથી. તેમ પરમાત્માએ પણ સર્વના અંતઃકરણમાં જ્ઞાન બીજ રોપેલુછે. પરતુ જેમ સૂર્યપ્રકાશ સર્વત્ર હોવા છતાં આપણે આપણાં ગૃહના બારી બારણાં બધ કરીને બેસીએ અને તેથી આપણે અધકારમાં રહીએ તો તેમાં જેમ આપણોજ દોષછે તેમ જ્ઞાન બીજ અતઃકરણમાં હોવા છતાં આપણે અનુકૂલ જલસિંચનાદિની પ્રવૃત્તિ કરી ન ઉગાડીએ તો તેમાં આપણોજ દોષછે આ દોષને દૂર કરી એ બીજને ઉગાડી આપણામાં પ્રફુલ્લિત વૃક્ષરૂપે કરવું જોઈએ. કેમકે અનેક વિદ્વાન મનુષ્યો તરફથી પણ કહેવામા આવે છે કે—

સુખ અચલ જ્ઞાન વિના નથી, છે જ્ઞાનમાં સઉ ઉન્નતિ;

માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉપાયો પૂર્ણ ઉત્સાહ પૂર્વક અનુભવમાં મૂકવા જોઇએ.

જ્ઞાન કોનેકહી શકાય

પાંચદશ પુસ્તકોને જોઈ તેમાંથી અમુક ભાગ યાદ રાખવો યા તો કોઇ વેદ યા ઉપનિષદ્‌ના મત્રોમાંથી થોડાકને યાદ રાખવા યા અંગ્રેજી બી. એ. કે એમ એ સુધાં ભણવું એટલે તે મનુષ્યે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એમ આજે ઘણે સ્થળે કહી શકાય છે. પરંતુ વસ્તુત રીતે આ જ્ઞાન એ સાચું નથી અને તે સાચુ ન હોવાથીજ કાંઈ ઉત્તમ પરિણામને પ્રકટાવતું નથી આમ હોવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિના ઉપાયો તે પણ સત્ય ઉપાયો અનુભવમાં મૂકો અને પછી જુઓ કે તેનાથી તમને ઇપ્સિત વસ્તુ મળે છે કે નહિ ?

સત્ય જ્ઞાન તેનેજ કહી શકાય કે જેને તે પ્રાપ્ત હોય તે કસોટિનાં વખતમાં પણુ પોતાના એ જ્ઞાનને લીધે પરમ પ્રસન્ન રહી શકે. સુખ અથવા દુઃખના સર્વ પ્રસંગોમાં જેનું અંતઃકરણ શોક અથવા મોહને વશ થતું નથી તેજ મનુષ્ય સાચો જ્ઞાની છે. અને આવું સત્યજ્ઞાન આપણુને કયાંથી મળી શકે છે તેનો વિચાર હવે આપણે કરીએ.

જ્ઞાન પ્રાપ્તિના માર્ગો.

સદ્‌ગૃહસ્થો ! જ્ઞાન એ પુસ્તકોના વાંચનથી નહિ પણ મનન કરવાથી મળે છે. જ્ઞાન એ દેશ પરદેશ ભટકયાથી નહિ પણ અંતરમા સ્થિત થવાથી મળે છે. પરમાત્મા એ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે અને તેમની સાથે જ્યારે આપણે અભિમુખતાને સાધીએ છીએ ત્યારે સત્ય રહસ્યનો આપણામાં પ્રકાશ થાય છે જગત્‌મા જ્ઞાન પ્રાપ્તિની અભિલાષાવાળા મનુષ્યો ? તમારી અભિલાષા પૂર્ણ કરવા પરમાત્માથી જોડાઓ. અને તમારી એ અભિલાષા સત્વરજ પરિપૂર્ણ થશે સાચું જ્ઞાન મહાપુરૂષના દર્શન કરવા માત્રથી નહિ પણ તેમના સમાગમમાં રહી તેમનો લાભ લેવાથી મળે છે. બંધુઓ ! આ સઘળા માર્ગો જ્ઞાન પ્રાપ્તિના છે તમારી ઇચ્છામાં આવે તે ગૃહણ કરો અને તેનાથી કૃતકૃત્ય થઇ રહો. મારા આ વાકયમાં જરાપણ શંકા આણશો નહિ. પણ શ્રદ્ધાવાન્ લભતે જ્ઞાનં એ કથનાનુસાર શ્રદ્ધા રાખજો. તમારા મનમાં શુ એમ ભ્રમણા થાય છે કે B A સુધી ભણવાથીજ જ્ઞાન થાય છે.! જો તે થતી હોય તો તેને દૂર કરજો. B. A. સુધી ભણુનાર મનુષ્ય પણ જો પોતાના એ ચોપડી દ્વારા મેળવેલા જ્ઞાનને અનુભવજ્ઞાન સાથે જોડતો નથી ત્યાંસુધી યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્તિવિના વિમુખજ રહે છે. અને આવા મનુષ્યોને ભણ્યા પણ ગણ્યા' નહિ એ કથનથી જનસ-

માજ સંબોધે છે. ચોપડીદ્વારા મેળવેલું જ્ઞાન અને અનુભવજ્ઞાન એ તદન જુદાંજ છે. અને તેથી મનુષ્યે જેમ બને તેમ અનુભવજ્ઞાન મેળવવાનોજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સંસાર સુધારવાને માટે જ્ઞાનની જરૂર છે. અને તે પણ આવા અનુભવજ્ઞાનનીજ જરૂર છે.

સદ્દગૃહસ્થો ? 'આટલા વિવેચનથી આપ સર્વેની ખાત્રી થઇ હશે કે સંસાર સુધારાને અર્થે અન્ય ઉપાયો કરવા કરતાં આ જ્ઞાન મેળવવાનો ઉપાય સર્વથી પ્રથમ કરવો જોઇએ. જ્યારે તે પ્રથમ થશે ત્યારેજ જેમ સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધઃકારનો નાશ થશે તેમ તમારો સંસાર સુધરી શકશે.

સંસાર સુધારાના કેટલાક માર્ગો.

હવે હું આપને સંસાર સુધારાના બીજા કેટલાક સામાન્ય માર્ગો દર્શાવું છુ. પરતુ તે પૂર્વે એટલી તો સુચના કરવાની જરૂર ધારૂં છું કે આ સર્વ ઉપાયો તે મેં હાલમાંજ જણાવેલા જ્ઞાનના ઉપાય કરતાં ઉતરતા પ્રકારના છે. પરતુ સામાન્ય અધિકારવાળા મનુષ્યને પણ તે કામ આવી શકે તેમ ધારીને અત્રે તેનુ અલ્પમાં વિવેચન કરવાની જરૂર ધારૂં છું.

૧ **જ્ઞાતિ બંધનને દૂર કરવા.** આપણે બીજા ધર્મપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીશું તો બહુધા તે ધર્મવાળાની એક એકજ જ્ઞાતિ હશે. પરંતુ આપણાં હિંદુસમાજ તરફ જોતાં જણાય છે કે તેમાં જ્ઞાતિના ફાંટા એક નહિ પણ હજાર છે. અને આ ફાંટા હોવાથીજ તેની ઉન્નતિ થતી નથી એમ કોઇ કહે તો તે સત્ય છે એમ કહી શકાય. હિંદુ સમાજ તરફ જોતાં તેના જ્ઞાતિબંધનરૂપ વાડાઓને જોઇ ખરેખર ! મને હાસ્યજ ઉત્પન્ન થાય છે. દાખલા તરીકે વિસનગરા

જ્ઞાતિના વિચિત્ર ફાંટા

નાગર બ્રાહ્મણને લઇશું તો તેમાં પણ એક નહિ પણ અનેક ભેદ જણાયા શિવાય રહેશે નહિ. આ વિસનગરના, આ અમદાવાદના, આ નવતડના, આ બેંતાળીના, આ બાયડ એ પ્રમાણે તેમાં અનેક ભેદ પડેલા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વિસનગરના જાણે બ્રાહ્મણો હોય તો તેમાં પણ એક બે તડ હોય અમદાવાદમાં હોય તો તેમાં પણ ત્રણ ચાર તડ હોય અને આ પ્રમાણે પેટાતડ હોવાને લીધેજ મારે આ સ્થળે અનેક શબ્દ કહેવાની ફરજ પડી છે.

પ્રસંગને અનુસરી આ સ્થળે મારે મારા અનુભવનો દાખલો અત્ર આપવાની જરૂર છે અને તે એજ કે ગયા વર્ષમાં મારે અમુક કારણવશાત વલસાડ જવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. વલસાડમાં બે ત્રણ દિવસ ગાળ્યા પછી મારા મિત્રના આગ્રહથી મારે એ શહેરની પાસે આવેલા એક ગામમાં એક રાત્રિ જવું થયું હતુ. હું ત્યાં ગયો તે વખત ત્યાં તે ગામના વિસનગરા બ્રાહ્મણની ન્યાત હતી. આ ગામમાં એ બ્રાહ્મણોના ઘર આશરે ૫દરેક હશે. પણ તેમાં મેં તડ પડેલાં જોયાં. આજે બે તડવાળાને જમવાનું હતુ અને તેથી બનેની રસોઈ સાથે થઈ હતી. હવે કોઈ કારણથી ૫ચ તરફથી જે માણસે જ્ઞાતિ રાખી હતી. તે ભોજનાલયમાં ગયો. અને રસોઇમાં સહજ વાર હોવાથી રસોઇયાને મદદ કરવા લાગ્યો એટલામાં બીજા તડનો મનુષ્ય ત્યાં આવી તમે ભોજનાલયમાં કેમ ગયા. અડકાયું વીગેરે બોલવા લાગ્યો. અને બોલવાના પરિણામમાં જેમ આગની સરૂઆત હોય છે ત્યારે નાનોસરખો ભડકો હોય છે પણ પાછળથી તે ગંભીરરૂપને

ધારણ કરે છે. તેમ તકરાર વધી. ગાળાગાળી થઈ અને જ્ઞાતિમાં ભંગાણુ પડયું. આજુબાજુના મનુષ્યોદ્વારા મેં તપાસ કરી કે ભોજનાલયમાં જે મનુષ્ય ગયો હતો તે શું પરજ્ઞાતનો છે તો મને તેના સંબંધમાં ખબર પડી કે નહિ તેઓ એકજ જ્ઞાતિના છે. એટલુંજ નહિ પણ આડે દહાડે એક બીજાને ત્યાં જાય આવે છે ચાહપાણી પીએ છે. વળી બે વર્ષ પૂર્વે જ્યારે આ તડ નહોતાં ત્યાંરે તેઓ બધા સાથે બેસીનેજ જમતા વગેરે. પરંતુ આ વખતે તે ભોજનાલયમાં પેઠો તેને લીધે સામો માણસ વાંધો લેછે. અને તેના પરિણામમાં તમે જે જોયુ તે બન્યું છે. આ બનાવ જોઈ ખરેખરી મને હિંદુઓ-ની આવી દ્વેષરૂપ તડની પદ્ધતિ પ્રતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો અને જે મનુષ્યની હઠને લીધે તેનુ આખું તડ ભુખ્યુ રહેવા પામ્યું તેના પ્રતિ પણ કાંઇક તિરસ્કાર થયો અવશ્ય થાયજ. કેમકે જેઓ એક વખત સાથે બેસીને ખાતાપીતા અને હજી પણ ઘરખૂણે જેઓ આ પ્રકારનો વ્યવહાર રાખતા હતા તે આ પ્રમાણે માત્ર જેમાં અંતઃક-રણનો દ્વેષજ પ્રધાન હેતુરૂપ છે તેને ધારણ કરી વિક્ષેપ કરે એ શોચનીયજછે.

સદ્‌ગૃહસ્થો ? આ બનાવ જોયા પછી મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ છે કે હિંદુસમાજની ઉન્નતિ આવા 'દ્વેષરૂપ તડો' જ્યાં સુધી નાશ નહિ પામે ત્યાં સુધી કદાપિ થનાર નથી તે નથીજ. કેમકે એક-ત્રતામાંજ સુખ છે. ભિન્નતામાં નથી એક નદી પણ પોતાના પ્રવાહને એકત્રરીતે વહેવડાવશે તોજ તે સદાકાળ ટળી શકશે. એક ફાંટો આમ અને એક તેમ તો ત્રીજો વળી કોઈ બીજીજ જગ્યાએ આ પ્રમાણે તે વહેશે તો સુકાઇ જશે. તેમ આ સમાજસડા રૂપ જ્ઞાતિ

બંધનને કાઢી નાંખી એકત્રિત થવાથીજ તે ઉન્નતિપદનું અવગાહન કરી શકશે. મારા આ બોલવા ઉપરથી કદાચ કોઇને એમ ભાન થશે કે હું બ્રધરહુડનો હિમાયતી છું પણ મારો બોલવાનો આશય એવો નથી. બ્રાહ્મણ સાથે વાણીયા, વાણીયા સાથે લુવાણા એમ એકત્ર થવું એમ હું કહેતો નથી પણ જે આપણી જ્ઞાતિઓમા જે પેટા જ્ઞાતિઓ છે તેને દૂર કરવી એજ હું જણાવુંછું. હવે હું તમને જ્ઞાતિ બંધનમાં કેવો સુધારો કરવો જોઇએ તેનુ કાંઇક સ્વરૂપ સમજાવુંછું.

જ્ઞાતિબંધનમાં કેવો સુધારો કરવો.

વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ તો તે એકજ હોવા જોઇએ. 'વડનગરા' સંજ્ઞાને જે પાત્ર હોય તેની સાથે તેની સર્વ જ્ઞાતિવાળાએ સમાનભાવે વર્ત્તી વ્યવહાર રાખવો જોઇએ. આ ભિક્ષુક અને આ ગૃહસ્થ અને આ દેશી અને આ વિલાયતી એવા એ જ્ઞાતિમાં ભેદ છે તે દૂર કરવા જોઈએ. આજ પ્રમાણે વિસનગરા નાગર બ્રાહ્મણોમા પણ જેમ મોટો સાથ, નાનો સાથ, ગોળ, ગામ વીગેરે ભેદો છે એ ભેદોને ટાળી નાંખવા જોઇએ. આ પ્રમાણે પ્રશ્નોરા નાગરમાં પણ જે જે એવા સામાન્ય ભેદો હોય તેનો નાશ કરવો. મતલબકે આ વડનગરા બ્રાહ્મણ તો તેમાં સર્વ વડનગરાનો સમાવેશ થઇ જવો જોઇએ. આ વિસનગરા બ્રાહ્મણ તો તેમાં સર્વ વિસનગરાનો સમાવેશ થઇ જવો જોઇએ અને આ પ્રશ્નોરા બ્રાહ્મણતો તેમાં સર્વ પ્રશ્નોરાનો સમાવેશ થઈ જવો જોઈએ. અને આજ ધોરણને અનુસરી બીજી ન્યાતોમાં પણ ફેરફાર કરવો જોઇએ.

આ પ્રમાણે જયારે આપણે એકત્ર થઇશું ત્યારેજ આપણે

લોકોનો મિથ્યા ડર. કાંઇક સમાજ સ્થિતિ સુધારી શકીશું. પરંતું અંતઃકરણમાં જ્ઞાનપ્રાપ્ત મનુષ્ય જયારે આ પ્રમાણે પોતાની જ્ઞાતિમાં ફેરફાર કરવા જાય છે. ત્યારે તેને લોકોનો મિથ્યા ડર લાગે છે. અર્થાત્ જો હું આ પ્રમાણે ફેરફાર કરવાની હિલચાલ કરવા પ્રયત્ન કરીશ તો મારી ન્યાતના લોકો મારા ઉપર ખીજવાશે એમ વિચારી પોતાની હિલચાલને પ્રકટ કરી શકતા નથી. પણ આવા મનુષ્યોએ એવા લોકોનો મિથ્યા ડર રાખવાનો નથી અને પોતાનું કર્તવ્ય કરે જવાનું છે.

જ્ઞાતિઓના પેટા વિભાગ જયારે નાશ પામે ત્યારે કેટલું બધું દુઃખ ઓછું થાય તેનો વિચાર કરો હાલમાં જે કેટલીક જગ્યાએ વરની અછત હોય છે તો કેટલીક જગ્યાએ કન્યાની અછત હોયછે અથવા મોંઘવારી (?) હોય છે તે સર્વનો નાશ થાય. અનેક મનુષ્યના અતઃકરણ તેનાથી ઠરે તેની આશિષ તમને મળે. બધુઓ ! તેની કલ્પના કરો અને એવા પેટા વિભાગ દૂર કરવા યત્ન કરો. જો તમે આજથીજ એ બાબત માટે પ્રયાસ કરવા માંડશો તો કદાચ મહિને છ મહિને નહિ તો વર્ષે છવર્ષે પણ તેમાં તમે વિજય પામશો.

આપણી ખોટી ટેવ. આ સ્થળે મારે આપણા હિન્દુ સમાજની એક ખોટી ટેવનું દિગદર્શન કરાવવાનુ છે. જોકે મનુષ્યમાં અથવા સમાજમાં રહેલી કાળી બાજુ જોવાનો મારો સ્વભાવ નથી પણ તે સંબંધમાં આપ બધા જાણી શકો તે અર્થે સહજ ઇસારો કરવાનીજ જરૂર ધારૂં છું. અને તે એકે આપણી સમાજમાં એક **ઉતારી પાડવાની** ખોટી ટેવ રહેલી છે. કોઇ મનુષ્ય કાંઇ અમુક શુભ કામ કરતો હોય અથવા

અમુક સુધારો કરવા માગતો હોય તો તે તેને શરૂ કરે તે પહેલાંતો અન્ય તરફથી તેને વખોડી કાઢવાની રીત આપણામાં ઘણીજ આગળ વધી ગએલી જોવામાં આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ આપણા દેશના વર્ત્તમાનપત્રો કે જેમનું મુખ્ય કર્ત્તવ્ય એવા પહેલ કરનાર મનુષ્યને ઉત્તેજન આપવાનું છે તેને બદલે કેટલાક તરફથી તેને તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન ચાલતો જોવામાં આવે છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં જ્યારે આવા સુધારા કરનાર મનુષ્યને સર્વત્ર માન મળે છે અને તેને વધાવી લે છે એટલુજ નહિ પણ એવા પ્રસિદ્ધ પુરૂષોની આજીવિકાના સાધનોની પણ તેઓ ફીકર રાખે છે ત્યારે આપણા દેશમાં તેનાથી ઉલટોજ પ્રકાર જોવામાં આવે છે. અહિંતો સુધારા કરવાની ઇચ્છા વાળો મનુષ્ય પોતાના એ પ્રયત્નને લીધે બીજો પ્રયત્ન ન કરી શકે અને બે દિવસ ભુખે મરે તોપણ તેની સમાજને કાંઇ દરકાર હોતી નથી. તે વખત તો જુઓ પેલો સુધારા કરવાવાળો ભુખે મરે છે એમ આંગળી કરી તેનું હાસ્ય કરે છે. કહો ત્યારે આવા સમાજ-ની ઉન્નતિ શી રીતે થઇ શકે ?

કર્તવ્ય પરાયણ-થાઓ.

સદ્‌ગૃહસ્થો ! હવે તમે કર્તવ્યપરાયણ થાઓ. જ્ઞાતિના સુધારા અર્થે કટિ કસીને મહેનત કરો. તમારા કામને સમાજના કમઅકલવાળી મનુષ્યો આજે વ-ખોડશે. પણ કાળે કરીને તે તમારા વખાણ કરશે. હવે હું મારા વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ કરૂં છું તે પૂર્વે એટલું જણાવું છું કે સંસારના સુધારા અર્થે જ્ઞાતિ બંધ-નમાં ફેરફાર કરવો જોઇએ. હાલમાં જે કેળવણી અપાય છે તેની સાથે ધાર્મિક અને નૈતિક કેળવણીનો પણ ઉમેરો કરવો જોઇએ.

તથા પુત્રપુત્રીના માબાપે પણ બાળકોના અંતઃકરણમાં ઉત્તમ પ્રકારના સત્સંસ્કાર નાંખવા જોઈએ. આ સર્વ સંસાર સુધારાના ઉપયો છે. અને તેનું સેવન પણ લાભકારી થઇ પડે છે. પણ આ સર્વ લાભ જેનાથી થાય છે તેનું સાધન એકજ છે. અને તે મેં પૂર્વે જણાવ્યું તેમ જ્ઞાન છે. આ જ્ઞાનના સાધનવડે તમે તમારા સંસારનો સુધારો કરવા પ્રયત્ન કરો તેમાં તમને અવશ્ય વિજય મળશે અંતઃકરણને સાચા જ્ઞાનથી વિભુષીત કરો અને તેનાથી તમારી સંસાર ઘટમાળમાં આવતી સઘળી અડચણો દૂર થશે. જ્ઞાતિના વિધવિધ બંધનો તથા બીજા કેટલાક કુધારા પણ તમે જ્ઞાન સપન્ન હશો તો દૂર કરવા હમેંશા યત્ન સેવશો. અને તમે સાચા 'સંસાર સુધારક' કહેવાશો. સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા તમને તમારા આ શુભ કાર્યમાં સહાયક થાઓ એ પ્રકારની શુભેચ્છાસહ વાણી વેગ વિરમે છે.

વિનાયકરાવનું વ્યાખ્યાન સંપૂર્ણ થતાં શ્રોતાઓએ તેમને હર્ષનાદથી વધાવી લીધા અને તેમના વ્યાખ્યાનની ઘણીજ ઉત્તમ અસર થએલી હોવાથી વાહ વાહના શબ્દો બોલાવા લાગ્યા. ત્યારબાદ પ્રમુખ સાહેબે ઉભા થઇને જણાવ્યું કે સદ્ગૃહસ્થો રાજેશ્રીનાયકરાવના વ્યાખ્યાન સંબંધમાં મારે કાંઈ પણ કહેવાનું નથી. જેમ સો ટચના સુવર્ણને કાંઇ ઓપ અથવા ગીલીટ ચઢાવવાની જરૂર નથી. તે હાથમાં લેતાંજ પોતાની ઉત્તમતા બતાવી આપે છે

છેલ્લી સૂચના.

તેમ આ વ્યાખ્યાનની ઉત્તમતા પણ તમે સાંભળ્યું ત્યારથીજ તમે જાણી લીધીછે. આવા ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપણુ સર્વને વ્યાખ્યાનદ્વારા આપવાના

કામને માટે રા. વિનાયકરાવને આપણે અભિનંદન આપીએ છીએ. હવે વિશેષ ટાઇમ વ્યતિત થઈ ગયો છે તેથી અલ્પમાં જણાવુંછું કે રા. વિનાયકરાવનું આ વ્યાખ્યાન આપણા સર્વને શબ્દે શબ્દ અંતઃકરણમાં ઉતારવાની જરૂર છે. ઉતારવાની જરૂર છે એટલુંજ નહિ પણ તેને અનુસાર વર્ત્તન રાખવાની પણ જરૂર છે. જ્યારે આપણે તેને વર્ત્તનમાં મૂકીશું ત્યારેજ આ સંસાર સુધારારૂપ કર્ત-વ્યને બરોબર રીતે કરી શકીશું. અને રા. વિનાયકરાવે લીધેલા અગાધ પરિશ્રમનું સાર્થક્ય પણ ત્યારેજ થશે. આ સ્થળે પ્રસગ-પ્રાપ્ત થવાથી તમારૂં ધ્યાન હું એકબાજુ તરફ ખેંચું છુ. અને તે આ પ્રમાણે છે.

· આપણી સમાજનુ અવલોકન કરતાં ઘણેભાગે એમ જણાય છે કે તેઓ જ્યારે આવી સભાઓમાં જાયછે ત્યારે તેમને સુધારા કરવાનું મન થઈ આવેછે અને થોડો સમય સુધી તેને માટે પ્રયત્ન પણ કરેછે પરતુ પાછળથી થોડો સમય જતા તે પ્રયત્નમાં તેઓ ઢીલાઢબ થઇ જાયછે. આ આપણો ખાસ દોષછે દાખલા તરીકે આજથી સ'ત વર્ષ ઉપર 'સ્વદેશી' વસ્તુઓ વાપરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવા માંડયો હતો. અને જ્યાં જુઓ ત્યાં સ્વદેશી અને સ્વ-દેશીનીજ વાતો ચાલતી હતી. પ્રત્યેક વર્તમાનપત્રોમાં પણ તે સંબ-ધના લેખો આવતા હતા પણ હાલમાં હવે એ ચર્ચા ધબ પડી ગઇ છે. અને આ સંસાર સુધારાની ચર્ચા કમનશીબ સ્નેહલતાના ભો-ગને લીધે ચાલવા પામીછે અને જ્યાં ત્યાં એનીજ વાત ચાલેછે. પણ થોડો સમય જશે એટલે તે પણ ધબ પડી જશે માટે આવી ટેવ આપણે સુધારવી જોઇએ. પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં એક બાબતની ચળવળ

ઉભી થવા પામી હોય તો તેને પાર ઉતારવામાં આવેછે અર્થાત્ અન્ય તરફથી એની પૂર્ણતા થાય ત્યાં સુધીની મદદ મળેછે. આપણા દેશના મનુષ્યોએ પણ આ બાબત તેમનું અનુકરણ કરવું જોઇએ. તમે તેનું સત્વર અનુકરણ કરો અને આ સંસાર સુધારવાને માટે જે જ્ઞાનની જરૂરછે તેને પ્રાપ્ત કરવા કટિ કસીને તૈયાર થાઓ એવી સૂચનાપૂર્વક હુ આ સભાને બરખાસ્ત કરૂંછું.

પ્રમુખની આજ્ઞા મળતાં સર્વ સભાસદો તેમનો આભાર માની આનંદસહ પોતપોતાને સ્થાને નિવર્ત્યા.

प्रकरण १४ मांना सिद्धांतो.

संसार सुधाराना अनेक उपायोछे तेमां मुख्यत्वे करीने सर्वोत्तम उपाय ते ज्ञान छे. आथी ज्ञानवान् थाओ. जेम सघळी नदीओनो समावेश समुद्रमां थायछे तेम सघळा सुधाराना मार्गोनुं मुख्य द्वार ज्ञान छे. धार्मिक विषयमां, नैतिक विषयमां, अने व्यावहारिक विषयमां पारंगत थवा प्रथम ते विषयनुं ज्ञान मेळवो. आथी तमारी सघळी मनकामना पूर्ण थशे. अने तमारो संसार 'स्वर्गीय संसार'नी दिव्य उपमाने लायक थशे.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સુખના દિવસો.

સુરબાળાએ લખેલો લંબાણ પત્ર મોહિનીને પહોંચ્યો હતો. આ પત્રના વાંચનથી મોહિનીને કાંઈ નવીનજ બળ પ્રાપ્ત થયું. હતું જેમ મરણ પથારીએ પડેલા કોઈ અસાધ્ય રોગીને અમૃત આપવામાં આવતાં તત્કાળ તેનો વ્યાધિ ટળી જઇ જેટલો હર્ષ થાય તેમ તેટલોજ હર્ષ મોહિનીને આ પત્રથી થયો હતો. તેના અંતઃકરણમાં તેની સાસુ નણંદના વર્તનથી જે કાંઇક ગ્લાનિ થઇ હતી તે પણ આ પત્રના વાંચનથી દૂર થઈ હતી, અને તે ઘરમાં પોતાનું વર્તન અધિક અધિક ઉત્સાહથી નમ્ર અને વિનયશીલ થઇ કરી શકતી હતી.

મનુષ્ય કોઈ પણ કામ તેમાં ગમે તેટલી પ્રતિકૂલતા આવે તે છતાં કર્યા કરે તો તે અવશ્ય વિજયને મેળવી શકેછે. સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા પણ પોતાની અભયપ્રદાત્રી છાય તેને આપેછે. પરંતુ આમ થવા પૂર્વે તેની ખરેખરી કસોટી જોવાયછે અને આ કસોટીમાંથી જેઓ પસાર થાયછે. તથા જેઓ પોતાના ધૈર્યને ખોતા નથી તેને પરમાત્મા લાંબા હાથ કરી ભેટી લેછે અને તેનાં સઘળાં દુઃખો દૂર કરેછે. આ નિયમ પ્રમાણે મોહિનીની કસોટીની મુદત હવે પૂર્ણ થઇ હતી. અને જેમ ગ્રીષ્મઋતુના પ્રખર તાપથી બળેલી પૃથ્વીને ગ્રીષ્મના અંતઃકાળે મેઘ આવીને નવપલ્લવિત કરેછે તેમ મોહિનીને

પણુ સુખના દિવસો આવ્યા હતા. અને તે આવવામાં નિમિત્ત કારણો આ પ્રમાણે હતાં.

સૂર્યપુરમાં એક વખત ઘણોજ પ્લેગ કે જેને આપણે બ્યુબોનીક ફીવર અથવા ગાંઠીઓતાવ કહીએ છીએ તે પુષ્કળ જોશમાં ચાલતો હતો. દરરોજના સો સો અને બસો બસો કેસ થતા હતા. મોહિનીની સાસુ અભિમાનબા પણુ આ રોગના ભોગ થઇ પડયાં. આ વખત એ રોગ ચેપીછે અને તેની સારવાર કરવા જતાં તે સારવાર કરનાર મનુષ્યને પણુ તે થાયછે એવી માન્યતા હોવાથી અભિમાનબાના પતિ પુત્ર તથા પુત્રી પોતપોતાનો પ્રાણુ વ્હાલો કરી તેમનાથી દૂર રહ્યા. અને એકલી સદ્‌ગુણી વહુ મોહિનીએ રાત્રિદિવસના ઉજાગરા વેઠીને પણ અભિમાનબાની ચાકરી કરી આ મંદવાડની વખત વહુએ કરેલી ચાકરીની અસર તેના ઉપર અલૌકિક થઇ. પોતે જે વહુને દુઃખ દીધું હતું તેજ વહુએ તેના અંત.કાળની વખત જ્યારે કોઈ એની પાસે ન આવ્યું ત્યારે એની પાસે રહી તેમની અથાગ ચાકરી કરી આથી એની જાદુઇ અસર એના ઉપર લાગ્યા વગર રહી નહિ અભિમાનબા આથી પોતાના કૃત્યનો ઘણોજ પસ્તાવો કરવાં લાગ્યાં. અને માંદગીમાંથી સારાં થયાં પછી વહુને પોતાના પ્રાણુથી વ્હાલી ગણવા લાગ્યાં. અહોભાગ્ય મોહિનીનાં કે જે સાસુ તેના સામું વાઘની પેઠે ઘુરકી રહેતાં તેજ સાસુ તેમનાં થઇ રહ્યાં. અભિમાનબા હવે અભિમાનબા રહ્યાં નથી પણુ સદ્‌ગુણુબા થયાંછે.

× × × ×

ઈર્ષ્યામતિ તરફનું મોહિનીને જે દુઃખ હતું તે આપો આપ

ટળી ગયું. કેમકે ઈર્ષ્યામતિનું યોગ્ય વય થતાં લગ્ન થયું. અને તેઓ શ્વસુરગૃહ નિવાસીની થયાં. સાંભળવા પ્રમાણે ત્યાં શ્વસુરગૃહમાં તેઓ પોતાની ઈર્ષ્યાને લીધે સર્વને અપ્રીતિનું કારણ થઇ પડયાંછે. અને તેમના સદ્ગુણી પતિએ કંટાળી જઇ બીજીવાર લગ્ન કર્યુંછે. ઈર્ષ્યામતિ હવે પોતાની ભુલ માટે પસ્તાયછે. પણ હવે આ પસ્તાવો શુ કામનો! રાંડયા પછીનું ડહાપણ જેમ કામ આવતું નથી તેમ હવે તેના આ પશ્ચાતાપનુ કાંઇ ફળ મળે એમ લાગતું નથી પરમાત્મા કૃપા કરે અને તેના પતિના અંતઃકરણમાં દયા સ્ફુરાવી તેની સ્થિતિ સુધારે ત્યારે ખરૂ. હાલતો તે દુઃખજ ભોગવેછે.

× × × ×

મોહિનીના પતિ અશિવપ્રસાદે જુગારમાં એક દિવસ પુષ્કળ ધન ખોયું એટલુજ નહિ પણ તેને માથે દેવું પણ થઈ ગયુ હતું. આ દેવું ન અપાયાથી તેના માગનારા દાવો કરવાનું કહેતા હતા. અને આથી તે ઘણોજ કંટાળી ગયો હતો. પોતાના પિતા ગરીબદાસને જો તે આ વાત કહે તો તે એક પાઈ આપે તો નહિ પણ ઉલટું ઘરમાં રહેવાના ફાંફાં પડે તેમ હતું. આથી હવે શું કરવું તે તેને સુઝતું નહોતુ. છેવટે વિચાર કરતાં કરતાં તેને એક વિચાર સુઝયો કે મોહિની પાસેથી તેના પિતાએ આપેલો હાર માગવો એમ વિચારી તેણે તેજ રાત્રે મોહિનીને ‘પ્યારી’ એ શબ્દથી સંબોધી બોલાવી મોહિનીને કોઇ દિવસ નહિ અને આજે પોતાના પતિનું આવું પ્રેમભર્યું વર્તન જોઇ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અને તે સાથે હર્ષ થયો. તરતજ તેણે પતિ પાસે જઈ કહ્યું કે પ્રાણેશ! શું આજ્ઞાછે આપની આજ્ઞા ઉઠાવા આ દાસી હમેંશા તૈયારછે.

અશિવપ્રસાદ મોહિનીના આ વાકય સાંભળી થોડીવાર સ્તબ્ધ રહી પછી એકદમ રડી પડયો. તેને રડવાનું કારણ એ હતું કે મોહિનીને તેણે કોઇ દિવસ પણ મીઠા શબ્દોથી બોલાવી નહોતી અને સુખ આપ્યું નહોતું, તેમ છતા અત્યારે પોતાને દુઃખની વખત આવતાં તે તેને બોલાવતાં તેણે શાંતિ રાખી પ્રસન્નતાથી જે જવાબ આપ્યો તેથી તેને બહુ લાગી આવ્યું. અને પોતાના મનને ધિક્કારવા લાગ્યો કે હુંજ મૂર્ખ છું. આવી સદ્‌ગુણી સ્ત્રીને મેં કાંઈજ સુખ આપ્યું નથી. તે છતાં તે કેવી મારી આજ્ઞા ઉઠાવવા તત્પરછે. આ વિચારથી તે રડવા લાગ્યો. જેમ ચિંતામણિ નામની ગણિકાના ઉપદેશથી સુરદાસને તરતજ અસર થઈ હતી અને તેની સ્થિતિ સુધરી ગઇ હતી. તેમ મોહિનીના આ શબ્દોથી અશિવપ્રસાદને પણ અસર થઇ હતી પોતાના પતિને આ પ્રમાણે રડતા જોઇ મોહિનીએ તેમને પૂછયુ.

વ્હાલા શાને માટે આપ આમ રડોછો ? આમ રડવાનું શું પ્રયોજન ! શું આપને કાંઇ દુઃખછે ? હોય તો મને કહો તેમાં ભાગ લેવા અને મને તમારી યથાર્થ સહભાગી કરવા અવસર આપો.

અશિવપ્રસાદે કહ્યું મને ખરેખર પસ્તાવો થાયછે તું આવું રત્નછે. તે મેં આજેજ જાણ્યું ! અરે મે તને કોઇ દિવસ સુખ આપ્યું નથી તેમ છતાં તારો ભાવ તારો સ્નેહ મારા પર જેવોને તેવોજછે. એ વિચારી મારી ભુલથી મને ઘડી ઘડી રડવું આવી જાયછે.

મોહિનીએ કહ્યું હૃદયેશ્વર ! સદ્‌ગુણી સ્ત્રીની ફરજ જ છે કે તેના સ્વામીની આજ્ઞાધીકારીણી થવું. તેથી મેં મારી આ બાબતમાં ફરજજ બજાવીછે. હજી તમારી સેવા કરવાનો ખરેખરો શુભ પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો નથી. તમે મને સુખ આપ્યું નથી એમ વિચારી

મનમાં ઓછું આણુશો નહિ, તમે મારે શિરછત્ર છો એટલે મારે સુખજ છે.

પત્નિીને આ પ્રમાણે અનુકૂળ થએલી જોઈ ધીમે રહી અશિવપ્રસાદે પોતાની વાત ઉપાડી અને કહ્યુંકે રમણી ! હાલ હું ઘણોજ દુ:ખમાં છું. જુગારમાં હાર ખાવાથી રૂ. પાંચસોનું દેવું થયુંછે. હવે માગનારા તગાદો કરેછે. અને તેને જો હું નહિ આપીશ તો તેઓ દાવો કરશે અને મને કેદ બેસાડશે વળી પિતાજીને આ વાતની ખબર પડશે તો મને ઘરમાં પણ નહિ રહેવા દે. માટે એમાંથી બચવા માટે તારી પાસે આવ્યોછું. જો તું તારો હાર મને આપે તો તે વેચી તેનું દેવું પતાવુ.

મોહિની બોલી વ્હાલા ! હાર તો શું પણ કહો તો મારા બધા દાગીના આપવા હું તૈયારછું. તમે દુ ખી હો અને હુ દાગીના પહેરૂ એ બને ખરૂં કે પરતુ મારે આપને હાર આપતા પૂર્વે એક વચન લેવાનુછે. મને તે આપશો ખરા કે !

શા માટે નહિ આપુ. મારા દુ.ખની વખત મદદ કરનાર પ્રિયા લે તને આ મારા બાપદાદાનું વચન છે. બોલ તારી શું ઇચ્છા છે ! અશિવપ્રસાદ બોલ્યો.

ઇચ્છા બીજી કાંઇ નથી મોહિનીએ કહ્યું પરંતુ તમે હવે કોઇ દિવસ જુગાર રમશો નહિ એ એવી ખરાબ ચીજછે કે જેણે કંઇ કંઇ લક્ષાધિપતી અને કરોડાધિપતિને પણ દોરી લોટો ભેરવાવી ભીખ માગતા કર્યાછે. જુગારથી મેળવેલું ધન પણ અધિક ટકતું નથી. કેમકે બીજાનું ધન જાયછે. ત્યારે એકને મળેછે. અને આ પ્રમાણે જેનું ધન જતું રહ્યું હોયછે તેની 'હાય' લાગેછે. અને તેથી તે ટકતું

નથી. વળી જુગારની ટેવ એવી છે કે એક વખત લાગુ પડયા પછી તે છૂટવી મહા મુશ્કેલ થઇ પડેછે. માટે આપ એવી ચીજથી દૂર રહેવાનું વચન આપો.

અશિવપ્રસાદ બોલ્યો. તારો ઉપદેશ આ ક્ષણે મને અમૃતથી પણ અધિક મીઠો લાગેછે તેથી હવે હું કોઇ પણ દિવસ એને ઓળે પણ નહિ ઉભો રહું. પતિનુ આ વાકય સાંભળી મોહિનીએ તરતજ ઉઠી હાર આપ્યો. અને કહ્યુંકે વ્હાલા ! જો એમ કરશો તો સુખી થશો.

અશિવપ્રસાદે હાર વેચી રૂા લાવી દેવુ પતાવ્યુંછે. હવે તે મોહિનીને દરેક વાતે સુખ આપેછે. મોહિની પણ પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા ઉઠાવા હમેશા તત્પર રહેછે તેના સસરા ગરીબદાસ તો જે દિવસે પેલો કજીઓ થયો હતો ત્યારના એના થઇ ગયાછે અર્થાત્ હવે તેઓ પોતાના પુત્રવધુની દાઝ જાણેછે સુરબાળાને પણ મોહિનીના આ સુખી સંસારની ખબર પડીછે. અને તેથી તેને પણ આનંદ થયોછે.

મોહિનીના સુખમાં વૃદ્ધિ કરનાર તેને એક પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે. અશિવપ્રસાદ કે જે હવે અશિવ કહેવડાવવાને લાયક નથી તે તથા મોહિની પુત્ર રત્નને જોઇ પોતપોતાનાં પ્રાપ્ત કર્તવ્યો સાધતાં સુખમાં દિવસો નિર્ગમન કરેછે. અસ્તુ.

(સદ્વિવેકી વાંચકો આપણી આ વાર્તા પાંચ પ્રકરણ ચાલી હવે આ સ્થળે પૂર્ણ થાયછે. હજી પણ જો તેને વધારે લંબાણથી ચલાવવી હોય તો એવા કેટલાએ પ્રસગો બાકી છે કે જેનું સ્વતંત્ર વર્ણન કરવા જતાં હજી બીજા ઘણાં પ્રકરણો ભરાય તેમછે. પરંતુ તે સર્વનું વર્ણન આ પુસ્તકના પૂર્વના પ્રકરણમાં તથા હવે પછીના

પ્રકરણમાં સ્વતંત્ર નિબંધ રૂપે આવી ગયેલું અને આવનાર હોવાથી આટલા વિવેચનથીજ સંતોષ માનવામાં આવેછે. આ વાર્તામાં રસજ્ઞતા લાવવાના પ્રયત્ન ઉપર લક્ષ આપવા કરતાં બહુધા બોધ આપવારૂપ કર્તવ્ય ઉપર વિશેષ કરીને લક્ષ અપાયુંછે તેથી કેટલાકને તે તે બરોબર ન લાગે તે સ્વાભાવિકછે. પરંતુ જેમ કડવું ઔષધ પીવાથી વ્યાધિની નિવૃત્તિ થાયછે તેમ આ બોધક લઘુ વાર્તાના પ્રકરણો ધ્યાનપૂર્વક વાંચી તદનુસાર પ્રયત્ન કરવાથી સુખી સંસાર સત્વર થઇ શકે તેમછે. અને આટલા માટે પોતાના સંસારને સુખી જોવા ઇચ્છનાર દંપતીએ તેને બરોબર રીતે મનન કરી વાંચવાની તથા વર્તવાની જરૂરછેજ. તમે જો કાંઇક અંશે પણ તેમ કરવા શક્તિમાન થશો તો લેખકે લીધેલા શ્રમનું સાર્થક્ય થશે,)

प्रकरण १५ मांना सिद्धांत.

सुख अने दुःख ए परमात्मानी विभुती रुपछे. अने तेमां समानता राखी जे मनुष्य सुख काळे बहु हर्षित थतो नथी अने शोककाळे भयाभित थतो नथी ते खरेखर विश्ववंदनीय छे. आथी आपणे प्रत्येक प्रसंगे अंतःकरणनी समान स्थिति राखवी जोइए. अने आवी पडेली स्थितिने भोगवी पछी तेमांथी ऊंचे चढवानो प्रयत्न करवो जोइए. केमके वास्तव उन्नति अने सुख तेमांज रहेलां छे. केटलाक मनुष्योनो एवो स्वभाव होय छे के

तेओ पोताने जरा कांइ दुःखनो प्रसंग आवे तो तेथी ढीलाढब बनी गभराइ जाय छे. आवा मनुष्योए मोहिनीना जीवननुं अवलोकन करवुं जोइए. तेमने तेमांथी घणो घणो बोध मळी आवे तेम छे.

२ सासरामां गमे तेटलुं दुःख होय तोपण सहनशीळता अने पतिसेवा भूलवी नहि. ए बेना सेवनथी दुःख ते सुखना रुपमां फेरवाइ जशे. आजने आज कदाच ते नहि फेरवाय तो थोडो वखत रहीने पण ते फेरवाशेज.

३ पोताने माथे गमे तेटला दुःखना दिवसो आव्या होय तोपण.

પ્રસન્નતાને કદી ન ત્યજીએ, પ્રસન્ન સઉ સ્થિતિમા રહીએ,
કાંઇ અચલ નથી દુ.ખ સ્થિતિ, ક્ષણુમા ટળનારી લહીએ "

ए नियमने अंतःकरणमां सुवर्णाक्षरे कोतरी राखवो जोइए.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

યુવાવસ્થાનાં કર્ત્તવ્ય.

આઠમા પ્રકરણમાં યુવાવસ્થાનાં કર્તવ્ય સંબધી થોડુક વિવેચન થયુ છે. પણ યુવાવસ્થાનુ કર્તવ્ય એટલુ વિશાળ છે કે તેનુ જેટલુ વિવેચન કરીએ તેટલુ ઓછું છે. અને તેનેજ લીધે આ પ્રકરણમા પુન. તે સંબધી કાંઇક નવીન વિચારો તથા ઉપયોગી સૂચનાઓ આપવી ધારી છે.

આરંભના શબ્દો.

પ્રિય યુવકો ! હાલ તમારી યુવાન વયછે. તમારૂ ચઢતુ લોહી છે. આ સમયમાં તમે જે કાંઇ કામ કરોછો તેની અસર તમને તમારા ચઢતા લોહીને લીધે જણાતી નથી. આમ હોવાથી અનેક યુવકો ભુલથી કોઇ કોઈ બાબતમાં ફસાય છે તમારે તેનાથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. અને પ્રત્યેક કામ કરતાં પૂર્વે વિચાર કરી જોવાની જરૂર છે. આ વિચાર કરી જોવાની ટેવ જયારે તમે પાડશો ત્યારે અનેક અહિતના પ્રસંગમાં જતાં તમારો બચાવ થશે.

યુવકોનો મુખ્ય દુર્ગુણ.

વર્તમાન સમય તરફ જોતાં યુવકોમાં સેકડે પંચાણું ટકા વિષયેચ્છારૂપ મોટો દુર્ગુણ લાગેલો છે. વિષયેચ્છા ન રાખવી એવું અમારે કહેવાનો સવાલ નથી પરંતુ આ તો હદ ઉપરાંતની વિષયેચ્છાને વશ થવારૂપ દુર્ગુણ યુવકોને લાગ્યો છે. આ દુર્ગુ-

ણુના પરિણામમાં અનેક યુવકો પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યોને મૂકી ભર યૌવનાવસ્થામાં મરણને વશ થાય છે. કોટિ કોટિ પુણ્યના યોગથી મળતું આ માનવતનું તેઓ ગુમાવી બેસે છે. આ શિવાય નાના પ્રકારના વ્યાધિઓને વશ પણ તેઓ થઇ ગએલા જણાય છે.

આ હદ ઉપરાંતની વિષયેચ્છાને ટાળવાને માટે આપણે શું શું કરવાની જરૂર છે. તેનું અલ્પ વિવેચન આ સ્થળે આપવું જરૂરનું ધારી આપીએ છીએ.

મનનો સંયમ મનને આપણા કાબુમાં રાખવું. મનને અધિન આપણે ન થવું. ઉત્તમ પ્રકારના પુસ્તકોના

સુધરવાના ઉપાયો. વાંચનથી ગુરૂ સંગથી, અને સત્પુરૂષોના સહ-વાસમાં રહેવાથી મન ઉપર કાબુ રાખવાની ટેવ ધીમે ધીમે હસ્તગત થતી જાય છે. અને તે સાધનોને જિજ્ઞાસુ-ઓએ સાધવાની જરૂર છે

એકાંતવાસનો પરિત્યાગ વિષયેચ્છા વધારે થવાનું કારણ ઘણે ભાગે સ્ત્રી પુરૂષોનો એકાંતવાસ હોય છે. આથી એવા મનુષ્યોએ બનતા સુધી એકાંતવાસ વધારે સેવવો નહિ. આ સામાન્ય ઉપાયથી પણ ઘણો સુધારો થઈ શકશે.

શૃંગાર પ્રચુર બિભત્સ નવલકથાનો પરિત્યાગ. શૃંગાર રસથી ભરેલી અશ્લીલ શબ્દોવાળી નવલકથા યુવકોએ કદી પણ વાંચવી નહિ. કેમકે એનાથી મન ઊંધી દિશામાં દોરાય છે. તેથી તેમણે તો તો ઉત્તમ પુસ્તકોજ વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવો.

આ ત્રણ ઉપાયો વિષયેચ્છાને અટકાવવાને જરૂર પુરતા છે. બીજા પણ કેટલાક ઉપાયો આને માટે છે. પરંતુ મુખ્ય મુખ્ય

બાબતો આમાં આવી ગયેલી હોવાથી તેનું વિવેચન નિરર્થક છે. જેમ નદીનું સઘળું જળ એકઠું થઈ સમુદ્રમાં જાય છે તેમ **મનના સંયમમાં** બીજા સઘળા ઉપાયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આથી જે કાંઇ કરવાનું છે તે મનના સંયમ અર્થે કરવાની જરૂર છે. મનનો સંયમ શાથી રહી શકે છે તે પણ આપણે ઉપર જણાવ્યું છે. આ શિવાય મનના સંયમમાં પ્રાણાયામ શુદ્ધ સાત્વિક આહારનું સેવન વીગેરે ની જરૂર છે. અને તેથી તે ઉપાયો પણ સાધવાની જરૂર છે. પ્રાણાયામનો ઉપાય મનને સ્થિર કરવા માટે અમોઘ છે. અને તે કદી પણ નિષ્ફળ જતો નથી. આથી મન જ્યારે પણ ઉચ્છ્ખલ્લતાને ધારણ કરે ત્યારે આ પ્રાણાયામના પ્રયોગથી તેને શાંત કરવું જરૂરનું છે.*

ઉદ્યોગ સંબંધી.

યુવાવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરેલું ઘડપણમાં કામ આવે છે તેથી યુવાવસ્થામાં કાંઇ પણ ઉદ્યોગ કરી દ્રવ્ય સંપાદન કરવાની જરૂર છે. જે આ પ્રમાણે નથી કરતા તેઓ આખરે દુઃખી થાય છે. અને તેથી ઉદ્યોગ યુવકોએ કરવોજ જોઇએ. પણ તે સાથે એટલી સાવધાનતા રાખવાની જરૂર છે કે ઉદ્યોગ આપણા ગજા પ્રમાણેનો હોવો જોઇએ. ગજા ઉપરાંતનો કરવાથી જીવનબળનો નાશ થાય છે.

વર્ત્તમાન સમય તરફ જોતાં મનુષ્યોનો એકજ ઉદ્દેશ હોય છે અને તે ગમે ત્યાંથી ધન પ્રાપ્ત કરવાનો હોય તેવુંજ જણાય છે. ધનની

---

* પ્રાણાયામ સંબંધી સઘળી માહિતી આપનાર પ્રાણાયામ નામનું પુસ્તક અમારા તરફથી પ્રકટ થયું છે. જીજ્ઞાસુએ અધિક જાણવામાટે તે ગ્રંથ અવલોકવોમૂલ્ય; આના આઠ પોષ્ટેજ ૦-૧-૦ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

પ્રાપ્તિ અર્થે તેઓ કંઇ કંઇ ઉદ્યોગો કરે છે. કોઈ નોકરી કરે છે, કોઈ વ્યાપાર કરે છે. અને આ પ્રમાણે પ્રત્યેકને ભિન્ન ભિન્ન ઉદ્યમ હોય છેજ. આ ઉદ્યમો કરતી વખત શરીરના તથા મનના બળનો પુષ્કળ ક્ષય થઇ જાય છે. અને તેના પરિણામમાં આખરે તેઓ કામથી અટકી જાય છે. અર્થાત્ મોટા વ્યાધિના ભોગ થઈ પડેલા હોવાથી તેમનાથી કામ થઇ શકતું નથી. માટે યુવકોએ આ બાબત ખાસ સંભાળ રાખવાની છે. તેમણે પોતાના અંતઃકરણમાં સમજવું જરૂરનું છે કે ધન પ્રાપ્તિનો વાસ્તવ ઉદ્દેશ તે પણ સુખને માટે છે. હવે એની પ્રાપ્તિ માટે અથાગ પરિશ્રમ કરી શારીરિક પ્રાપ્ત સુખનો નાશ કરવો એ શું ઇષ્ટતમ છે ? હાથમાં આવેલા સ્પર્શમણીને ત્યજી અવર પદાર્થની ઇચ્છા કરવી એ જેમ મૂર્ખતા ગણાય છે, તેમ પ્રાપ્ત સુખને ગુમાવી બીજાની આશા રાખવી તે પણ મૂર્ખતાજ છે. પ્રિય બધુંઓ ! જરા પાછા વળો અને જુઓ તમારા જીવનની પ્રણાલિકા તમે કેવી રીતે ચલાવો છો. ? વ્યવહારમાં આપણે એક ગરીબમાં ગરીબ મનુષ્યને પૂછીએ કે હું તને પાંચસો રૂપિયા આપું તો તેના બદલામાં તુ મારો અમુક વ્યાધિ લે છે ? ગરીબ મનુષ્ય જો વિચાર કરવાના સ્વભાવવાળો :હશે તો તરતજ કહેશે કે ના ભાઈ, મારે વ્યાધિ લેવો નથી, અને રૂપિયા પણ જોઇતા નથી. આમ કહેવાનું કારણ એટલુંજ છે કે જીવન કિંમતી છે. તે જતું રહેતાં પાછું મળે તેમ નથી. રૂપિયાની કિમત જીવનના એક સોમાં હિસ્સા જેટલી પણ નથી. યુવકોએ આ બાબતને સમજવી જોઇએ. અને ઉદ્યમ વખતે પોતાના જીવન બળની પણ સંભાળ રાખવી જોઇએ.

યુવકોએ ખાસ કરી પોતાના ઉડાઉપણાને કાઢી નાખી કરક-

ઉડાઉપણું સરથી રહેવું જોઇએ. કરકસર શબ્દનો અર્થ એવો નથી કે ખાવાપીવામાં પણ કસર રાખવી. પરંતુ તેનો અર્થ એવો છે કે કોઈ વસ્તુમાં નકામા પૈસા ફેંકી દેવારૂપ પ્રવૃત્તિ ન કરવી. યુવાવસ્થામાં યુવકો ઓછું ધન પ્રાપ્ત કરે તોપણ જો તેઓ ઉડાઉ નથી હોતા તો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં સુધીમાં ઘણો સારો સંચય કરી શકે છે. તેનાથી ઉલટું ઉડાઉ મનુષ્ય ગમે તેટલું કમાતો હોય તોપણ એક પાઇ બચાવી શકતો નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી આવકના હમેંશા ભાગ પાડવા જોઇએ.

આવકના ભાગ. આપણને જે આવક હોય તેની શી શી વ્યવસ્થા કરવી. અને તેના ભાગ કેવી રીતે પાડવા તે સંબંધમાં સર્વ સામાન્યરીતે કાંઇક લખવું અયોગ્ય નહિજ ગણાય.

આવકનો પહેલો ભાગ. આપણી જાતના ઉપયોગ માટે, તથા સ્ત્રીપુત્રના ઉપયોગ માટે કાઢવો. આમાં ઘરમાં જોઇતી અનાજ આદીની વસ્તુઓ લેવી. લુગડાં લેવાં વીગેરેનો પણ સમાવેશ થઇ જાયછે.

આવકનો બીજો ભાગ ઉપયોગી પુસ્તકો લેવા, કોઇ સગાં સંબંધીને જરૂર પડે તો મદદ કરવી, વીગેરે કામમાં વાપરવો.

આવકનો ત્રીજો ભાગ બેલેન્સ ખાતે અર્થાત્ ભીડની વખતે સાજા માંદા પડીએ તે વખત વાપરવા અનામત રાખવો.

આ પ્રમાણે ત્રણ રીતે આવકના ભાગ પાડી દેવા જોઇએ. એટલુંજ નહિ પણ જેમણે અનુકૂલતા હોય તેમણે તો વર્ષ દિવસની પોતાની આવકનો અંદાજ કાઢી પછી તેના વિભાગનુ પણ બીલ

તૈયાર કરી રાખવું જોઇએ. આ પ્રમાણે પોતાની આવકના ભાગ પાડનાર યુવક આખરે સુખી થયા શિવાય રહેતો નથી.

યુવકોએ સંભાળવા જેવી બાબત.

યુવાવસ્થામાં ખાસ સંભાળવાનું હોય તો **સંગતિ** છે આ સંગતિ દોષને લીધે યુવકો ઘણેભાગે અધોગતિને પામ્યા જાય છે. તેથી તેમણે આ બાબત ઉપર ધ્યાન આપી સારી સંગતિજ કરવી જોઇએ. સારી સંગતિને લીધે બુદ્ધિ નિર્મળ થાય છે. અને બુદ્ધિ નિર્મળ થવાથી સુખની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી સારી સંગતિ કરો અને સારા પુસ્તકોનું વાંચન રાખો. કેમકે સારા પુસ્તકોનુ વાંચન તે પણ એક સુસંગતિજ છે.

યુવકોએ સંભાળવા જેવી બીજી બાબત એ છે કે તેમણે હમેંશા માયાળુ થવું. વૃદ્ધોપ્રતિ તેમનું વર્તન એવુ તોછડાઇ ભરેલું જોવામાં આવે છે કે ન પૂછો વાત. પરંતુ આગળ જતાં આપણે પણ વૃદ્ધ થઇશુંજ એ વિચારથી તેમની સાથે નમનતાઇથી વર્તવાની જરૂર છે. કેટલાક યુવકો કહેછે કે **અમે નવા વિચારના** તેઓ અમારી સાથે ગમે તેમ બોલવા આવે તે અમે શી રીતે સહન કરીએ તેમણે પણ કદાચ તેમના જુના વિચાર હોય તો તેના ઉપર અલક્ષ કરી વૃદ્ધ તરીકે પણ તેઓ વંદનીય છે એમ ધારીને પણ તેમની સાથે નમનતાઇથી વર્ત્તવું જરૂરનું છે. આ શિવાય યુવકોએ એક પત્નીવ્રત, સંતોષ, વીગેરે ગુણો પોતાનામાં વધારવા જોઇએ. તથા અંતઃકરણને આધ્યાત્મિક બળથી સંપૂર્ણ ભરવું જોઇએ. કેમકે તેનાથીજ યુવાવસ્થાનું કર્તવ્ય યથાર્થ રીત્યે સમજી શકાશે.

प्रकरण १६ मांना सिद्धांतो.

१ अति विषयेच्छा अटकाववाने माटे बे उपाय छे. मननो संयम अने प्राणायाम.

२ उद्योग करती वखत शारीरिकबळनी खास संभाळ राखवी. अने कमाणीना विभाग पाडी ते विभाग प्रमाणे खर्च करवो.

३ संगति दोषथी बचवुं. अने हमेशा सारा मनुष्योनी संगति करवी.

४ वृद्धो प्रति तोछडाइवाळुं वर्त्तन न राखतां मायाळु थवुं.

५ एक पत्निव्रत, संतोष इत्यादि गुणो धारण करवा, अने आध्यात्मिकबळ वधारवुं.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

સાચો વશીકરણ મંત્ર.

(એક લઘુ વાર્તા.)

કેમ ! મારાથી દૂરને દૂર રહેતા હતા. મારૂં કહ્યું કાંઇ કરતા નહોતા, તે આજે મારા થઇ ગયા છો. જોયું કે મારૂં જાદુ." રાત્રે વાળુ કર્યા પછી પોતાના પતિને મુખવાસ આપતાં હસતાં હસતાં વિમળા બોલી.

રામમોહને જણાવ્યું. મને કહે તો ખરી, કે તેં શું જાદુ કર્યો છે ! મને પણ ખરેખર અજાયબીજ લાગે છે !

વિમળાએ કહ્યું, એ કહેવાય એવું નથી. હુંજ અજાયબીથી ભરેલી છું. અરે ! તેનાથી પણ આગળ વધીને જણાવું તો કહું છું કે તમે પણ અજાયબીથી ભરેલા છો.

"તુ શુ બોલે છે તે મને સમજાતુ નથી." રામમોહને કંટાળી કહ્યું.

"એમ સમજવું સહેલું નથી તો," હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી. મારૂં જાદુ એવું છે કે કદાચ તમે જાણી લો તો પછી મારે તમારી ઉપર દાવો કરવો પડે. પણ મેં કાંઇ એ પેન્ટટ કરાવ્યું નથી કે જેથી મારી ફરીયાદ ચાલી શકે. માટે મારે તો એ ગુપ્તજ રાખવાનો છે.

"ગુપ્ત રાખશે તો પેટમાં ખદબદ થશે." સ્ત્રીઓ સ્વાભાવિક ચારિત્ર્યનું ભાન કરાવતાં રામમોહન બોલ્યો !

વિમળાએ કહ્યું, નાથ! તેની ચિંતા રાખશો નહિ. તમે મને અત્યારે સ્ત્રી સ્વભાવનું જે આડકતરી રીતે કટાક્ષમાં વર્ણન કર્યું છે, પણ તેવી હું નથી. સ્ત્રીઓના પેટમાં કાંઈ વાત ટકતીજ નથી. એવી જે કહેતી પડી ગઇ છે, તેને હવે તો બહુ કાળ થયો છે. સ્ત્રીઓ કેવાં કેવાં કામ કરે છે, તેની એવી કહેવત જોડી કાઢનાર મનુષ્યને ખબરજ ન હોવી જોઇએ. જરા સ્ત્રી ચરિત્ર વાંચો એટલે તમને પણ તેની ખબર પડે!

આમ આડી ઉતરી કદાચ તું છટકવા માગશે પણ તેમ બનવાનું નથી. ચાલ કહી દે તે શું જાદુ કર્યું છે. કયા ફકીર કે ઓલીયા પાસે તું શીખી લાવી છે તે તો જણાવ રામમોહને ફરી પાછું પૂછયું.

વિમળા સ્મિત કરી બોલી ફકીર ઓલીયા પાસે તે એ જાદુ શિખાતું હશે! બળ્યું એટલોએ વિચાર નથી કરતા.

"ત્યારે શું કોઇ બાવા પાસે કે જોગી જતી પાસે શીખી." રામમોહન અધિરો થઇ બોલ્યો –

બાવો કે જોગી જતિ તે રડયા શું શીખવતા હતા, હું સર્વને શીખવું તેવી છું વિમળા બોલી.

"ત્યારે તુ તે પરમેશ્વરની દીકરી છે કે જેથી તને એ જાદુંવારસામાં મળ્યો." રામમોહને વ્યંગમાં પૂછયું.

વિમળા બોલી. હા. હું પરમેશ્વરની દીકરીજ છું સર્વ જગત પરમાત્મામાંથી ઉત્પન થયું છે. અને આખી સૃષ્ટિના પિતા તેજ છે છે. એટલે તમે મને પરમેશ્વરની દીકરી કહો તેમાં મને કાંઇ ખોટું નથી. લો હું જ કહું છું કે મને એ જાદુ વારસામાંજ મળ્યું છે. પરમેશ્વર મને એકલીને નહિ પણ સર્વને એનો વારસો આપે છેજ.

પણુ મનુષ્યો તેનાથી અજ્ઞાત રહે છે અને તેનો ઉપયોગ કરતા નથી અરે હું મનુષ્યની તે ક્યાં વાત કરૂં તમે પોતે પણુ તેને જાણુતા નથી. શિવ ! શિવ !

રામમોહન ક્રોધિત થઇ બોલ્યો કેમ હવે તારે સ્પષ્ટ બોલવું છે કે વાત વધારી દેવી છે. વધશે તો પછી તેનું પરિણુામ ઠીક નહિ આવે.

વાત વધશે તો ટુંકી કરતાં ક્યાં વાર છે ! માપ મારા હાથ માં છે તો તમારૂં પરિણુામ તમારી પાસે રહેશે ઉસ્તાદ વિમળા બોલી.

હવે નાહક આવી ખોટી વાતો છોડી મુદ્દાની વાત ઉપર આવો તો મ્હોટી મહેરબાની થાય રામમોહને કઇ પણુ ઇલાજ ન ચાલવાથી છેવટે નમ્રતાનો આશ્રય લઇ કહ્યું.

ખરેખર નમ્રતાનો આશ્રય જ્યાં લેવામાં આવે છે ત્યાં અદ્ભુત પરિણુામ પ્રકટે છે જ. કોઇ પણુ મનુષ્ય ઉપર તેની અસર થયા શિવાય રહેતી નથી. રસ્તે ચાલનાર કોઈ અપરિચીત મનુષ્યને પણુ જો તમે નમ્રતા પૂર્વક કાંઇક કહેશો તો તે તમારૂં કહેલું સાંભળશેજ. રેલ્વેટ્રેનમાં ખીચોખીચ મનુષ્ય બેઠા હોય તો પણુ તેમાંથી એકાદને આ નમ્રતા પૂર્વક તમે કહેશોકે ભાઇ જરા બેસવા દેશો તો એ પોતે સંકોચાઇને બેસીને પણુ તમને માર્ગ આપશે. આ પ્રમાણે હોવાથી એટલું તો નક્કી છે કે મનુષ્ય નમ્રતાના ગુણુને લીધે જે કાંઈ કરવા ધારે તે કરી શકે છે. રામમોહનની પત્ની વિમળા ઉપર પણુ આની અસર થઇ. રામબાણુ કોઇ પણુ દિવસ નિષ્ફળ થયલું સાંભળ્યું છે ! અમૃતપાન કર્યા પછી મૃત્યુનો ભય શું સંભવિત છે ! ના કદી પણુ નહિ. આથી વિમળા ઉપર પણુ

રામમોહનના આ વચનોની અસર ન થાય એ કેમ બને ! તરત જ તેના ઉપર અસર થઇ અને તે નીચે પ્રમાણે બોલી.

હૃદયેશ્વર ? ધીરા થાઓ. આટલી બધી ઉતાવળ શાને માટે કરો છો ? શાંતિ રાખવાથી સર્વ મળે છે એ વાક્ય શું તમે ભુલી ગયા ? વશીકરણ અથવા મારૂં જાદુ તમને કહેવાનોજ મારો વિચાર છે. એથીજ મેં આ વાતને ઉપાડી હતી. જો મારે કહેવાનો વિચાર ન હોત તો એ વાત હું ઉકેલત શું કરવા જેમ બાજીગર પોતાને રમત કરવી હોય છે ત્યારેજ પોતાની ઇંદ્રજાળ ઉકેલે છે. તેમ આ વિમળાને પણ એ વાત આપને જણાવવાની ઇચ્છા થઇ છે તેથીજ તે ઉપાડી છે.

મારો જાદુ એ અન્ય નથી. તમે પણ જાણીને આશ્ચર્ય પામશો કે આ તો સામાન્ય છે. હવે હું તમને જણાવું છું કે મારો જાદુ એ **પ્રેમ** છે. આપના પ્રતિ વિશુદ્ધ અંતઃકરણના પ્રેમથી આપની સહભાગિની તરીકે આપની હું સેવા કરૂં છું. અને મારી એ અનન્ય સેવાને લીધે આપ મારા થઈ ગયા છો.

રામમોહન બોલ્યો. આ તો હું જાણુતોજ હતો. અરે પહેલાથી તે કહી દેવું હતું ને વાત નહિ, અને વાતનો પાયો નહિ. આ તો ' માથા કરતાં પઘડી બહોતેરી ' ના જેવો ઘાટ થયો.

વિમળાએ કહ્યું હુંજ પ્રથમ કહેતી હતી ને કે એને તમે પણ જાણો છો. પરંતુ માત્ર તમે તેને જાણોછો અને મે તેને આચારમાં મૂકયો છે એટલેજ આપણા બે વચ્ચે તફાવત છે.

રામમોહને કહ્યું, પણ વ્હાલી આ સામાન્ય સરખા પ્રયોગથી આવું અદ્ભુત કાર્ય થઈ શકે એ શું સંભવે છે ?

વિમળા બોલી, ના કેમ સંભવે ? હાથ કંકણને આરસીની શી જરૂર ? દાખલો કાંઈ શોધવા જવો પડે તેમ નથી. મારોજ દાખલો લ્યો કેમ મારા પ્રયોગથી તમે હાલ મારા થયા છો કે નહિ ?

હા અવસ્ય રામમોહને પોતાની પ્રિયાને એકચુમ્બન લેતાં જણાવ્યું.

પ્રાણેશ ! વિમળા બોલી આ પ્રેમ એજ અમારે સ્ત્રીઓનું વશીકરણ છે. કેટલી સ્ત્રીઓ આ વશીકરણને માટે જોગી જતી પાસે જઇ પોતાના પતિ ઉપર કેટલાક તાન્ત્રિક પ્રયોગ કરાવે છે પણ તેનું પરિણામ કોઇ પણ જગ્યાએ સારૂં આવેલુ મારી જાણમાં નથી. ઉલટું 'ખાડો ખોદનાર પડે ' એ જન પ્રચલિતજ કહેવત પ્રમાણે એનાથી એ સ્ત્રીને તેમજ તેના પતિને ઉભયને નુકસાનજ થાય છે. માટે આવા ખોટા પ્રયોગો કરાવવાની ઇચ્છા કોઇપણ સ્ત્રીની નજ હોવી ઘટે. કેમ ખરૂ ને ?

રામમોહને કહ્યુ એક વખત નહિ પણ હજાર વખત ખરૂં. પણ તારા જેવુ અન્ય સ્ત્રીઓ સમજતી હશે ત્યારે ને !

વિમળા બોલી. ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ તો આ વાતને સમજે છે. આવા પ્રયોગો કરાવનાર નીચ સ્ત્રીઓ તો કોઇ કોઇજ હોય છે, પણ તેઓને લીધે આખા સમાજને માથે તેમનાઅપકૃત્યનો જવાબ આવી પડે છે. ખરેખર એવી સ્ત્રીઓ તો નર્કનીજ અધિકારીણી છે.

રામમોહને જણાવ્યું, 'વહાલી ! આ તારી સઘળી વાત યથાર્થ સત્ય છે. પણ મને એક શંકા ઉત્પન થાય છે કે પ્રેમ જેવા સામાન્ય પ્રયોગને લીધે આવું અદ્દ્ભુત પરિણામ પ્રકટતુ હશે !

હાસ્ય કરીને વિમળા બોલી, હજી પણ શંકા રહી ખરીને ! પ્રેમનું બળ એટલુ બધુ છે કે તેને કાંઈ પણ અશક્ય જેવી વસ્તુજ નથી.

પ્રેમની ઉત્પતિ પરમાત્મામાંથી છે. અર્થાત્ પ્રેમમય જ પરમાત્મા છે એમ કહીએ તો તે પણ ખોટું નથી. જેમ નાના સરખા વેદના અથવા ઉપનિષદના મંત્રમાં અદ્દભુત સામર્થ્ય રહેલુ, છે તેમ આ પ્રેમના સંબંધમાં પણ છે. **પ્રેમ એ પણ એક મત્ર** છે અને તેના જાપથી ધારેલું ફળ મળે છે. મારે આ સ્થળે જણાવવું જોઇએ કે કેટલાક આ સ્થળે વિષયપ્રેમને પ્રેમ કહેશે. પણ પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એ તદ્દન જુદુંજ છે વિષયપ્રેમ એ ક્ષણીક છે. ત્યારે આ અખડ છે. **પ્રેમનું શુદ્ધ સ્વરૂપ હૃદયની** તથા **તનની મનની એમ સર્વાંગની** એકતા છે. અને આ એકતાને ધારણ કરનાર દપતીજ સુખી છે. તેમનાજ ગૃહસ્થામને ધન્ય છે.

તમારૂ કહેવુ હવે મને બરાબર સમજાયું. પ્રેમની કિંમત હવે ખરેખરી રીતે મારા લક્ષમાં આવી. જેમ નાની સરખી અગ્નિની ચીનગારી મોટા મહાલયને પણ ભસ્મિભૂત કરવાને માટે બસ છે. તેમ ગમે તેટલા વિરોધીપણાને ટાળવાને આ પ્રેમજ જબરજસ્ત સાધન છે પણ મનુષ્યને તેની કિંમતજ કયાં છે. વાંદરાના હાથમાં ચિંતામણી હોય તો તેની તેને કાંઇ કિંમત હોતી નથી, તે તો તેને સામાન્ય કાચગણી ઉપેક્ષા કરે છે. તેમ મનુષ્યો પણ આ પ્રેમની ઉપેક્ષાજ કરે છે. જનસ્વભાવની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિનું દર્શન કરાવતા રામમોહને જણાવ્યુ.

"અરે તમે પણ આજ સુધી તેવાજ હતા." વિમળા બોલી મે તમને જણાવ્યું ત્યારે કે ?

"હા તેટલા માટે તારો ઉપકાર અને આભાર" રામમોહન બોલ્યો.

"હવે બસ થયું" મારે ઉપકાર કે આભાર જોઇતો નથી. કેમકે

કદાચ આભારના ભાર નીચે દબાઇ જશો તો મારેજ તેમાંથી છૂટા કરવા પડશે." વિમળા સ્મિત કરી બોલી.

એમ કે "લે ત્યારે આભાર નથી માનતો થયું." રામમોહને કહ્યું

"ત્યારે તો તમારા હૃદયની કૃતઘ્નતા કહેવાય.' વિમળા બોલી.

અરે ! હવે મારે તે શું કરવું. રામમોહને અકળાઇને જણાવ્યું આભાર માનું તેમાં આભારનો ભાર લાગે અને ના માનું તેમાં હૃદયની કૃતઘ્નતા કહેવાય. આ દુઃખ તે મારે કોને જઇને કહેવું ?

કોને જઈને શું. મને જઇને કહેવુ. વિમળાએ પૂર્ણ પ્રેમથી પ્રતિના ખોળામાં શયન કરતાં જણાવ્યુ.

રામમોહન તેના ચંદ્રજેવા મુખ ઉપર એક ચુમ્બન લઇ બોલ્યો ખરેખર તું ઉસ્તાદ તો બહુ છે. !

વિમળાએ કરેલો વશીકરણરૂપ પ્રેમનો પ્રયોગ પ્રિય દંપતી તમે પણ કયારે કરીને એક બીજાને વશ થઇ રહેશો, અર્થાત્ એકતાને પામશો.

प्रकरण १७ मांना सिद्धांतो.

स्त्रीए पुरुषने अने पुरुषे स्त्रीने वश करवानो एकज अमोघ उपाय छे आ उपाय करवाने माटे तेने कांइ जोगी जतीनो आश्रय लइ कामण टुमण करावबानी जरुर नथी. कांइ देश परदेश भटकवानी जरुर नथी. केमके ते घर बेठांज थइ शके तेम छे अने आ उपाय ते अन्य नहि पण अंतःकरणनो विशुद्ध अने निर्मल प्रेम छे.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

કેટલાક હાનિકારક રીતરિવાજો.

આપણા હિન્દુ સંસારમાં હાનિકારક રીતરિવાજો એટલા બધા પ્રમાણમાં છે કે જો તેનુ આપણે પ્રથક પ્રથક વર્ણન કરવા બેસીએ તો એક મોટું પુસ્તક ભરાય તેમ છે પરંતુ આ સર્વ સામાન્ય પુસ્તકોમાં તેમ કરવું ઉચિત નહિ ધારતાં માત્ર સંક્ષિપ્તમાંજ તે આપીએ છીએ.

રોવા કૂટવા વિષે. આપણામાં કોઇ મનુષ્યનું મૃત્યુ થાય ત્યારે રડવા કૂટવાનો રિવાજ જાણે એક મુખ્ય કર્તવ્યરૂપે હોય તેમ થઇ ગયો છે. અવશ્ય કરી પોતાનુ પ્રિય સગું ગુજરી જાય તો તેના સ્નેહભાવને લીધે આપણને રડવુ આવે તે સ્વાભાવિક છે. પણ તેની એ હદ હોય છે. પરંતુ અત્ર તો તદન ઉલટોજ પ્રકાર જ્યાં ત્યાં વિસ્તારને પામ્યો છે. કેટલાંક બૈરાંઓ તો પોતાની છાતીમાં લોહી ચઢી આવે ત્યાં સુધી કૂટે છે. અને આ પ્રમાણે કૂટનાર સ્ત્રીને પેલા મરનારની બહુ લાગણી છે તેમ દર્શાવે છે. ભોગ જોગે કદાચ કોઇ સ્ત્રીને કૂટતાં બરાબર ન આવડતુ હોય તો 'અલી આને તો કૂટતાં એ નથી આવડતું એમ કહી અન્ય સ્ત્રીઓ તેની હાંસી કરે છે.

રડવા કૂટવાની હિમાયતી અને તેમાં અગ્રેસર થએલાં મહિલા મંડળના પણ પ્રમુખ હોય છે, આ પ્રમુખ પણ સ્ત્રીજ હોય છે. અને

તે લાંબા રાગે રાજીયા ગાય છે. અને મરનારને માટે દીલગીરી જાહેર કરે છે પણ અમે તેમને પૂછીએ છીએ કે આ શું ખરી દીલગીરી છે. મરનારની પાછળ રડવુ કૂટવુ એટલામાંજ શુ દીલગીરી શબ્દનો અર્થ સમાઇ જાય છે ? ના કદી પણ નહિ. રડવા કૂટવામાજ દીલગીરી શબ્દનો સમાવેશ કરી દેછે જે તે જેમ રેતીના રણમાં ઝાંઝવા ના જળના સુદર સરોવરની કલ્પના કરવામાં ભુલ કરતા હોય છે તેમ તેઓ પણ ભુલજ કરે છે. રડવુ કૂટવુ એ દીલગીરીનું માત્ર કાંઇક અંશનું બહારનુ સ્વરૂપ છે. અને એ સ્વરૂપને જોઇને તેમનુ અંદરનું સ્વરૂપ પણ તેવુંજ હશે એમ માનવું તે પણ અસ્થાને છે. ખરેખરી દીલગીરી બહારની નહિ પણ અતરની ગણાય છે. અને આ અતરની દીલગીરી વાળા મનુષ્યને

કયાં જવુ ને શુ કરવું હાવે, સ્વલ્પ ન કઇ સમજાય છે.
અતર અતિ અમુઝાય છે, વાણીથી જે ન કથાય છે.
આ પ્રકારની સ્થિતિનો અનુભવ થતો હોય છે

તમારા પ્રિય જનોના મરણ પ્રસંગે તમને આવી અંતરની દીલગીરી કદી થઈ છે? હા, તો તમે તેને માટે શુ કર્યું?માત્ર આંખમા અશ્રુ લાવી તેને માટે ઝુર્યા એટલુજને. પણ બધુ ! વિચારી જુઓ, આ ખરી દીલગીરી નથી. તમે તમારી આંખમાં આંસુ લાવ્યા સબધીના મરણના વિયોગથી ઝુર્યા, પણ તેમાં તમારા એ સ્વર્ગવાસી સંબંધીનુ શું વળ્યુ ? તેનું શું હિત સધાયુ ! તમે રડયા, તમે અકળાયા, તેથી તેને શુ ? શુ આથી તમે તેને માટે અંતરની દીલગીરી ધરી છે, એમ કહી શકાય ? કદી નહિ, અતરની દીલગીરી ત્યારેજ કહેવાય કે તમે તેના સ્વર્ગીય આત્માની ઉન્નતિ માટે પર-

આત્માની સાચા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી હોય, તેની પાછળ પુરાણ અને ધર્મના ગ્રંથો વંચાવ્યા હોય, તેની પાછળ ધર્મદાન કર્યું હોય, અને તેની જેમ બને તેમ ઉન્નતિ થાય તે અર્થે બ્રહ્મભોજન ઈત્યાદિ કરાવ્યું હોય, તો તેનેજ ખરી દીલગીરી કહેવાય છે. **રડવું એ માત્ર ઉપરની દીલગીરી છે, અને મરનાર પ્રાણીની ઉન્નતિ અર્થે પાછળ પ્રયત્ન કરવો એ ખરી દીલગીરી છે.** આ સૂત્રને બરાબર જાણો અને તેને આચરણમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરો મરનારની પાછળ હદ ઉપરાતનુ રડયા કરવાથી શું તે પાછું આવે તેમ છે! ના, તો વિનાકારણ તેમ કરવાનુ શુ પ્રયોજન ! તમે મરનારના ખરા હિતસ્વી હો, મરનારના અતઃકરણની દાઝ જાણનાર હો, તો રડવાનુ છોડીદો. અને તેનુ ભલુ થાય તેમ ઇશ્વરપાસે માગો. આથીજ તમે તેના ખરા દાઝ જાણનાર કહેવાશો.

ગરૂડપુરાણ જેવા ગ્રંથમા પણ રડવા કૂટવાનો નિષેધજ કરેલો છે. તેમા એમ પણ જણાવવામા આવ્યુ છે કે રડવા કૂટવાથી મરનારના જીવને અત્યત દુઃખ થાય છે.

આ રડવા કૂટવાનો રિવાજ બધકરી તેને બદલે શું કરવુ તે આપણે ઉપર જણાવ્યુ છે તો પણ તે સબધમા અધિક માહિતી બાબુ કેશવચદ્રસેન નીચે પ્રમાણે આપે છે.

૧ મનુષ્યનો અંતકાળ નજીક દેખાતો હોય તેવે વખતે તે સ્થળે કોઇ પણ જાતની અનાસ્થા કે કકળાટ થવો જોઇએ નહિ×

૭ તેની પાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિના પદો ગાવા, ધાર્મિક ગ્રંથો વાચવા, અને તેનું ચિત્ત પરલોક તરફ દોરવુ. તેની

× નવ સહિતા અન્ત્યેષ્ટિ અથવા મૃત સંસ્કાર પૃષ્ઠ, ૧૨૫.

સાથે જે કાંઇ પણ વાતચીત કરવી તે પણ સ્વર્ગલોક ત્યાંનો વિશુદ્ધ આનંદ, શાશ્વતસુખ, અને અખંડ સમાધાન, એ બાબતનીજ કરવી.

૧૦ આવા પ્રસંગે સગાં વ્હાલાંઓએ અથવા ઇષ્ટમિત્રોએ દુઃખ કરીને કે શોક કરીને તેનું ચિત્ત વ્યગ્ર કરવું નહિ. તેનું મન સંસાર તરફ નીચે નહિ વાળતાં સ્વર્ગ તરફ ઉંચે વાળવું.

૧૧ મૃત્યુવશ થયા પછી તે મરનારના છેક નજીકના સગાં વ્હાલાંઓએ અને ઇષ્ટ મિત્રોએ પ્રેતની આસપાસ બેસવું. અને પ્રાર્થના કરવી કે,–

હે દુઃખ અને સંતાપને હરનાર પ્રભો ? આજ તું અમારા આ અત્યંત પ્રિયબન્ધુને આ લોકનાં કલેશમય દુઃખો અને અડચણોમાંથી મુક્ત કરીને ત્હારી પોતાની પાસે લઇ ગયો છે. તેના આત્માનું આજ અનંત કલ્યાણ થયું છે ? તો પણ અમે મનુષ્યો દુર્બળ છીએ, જેથી તેના વિયોગને લીધે અમોને અસહ્ય દુઃખ થાય છે ? અમારૂં અંતઃકરણ અત્યંત વિહ્વળ થાય છે. અમારા દુઃખના આંસુ લુછીને અમારા મનને તુંજ શાંતકર. ત્હારી મંગળમય ઇચ્છા પ્રમાણુ ભૂત માનવાને માટે તુંજ અમો દીનજનોને ધીરજ આપ. હે પરમાત્મા ! આ અમારા મૃત મિત્રના આત્માને સદાકાળ ત્હારીપાસે સ્થાન આપ ? તેનો ઉદ્ધાર કર ? અને તેને સદ્ગતિ આપ ?

૧૨ મનુષ્ય મરણ પથારીએ પડયો હોય તે સમયે પ્રભુના નામ સ્મરણ જેવું મધુર તેને બીજું કાંઇ લાગતું નથી. માટે એવા પ્રસગે જે કોઇ તેની પાસે હાજર હોય તે સર્વે એ પ્રભુના નામનો એક સરખી રીતે મ્હોટેથી ઉચ્ચાર કર્યા કરવો. અંતકાળે પ્રભુના

નામનું સ્મરણુ કરવાથી મનુષ્યના મનમાં આનંદ થાય છે. અને તેને મરણુનો ભય લાગતો નથી.

૨૫ શબને અગ્નિ લગાડતી વખત બોલવું કે,

પ્રભુના નામથી મ્હારા પ્રિય આપ્તના આ પવિત્ર શબને હું અગ્નિ લગાડું છું. જેથી કરીને તેનું આ સ્થુલ શરીર બળીને ભસ્મ થઇ જશે, પરતુ તેની અંદર વસનારો આત્મા સ્વર્ગ લોકમાં ચીરકાળ સુધી નિવાસ કરશે. હે જીવનદાતા પ્રભુ ! એના આત્માને તું હમેંશા સુખી રાખ આ પવિત્ર અગ્નિથી જેમ આ શરીરબળીને ભસ્મ થઇ જશે તેમ તુ ત્હારા કૃપારૂપી અગ્નિથી એનાં સઘળાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાંખ. અને એના આત્માને સદ્દગતિ આપ.

બધુ ! મરનાર મનુષ્યની પાછળ આ પ્રમાણે કરવું એજ યોગ્ય છે કે રડવા કૂટવાનું એ હવે તમેજ વિચાર કરીને કહેશો ?

માંદામનુષ્યની ખબર.

આપણામા બીજો રિવાજ માંદા મનુષ્યોની ખબર જોવા રૂપનો છે. પોતાના નીકટ સંબંધી માંદા હોય તો તેની ખબર જોવા જવું તેના અમે વિરોધી નથી. પણ ત્યાં જઈ વિધવિધ સંતાપ જનક વચનો બોલવા તેનાજ અમે પૂર્ણ અંશે પ્રતિપક્ષી છીએ. સહજ અવલોકન કરીને જોઇએ છીએ તો માંદા મનુષ્યની ખબર જોવા તેના સગાંવ્હાલાં મિત્રો વીગેરે આવે છે તેમાં સેંકડે નવ્વાણું ટકા સંતાપજનક વચનો બોલનારજ હોય છે. અરે ! અરે ! આ રોગ સારો થવો મુસ્કેલ છે, પરમેશ્વર બચાવે ત્યારે ખરૂં, કાંઇ આશા રહી નથી, છેલ્લાં પાણી છે, આવાં આવાં બીજા સેંકડો નિરૂત્સાહજનક વચનો બોલી તે માંદા મનુષ્યના મનમાં ભીતિ ઉત્પન્ન

કરે છે અને આ ભીતિના પરિણામમાં તે માંદા મનુષ્યનો વ્યાધિ સાધ્ય હોય તો પણ અસાધ્ય થઈ જાય છે અરે તેનાથી પણ આગળ વધીને જણાવીએ તો તે મનુષ્ય પ્રસંગે મૃત્યુને વશ પણ થઇ જાય છે

આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થીતિ હોવાથી માંદા મનુષ્યની આગળ એવા નિરૂત્સાહજનક વચનો બોલનાર મનુષ્યને આવતાં અટકાવવા જોઇએ. કેમકે તેમ કરવાથીજ તે માંદા મનુષ્યનું હિત સધાય છે. આમ કરવાથી જોવા આવનારને ખોટું લાગશે તો ભલે પણ ખાસ કરી તેવાઓને તો આવતા અટકાવવાનીજ જરૂર છે.

જુનીઘરડ.

આજે મારા બાપ દાદા અમુક કરતા તેથી અમારે પણ તેમ કરવુંજ જોઈએ એ પ્રકારનો રિવાજ પણ આપણામાં ઘણેભાગે પેસી ગયો છે. પણ હવે આપણે તેનાથી બહાર નીકળવું જોઇએ. કેમકે હવે પૂર્વનો સમય રહ્યો નથી. અને સમય બદલાવાની સાથે આપણે પણ ઘટતો ફેરફાર કરવોજ જોઇએ. અમારૂ કહેવુ સર્વાંશે એવું નથી કે જુની ઘરડનો સર્વાંશે નાશ કરી નવામાં પ્રવેશવુ. પણ અમે એમ કહીએ છીએ કે જે જુનીઘરડ હાલ લાભપ્રદ ન જણાતી હોય તે છતાં મારા બાપદાદા તેમાં ચાલેલા હોવાથી મારે પણ ચાલવું એવું વર્તન ન રાખવું. અને ન્યાતિના લોકોએ પણ તેને અનુમોદન ન આપવું.

નાશ કરવા યોગ્ય ધારા.

કેટલીક ન્યાતિમાં વરનો વાંકડો લેવાનો રિવાજ હોય છે, અને કેટલામાં કન્યાવિક્રયનો રિવાજ હોય છે. આ ધારાને લીધે કેટલાકને અત્યંત સહન કરવું પડે તેમ છે. માટે તેમાં ઘટતો સુધારો કરવો.

· આ કામ ન્યાતિના અગ્રેસરો ઘણી સારી રીતે કરી શકશે. તેમણે પોતપોતાની ન્યાતમાં બને ત્યાં સુધી તો આ રિવાજ તદન કાઢી નખાવવોજ જરૂરનો છે. પણ સંયોગો જોતાં કદાચ તેમ કરવુ ન ફાવે તો રૂપિયા લેવાની અમુક હદ રાખવી આ પ્રમાણે હદ રાખવામાં આવશે તો પણ લાભ થશે કેમકે હાલતો એવી સ્થિતિ થઇ ગઇ છે કે આપતો ભુલે અથવા લેતો ભુલે મતલબકે વરવિક્રય અને કન્યાવિક્રયમાં આટલા રૂપિયા લેવા એવી હદ ન હોવાથી કેટલાક માત્ર પૈસાનેજ સર્વસ્વ માનનાર લોભીઆઓ હદ ઉપરાંતના રૂપિયા લેછે.

શરમ.

હિન્દુ સસારમા શરમ છે અને તેને લીધે તેની ઉન્નતિ થતી નથી એમ કોઈ કહે તો તેનું કહેવું ખોટું છે એમ કહી શકાય તેમ નથી કારણ કે આપણામાં શરમ અને તે પણ ખોટી શરમનો વિસ્તાર એટલો બધો વધી ગયો છે કે ન પૂછો વાત. ઘરમા પુત્ર પોતાની પત્ની સાથે કાંઇક વાત કરે તો તેમાં શરમ આડે આવે છે. કોઇ મનુષ્ય ગાતાં શિખ્યો હોય અને કદાચ જ્યાં પોતાને ગાવાનો પ્રસગ આવે ત્યાં પણ તેને શરમ આડે આવે છે. અને આ પ્રમાણે જે તે કામમાં શરમ આડે આવીને ઉભી રહ્યા શિવાય રહેતી નથી આ શરમને વશ થવું એ શું આપણને યોગ્ય છે ! શરમ એટલે શું ? કાંઇ પણ ખોટું કામ કરવું તે શરમ ભરેલુ ગણાય. અને ખરેખરી રીતે શરમ તેજ ગણાવી જોઇએ. પરંતુ આતો ઘરમાં પુત્ર અને પત્ની વાત કરે તેમાં તેણે શરમ ભરેલું કામ કર્યું એવું અજ્ઞાન સાસુ તથા ડીટેક્ટીવ જેવી નણદો તરફથી કહેવામાં આવે

છે. આ શું યોગ્ય છે ! પુત્રે પોતાની પત્નીસાથે વાતકરી તેમાં તેણે શુ ખોટું કર્યું કે તેણે શરમાવું જોઇએ. છિદ્ ! છિદ્ !
જે મનુષ્યો દાંપત્યસ્નેહના ખરેખરા હાર્દને સમજતા નથી તેઓજ આ પતિ પત્નીમાં પણ શરમ અને તે પણ વાત કરવાની શરમ હોવી જોઇએ તેના હિમાયતી છે. સત્ય છે કે કદાચ ઘરના વૃદ્ધોની આગળ મર્યાદાસર વર્તવું પણ તેમણે માત્ર પરસ્પર વાત કરી તેમાં તેણે મર્યાદાનો શું ભંગ કર્યો તે અમને સમજાતું નથી સાચો સ્નેહ લાંબા પરિચયથી તથા પ્રાણ મન વગેરેની ઐકયતાથીજ જન્મે છે. અને આવી ઐકયતા સાધવા ઇચ્છનાર દંપતીના માર્ગમાં અડચણ નાંખવી એ શું તેમના વડીલોનું કર્તવ્ય છે. વડીલોએ હમેશા એટલું લક્ષમાં રાખવુ કે મારા પુત્ર અને પુત્રવધુ મારી આગળ મર્યાદાશીલ વર્તવાને માટે જવાબદાર છે. પણ કાંઇ કામ હોય તો વાત કરવાના જવાબદાર નથી

હિન્દુ દાંપત્યનું આપણે અવલોકન કરીશું તો તેમાં સાચો સ્નેહ તો કોઇ કોઈ જગ્યાએજ જોવામાં આવશે. નહિતો સર્વસ્થળે ગુલામગીરી અને પરતંત્રતાજ વ્યાપી ગયેલી છે. સ્ત્રીએ ઘરનું કામકાજ કરવું, પતિ ગૃહમાં હોય તો મોટો ઘુમટો તાણીને ફરવું તેની સાથે કાંઇ પણ ન બોલવુ, ઘરમાં રહેલા વૃદ્ધોના દબાયલા અને દબાયલા રહી તેઓ કાંઇ પ્રતિકૂળ કહે તો તેને પણ સહન કરવું અને રાત્રે છુપાતાં છૂપાતાં પતિગૃહમાં વ્યભિચારી અભિસારિકાની માફક જવું અને પા અડધો કલાક પતિની આગળ પોતાના વિધવિધ દુઃખની ફરીયાદ કરી નિદ્રાધીન થવું, એમાંજ માત્ર દાંપત્યસ્નેહનો સમાવેશ થઇ જાય છે. મનુષ્યો પોતાના લગ્ન કરી આટલી બાબત કરી-

તેજ પોતાને કૃત્ય કૃત્ય માને છે. શિવ ! શિવ ! કેટલી બધી શોચનીય અવસ્થા.

જે દંપતીએ પરસ્પરમાં સ્નેહને વધારી એકરૂપતાને પામવાનું છે, જે દંપતીએ આખું જીવન એક બીજાના સહવાસમાં ગાળવાનુ છે, તેની આ દશા જોઇ કયા વિચારસપન્ન પુરૂષનું અંતઃકરણ દ્રવીભુત થયા શિવાય રહેશે ? આથી બધુ પાછા વળો, દાંપત્યસ્નેહના ખરા હાર્દને જાણો. ખોટી શરમને દૂર કરો, અને વૃદ્ધો વિચાર કરો પ્રણયી દંપતીને પરસ્પર હળવા મળવાનો છૂટ આપો. અને તમે તેમની સ્થિતી સૂધારવામાં નિમિત્તરૂપ થાઓ.

ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત વિધવા.

હિન્દુ સંસારમાં ધ્યાનમાં લેવા જેવી બાબત એક નહિ પણ હજારો છે પરંતુ આસ્થળે આપણે એક બાબત ઉપર વાંચકોનું ખાસ કરીને ધ્યાન ખેંચીએ છીએ અને તે બાબત નીચે પ્રમાણે છે.

પુરૂષને પોનાની એક પત્ની જીવતી હોય તે છતાં બીજી અથવા ત્રીજી સ્ત્રી પરણવાની છૂટછે પરંતુ અફસોસજનક બાબત એટલીજ છે કે સ્ત્રીને પોતાનો પતિ યુવાવસ્થામાં મરણ પામે તો તેને બીજી વારનો પતિ કરવાની છૂટ નથી. વર્ત્તમાન સમયમાં વિધવાઓનું પ્રમાણ દિવસે દિવસે વધતું જાય છે. અને આવી સ્થિતિમાં તેમને જેને ઇચ્છા હોય તેને પુર્નલગ્ન કરવાની છૂટ આપવાની શું જરૂર નથી.

જે સ્ત્રીઓએ પતિ તરફનું સુખ થોડો વખત પણ ભોગવ્યું છે. તથા જેઓ પરીપકવ ઉમરની થઈ છે તેઓ ભલે પુર્નલગ્ન ન કરે

પણ જેણે પતિ કેવા હતા તેની પણ માહિતી જાણી નથી. અર્થાત્ જેના બાળપણમાં લગ્ન થયાં છે તેવી બાળરાંડ સ્ત્રીઓને શું પુર્નલગ્ન કરવાની છૂટ ન્યાતિના મનુષ્યો એ આપવી જરૂરની નથી.

તદ્દન નાનપણમાં વિધવા સ્ત્રીઓના જીવન તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં કોઈકનું જીવનજ નિષ્કલંક અને શુદ્ધ ગણી શકાશે. બાકી સર્વ અધપતનમાં પડેલી હોય છે. યુવાવસ્થાના મદને લીધે તેઓ નીચ કામ કરે છે. અને પ્રસંગે ગર્ભહત્યા પણ કરે છે. આવી સ્ત્રીઓએ પુર્નલગ્ન શા માટે ન કરવાં જોઇએ ?

ન્યાતિના અગ્રેસરોએ આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ હોવાથી એવી વિધવાઓને પુર્નલગ્ન કરવાની છુટ આપવી અત્યંત જરૂરની છે. તેમણે વિધવાઓએ પુર્નલગ્ન કરવુ એવો ઠરાવ કરવાની જરૂર નથી પણ જેની ઇચ્છા હોય તેને તે કરવાની છૂટ છે એવો ઠરાવ કરવાની જરૂર છે.

દાંપત્યસ્નેહના ખરા હાર્દને સમજનાર સ્ત્રી ભલે વિધવાપણુમાં રહી પોતાનું નિષ્કલંક જીવન ગાળી દેશની સેવા બજાવે. પણ જે સ્ત્રી વિધવા થયા પછી પણ પોતાની ઇંદ્રિયોને વશ રાખી શકતી ન હોય તેણે પુર્નલગ્ન સુખપૂર્વક કરવાં.

प्रकरण १८ मांना सिद्धांतो.

१ रोवा कूटवानुं बंध करी इश्वरनी प्रार्थना करवी.

२ मांदा मनुष्यनी खबर जोवा आवनार मनुष्यो प्रतिकूळ बोलता होय तो तेमने रोगी समीप जतां अटकाववा.

३ जुनी घरडमां चाल्या न करतां तेमां कांइ फेरफार करवो योग्य जणाय तो करवो.

४ वरविक्रय अने कन्या विक्रयनो धारो बंध करवो अने ते न बने तो न्यातिना अग्रेसरोए अमुक रुपियानी हद ठराववी.

५ पति पत्नी वात करतां होय त्यां घरना वृध्धोए विक्षेप न करवो, अथवा तेमनी चेष्टा न करवी.

६ युवावस्थामां अथवा बाळपणमां जे स्त्री विधवा थाय तेने जो पुर्नलग्न करवां होयतो छूट आपवी

પ્રકરણ ૧૯ મું.

સ્ત્રીઓની ફરજ.

पतिशुश्रूयते येन तेन स्वर्गे महियते ॥

मनु० अध्याय ५

પતિની સેવા કરવાથી સ્ત્રી સ્વર્ગલોકમાં પણ પૂજાય છે.

नास्ति भर्तृसमोनाथो नास्ति भर्तृसमं सुखम् ।
विसृज्य धनसर्वस्वं भर्ता वै शरणं स्त्रिया ॥

સ્ત્રીઓને પતિ સમાન બીજો નાથ નથી, અને પતિ સમાન બીજું સુખ નથી, સર્વ ધનનો ત્યાગ કરીને સ્ત્રીને એક પતિજ આધાર છે.

શુક્રનીતિના ઉપરોક્ત શ્લોકમાં તથા મનુસ્મૃતિના શ્લોકમાં સ્ત્રીઓની ફરજ શું છે તેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અને તેટલા ઉપરથીજ કુલિન સન્નારીઓ પોતાની યથાંથ ફરજને સમજી શકે છે. આમ હોવા છતાં કેટલી સ્ત્રીઓ અમારે ઘરના કામકાજ કરવાં. અમારે રાંધવું વીગેરે કામોને મોટું રૂપ આપી અમે એ કામ કરીએ કે અમારી ફરજ બજાવીએ એમ કહી તેમાં ભુલ કરેછે. આવી સ્ત્રીઓએ પણ વિચારવું યોગ્ય છે કે અમારે જેમ કામ છે તેમ પુરૂષને પણ હોય છે. અને તેથી એવા કામનું બહાનું કાઢી ફરજ બજાવવામાં પાછી પાની કરવી એ શોભાપ્રદ નથી.

પ્રિય બ્હેનો ! તમે ઘરમાં બેઠાં બેઠાં રાંધો છો એ રાંધવામાં કેટલી વસ્તુઓની જરૂર પડે છે. થાળી જોઇએ, તપેલી જોઇએ, વાડકા જોઇએ, અનાજ તથા મીઠું મરચું જોઇએ. ઘી જોઇએ. આ પ્રમાણે અનેક વસ્તુઓનો ખપ પડે છે. હવે આ સઘળી વ-વસ્તુઓ હોવા છતાં તમે રાંધવા બેસો છો ત્યારે તમને જે મહેનત પડે છે. જેવી કે આંખમાં ધૂમાડો ભરાઇ જાય છે, અને બીજી અનેક પ્રતિકૂળતા નડે છે. આ પ્રતિકૂળતાને લીધે તમે કંટાળી જાઓ છો. પણ હવે તમે બીજી બાજુ તરફ નજર ફેરવો. અને વિચાર કરી જુઓ કે એ બધી રાંધવાની વસ્તુ લાવવામાં તમારા પતિને શું ઓછી મહેનત પડતી હશે ? લાવવાની મહેનત જો કે ખાસ વધારે નથી પરતુ એ જેનાથી લાવી શકાય છે તે પૈસા મેળવવાનો મહે-નત હદ કરતાં વધારેની હોય છે. પૈસા મેળવવામાં શુ કાંઇ ઓછું કષ્ટ વેઠવુ પડે છે ? તાપ ટાઢ વરસાદ ઇત્યાદિને સહન કરી મનુષ્યો તેની પ્રાપ્તિને અર્થે પ્રયત્ન કરે છે આ પ્રમાણે જેમ તમારે કામ હોય છે તેમ તમારા પતિને પણ હોય છે. કામ વગરનું કોઇ પણ હોતું જ નથી. સઉસઉના પ્રમાણમાં સઉને કામ હોય છે જ અને તેથી કંટાળી જવાનું આપણું કર્તવ્ય નથી પરતુ કામો કરી આ-પણી ફરજ બજાવવાનું કર્તવ્ય છે. તમે પણ તેમાં પાછી પાની નહિજ કરો.

પ્રિય બ્હેનો ! તમારી મોટામાં મોટી ફરજ સ્વામી સેવાજછે. **પતિની સેવામાં સ્રીની સઘળી ફરજનો સમાવેશ થઈ જાય છે** જેમ હાથીના પગલામાં અન્ય સર્વ પગલાંઓનો સમાવેશ થઇ જાય

છે તેમ આ ફરજના સંબંધમાં પણ છે.

પ્રિય બ્હેનો ! તમારા પતિ વ્યવહારની ઉપાધિથી થાકીને ઘેર આવે ત્યારે તેમની સાથે પ્રસન્નચિત્તથી વાત કરજો. **પ્રસન્નતા એ એક અમૂલ્ય ચીજ છે કે તે જ્યાં હોય છે ત્યાં જેમ સૂર્યનાં કીરણુ તેજને પ્રસરાવે છે તેમ તે સુખને પ્રસરાવે છે.** આ સૂત્રને સ્મરણ પટઉપર કોતરી રાખજો તેમાંજ તમારો વિજય છે.

પ્રિય બ્હેનો ! તમારા પતિ દિવસના કર્તવ્યથી પરવારી ઘેર આવે ત્યારે મને તમારા બા એ આમ કહ્યુ અને તમે મારે માટે અમુક વસ્તુઓ કેમ ન લાવ્યા વગેરે કહી તેમને સતાપ આપશો નહિ. કેમકે એવો સંતાપ આપવો તેમાં તમારી નિર્દયના જણાય છે. અને એવાં નિર્દય થવુ એ શુ તમને છાજેકે ! ગ્રીષ્મ ઋતુના તાપથી તપી આવેલા મનુષ્ય ઉપર અગ્નિ કણુની વૃષ્ટિ કરવી એ શું કોઇને પણ શોભાપ્રદ હોઇ શકે ખરૂ કે ! ના ત્યારે તમારા પતિ કે જેઓ વ્યવહારના ઉપાધિરૂપ કર્તવ્યના ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી કંટાળી આવ્યા હોય તેને શા માટે કટુ વાક્પ્રહારો કરો છો. એવી પ્રવૃત્તિ કદી પણ ન કરતાં તેમના ઉપર પ્રસન્નતારૂપ મેઘની વૃષ્ટિ કરો. એનાથી તમારા પતિ કેવલ શાંત બની જશે, અને તમારાથી બિલકુલ જુદાઇ ન ગણુશે.

પ્રિય બ્હેનો ! મારા પતિમા આવો ગુણ છે. અને તેનો સ્વભાવ આવો છે તે કેમ કરીને ફીટી શકે આવુ ધારવુ એ પણ તમારે માટે યોગ્ય નથી. **પતિ ગમે તેવો હોય તો પણ સ્રીનો તો તે પ્રભુજ છે** એ વાક્યાનુસાર તમારે તમારા પતિની સેવા

કરવાની છે. તમારી સેવા અને તમારી સ્નેહાળ વૃત્તિના પ્રભાવથી તમારા પતિ તમને અનુકૂલ ન થાય એમ શું તમે ધારો છો ? ધારતાં હો તો હુ સ્પષ્ટજ કહું છું કે તેમાં તમારી ભુલજ થાય છે. સ્વામી સેવા અને સ્નેહથી તમારા સ્વામી ગમે તેવા હશે તો પણ તમારાજ થઇ રહેશે. અને તેમનો સ્વભાવ પણ ગમે તેટલો ખરાબ હશે તો પણ સારો થઇ રહેશે.

સ્ત્રીઓનું અંતિમ કર્તવ્ય

પ્રિય બ્હેનો ! તમારા પતિ એ એક સાગર છે અને તમે નદી છો. નદીનુ શુ કર્તવ્ય છે ? એજ કે સમુદ્રને મળી તેમાં અભેદ થવુ. કાષ્ટનો કટકો અગ્નિમા નાંખવાથી અગ્નિમય થઇ રહે છે. તેમ તમારે પણ પતિ સંગતિથી અભેદતાના ગુણને ધારણ કરવા વાળા થવુ એજ ઇષ્ટ છે. સ્પર્શમણિનો સ્પર્શ થતાં સામાન્ય લોહ જેવી ધાતુઓ પણ સુવર્ણમય બની જાય છે તેમ તમે પણ તમારા પતિની સંગતિથી સુવર્ણમય બની જશો. અને તમારામાં રહેલી વૃત્તિ સહસા બોલવા લાગશે કે

પદ (હુ તો પ્રેમની જોગણ, પિયુને શોધવા ચાલી એ લય)

મુજ પ્રિયતમની સોડમાં આજે ભરાઇશ હુ,
આજે ભરાઇશ હુ, અખંડજ ત્યાં સમાઇશ હું.
પ્રિતમ સોડે ભરાઇશ હુ;
જ્યાં ભય નથી કે તાપ નથી તે સ્થાને જાઇશ હું,
પિયુને સ્વરૂપે ઓળખીને અમર થાઇશ હુ, પ્રિતમ૦
પ્રિયતમને સ્નેહામૃતતણા આસો ભરાવીશ હું,
પિયુસ્નેહની અમૃતપ્રસાદીથી ધરાઈશ હું; પ્રિતમ૦

પિયુસંગમાં મહાનંદ સરિતામાંહિ નાહીશ હું.
પિયુશબ્દ ધ્વનિસહ મળી અદ્દભુત ગાન ગાઇશ હું, પ્રિતમ૦
આરોગ્યને ઐશ્વર્યમાંહિ રગદોળાઇશ હું,
પિયુસંગ અનુભવકુંડમાંહિ ઝબકોળાઇશ હું; પ્રિતમ૦
ભોગો પિયુથી ભોગવીશને ભોગવાવીશ હું,
અર્ધાંગના બનીને પ્રિતમનીસાથ સધાઇશ હું; પ્રિતમ૦
આલિંગવા પ્રભુને પ્રભુ કહેજ ટંગાઇશ હું,
પિયુ ઐક્યના સુખરંગમાં સર્વાંગ રંગાઇશ હું, પ્રિતમ૦
પિયુસોડમાંહિ શુભ રીતે આજ સંતાઇશ હું
જોનારની દ્રષ્ટિ વિષે, પિયુરૂપ જણાઇશ હું; પ્રિતમ૦

श्री उपेन्द्रगिरामृत.

પ્રિયબ્હેનો ! તમારી આ મોટામાં મોટી ફરજ તમે ક્યારે અદા કરશો ?

प्रकरण १९ मांना सिद्धांत.

स्त्रीओनी मोटामां मोटी फरज स्वामी सेवा अने स्नेहवृत्ति छे. आ फरजने धारण करी तेणे यथार्थ गृहिणी बनी पोताना पतिना गृहने शोभाववानुं छे. आ फरजनुं पालन करनार स्त्री खरेखर वंदन करवा योग्य छे. आथी स्वामीसेवा अने स्नेहाळपणाना गुणने धारण करी पतिथी एकरूपताने पामवुं. स्त्रीओ माटे एक महत्वना कार्यरूप छे.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય સ્વર્ગસમાન ક્યારે બને ?

વર્તમાન કાળના ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી જોતાં તેમાં જે કાંઇ સડો પેસી જવા પામ્યો છે તેને લીધે કેટલાક મનુષ્યો એમજ માને છે કે ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય અને સ્વર્ગસમાન બનવો એ તદન મુસીબતની વાત છે. પણ તેમનું આ પ્રકારનું માનવું કેટલું ભુલ ભરેલું છે તેનું વર્ણન આપણે આ પ્રકરણમાં આપીશું.

જે મનુષ્યો યત્નશાળી છે તેમને અમુક નહિ થઇ શકે એવું છેજ નહિ. આપણે ન ધારીએ તેવાં કામો પણ યત્નશાળી મનુષ્યોએ કર્યાં છે. તેણે વરાળ ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવી, ટેલીફોન શોધ્યા, દોરડા વિનાના તારની શોધ કરી, હવાઈ વિમાન અથવા બલુન બનાવ્યા, અને આ પ્રમાણે પૂર્વે આપણે જેને અસંભવિત માનતા હતા તે સંભવિત કરી આપ્યું. આવા યત્નશાળી મનુષ્યો ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી સુધારવાનો યત્ન કરે તો તેમાં વિજય પ્રાપ્ત ન કરે એમ કોઇ કહેશે ?

ગૃહસ્થાશ્રમની સ્થિતી સુધારવાની મનુષ્યના હાથમાંજ છે. તેથી ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ શ્રેષ્ઠ હોવાથી તેની સ્થિતી સુધારવા તેમણે કટિબદ્ધ થવું એ તેમનું કર્તવ્ય છે. પણ એવા વિરલા મનુષ્યો આજે ક્યાં છે ? આજ તો માત્ર વિલાસપ્રિયતાનેજ પોતાના જીવનના

ઉદ્દેશ રૂપ માનનાર નંપુસક વ્યભિચારીઓ—અરે મનુષ્યો ઘણે ભાગે જોવામાં આવે છે અને આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમના ખરેખરા રહસ્યને ન સમજવાથીજ આપણા નંદનવન સરખા હિન્દુસ્તાનની આ દશા થઇ છે એમ કહેવું તે પણ ખોટું નથીજ. કેમકે વિલાસપ્રિયતાનેજ પોતાનું સર્વસ્વ માનનાર અથવા ગૃહસ્થાશ્રમને વિલાસ પ્રિયતાનું સાધન ગણનાર પશુઓ (એવા મનુષ્ય કહેવા યોગ્ય નથી) થી દેશનો ઉદ્ધાર શી રીતે થઈ શકે ! જેમ પથ્થરની નૌકા પાણીમાં તરી શકતી નથી તેમ આવા મનુષ્યોથી દેશની હાલત સુધારી શકતી નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય કરવાનો ઉપાય કયો છે.

આપણી હાલની સ્થિતિ સુધારી ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય બનાવવાનો માર્ગ આપણાંજ હાથમાં છે એમ આપણે ઉપર જણાવ્યું હવે એ માર્ગ કયો છે તેનું વર્ણન અત્ર આપવામાં આવે છે.

હૃદયની ઐકયતા એ ગૃહસ્થાશ્રમ સુધારવાને અને તેને સ્વર્ગસમાન બનાવવાને મુખ્ય સાધનરૂપ છે. જયાં ઐકયતાછે ત્યાંજ સુખ છે. ભિન્નતામાં નથીજ. અને એ ઐકયતા એટલે શું ? ઐકયતા એટલે જોડઇ જવું, તેના રૂપ થઇ જવું. સમુદ્રમાંથી ઉપજેલુ મીઠું પાણીમાં નાંખવાથી જેમ તે પાણીના રૂપ થઈ જાય છે તેમ પતિ પત્ની એ બંને એક રૂપ થઇ જવુ. તેનુંજ નામ ઐકયતા. ઐકયતાનો સહેલો અર્થજ આ છે.

પતિ પત્નીએ એકરૂપ થઇ જવું એટલે શું ? એ તે કેમ કરીને થવાય? ‘જુદી રાતના જુદા’ એ જનકથન પ્રમાણે ભિન્નભિન્ન

દેહધારીઓથી એકરૂપ શી રીતે થવાય. એ પ્રકારની શકા અત્ર ઉદ્ભવે છે. અને તેનું સમાધાન અત્ર આપવું આવશ્યક છે. એકરૂપ થવું એટલે બંને દેહે એક થવું એવું જે માને છે તે પોતાની બુદ્ધિની મંદતાનેજ સૂચવે છે. એક થવાનો અર્થ પતિ અને પત્ની બંને એ વિચારમાં વાણીમાં તથા કૃતિમાં બનેને અનુસરીને ચાલવુ પતિ પત્નીએ સંપીને ચાલી એક બીજાની જરૂરીયાતોનો પણ સાથે મળીને વિચાર કરવો. પતિ અમુક કહે અને પનિ તેનાથી બીજું જ કહે. અને પત્ની અમુક કહે ત્યારે પતિ તેનાથી બીજું કહે એવો પ્રકાર આજ જ્યાં ત્યાં પ્રસરી રહ્યો છે, તેને દૂર કરવો અને એક બીજાની વાત એક બીજાએ સાંભળવી. અને આ પ્રમાણે દરેક રીતે પતિ પત્નીએ એક બીજાના સહભાગી થવુ. ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરૂં રહસ્યજ તેમાં સમાઇ જાય છે.

આ હૃદયથી તનથી તથા મનથી એક રૂપતાને પામેલા દંપતીઓ બંને એક સ્વરૂપજ છે. ભલે તે જુદા દેખાતા હોય પણ તે જુદાઇ દેહની છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ પોતાના એવા ભકતોને માટે સ્વમુખે કથન કરે છે કે,

योमां पश्यति सर्वत्र सर्वंच मयि पश्यति ।
तस्याहं नप्रपस्यामि स च मेन प्रणश्यति ॥

भगवद्गीता अध्याय ६ श्लोक ३०

અર્થાત જે સર્વંભૂતોમાં મને જુએ છે અને મારામાં સર્વભૂતોને જુએ છે તેની દ્રષ્ટિની આડે હુ આવતો નથી અને મારી દ્રષ્ટિની આડે તે આવતો નથી. (કારણકે ઉભય એક સ્વરૂપે છીએ.)

ઐક્યતા શાથી વધી શકે ?

પતિ અને પત્નીનું ઐક્યતા ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય અને સ્વર્ગ સમાન કરી શકે છે. એ આપણે જણાવ્યું. હવે આ ઐક્ય શાથી વધી શકે તે જણાવવાનું જરૂરનું રહે છે. ઐક્યતાને વધારવાના ઉપાયો અનેક છે અને તેમાંથી થોડાનું વર્ણન આ પ્રકરણના પૂર્વના પ્રકરણમાં આવી ગયું છે. તથાપિ અત્ર તે સંબંધમાં સહજ પુનરોક્તિ કરવાની આવશ્યકતાછે.

એક બીજામાં સમાન ભાવ રાખવો, ઉચ્ચ કેળવણીથી વિભુષિત થવું, અને ઘરના સામાન્ય કામકાજમાં પણ ઉભયે એક બીજાની સંમતિ લેવી. જ્ઞાનના ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવા, તથા. એક બીજા ઉપર પ્રસન્નતા રાખવી. કદાચ કોઈ બાબતમાં પતિ અથવા પત્ની ભુલને સુધારવાને માટે પ્રસન્નતાયુક્ત મુખમુદ્રા રાખીનેજ ઉપાયો યોજવા આ સર્વ ઐક્યને વધારનાર રામબાણ ઉપાયો છે.

એક બીજા ઉપર પ્રસન્નતા રાખવી એ ગુણ દંપતીએ ખાસ કરી ધારણ કરવાનો છે. કેમકે પ્રસન્નતામાંજ સુખ છે. શ્રીકૃષ્ણ પણ કહે છે કે.

प्रसादे सर्व दुःखानां हानि रस्यो पजायते !
प्रसन्न चेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥

भगवद्गीता अध्याय २ ६५

અર્થાત્ ચિત્તને પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઇ એટલે બીજા સર્વ દુઃખોનો નાશ થાય છે. અને પ્રસન્ન ચિત્ત થએલા પુરૂષની બુદ્ધિ, શીઘ્ર આત્મામાં સ્થિર થાય છે.

આ પ્રમાણે હોવાથી આ પ્રકરણને મથાળે ટાંકેલા ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય સ્વર્ગસમાન ક્યારે બને એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચિત્તની પ્રસન્નતાને ધારણ કરો. ઐકયતાને વધારવાના ઉપાયોનું પાલન કરો અને તેના વડે તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને સુખમય સ્વર્ગસમાન બનાવો એ પ્રકારની હૃદયની શુભેચ્છાસહ જવાબ જણાવી આ પ્રકરણ સમાપ્ત કરાય છે.

प्रकरण २० मांना सिद्धांतो.

गृहस्थाश्रम सुखमय स्वर्ग समान बनाववानो मुख्य उपाय हृदयनी ऐक्यता छे. अने आ ऐक्यता वधारवा माटे दंपतीए सतत प्रयास करी प्रसन्न रहेवुं ए तेमनुं मुख्य कर्तव्य छे.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ધનવાન્ ગૃહસ્થો અને સ્ત્રીઓને સૂચના.

પરમેશ્વરની કૃપાથી જેમના ઉપર શ્રી દેવીનો અનુગ્રહ છે. તેવા ધનવાન્ ગૃહસ્થો અને મહિલાઓને શું શું કર્તવ્ય જરૂરનું છે તે દર્શાવી આપવાનો ઉદ્દેશ આ પ્રકરણમાં ખાસ કરીને રાખવામાં આવ્યો છે.

શારિરીક વ્યાયામની અગત્ય.

ધનવાન્ મનુષ્યોના જીવન તરફ દષ્ટી કરી જોતાં જણાય છે કે તેઓ પોતાના શરીરને જરા પણ વ્યાયામ આપતા નથી જરા દૂર જવું હોયતો પણ ગાડી જોઇએ છે. માળ ઉપર ચઢવાને માટે. તેમને 'લીફ્ટ' જોઈએ છે. અને આ પ્રમાણે દરેક બાબતમાં તેઓ પાટલેથી ખાટલે અને ખાટલેથી પાટલે બેસવાના સ્વભાવવાળા હોય છે. પરતુ આના પરિણામમાં તેઓનું શરીર જડવત અને ચરબીથી ભરેલુ થઇ જાય છે. આપણે જે જે ધનવાન્ પ્રતિ જોઇશું તેમાં સેંકડે ૯૫ ટકાના શરીર ચરબીથી ભરેલાંજ જોવામાં આવશે. અને શરીરમાં હદ ઉપરાંતની ચરબી હોવી એ શુ આરોગ્યતાનું ચિન્હ છે ! ના એ તો રોગના ચિન્હ તરીકે જ ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી દરેક ધનવાનોએ પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવો જરૂરનો છે જ.

યુરોપ અમેરિકાના ધનવાનો તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેઓમાંથી ભા-

ગ્યેજ કોઇ વ્યાયામકળાને નહિ જાણુતો હોય તે જાતેજ સઘળાં કામ કરે છે. કદાચ પોતાના બાગમાં ઝાડોને પાણી પાવા સરખું કામ હોય તો પણુ તે કામ કરતાં તેઓને શરમ આવતી નથી. ઉલટું પૂર્ણ ઉત્સાહથી તેને કરે છે. એડિસન જેવા મનુષ્યો કે જેમની પાસે પુષ્કળ પૈસા છે તે પણુ પોતાની પ્રયોગશાળા તથા ઘરમાં કેટલાંક કામો જાતેજ કરે છે. અરે બીજાં દ્રષ્ટાંતો ખોળવા જવાં પડે તેમ નથી. આપણા નામદાર મર્હુમ શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ, મહારાણી વિકટોરીયા, વર્તમાન શહેનશાહ નામદાર પાંચમા જ્યોર્જ, નામદાર ગાયકવાડ સરકાર. એઓના જીવનપ્રતિ દ્રષ્ટિ કરો તેઓ પણુ પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ મળે તેવાં કામો જાતે કરવામાં શરમાતા નથી. ત્રણુ ચાર માઇલ અથવા પ્રસંગે તેનાથી પણુ અધિક મુસાફરી કરવી હોય તો તેઓ ચાલતા પણુ કરે છે. આ ચાલવામાં તેઓ પોતાની મહત્તા ઓછી થશે એમ સમજતા નથી. કારણુ કે શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે તેઓ બરાબર રીતે સમજે છે.

આપણાં ધનવાન્ ગૃહસ્થો જેમ શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપતા નથી તેમ કેટલાક ધર્માચાર્યો પણુ તેવાજ હોય છે. અર્થાત્ તે પણુ શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપતા નથીજ. તેથી તેમના શરીર પણુ ચરબીથી ભરાઇ ગયેલાં જોવામાં આવે છે. આ લેખકને યાદ છે કે એક વખત તે જે ગામમાં રહે છે. ત્યાં એક સ્વામી આવ્યા હતા, સ્વામીને સેવક મંડળ પુષ્કળ હતું અને તેથી તેમને જ્યાં જવું હોય ત્યાં ઉંચકીને પાલખીમાં બેસાડી લઇ જવામાં આવતા હતા. અર્થાત્ તેમના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ જરા પણુ મળતો નહોતો.

આનું પરિણામ એ આવ્યું કે હવે એ સ્વામીને અંહિથી પચાસ કે સો કદમ ચાલવું પડે તો તે મહા ત્રાસરૂપ થઇપડે છે. આવી રીતે તેમની હાલત થઈ છે. મતલબકે વ્યાયામ આપ્યા વગર શરીર જડવત થઇ જાયછે એ કહેવું ખોટું નથી.

ધનવાન્ ગૃહસ્થોએ તથા સ્ત્રીઓએ આ ઉપરથી પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામની આપવાની કેટલી બધી અગત્ય છે તે જણાઈ આવ્યા શિવાય રહેતું નથી. પોતાને ઘેર નોકર હોય, ગાડી હોય મોટર હોય તો પણ ધનવાને પોતાના શરીરને વ્યાયામ મળે તે અર્થે કેટલાક કામો પોતાની જાતેજ કરવાં જોઈએ. ત્રણ ચાર માઇલ ફરવાનો પણ તેને મહાવરો રાખવો જોઇએ. કેમકે તેમ કરવામાં આવે છે તોજ તેમની શારિરીક સંપત્તિ બરોબર રીતે જળવાઇ રહે છે

ધનવાન્ ગૃહસ્થે જરૂર પડે તો ચાકર રાખવો. પણ ચાકર ઉપર તેણે ઘટતી દેખરેખ રાખવી જોઈએ.

ઘરનો ચાકર. વળી ઘર કામકાજમાં પુરૂષ ચાકર ન રાખવો એજ ઉત્તમ છે. તેમાં સ્ત્રીનીજ જરૂર છે કેમકે પુરૂષ ચાકર હોય અને તે વારંવાર સ્ત્રી સમીપમાં રહેતો હોય તો કોઈ વખત કાંઇ બગાડ થવાનો સંભવ છે, માટે मूलनास्ति कुतो शाखा. એ વચનાનુસાર જયાં મૂળ ન હોય ત્યાં શાખા કયાંથી હોય તેમ આપણે એવો ચાકર ન રાખીએ તો પછી બગાડ થવાનો સંભવ પણ આવતો જ નથી. ચાકરની સાથે અતિ મહોડું આપવું નહિ. તેથી પ્રતિષ્ઠા ઘણેઅંશે ઉઠી જાય છે. કેટલાક સ્થળોએ શેઠ કરતાં ચાકર પોતાનું ડહાપણ વધારે ચલાવનાર હોય છે. તેનું કારણ પણ તેને અતિશય મહોડું આપી માથે ચડાવ્યા હોય છે તેજ છે. માટે તેની સાથે તો હમેંશા રીતસર વર્તન રાખવું.

ધનવાન સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય.

ધનવાન્ સ્ત્રીઓએ પણ પુરૂષની માફક પોતાના શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ આપવાની જરૂર છે. ઘરનાં કામકાજ જો જાતે કરવામાં આવે તો તે યોગ્ય વ્યાયામની ગરજ સારે છે. આપણાં હિન્દુસ્તાનમાં જે સ્ત્રીઓનેજ દળવું, ખાંડવું, વગેરે કામ કરવાની પદ્ધતિ છે તે ઘણીજ ઉત્તમ છે. પણ. હવે દળવા ખાંડવા જેવી યોગ્ય કસરતને 'મજુરી' તરીકે ગણી તેના પ્રતિ ઉપેક્ષાકરવામાં આવે છે. અને તેના પરિણામમાં તેઓની શારિરીક સ્થિતિ નબળી રહે છે. એક ગામડામાં રહેતી, ઘરનું કામકાજ જાતે કરતી, દળવા ખાંડવા તથા પાણી ભરવારૂપ કર્તવ્યને પણ જાતેજ કરતી સ્ત્રીની સાથે શહેરમાં રહેતી માત્ર બેસી રહેવામાંજ પોતાનો વખત વ્યતિત કરનારી અને ઉપરની ટાપટીપથી શણગારાયલી પચાસ સ્ત્રીઓને સરખાવી જોશો તો એ પચાસે કરતાં પેલી ગામડાની એક સ્ત્રીની શારિરીક સ્થિતિ સારી હોય છે. અત્ર કદાચ કોઇ શંકા કરશે કે ગામડાનાં પાણી સારાં તેથી આમ બને પણ તેમાં પણ તેઓની દલીલ એટલી બધી વજનદાર ગણી શકાય તેમ નથી. કારણ કે એ પચાસે સ્ત્રીઓને જો પેલી સ્ત્રી રહેતી હોય તે ગામમાં રાખવામાં આવે પણ તેઓ જો પેલી ગામડાની સ્ત્રીના જેવી મહેનત કરી શરીરને યોગ્ય વ્યાયામ ન આપે તો તેથી કાંઇ ઉત્તમ પરિણામ આવતું નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી માત્ર ફેસનની ફીસીઆરીમાં ફસાયલી બાળાઓએ પોતાના શારિરીક બળને વ્યાયામ આપી સુધારવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે અત્ર સ્પષ્ટ થયા શિવાય રહેતી નથી.

ધનવાન્ ગૃહસ્થોએ હિસાબ માણસો રાખીને લખાવવો તેને

હીસાબની દેખરેખ.

માટે અમે વાંધો લેતા નથી પણ એ હિસાબ ઉપર ઘટતી દેખરેખ રાખી દરમહિને તેમણે હિસાબ તપાસવોજ જોઇએ. કેટલાક ધનવાનો આ બાબત ઉપર અલક્ષકરી હીસાબ રાખનાર માણસો ઉપરજ સંપૂર્ણ ભરોંસો રાખે છે તેથી તેઓ વખતોવખત નહિ પણ કોઇ વખત ઠોકરખાઇ બેસે છે. આથી આ બાબત ઉપર-તેમણે ધ્યાન આપવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે.

ધનનો ઉપયોગ.

પોતાની પાસે અઢળક સંપત્તિ છે તેથી તેનો ફાવે તેમ ઉપયોગ કરવો એવો પણ ધનવાનોનો સ્વભાવ હોય છે. આ સ્વભાવને પણ તેમણે સુધારવાની જરૂર છે. અને જે જગ્યાએ જરૂર લાગે ત્યાંજ તેનો ઉપયોગ કરવો અવશ્યનો છે. અમુક બાબતમાં રૂપિયા આપવાની જરૂર છે. અથવા અમુક ફંડમાં અમુક દાન આપવાની જરૂર છે. એમ જો ધનવાનના પોતાના અંત.કરણમાં સ્ફુરે તો ત્યાં પોતાના ધનનો નિશંકપણે ઉપયોગ કરવો કેમકે **સદ્માર્ગે ધન વાપરવાથી બેવડું મળે છે.**

આજુબાજુના મિત્રો.

ધનવાનના સંબંધી તથા મિત્ર થતું સઉ કોઈ આવે એવી કહેવત છે. મતલબકે ધનવાનની પાસે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને અનેક મિત્રો થઇને આવેછે. આવા મિત્રો એ મિત્ર નહિ પણ ધનલોભી ધુતારાજ હોય છે. આવા મિત્રો અને સબંધીઓથી તેમણે ખાસ કરીને ચેતવાનું છે. અને પોતાની પાસે આવનાર મંડળમાંથી કોણ સાચા અને પોતાની ઉપર લાગણી ધરાવનાર

છે તેનો વિચાર કરવાનો છે. અને આ વિચાર કરી જેઓ સ્વાર્થી જણાય તેને દૂર કરવા ઇષ્ટતમ છે.

એક ગુપ્ત દુર્ગુણ.

ધનવાન્ મનુષ્યોમાં ઘણે ભાગે એક ગુપ્ત દુર્ગુણ રહેલો હોય છે તે **આળસ** રૂપી દુર્ગુણ છે. આ આળસ શાથી આવે છે ! કામ ન કરવાથી, માટે પૂર્વે જણાવ્યું તેમ ધનવાન્ તરફથી યોગ્ય કામો જાતે કરવામાં આવે તો આ તેમનામાં રહેલા દુર્ગુણનો તરતજ નાશ થઈ શકે તેમ છે.

ધનવાનોનું કર્તવ્ય.

પાસીફીક મહાસાગરનો પટ જેમ અત્યંત વિશાળ છે તેમ ધનવાનોનું કર્તવ્ય પણ અત્યંત વિશાળજ છે. ધનવાનોએ પોતાના દ્રવ્યનો ઉપયોગ એવા સારા કામમાં કરવો જોઇએ કે. જેથી તેમનું નામ અખંડ રહે. કોઇ દેવળનો પુનરોદ્ધાર કરવો. અશક્તાશ્રમ સ્થાપવું. પ્રાણીઓને જીવીતદાન આપવું. કેળવણીનો પ્રચાર અધિક વધે તે અર્થે બોર્ડીંગો બંધાવવા ગરીબ મનુષ્યોને ઉદ્યમે જોડવા ઉત્તમ પ્રકારનાં પુસ્તકો સારા લેખકો તરફથી લખાવીને પડત ભાવે મફત વહેંચવા આ પ્રમાણે ધનવાનોનાં બીજાં પણ અનેક કર્તવ્યો છે.

प्रकरण २१ मांना सिद्धांतो.

१ धनवान् गृहस्थ अथवा स्त्रीए पोताना शरीरने व्यायाम
आपवानी अनिवार्य अगत्य छे. अने तेथी तेमणे शरीरने योग्य
व्यायाम मळे तेवां कामो करवां जोइए.

२ घरमां स्त्रीओना सहवासमां पुरुष चाकरने नहि राखत
स्त्री चाकर राखवी.

३ अमारी पासे पुष्कळ पैसा छे एवुं मानी गृहिणीए बेसी
रही सघळा कामकाजनो आधार नोकर उपर राखवो नहि. अने
शारिरिक कसरतने अर्थे थोडां कामो पण पोतानी जाते करवां

४ हिसाबनी देखरेख राखवी. धननो उपयोग सारा मार्गे
करवो. स्वार्थी मित्रोने दूर करवा. आळसने छोडी पोतान
कर्तव्यने साधवुं.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

સાસરીયામાં વહુ પ્રત્યેનું વર્તન.

સુધારા ઉપર ચઢેલા અથવા સુધારાનો પવન લાગેલા કુટુંબોને બાદ કરતાં આપણાં હિન્દુ સંસારમાં એવું એક પણ કુટુંબ જોવામાં આવશે નહિ કે જ્યાં સાસુ અને વહુને બનાવ હોય. બિલાડી અને ઉંદર સિંહ અને હરણ, સર્પ અને નોળીયો એઓને જેમ સ્વાભાવિક પરસ્પર વૈર હોય છે તેમ સાસુ અને વહુને પણ તેવુંજ અને તેનાથી આગળ વધીને જણાવીએ તો તે કરતાં કાંઇક અંશે અધિક વૈર હોય છે. આનાં કારણમાં જોઈશું તો જણાશે કે સાસુઓ એમ માને છે કે વહુ ઉપર અમારો અધિકાર છે, વહુ અમારી તાબેદાર છે, વહુ અમારી દાસી છે, અને તેને સંપૂર્ણ પ્રકારે અમારા હાથમાં રાખવી એ અમારી ફરજ છે. તેને દુઃખ દેવું, તેને મારવી, એ પણ અમારી ફરજ છે. કેમકે જો એમ ન કરીએ તો અમારી સત્તા તેના ઉપર બેસે નહિ. અમારૂં કહ્યું તેઓ કરે નહિ અમને તે ગાંઠે નહિ, અને અમારા માથે છાણાં થાપે.

અજ્ઞાનના ઘોર અંધકારમાં ડુબેલી સાસુઓ આ પ્રમાણે જણાવી પોતાની વહુને ત્રાસ આપે છે. આ શું તેમના સાસુપણાને છાજે છે ? એવી કર્તવ્ય ભ્રષ્ટ સાસુઓને ધિક્કાર આપવો એ શું યોગ્ય નથી ? શા માટે નહિ ? બિચારી પારકી છોકરીઓને-વહુઓને

દુ:ખદેવું એ શું તેમને ઘટિત છે? શું વહુઓને દુ:ખ દેવાથીજ તે સુધરે છે! કેવું ભૂલ ભરેલું માનવું?

. કેટલીક સાસુઓ એવા વિચારની હોય છે કે અમને પણ અમારી સાસુઓએ બહુદુ:ખ દીધું છે તેથી હવે અમે પણ અમારી વહુને દઇએ. કેમકે હવે અમારો વખત આવ્યો છે. આ વિચારવું એ પાડાને 'રોગ અને પખાલીને ડહામ' એ પદ્ધતિ પ્રમાણે નિરૂપયોગી છે સાસુએ દુ:ખ દીધું તેથી હવે તેની રીસ પોતાનો વખત આવતાં બિચારી વહુ ઉપર કાઢવી એ કોઇ પણ રીતે યોગ્ય નથીજ પણ આ બાબતનો વિચારજ કોણ કરે છે. અહિ તો વહુને દુ:ખ દેવામાંજ સાસુના સાસુપણાની અનુપમ (?) મહત્તાનો સમાવેશ થઇ જાય છે.

પોતાની વહુઓને હદ ઉપરાંતનું વિનાકારણે દુ:ખ દેનાર સાસુઓએ પોતાનુંજ દ્રષ્ટાંત લેવુ જરૂરનું છે. જ્યારે પોતે વહુપણાને પ્રાપ્ત હતી ત્યારે તેમની સાસુ તરફથી તેમને કેટલુ બધું દુ:ખ વેઠવું પડતું હતુ તેની કલ્પના કરીને પણ તેમણે વહુ ઉપરના ત્રાસને ઓછો કરવો જોઇએ.

આ લેખકને હાલ એક ખરા બનેલા બનાવનું સ્મરણ થાય છે કે એક કુટુંબમાં એક પાંચ સાત વર્ષની વહુ આવી હશે તેના ઉપર તેની સાસુ તરફથી અગણિત દુ:ખ પડતું હતુ. પતિ રહ્યો નાનો એટલે સર્વોપરી સત્તાજ સાસુના હાથમાં હતી. એ સાસુને સાસુ કહેવા યોગ્ય નથી પણ નિર્દયતાની મૂર્ત્તિ કહેવી યોગ્ય છે જો મરૂભૂમિમા જળ હોય તો તેનામાં દયાનો છાંટો હોય અર્થાત્ તે તદન દયા વગરની હતી. બિચારી સાત વર્ષની બાળકીને જેમ બકરીને વાઘનો

ધાક હોય છે અને તેને જોઇને તે જેમ થર થર કંપે છે તેમ સાસુનો ધાક હતો. સાસુને જોતાંજ તે ધુજી ઉઠતી. પરંતુ આટલેથી બસ નહોતુ પણ પેલી વાઘની બહેન રૂપ સાસુ વખતો વખત એકાદ બે તમાચા વહુને તેં અમુક કેમ આમ કર્યું કહીને મારવા ચુકતી નહિ. એક દિવસે તે બિચારીને એવું માર્યું હતું કે તેના માથામાંથી લોહીની ધારા નિકળી હતી. વહુથી અતિશય વેદનાને લીધે ચીસ પડાઇ ગઇ એના પરિણામમાં દુર્વાસા ઋષિનાં કરતાં પણ અધિક ક્રોધી સાસુએ તેને ઘરના ઓટલા ઉપરથી રસ્તાપર સડક ઉપર ગબડાવી દીધી. અને બિચારીનો પગ ઉતરી ગયો.

× × × ×

આ ઉપલા બનાવના જેવી ઘટના આપણા હિન્દુ કુટુંબમાં કેટલીએ જગ્યાએ બનતી હશે તેનું પ્રમાણ કાઢવાને લેખકને અવકાશ નથી. તો પણ તે એટલુ તો છાતી ઠોકીને જણાવે છે કે ઘણાં ખરા કુટુબોમાં આવી સ્થિતિ વ્યાપી રહેલી જોવામાં આવશે.

વહુઓ ઉપર દયા-લાવવી જોઈએ.

સાસુએ વહુને પોતાની દીલગીરી તરીકે ગણીને તેના ઉપર દયા રાખવી જોઇએ. ભુલને પાત્ર મનુષ્ય માત્ર હોય છે તેથી બિચારી વહુ ભુલ પાત્ર થાય તો તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી. પણ આ પ્રમાણે ભુલને પાત્ર થનાર વહુઓને સુધારવી જોઇએ કોઇ પરમેશ્વરને ઘેરથી શીખીને આવ્યું નથી. તેથી સાસુઓએ પણ પોતાની વહુને પોતાના નિર્દયતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરી કામ શિખવવું જોઇએ. કામ ન આવડે તો અકળાઇ ન જતાં પુનઃ તે શિખવવાથી તેને

કામ આવડીજ જશે. વહુને વારંવાર ટોક ટોક ન કરવી. કેમકે તેમ કરવાથી વહુ નઠોર થઇ જાય છે. રાંધવાનું કામ તેમજ ઘરનાં બીજાં પરચુરણ કામો પણ પાસે રહીને શીખવવાં. વહુ ભણેલી હોય તો તેને ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચવાની પણ છૂટ આપવી અને ભણેલી ન હોય તો તેમને જાતે ભણાવવી. કેમકે કેળવણીનું ફળ અદ્ભુતજ આવે છે. આ સીવાય વહુને પરતંત્રતાની બેડીમાં જકડી ન રાખવી. અને વહુને સારી સદ્‌ગુણી તથા સઘળાં ઘરકામથી વાકેફગાર બનાવવી, તેનું સર્વ માન સાસુનેજ છે. કેમકે તમારા પરિચયમાં આવનાર સર્વજ એમ કહેશે કે ધન્ય છે એની સાસુને કે જેણે પોતાની વહુને આવી ઉત્તમ બનાવી છે.

प्रकरण २२ मांना सिद्धांतो.

सासुओए पोतानी वहु उपर हमेंशा दया राखवी जोइए अने तेने पोतानी दीकरी तुल्य गणी घरनां दरेक कामकाज शिखववां जोइए. वहुने सारी बनावी होय तो तेनी सासुनेज आभारी छे अर्थात् तेमां तेनी सासुनांज वखाण थाय छे. घरमां वहु प्रत्ये सासु, शिवाय तेनी नणंद, ससरा वीगेरे सर्वेए माया भरेलुं वर्त्तन राखवुं अने तेना उपर जुलम न करवो.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

કેટલાક વિચિત્ર જન સ્વભાવો.

કોઇ એક સમયે અમુક સ્ત્રીએ કદાચ કામ પ્રસંગે એક પુરૂષને કાંઇ પૂછયું હોય તે જો અન્ય મનુષ્યના જોવામાં આવે તો તે તરતજ કાંઇને કાંઇ કલ્પના બાંધવા બેસી જશે સારી કલ્પના તો કોઇકજ કરતા હશે પણ આતો ખોટી કલ્પના કરનારનોજ જયાં ત્યાં ફેલાવો થયેલો હોય છે. એ સ્ત્રીને તે પુરૂષની સાથે આડો સબંધ છે. અમુક આમ છે તેમ છે એવીજ કલ્પના તેઓ કરશે. અને તેટલાથી તે વાત અટકાવતા હોય તો તો બસ થયું પણ આતો પોતાની કલ્પનાની વાતો પોતાના મિત્ર અને સ્નેહી વર્ગને કરશે અને તે સ્ત્રીની તથા પેલા પુરૂષની હલકી માથાવટી પાડી દેશે.

* * * *

એક સ્ત્રી પોતાના મનરજીત કરવા બાલ હોળે. અથવા ઝુલવાળી ચોળી પહેરે તો તે જોઇ મનુષ્યો કહેશે કે આ તો વહી ગઇ. એણે તો શરમને નેવે મૂકી દીધી.

* * * *

એક મનુષ્યે પોતાના મિત્રને કાંઇ અમુક વાત કહી હશે તો તેમાં સહજ મીઠું મરચું ઉમેરી તે બીજાને કહેશે. બીજો પોતાના

તરફથી થોડા ઉમેરો કરી ત્રીજાને કહેશે. ત્રીજો ચોથાને અને ચોથો પાંચમાને એ પ્રમાણે એ વાતની પરંપરા ચાલશે અને પછી તેમાં એટલે સુધી ઉમેરો થવા પામશે કે વડ પડયો ત્યારે તેને બદલે વડોદરૂં પડયું એ પ્રમાણે ઘાટ થઇ રહેશે.

*   *   *   *

આ સર્વ ઉદાહરણ આપીને અત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે જન સ્વભાવ એવા વિચિત્ર હોય છે કે જેના પારને પામી શકાતું નથી. આજે જેના તેના ગુણ જોવાને બદલે તેના દોષજ જોવાય છે તે એટલે સુધી કે જેમ કમળો થનારને આખું વિશ્વ પીળુંજ માલમ પડે છે તેમ ગુણમાં પણ તેમને દોષનુંજ ભાન થાય છે. આ પ્રમાણે ગુણને બદલે દોષ જોનારની સંખ્યા અત્યંત પ્રમાણમા વધી ગએલી છે.

પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને ચલાવનાર આરંભના દંપતીઓએ આ બાબત ખાસ સંભાળવાનું છે. તેમને માટેજ ખાસ કરીને આ પ્રકરણ લખવામાં આવ્યું છે. તેમણે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમા આવા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના અનેક મનુષ્યોના સહવાસમાં આવવાનુ થશે. અનેક મનુષ્યોની વાત તેમને કાને આવશે તેમાં તેમણે સાવધાન રહેવાનું છે

પતિ અને પત્ની સુખી હોય તો એવા દ્વેષી મનુષ્યોથી ખમી શકાતું નથી તેથી તેઓ પ્રસંગ મળતાં પતિને તારી સ્ત્રી આવી છે અને તે આવી ખરાબ છે વગેરે બોલે છે. અને તેને માટે વહેમ ઉત્પન્ન કરે છે. અને સ્ત્રીને તારો પતિ આવો છે એમ કહી ભંભેરી અણબનાવ કરાવે છે. આવા મનુષ્યોથી હે આરંભના ગૃહસ્થાશ્રમી! તમે ચેતતા રહેજો. અને તેઓ તમને કંઇ ખોટું કહેવા આવે તો તેને દૂર કરજો, કેમકે તેમાંજ તમારી મહત્તા છે.

અમુક મનુષ્યે અમુક કામ કર્યું તે જોયા કે જાણ્યા વગર તેને માટે અભિપ્રાય આપવો એ એક પ્રકારનું સાહસ છે. અને તેનાથી બનતા સુધી દરેક સુજ્ઞે દૂર રહેવું જોઇએ. વાસ્તવિક રીતે વિચાર કરતાં કોઇ મનુષ્યને માટે કાંઇ ખરાબ કહેવાનો આપણે અધિકાર નથી. પ્રથમ આપણે જાતેજ સુધરવું જોઇએ. અને આપણા અંતઃકરણની સુચના અનુસાર ચાલવું જોઇએ. **જ્યાં સુધી આપણે પૂર્ણ થયા નથી ત્યાં સુધી બીજાને કંઈપણ કહેવાનો આપણે અધિકાર નથી.** આ સૂત્રને બરાબર વિચારો અને તમારા પોતાના અને તમારાં સ્ત્રી જીવનના અનુભવમાં મૂકો.

મનુષ્યે ખરી રીતે પોતાના અંતઃકરણનો ડર રાખવાનો છે જે કામ કરતાં અંતઃકરણમા ગ્લાની થાય તેવું કદી પણ નકરવુ લોકોનો ડર એ બહુધા ખરો ડર નથી પણ અતઃકરણનો ડર એ ખરેખરો ડર છે. અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર વિહિત કામ કરનાર મનુષ્ય ભલે આજે જનસમાજ તરફથી નિંદાપાત્ર ગણાશે પણ કાળે કરીને તે વંદન કરવા યોગ્ય થશે આ સ્થળે સહજ શકા થાય છે કે અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવુ. તો ચોર પણ અતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર ચોરી કરવા જાયછે અને તે પકડાય છે. તો કેવો હલકો થાય છે. જ્યારે આ પ્રમાણે છે ત્યારે અતઃકરણની પ્રેરણાનુસાર ચાલનાર સુખી શી રીતે થાય. આ શકાના સમાધાનમાં જણાવવાનું જરૂરનું છે કે ચોર ચોરી કરવા જાય છે પણ અંદરખાનેથી તો તેને તે કામ કરતાં અંતર ડંસતુ હોય છે. અને તેને લીધેજ તે દુઃખી થાય છે. કેમકે અંતઃકરણની લાગણી કાંઇક અંશે પણ એથી દુભાય છે.

અંતઃકરણુની પ્રેરણા અનુસાર ચાલવાથી દુઃખ આવતું નથી એ કથન તદન સત્ય છે. કેમકે અંતઃકરણ—ખરૂ હૃદય એવી ખોટી પ્રેરણા કરતુંજ નથી. એની સર્વ પ્રેરણા શુભ અને સારી જ હોય છે. રાગ દ્વેષરૂપ મલીન પડદાઓને દૂર કરો અને કેવલ શાંત થઈ અંતઃકરણુની પ્રેરણાને અનુસરો તે હમેંશા તમને ઉન્નતઃ માર્ગે ચઢાવશે.

જન સ્વભાવ વિચિત્ર છે. તે આમે બોલે, અને આમ પણ બોલે. તેનાપ્રતિ અલક્ષ કરો અને તમારા અંતરની સૂચના અનુસાર ચાલો એટલે સર્વ સ્થળે તમારો વિજયજ છે.

प्रकरण २३ मांना सिद्धांतो.

आ जगतमां भिन्नभिन्न प्रकारना मनुष्योना स्वभाव होय छे तेथी ते बाबत उपर अलक्ष करी अंतःकरणनी प्रेरणा अनुसार विहित कामकरवां जोइए.

मनुष्ये खरो डर शानो राखवानो छे? पोताना अंतःकरणनो तडेर राखो अने सुख तमारी पासे.आवशे ज.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

જડાવબાની કેટલીક ગુપ્ત વાતો.

"અલી એ સાંભળેછેકે ? મારે તને એક ગુપ્ત વાત કહેવાની છે." માથે પાણીનું બેહડું લઈ ચાલતાં ચાલતાં જડાવબા બોલ્યાં.

ચતુરલક્ષ્મી—"એવી તે શી વાત છે કહો તો ખરાં ?"

જડાવબા—"કોઇને ન કહે તો કહું. જોનેકની મને કિશોરીલાલના બાપે આ વાત કહેલી ત્યારે કહેલુ કે ખબરદાર જો આ વાત કોઇને કરી તો ? તારી વાત તું જાણે."

વિજળી—"અરે જો તો ખરી આને ધણીનો ધાક આ તે બાયડી છે કે કોણ ? ધણીને ઓટીમા મારી ન ફરીએ તો આપણે બાયડીઓ શેની !"

ચતુરલક્ષ્મી—"હા બ્હેન, હા. તારા મતને હું ટેકો આપુંછું. આ જડાવ તો એવી છે કે જાણે 'વરઘેલી' આટલા વર્ષની થઈ તોય એનો ચાળો ન મટયો,"

મહાલક્ષ્મી—"એ તે કાંઇ મટે છે ! શું ઉમર મોટી થાય તેથી મન પણ મોટું થાય."

ચતુરલક્ષ્મી—"ચાલ હવે તારી વાત જવાદે. અલી જડાવડી કેમ બહુ મોંઘી થાય છે કે, વાત નથી કહેવી કે, જા ! ઠીક છે.

અમે પણ કોઇ દિવસ તને કાંઇ કહેશું નહિ."

જડાવ—" મેર રાંડ ! આટલી બધી ઉતાવળી શું કામ થાય છે શું ઘોડે ચ્હડીને આવી છે કે ? ઘોડે ચ્હડીને તે ક્યાંથી આવે, ગધેડે ચ્હડીને આવી હઇશ ગધેડે.

ચતુરલક્ષ્મી—" ચાલો જડાવબા. મને કહી દો તો અટાણે મને ઘેર જતાં મોડુ થશે તો એ મને વ્હડશે. હું પાણી નીકળી ત્યારે કહેતા હતા કે મારે વહેલું જવું છે માટે તરત આવજે."

મહાલક્ષ્મી—' અલી ! એ તે કોણ ? કહે તો ખરી ! કહે તો ખરી !"

ચતુરલક્ષ્મી—" એ તે એજ તો બાપુ એનું નામ તે કાંઈ દેવાય તેમ છે."

વિજળી—" શા માટે ન દેવાય, કહેની કે એ તે મારો ધણી મારો વર મારો હસબન્ડ"

મહાલક્ષ્મી—" અલી ! છેલ્લું તું શું બોલી કહે જોઇએ !"

વિજળી—" એતો મારા વર કહે છે કે અંગ્રેજીમાં ધણીને હસબન્ડ કહે છે હસબન્ડ '

મહાલક્ષ્મી—" બળ્યું નામે કેવું ખરાબ છે, સો વાર ગોખીએ તોએ ન આવડે. એવું તો પેલી મડમડીઓથી બોલી શકાય. આપણાથી તો નહિ બોલાયરે બાપ."

વિજળી—" હા બ્હેન, એ ભણતર તો એવું ખરાબ છે કે ન પૂછો વાત, મારા ધણી જ્યારે અંગ્રેજી બોલે છે ત્યારે જાણે પેલો પંજાબનો મેલ ચાલ્યો."

ચતુરલક્ષ્મી—" ચાલો હવે તમારે વાતો બંધ કરી જડાવની

વાત સાંભળવી છે કે તમારૂંજ પુરાણુ ચલાવ્યા કરવું છે"

બંન્ને—"લેની મ્હેન આ અમે મુંગા રહ્યા."

જડાવ—"જોજો અલીઓ કોઇને કહેતી નહિ મારા સમ, મારા સમ, કોઇને કહેતી નહિ"

"કોઇને એ નહિ કહીએ, મારા સમ કોઇને કહીએ તો." ચતુર મહાલક્ષ્મી, અને વિજળી ત્રણુ જણુ બોલ્યાં.

ઠાવકું મો કરી જડાવ બોલી,—"અલી ઓ સાંભળો મારા એ એકવખત રાત્રે ઘેર આવ્યા અને મને એક જરીયન સાડી આપી. અને કહ્યું કે કોઇને કહેતી નહિ આ પોટલું તો મને રસ્તામાંથી ઘેર આવતાં અકસ્માત જડી આવ્યું છે. જોની કેવી મઝાની સાડી છે. તું પ્હેરજે અને સુખી થજે. પણુ જો ભુલે ચૂકે પણુ આ વાત બીજાને કરતી નહિ હોં. કહી તો તારાને મારા બાર-જ વાગ્યા સમજજે આમ કહી મને સાડી આપી. અલી બા મેં જોઇને હું તો આભીજ બની ગઇ. શા તેનાં જરીયન બુટા અરે વળી મ્હેન કોર ઉપર તો સાચાં મોતી ટાંકેલા મેં તો એવી સાડી બાપ જન્મારામાં જોઈ નથી"

ચતુરલક્ષ્મી—"જડાવબા તમે ભાગ્યશાળી તો ખરાં"

વિજળી—"કહ્યું છે ને કે ભાગ્ય શાળીને ત્યાં ભુત રળે"

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં કરતાં એ બૈરાંઓ ઘેર આવ્યા. જડાવબાની વાતને એ ત્રણુ સ્ત્રીઓ એ એક બે દિવસ તો કોઈને કહી નહિ પણુ કહેવત છે કે 'બિલાડીના પેટમાં ખીર ટકે તો સ્ત્રીઓના પેટમાં વાત ટકે' આ કહેવતાનુસાર ચતુરલક્ષ્મી આ વાત પ્રભાવતીને કહી વિજળીએ આ વાત તેની સાહેલી રૂક્ષ્મણીને

કહી. અને મહાલક્ષ્મીએ જેકોરબ્હેનને કહી. આ સઘળી વાત કહેતી વખત ' જો કોઇને કહે તો મારા સમ' એ વાક્યનું સ્વાગત દરેકે સ્વીકાર્યું હતુ. એ સ્મરણ આપવાની જરૂર નથી.

વિજળીના દીવા જેમ એક જગ્યોએ સળગાવતાં જેમ ચાંપ દાબવાથી બધા દીવા સળગી ઉઠે છે. તેમ આ મહિલા મંડળે આ જડાવબાની ગુપ્ત વાતને આખા ગામમાં ફેલાવી દીધી. વગર પૈસે જાહેરખબર આપવાનું સાધન ખરેખર અમુક સ્ત્રીને કાંઈ વાત કહેવી એજ છે. વાત કહી કે તરત તેનો ફેલાવો થવાજ માંડશે આખા ગામમાં આ વાત ચોગરદમ ફેલાઇ ગઇ જેને તે જડાવબાના ધણીને એક સાડી જડી છે એવી વાતો કરવા લાગ્યા કેટલાક મનુષ્યો તો તેને ઘેર જઇ જડાવબાના ધણી ગોપાલદાસને અમારી સાડી ખોવાઇ ગઇ છે માટે આપો એમ કહેવા લાગ્યા. ગોપાળદાસે બરાબર સમજી લીધુ કે મારી સ્ત્રીને મે કહેલી વાત્તાના પરિણામમાંજ આ સઘળુ થાય છે. તો પણ તેણે થોડો વખત મૌન રહીશુ થાય છે તે જોવાનો નિશ્ચય કર્યો એક પછી એક મનુષ્ય ગોપાલદાસને ત્યા સાડીની ઉઘરાણી આવવા લાગ્યા. ગોપાલદાસે સર્વને ઉદ્ધત જવાબ દેવાથી કેટલા તો ત્યાં હુલ્લડ કરવા લાગ્યા અને કેટલાક તો ઠીક છે બચ્ચાજી અહિં નહિ આપે તો પોલીસ કોર્ટમાં આપશે' એમ કહી ધમકી દેવા લાગ્યા. ગોપાળદાસે આ સર્વને ગણુ કાર્યું નહિ એટલે એક હરામનોજ માલ પચાવી ઓઇયાં કરી જનાર મનુષ્ય લાગવગ ચલાવી એક ફોજદાર અને કેટલાક સીપાઇઓ લઇને આવ્યો અને ગોપાલદાસના ઘરની જડતી લેવડાવી. જડતી લેતા સાડી હાથ આવી એટલે પેલો મનુષ્ય આજ મારી સાડી

આજ મારો મુદ્દા માલ એમ બોલવા લાગ્યો. ગોપાલદાસ આ જ વખત પોતે સાચો છે એમ પૂરવાર કરી શકે એમ હતું પણ તેને આ નાટકના બે અંક થએલા હોવાથી ત્રીજો અંક કરીને સમાપ્ત કરવું ઠીક લાગ્યુ. તેથી તે કાંઇ પણ ન બોલ્યો અને જે થાય તે જોયા કરવા લાગ્યો તરતજ ફોજદાર સાહેબે માલ કબજે લીધો અને ગોપાલદાસને પકડી મેજીસ્ટ્રેટને ત્યા રજુ કર્યો. મેજીસ્ટ્રેટને ત્યા કેસની મુદત નંખાઇ અને ગોપાલદાસ જામીન ઉપર છુટયો.

આજે જૂનની તા. ૧૦ મી છે. ગોપાલદાસના ઠરાવની મુદત આજની છે. આખું ગામ તળે ઉપર થઇ રહ્યુ, છે અને જડાવ પણ પોતાના પતિને આવી પડેલી વિપત્તિ જોઇને મહા સંતાપ કરે છે. તે હવે સમજે છે કે મારા પતિને વિપત્તિ લાવનાર હુજ છું. પણ હવે તેનુ સમજવુ શુ કામનું ? રાંડયા પછીનું ડહાપણ કામ આવે છે ખરૂ કે? ના ત્યારે આમાં પણ તેમજ છે.

ઘડીયાળમાં ૧૧ ના ટકોરા થયા અને મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબ ન્યાયાસન પર બિરાજ્યા પ્રથમ અરજદારની જુબાની થઇ.

મેજીસ્ટ્રેટ—" તમારૂં નામ શુ ? "

અરજદાર—" મહાશંકર. "

મેજીસ્ટ્રેટ—" બાપનુ નામ."

અરજદાર—" વિષ્ણુ ભટ્ટ "

મેજીસ્ટ્રેટ—" જાતના. "

અરજદાર—" મોઢ બ્રાહ્મણ."

મેજીસ્ટ્રેટ—" ઉમર "

અરજદાર—" આશરે ૫૫વર્ષની "

મેજીસ્ટ્રેટ—" ધંધો."

અરજદાર—" વ્યાજુ તથા દસ્તાવેજ લખવાનો "

મેજીસ્ટ્રેટ—" રહેવાશી "

અરજદાર—" આડા ગામ "

મેજીસ્ટ્રેટ—" તમારી સાડી કયારે ખોવાઈ હતી."

અરજદાર—" તા. ૧૨ મી જુન ૧૯૧૩ને રોજ"

મેજીસ્ટ્રેટ—" તેને તો આજ એક વર્ષ થશે. શું તમે તમારી ફરીયાદ પોલીસમ નોંધાવી છે!"

અરજદાર—" ના સાહેબ "

મેજીસ્ટ્રેટ—" કેમ ન નોંધાવી વારૂ"

અરજદાર—" પોલીસમાં નોંધાવુ તો ખાલી ધક્કા ખાવા પડે તેથી કંટાળી મેં વિચાર્યું કે નસીબની હશે તો એની મેળે પાછી આવશે ? "

મેજીસ્ટ્રેટ—(હસીને) " ત્યારે તો તમારૂં નસીબ બહુ જબરૂં કેમ ! "

અરજદાર—" હા સાહેબ, નસીબમાં ન હોય તો કાંઇ આવે છે ? આજ બારમહિને પણ પત્તો લાગ્યો. નહિ, તો મારાજ ગામમાં પેલો છગનલાલ પોતાનો માલ છશો રૂા. નો ગુમાવી બેઠો હતો તેણે પોલીસમાં ફરિયાદ પણ નોધાવેલી અને પોલીસે બહુએ તપાસ કરી પણ પત્તો ન લાગ્યો તે નજ લાગ્યો અરે તે તો-

મેજીસ્ટ્રેટ—" તમારૂં નકામું ટાયલું જવાદો કોર્ટને તે સાંભળ-વાનો વખત નથી કહો જોઇએ તમારી સાડી કેટલા રૂા. ની હતી અને તે કયારે લીધેલી ?"

અરજદાર—(માથું ખંજવાળીને) "સાહેબ આશરે બશેંક રૂપિયા થયા હતા સાડી બે વર્ષ ઉપર લીધી હતી"

મેજીસ્ટ્રે—"અંદરનું ભરત કામ ઘેર ભરાવેલું કે ?"

અરજદાર—"હા સાહેબ અમારા ગામના વલ્લભ દરજીએજ તે ભરી હતી."

આ પ્રમાણે આરંભદર્શક જુબાની થયા પછી મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબે તોહમતદાર સામે જોઇને કહ્યું કે તારો કોઈ વકીલ છે?

તહોમતદાર—"ના સાહેબ"

મેજીસ્ટ્રેટ—"આ ને કાંઇ પૂછવું છે ?"

તહોમતદાર—"ના સાહેબ"

મેજીસ્ટ્રેટ—"શું ત્યારે એની સાડી તે લીધેલી તેનો આરોપ તું સ્વીકારે છે ?"

તહોમતદાર—"ના સાહેબ હું નિર્દોષ છું"

મેજીસ્ટ્રેટ—"(હાથ ટેબલ પર પછાડીને) તેમ ચાલશે નહિ તું નિર્દોષ હોય તો તેનો પુરાવો જોઇએ. તારા ઘરમાંથી મુદ્દા માલ નીકળ્યો છે એટલે તું ગુન્હેગાર થઈ ચૂકયો"

તહોમતદાર—"મારી પાસે હું નિર્દોષ છું એવો પુરાવો છે સાહેબ !"

મેજીસ્ટ્રેટ—"તે આપ ત્યારે ?"

તહોમતદાર—"તરતજ પોતાના ગજવામાંથી એક આંકડો કાઢીને રજુ કર્યો અને પછી જણાવ્યું કે સાહેબ એ સાડી મારી છે. અને મેં પોતેજ ખરીદ કરેલી છે.

મેજીસ્ટ્રેટ—"તેં ખરીદ કરી તે વ્યાપારી અત્ર આવેલા છે?"

તહોમતદાર—"હા સાહેબ તેમનું નામ શેઠ અબ્દુલહુસૈન વલી શેખમહમદ છે."

તરતજ સીપાઇ તરફથી શેઠ અબ્દુલહુસેન વલીશેખમહમદના નામની બુમ પાડવામાં આવી અને તે હાજર થયા તેણે આવી સાક્ષીના પાંજરામાં ઉભા રહી નીચે પ્રમાણે જુબાની આપી.

"મારૂં નામ અબ્દુલહુસેન વલી શેખમહમદ છે. સુરત ભાગાતળાવમાં આજ પચુરણ કાપડ રેશમી સાડીઓ વીગેરે વેચવાની મારી દુકાન છે. હુ તહોમતદાર ગોપાલદાસને સારી રીતે ઓળખુ છું તે ઘણાં પ્રમાણિક અને લાયક માણુસ છે. મારી દુકાનેથી તા ૬ ઠ્ઠી એપ્રિલે તે સાડી ખરીદ કરી ગયા છે. અને તેના રૂપિયા એકશો પચાસ બાર આના મને ચૂકાવી આપ્યા છે વગેરે"

આ પ્રમાણે અબ્દુલહુસેનની સાક્ષી થઇ રહ્યા પછી મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબે તહોમતદારને કાંઇ વધારે ખુલાસો કરવો હોય તો તે કરવાની છૂટ આપી આથી તહોમતદાર બોલવા લાગ્યો—

સાહેબ, હું તદન નિર્દોષ છું. અરજદાર પોતાની સાક્ષીમા જણાવે છે કે મારી સાડી ખોવાયાને બાર મહિના થયા છે. પણ સાહેબ મેંતો હજી અપ્રેલ માસમાજ આ વ્યાપારીને ત્યાથી તે ખરીદી છે. વળી અરજદારનું કહેવુ એવુ છે કે બે વર્ષ ઉપર મે તે લીધેલી અને વલ્લભ દરજી પાસે ભરાવેલી પણ વલ્લભ દરજીને ગુજરી ગયાને આજ આઠ વર્ષ થયાં છે ત્યારે આમ શી રીતે બને. શું વલ્લભ દરજી પુનર્જન્મ લઇને સાડી ભરવા આવ્યો. આપ સાહેબ

સાડીને ઉકેલી જુઓ આપને તે હાલમાં નવી લીધેલી જણાય છે કે નહિ. હજી તેના સળ પણ ભાગ્યા નથી. બે વર્ષની જૂની સાડી હોય તો તે શુ આવી રહી શકે.

મેજીસ્ટ્રેટ—" તમારા બોલવા ઉપરથી તમે સાચા જણાઓછો વળી સાડી તમે લીધેલી તેના સાક્ષી પણ છે. માટે તમારા ઉપરનો આરોપ કાઢી નાંખવામા આવે છે અને સાડી તમને પાછી સ્વાધીન કરવામાં આવે છે; પછી પેલા અરજદાર તરફ જોઇને—

" કેમ સાડી તમારી છે એવો કોઇ સાક્ષી છે. અથવા તમે અમુક વ્યાપારીને ત્યાથી લીધેલી એમ પૂરવાર કરી શકો એમ છે."

અરજદાર—" ના સાહેબ મારી પાસે કાંઈ પૂરાવો નથી "

મેજીસ્ટ્રેટ—" જા ! તું બદમાસ છે. પારકી મિલ્કત પચાવી પડવાની તારી દાનત છે (તહોમતદાર તરફ જોઇને) આનુ ખરૂં રહસ્ય શુ છે તે સમજાવશો.

ગોપાળદાસ—" સાહેબ) વાત એવી છે કે મેં સાડી ખરીદ કરી તે વાત મારી સ્ત્રીની કસોટિ જોવા તેને કરી નહિ પણ સાડી બતાવી સાડી જોઈ તેણે મને પૂછ્યું કે ક્યાંથી લાવ્યા કહો ! મેં સોગન દઇ તેને કહ્યું કે જો કોઇને કહે નહિ તો કહું. મારાં આ વચન સાંભળી મારા સમ કોઇને કહું તો ઈત્યાદિ બોલી. આથી મેં તેની પરીક્ષા અર્થે કહ્યું કે આ સાડી તો મને રસ્તામાંથી જડી. આ વાત મારી સ્ત્રીએ અલબત પાંચ સાત દિવસ ગુપ્ત રાખી હશે પણ પછી તો તેના પેટમાં તે ઉભરાઇ જવાથી તેની સાહેલીઓને કહી દીધી. અને આ પ્રમાણે વાત ચોચરદમ ફેલાઇ ગઇ. આથી મારે ઘેર મારી સાડી ખોવાઇ છે આપો એમ કરી કરીને રોજ દશબાર

માણુસો આવતા આ સર્વ પારકી મિલ્કત હોઇયાં કરી જવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી મેં મારી ખાનગી ડાયરીમાં તેઓના નામ પણ લખી લીધાં છે અને તે હું આપ સાહેબને રજુ કરૂછું.

" મારે ત્યાં આવતા માણુસો પૈકી કોઈ કોઇ મને ગાળ દેતા કોઇ કોઇ ઠીક છે જોઈ લઇશ એવી ધમકી આપી ચાલ્યા જતા અને કોઇ કોર્ટમાં જઇશ એવો ડર બતાવતા હતા આ સર્વને હુ તેજ વખત ખુલાસો કરી શાંત પાડી શકું એમ હતુ. પણ તેઓમાંથી કેટલાક એવા ચરકેલ મગજ જેવા હોવાથી મારૂ કહેવુ માને કે નહિ તેની મને શંકા હતી. વળી આ રમુજ થોડો સમય અધિક જોવા મને ઇચ્છા હોવાથી મેં મારૂ ગાડુ ચાલવા દીધું.

" મારે ત્યાં આવનાર પારકી મિલ્કત હોઇયા કરી જવાના સ્વભાવવાળા મનુષ્યોમાં આ મહાશકર મુખ્ય છે કેમકે બીજાઓ તો ખાલી મને ધમકી આપીને ચાલી જતા પણ આ સાહેબે તો આપની કચેરી સુધી આવવાની હિમ્મત કરી છે અને તેમની આ હિમ્મતને હું ખરેખરો ધન્યવાદ આપુછું.

" હું આ કામમાં નિર્દોષ હોવાથીજ મેં વકીલ કર્યો નથી મારા મનમાં પાકો નિશ્ચય છે કે ગમે તેવા કઠણ પ્રસંગોમાં પણ સાચને આંચ લાગતી નથી. સૂર્ય ઉપર વાદળની છાયા થાય છે ત્યારે સૂર્ય દેખાતો નથી, પણ ક્ષણ માત્રમાં તે છાયા જતી રહેતા સૂર્ય પ્રકાશી નીકળે છે તેમ સત્યના સંબંધમાં પણ છે. સત્ય ઉપર ગમે તેટલાં આવરણો આવશે પણ આખરે તે સત્ય તે સત્યજ રહેશે.

" વળી મેં આજથી એક બીજો પણ નિશ્ચિય કર્યો છે કે

કોઇ ખાનગી વાત હોય તો તે સ્ત્રીને કરવી નહિ નહિ તો મહા વિપત્તિ આવી પડે.

ગોપાળદાસનું લંબાણુ ભાષણુ સાંભળી મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબ બોલ્યા–" આ ખોટી ફરિયાદ લાવનાર મહાશંકરને રૂા પાંચનો દંડ કરવામાં આવે છે અને ગોપાલદાસને જો તેના ઉપર કામ ચલાવવું હોય તો તેની રજા આપવામાં આવે છે. "

આ કેસ બની ગયાને આજે છ મહિના પૂરા થયા છે ગોપાળદાસ હાલ 'ધર્મસંસ્થાપક નાટક સમાજ' માં કવી તરીકે રહ્યા છે અને પહેલો ખેલ પોતાની જાતિ અનુભવના પ્રમાણુથી 'સ્ત્રીચરિત્ર' નામે તૈયાર કર્યો છે. ઉક્ત નાટક સમાજ તરફથી તે દર શનિ તથા રવિવારે ભજવાય છે અને તેમાં ચીકાર ઓડીયન્સ થાય છે. ગોપાળદાસના ઉપર તેના માલિક શેઠ ખુશ થઇને એક બેની ફીટ નાઇટ ખેલ આપ્યો છે. ગોપાળદાસ આ બાબત ખરો આભાર પોતાની સ્ત્રીનોજ માને છે કેમકે નાટક લખવાની ફરજ પાડનાર જડાવજ છે જો જડાવે પોતે સાહેલીને વાત કરી ન હોત તો આ કેસ ચાલતજ નહિ અને ખેલ પણુ લખાત નહિ.

ગોપાળદાસ જેવા પોતાની સ્ત્રીએ કરેલા દોષમાં પણ ગુણ જોનાર વિરલ મનુષ્યો આ જમાનામાં થોડાજ હશે ?

* * * * *

પ્રિય બ્હેનો ! આ પ્રકરણુ ખાસ કરી તમારે માટેજ લખવામા આવ્યું છે. જડાવના જેવા ગુણો તમારામાં હોય તો જડમૂળથી નાશ કરજો. સ્ત્રીઓના પેટમાં ગુપ્ત વાત રહેતી નથી તેનું આ દૃષ્ટાંત છે. અને આશા છે કે તમે પણુ આ દૃષ્ટાંતરૂપ ન થશો. જુઓ જડાવે પતિની ગુપ્ત વાત સખીઓને કહી તેમાં તેને અર્થાત્ તેના પતિને

કેટલું બધું દુઃખ પડયું. તેનો વિચાર કરી જેની તેની આગળ લવારો કરવાની ટેવ તમે આજેજ છોડી દેજો. કેમકે એમાંજ તમારી મહત્તા છે. એમાંજ તમારૂં સ્ત્રીપણું છે.

प्रकरण २४ मांना सिद्धांतो.

स्त्रीओना पेटमां गुप्तवात टकती नथी। ए जडाबवाना द्रष्टांतथी जाण्युं. तेथी सुज्ञ ब्हेनो ए पोताना माथा उपरनुं आ कलंक दूर करवा तैयार थवुं ए आ प्रकरणनो मुख्य सिद्धांत छे.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

યુવાનબાળા સરોજીની

સરોજીની ઉંચા બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મી છે. તેના પિતા આબરૂદાર છે. સરોજીનીની ઉમર હાલ ૨૦ વર્ષની છે તેના લગ્ન પાંચ વર્ષ થયાં થયા છે. તેનો પતિ મુંબાઈમા રહે છે. અને મોહમયાનગરીનો પાસ આ બાળાને પણ સર્વાંશે લાગેલો જોવામાં આવે છે.

ઍપોલો બન્દર ઉપર ફરતી, પોતાની સાહેલીઓની સાથે વાતો કરતી, સરોજીની ઉપર આપણે દ્રષ્ટિ કરીશુ. તો તેણે પારસી શાઈસાડી ફેશનેબલ પોલકુ અને પગમા વિલાયતી બુટ ધારણ કર્યા હતાં તેના ચહેરા તરફ જોતાં જાણે તે ફીકકો પડી ગયો હોય તેમ જણાતું હતુ. યુવાવસ્થાની લાલીને બદલે ફીકાશની તેના ઉપર છાયા આવી ગઇ હતી. આટલી યુવાન વયમાં પણ તેની આંખમાંનું તેજ ઘટી ગયુ છે અથવા સોર્ટ સાઈટ થઈ છે તેની ખાતરી તેણે પહેરેલાજ ચશ્માંજ આપોઆપ આપતા હતાં. પાલવા બન્દર પર ચાલતાં ચાલતાં તેને થાક લાગતો તેથી તે બાંક ઉપર બેસી જતી હતી ટુકમાં આ સરોજીની ખરેખર એક અંગ્રેજી અધુર કેળવણી ના પ્રભાવે એક ફેશનેબલ બાળા બની ગઇ છે હવે તેનો ગૃહસસાર કેવી રીતે ચાલે છે તેનું આપણે અવલોકન કરીશુ.

સરોજનીના પતિ ભાનુપ્રસાદ પણ એક વિલાયતી વિલાસમાં ફસી

પડેલા પુરૂષ હતા. પોતે ઉંચા નાગર ગૃહસ્થ હોવા છતાં તેમણે બંધુ ત્વભાવનો સારો ફેલાવો કરવા યત્ન કર્યો હતો અને હજી પણ કરતા હતા. પ્રકટપણે ન્યાતિભોજનમાં નાહ્યા વગર ન જમાય અને અમુક બ્રાહ્મણે બનાવેલી દૂધની મીઠાઇ પણ ન ખવાય એવો તેમનો બોધ હતો અને ગુપ્તપણે ઇરાની હોટલની ચાહ બિસ્કુટ. આઇસ્ક્રીમ વીગેરે ખાવારૂપ તેમનુ કૃત્ય હતુ. આવા બધુત્વભાવ (?)નો ફેલાવો કરનારા, ઉપરથી ધર્મનો ડોળ કરનારા આર્યધર્મ ધુરંધરો આપણા દેશમાં કેટલા હશે તેનું પ્રમાણુ પત્રક કાઢવું અમને મુશ્કેલ થઇ પડે છે. જો એવા બહાદુર વીરોની સખ્યા જાણવી હોય તો એવા ઇરાની હોટેલોના માલિકને જઇને પૂછવું પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી સાથે સાથે જણાવવું પડે છે કે હિન્દુ ગૃહસંસારનું અવલોકન કરતા એવા પણ ઘણા પુરૂષો જણાય છે કે તેઓ દિવસમાં ચાર વાર ન્હાય છે. હાથ પગ ધોયા શિવાય પાણી પણ પીતા નથી પ્રતિદિન સધ્યાવંદન તેમજ દેવ સેવામાં કલાકોના કલાક વિતાડે છે. માટીના, પથ્થરના, અથવા ધાતુના પોતાના મનથી માનેલા 'ઠાકોરજી' આગળ પ્રેમઘેલા થઈ નાચે છે, કૂદે છે, અને રડે છે. યવનની છાયા પડતા પણ પોતાને અભડાઈ ગએલા માને છે તેવા મનુષ્યોનુ આતર જીવન જો તપાસ્યુ હોય છે તો તેમાં સેકડે નવ્વાણુ ટકા કાંઇ જૂદોજ પ્રકાર ચાલતો જોવામાં આવે છે. તેમના હૃદયમાં સર્વ ઉપર પ્રેમ-ભાવના હો• જોઇએ તેને બદલે સ્વાર્થીભાવના રહેલી હોય છે નીચતા ક્રૂરતા ઇત્યાદિ દુર્ગુણો પ્રેમ અને ભક્તિને બદલે તેમણે ધારણ કર્યા છે આપણુને આની ખાત્રી એમને એમ થતી નથી પણ તમે એકાદ એવા પ્રેમઘેલા ભક્ત પાસે જઈને તેના દેવના સબંધમા કાંઇક બોલો અથવા તેને અડલે તો પછી જોઇ લ્યો તમાસો.

તેના ક્રોધનો પાર રહેશે નહિ. અનેક પ્રકારની પુષ્પાંજલિ તે બિચારાને તે સંભળાવશે. દેવની ભક્તિ કરવાથી પ્રેમભાવના વધવી જોઇએ પણ તેને બદલે આતો દ્વેષ ભાવનાનીજ વૃધિ થએલી છે. આવા આર્યધર્મધુરધરો હોવાથીજ તેની ખરેખરી ઉન્નતિ થતી નથી. પ્રિય બંધુઓ ! ઉઠો, જાગ્રત થાઓ અને બાહ્ય અને આંતરજીવન એક કરો. મનમાં કાઇ અને બહાર કાઇ એમ ન રાખો. પણ બંને સરખુંજ રાખો. પૂર્વે જે જે મહાત્માઓ થઇ ગયા છે તે સર્વના જીવનનું અવલોકન કરવાથી પણ તમને એકજ વસ્તુનો બોધ મળશે અને તે એજ કે તેમનું બહારનું અને અંદરનું જીવન એક હતુ

આ સબંધમાં હજી બીજું ઘણું લખી શકાય પરંતુ આ પ્રકરણમાં તેમ કરવા જતાં આડા ઉતરી જવાય તેમ છે. તેથી તેને અટકાવી મૂળ વિષય ઉપર આવીએ છીએ.

એક દિવસે સાંજે ભાનુપ્રસાદ પોતાના શેઠની ચર્ચગેટસ્ટીટમા આવેલી ઓફીસેથી ઘેર આવ્યા. આજે અમુક કામમા ભૂલ થઇ હતી તેથી શેઠની તેમના તરફ ઉતરાજી થઇ હતી અને ઠપકો મળ્યો હતો. અધુરામાં પુરૂ આજે સવારે રસોઇમાં વાર લાગવાથી તે ભુખ્યાને ભુખ્યા ઓફીસે ગયા હતા. ઘેર આવીને જોયુ તો તેની સ્ત્રી માળ ઉપરથી ઉતરી પોતાની સખી કુન્દબાળા સાથ ફરવા જવા ધીમે પગલે ચાલતી હતી. તેને જોઇ હરસુખપ્રસાદે પૂછ્યુ " કેમ કયાં જવા નીકળ્યાં છો ?"

સરોજીની—" ફરવા જાઉં છું. ઠીક થયુ તમે વહેલા આવ્યા તે લો આ કુંચી. "

ભાનુપ્રસાદ—" કેમ બારણું બંધ કરીને આવ્યાં છો ? રામો નથી ? "

સરોજીની. " તેનું કોઇ અમુક સગું માંદુ પડયું છે તેથી તે આજ બપોરનો રજા લઈને ગયો છે. "

ભાનુપ્રસાદ " ત્યારે હુ સહજ મોડો આવ્યો હોત તો મારે બેસી રહેવુ પડત ખરૂં ને "

સરોજીની—" Yes (યસ) મારે તો ફરવા જવુંજ જોઇએ તમારે પાલવે તો બેસી રહો, તેમાં મારે શુ ?"

ભાનુપ્રસાદ—" પણ આજે પાછાં ચાલો. "

સરોજીની–" No No. મારાથી નહિ અવાય. જરા એટીકેટ શીખો, ભણ્યા તોએ ઢોર જેવા રહ્યા મને અહિંથી તમે પાછા ચાલો એમ કહો તેમાં મારૂ કેટલુ બધુ અપમાન, કેટલુ બધું ઇન્સલ્ટ "

ભાનુપ્રસાદ—" એમાં અપમાન શાનું. હુ સવારનો ભૂખ્યો છું જરા ચાહ તો કરી આપો. "

સરોજીની " ભૂખ્યા છો તો હોટલો કયાં બળી ગઈ છે ? જાઓ ગોખલેના હોટલમાં ત્યાં જે જોઈએ તે મળશે. "

ભાનુપ્રસાદ–"એમ કે ! એતો ઠીક પણ મને ચાહ તો કરી આપતાં જાઓ. "

સરોજીની—" હાથેજ કરી લ્યોને. અમે કયારની પીધી ? લો તમને હાથે કરતાં કટાળો આવે તો હોટલમાંજ પી લો "

ભાનુપ્રસાદ—" ઘરમાં તમો છો અને મારે ચાહ પીવી હોય તો હોટલમાં જવું. ખાવુ હોય તો હોટલમાં જવું ખરૂને ! "

સરોજીની–" તેમાં મારે શું. હું કાંઇ તમારા ઘરની ચાકરડી

છું કે રાંધનારી છું હવે મારે ટાઇમ થઇ ગયો (ચાલવા માંડે છે)"

ભાનુપ્રસાદ–" અરે પણ મારી વાત––

ભાનુપ્રસાદ આગળ બોલે એટલામાં તો તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. ખિન્ન હૃદયે તે માળ ઉપર ચઢયો. પોતાની ઓરડીનું બારણું ઉઘાડયું અને ભુખ તરસથી વ્યાકુળ બની પર્યંક ઉપર આડો થયો. એટલામાં થોડીવારમાં **સરોજી**ની **ભાનુ**પ્રસાદ એ નામનો ઉચ્ચાર કરી એક પોષ્ટમેને કાગળ નાંખ્યો **ભાનુ**પ્રસાદે તે તરત ઉઠીને લઇ લીધો. આટલા દિવસ તે પોતાની પત્નીના કાગળ વાચતો નહોતો પણ આજે તેને રીસ ચઢેલી હોવાથી કાગળમા શુ હશે તે જાણવાની જિજ્ઞાસાને લીધે કાગળ ફોડયો. કાગળમાં આ પ્રમાણે લખ્યુ હતું.

પ્રિય સખી !

તારો પત્ર મલ્યો. અમે ગમે તેટલાં પણ ગામડાનાં લોક તેથી કદાચ બહારની ટાપટીપ અમારાથી રાખી ન શકાય તો તે સ્વાભાવિકજ છે. બહારની ટાપટીપ અને વરણાગી તો તમે શહેરના લોકનેજ શોભે અમારા જીવનમાં **સાદાઈ** મુખ્ય સૂત્રરૂપ છે અને તેને ધારણ કરીનેજ અમે ફરીએ છીએ અગ્રેજી રીતરિવાજથી અમે અણજાણ છીએ. અમારા સ્વાગતમાં ફક્ત અમારો **પ્રેમ** છે અને તેનાવડે અર્થાત્ પ્રેમથી અમારે ત્યાં જે સખી વિગેરે આવે તેને જે મલે તે આપી ઉભા રહીએ છીએ. પ્રેમ વિના બીજું કાંઇ અમે સમજતાંજ નથી. તમારા શહેરના લોકના જેવું **અતડાપણું** અમારે પરવડે નહિ. અમે માયાળુ છીએ. અને તમારા સુધરેલા શહેરના લોક જેવા છળ પ્રપંચ અને કાવાદાવા પણ આવડતા નથી. અમારા પતિની તનમનથી **સેવા** કરીએ છીએ. અને પતિ કહે તેમ

કરીએ છીએ. તમારા જેવી સુધરેલા વિચારની સ્ત્રીઓની પેઠે પતિની સામે સમાનતા મેળવવાનો દાવો અમારો નથી. **અમે તો પતિની સેવિકા છીએ.** ઘરનું કામકાજ દળવુ, પાણી ભરવુ, વીગેરે અમારી જાતેજ કરીએ છીએ તેને માટે અમારે નોકર ચાકરની જરૂર નથી. અમે આ કામ કરીએ છીએ તેથી શરીરને કસરત મળી આરોગ્યતા સચવાઈ રહે છે ઘડી ઘડીમાં વૈદ્ય ડોક્ટરને ત્યાં જવાનો ખર્ચ થતો નથી વળી દિવસે કામ કરેલુ હોવાથી રાત્રિએ ઉંઘને માટે ફાંફાં પણ મારવા પડતા નથી. પથારીમાં સુતાની સાથે ઉંઘ આવી જાય છે. ભલે તુ મારા આ કામને ગદ્ધાવૈતરા સમાન ગણતી હોય પણ મારા મનથી તો મને એ મહાન કર્તવ્યરૂપ છે. એમને એમ ખાઇ-પીને બેસી રહેવાનુ મને પસદ નથી એટલુજ નહિ પણ અમારા ગામની કોઇપણ સ્ત્રીને એવું ભાગ્યેજ પસદ હોઇ શકે. ખાઈ પી એમને એમ બેસી રહેવાથી આળસ આવે છે. અને **આળસ એ જીવનને હરનાર છે.** એ બાબત હું મારા પતિ પાસે બરાબર શિખ્યુ તેથી કામકાજમાં આળસ રાખવી મને ગમતી નથી. અરે પેલી કલાકના ૪૫ માઇલ અને તેનાથી પણ અધિક વેગે ચાલનારી ઓલી આગગાડીનું એનજીન પણ જો એમને એમ પડી રહે છે તો તે પણ કટાઇ જાય છે. બાળકનું લાલન પાલન કરવાનું અને તેને ધવડાવાનું કામ હું જાતેજ કરૂં છું. અમારે ધાવ રાખવાનો રિવાજ નથી. એ તો તમે શહેરની સહેલાણીઓનેજ શોભે. અમારા બાળક ઉપર અમને એટલો પ્રેમ છે કે અમારે તેને ધવાડયા વગર ચાલેજ નહિ. બિચારાં કુમળાં બાળકને ધાવના હાથમાં સોંપી આપણે ફાવે ત્યાં ફરવું, શિવ ! શિવ ! શિવ ! આ વિચાર અંતઃકરણમાં આવતાંજ હૈયું કંપી ઉઠે છે. હાલ એજ. લખવાનું તો ઘણુંએ છે પણ હું રહી ગા-

મડાની એટલે મને બરાબર વિચાર ગોઠવીને લખતાં ક્યાં આવડે છે ? જેવું આવડે એવું ભાગ્યા તુટ્યા શબ્દોમાં લખ્યું છે. તે થોડું લખ્યુ ઘણું કરી વાંચજે અને પત્રનો જવાબ લખજે.

લી. તારી શુભેચ્છક સખી સૌ૦ મહાલક્ષ્મી.

ભાનુપ્રસાદે પત્ર એક વખત વાંચ્યો પાછો બીજી વખત વાંચ્યો અને પછી ગદ્દગદિત કંઠે પોતાના મન સાથે બોલ્યો કે મહાલક્ષ્મી દેવી મહાલક્ષ્મી ! ખરેખર તુ એક ગામડાની રહીશ છે પણ દેવી સ્વરુપજ છે. તેં અંગ્રેજી કેળવણી નથી લીધી તેથી શું થયુ ! તારા આર્યધર્મના અપૂર્વ સંસ્કારો તારા પત્રમાં શબ્દે શબ્દ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. હાલ તારા જેવી સ્ત્રીઓનીજ જરૂર છે. પતિ સુખી તો તમે સુખી અને તમે પતિની સેવિકા ? અહા ? કેટલો બધો નિઃસિમ પ્રેમ. હે આર્ય મહિલા ? તારા પવિત્ર જીવનનો ધડો લેતી સરોજીની કયરે થશે. ? હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે આ જન્મે તો નહિજ થાય તારા પત્રમાં લખેલો અમુલ્ય બોધ અરે અમૃતવચનો ગ્રહણ કરવા તેનુ અત.કરણ હજી તૈયાર થયુ નથી. સુધરેલા ખોટા વિચારની ધટમાળા તેના રોમેરોમમાં પ્રવેશી ગઇ છે. સિંહણનુ દૂધ જેમ સુવર્ણપાત્ર વગર અન્યમાં રહી શકતું નથી તેમ તારો અમુલ્ય બોધ પણ એ દુષ્ટ રડાના અંતરમાં રહી શકશે નહિ.

પતિ ઘરમાં ભુખ્યો હોય, અથવા તેને કાંઇ અમુક કામ હોય તોપણ ઘેર ન રહેવુ અને ફરવા જવુ એવા સ્વભાવવાળી નીચ સરોજીની તારો ઉદ્ધાર કદીપણ થવાનો નથી. અરે તારો તો શું પણ તારા જેવી જેટલી સ્ત્રીઓ ખોટા સુધારાના ફંદમાં પડેલી હશે તેને માટે પણ નર્ક યાત્રાજ લખેલી છે અરે પતિ ઉપર પ્રેમ નહિ રાખનારી ખોટા સુધારાવાળી સ્ત્રીઓ તમે ખરેખર વારાંગના સમાનજ છો. ધૂળ પડી તમારા અવતાર પર કે તમે પતિની સેવા કરી નહિ.

પતિની સેવા નોકર ચાકર કરી લેશે. પતિને ખાવાનું રસોઇઓ કરી આપશે એવા એવા હલકા વિચારોને તમારા અંતઃકરણમાંથી તિલાજંલી આપો. પતિની સેવા નોકર ચાકર કરે એમ નહિ પણ તમારેજ કરવી જોઇએ કેમકે એ તમારોજ ધર્મ છે અને તેને તમારેજ બજાવવો જોઇએ. જ્યાં સુધી તમે તેને નહિ બજાવશો ત્યાં સુધી સુખની આશા તમે કદી પણ રાખશોજ નહિ આકાશના પુષ્પની પેઠે તે નકામીજ જશે.

થોડીવાર શાંત બેસી રહી વળી પાછો તે સ્વગત્ બોલવા લાગ્યો કે અરે સ્ત્રીઓ બગડે તેમાં પુરૂષોનીજ ભુલ છે મારી સ્ત્રી આવી બગડી ગઇ તેમાં હું મને પોતાનેજ ગુન્હેગાર માનું છું જ્યારે મે મારી સ્ત્રીને આટલી હદવગરની છુટ આપી ત્યારેજ આ પરિણામ આવ્યું ને ? ખરેખર સ્ત્રીઉપર થોડો અંકુશ પણ પુરૂષોએ રાખવોજ જોઇએ.

આ પ્રમાણે બીજા અનેક વિચાર વમળમાં ભાનુપ્રસાદ તલ્લિન થઈ ગયો. પોતાને લાગેલી ભુખ તરસનુ પણ તેને ભાન રહ્યુ નહિ અને તે એમનેએમ કેટલાક કલાક સુધી પડી રહ્યો રાત્રિના લગભગ ૧૧) ના સુમારે સરોજીની ઘેર આવી તે પતિને સુતેલા જોઇ બોલી કે કેમ છે ? મનેજરા એમ્પાયર સીનેમેટો ગ્રાફ જોવા જવાનું મન થવાથી ગઈ હતી તેથી મોડું થયું છે માફ કરજો

ભાનુપ્રસાદ—" બધુંજ માફ કરેલું છે ને ?"

સરોજીની—" કેમ કાંઇ આજે બહુ ચડયુ ચડયુ બોલો છો."

ભાનુપ્રસાદ—" એમાં ચડયું બોલવાનું શાનુ ? સવારનો ભુખ્યો છું તેની કાંઇ લાગણી છે ?"

સરોજીની—" એમાં લાગણી શાની હોય. મેં ન્હોતું કહ્યું

હોટેલમાં જઇ આવજો પછી તમે ન જાઓ એમાં કોનો દોષ."

ભાનુપ્રસાદ—" દોષ મારા કર્મનો."

સરોજીની—" ઠીક ત્યારે, બીજાને આવી વાત ના કહીએ. ચાલો મને તો આજ થાક લાગ્યો છે માટે સુઇ જાઉં છુ મેં સીનેમેટોગ્રાફમાંથી આવતી વખત નાસ્તો કરી લીધો છે તમારી ઇચ્છા હોય તો હોટેલમાં જઇ આવજો " આમ બોલતી બોલતી તે નિદ્રાધીન થઈ.

* * * *

સરોજીની જેવી આજકાલની ખોટી ફેશનમાં ફસાનારી આર્ય બાળાઓ કેટલી હશે તેનુ પ્રમાણ અમારાથી નીકળી શકે તેમ નથી.

સુજ્ઞ બ્હેનો જો તમારામાં તેના જેવો એક પણ ગુણ હોય તો તનો આ ક્ષણેજ ત્યાગ કરજો.

प्रकरण २५ मांनासिद्धातो.

आजकालनी विलायती खोटी अने अधुरी फेशनमां न पडतां दरेक स्त्रीओए पोताना खरा कर्तव्यने समजवुं जोइए.

स्त्री अने पुरुषोना हको सरखा छे एवा अभिमानना विचारने अधिन थइ स्त्रीए पोताना पति साथे उद्धताइभरेलुं वर्त्तन चलावतां लजावुं जोइए अने पतिनी सेवा करी पोताना स्त्रीपणाने शोभाववुं जोइए.

स्त्रीने सघळुं सुख तेना पति उपरज छे. तेथी पतिने अनुकूळ रहेवुं ए तेनी फरज छे.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

નવા જમાનાની નવી વાતો.

પ્રિય દંપતી ! અમારી નવી વાતો તમને સાંભળવી ગમશે કે ! આજ ખાસ કરીને એવી કેટલીક નવી વાતો કહેવાનો મારો તમને ઇરાદો છે. તમને નવીનતા પ્રિય છે, તમે નવીન થવા માગો છો અને તેથી અમારી નવીન વાતોને પણ તમે પ્રેમપૂર્વક સાંભળશો એ કહેવાની જ

આરંભના શબ્દો.

રૂરજ નથી તોપણ એટલુ તો જણાવવાની જરૂર છે જ કે આજે તમને જે કાંઇ નવા વિચારો કહેવામાં આવે તે તમને ઠીક લાગે તે ગ્રહણ કરજો. ઠીક ન લાગે તેને જેમ ઘઉમાંથી કાંકરા કાઢી નાંખવામાં આવે છે તેમ કાઢી નાંખજો

અમારી નવીન વાતો સર્વાંશે નવીન તો નથીજ. પરતુ ત્યારે અત્ર તેને નવીન કહેવાની શી જરૂર હશે એવું તમે અનુમાન કરો છો ? હા તો અમે જણાવીએ છીએ કે જૂના વિચારવાળાની દૃષ્ટિએ તે નવી છે. સુધારાવાળા નવીન વિચારવાળા મનુષ્યને તે નવીન નથી. અને તમે પણ કદાચ જૂનાવિચારવાળા હો તેથી અત્ર નવીન શબ્દ વાપરવો પડયો છે.

ચાલો ત્યારે હવે નકામા વિચારનું શું પ્રયોજન ! તે છોડી આપણી વાતનો આરંભ કરીએ.

વાત પહેલી ધર્મ ધર્મ એટલે શું? ધર્મનો સહેલામાં સહેલા અર્થ ફરજ છે. પોતા પ્રત્યેની, તથા પોતાના સગાંસબંધીઓ પ્રત્યેની પોતાના દેશ પ્રત્યેની આપણી જે ફરજ હોય તેને બજાવવી એનું નામ ધર્મ છે. અંતઃકરણની પ્રેરણા અનુસાર કોઇ પણ શુભ કામ કરવુ તો એનું નામ ધર્મ છે. અને ઇશ્વરની ઇચ્છા ને અનુસરવુ એનું નામ ધર્મ છે. ઇશ્વરની ઇચ્છા એટલે પોતાનું તથા અન્યનું હિત કરવુ, અને તેવાં કામો કરવાં. ધર્મના સંબંધમાં દરેક પંથવાળા જૂદા જૂદા મતો દર્શાવે છે પણ સર્વથી સરળમાં સરળ ધર્મની વ્યાખ્યા આ ઉપર જણાવી તેજ છે.

આ પ્રમાણેના આ ધર્મના સરળમાં સરળ અર્થને મૂકી આજના સમયમા કેટલાક સ્વાર્થમન્ધ પંડિતોએ તથા આર્ય ધર્મના અગ્રેસરોએ આ ધર્મનું એવુ સ્વરૂપ બનાવી દીધું છે કે ન પૂછો વાત. સામાન્ય મનુષ્યથી તે સમજી પણ શકાતુ નથી. અને સમજી ન શકાય એવી વસ્તુ આચારમાં પણ શી રીતે મૂકાય. અને આ કારણને લઇનેજ ધર્મની ઉત્તરોત્તર પડતી આવતી જાય છે.

સરિતાની ગતિજ એવા પ્રકારની છે કે કોઇ પણ પ્રકારે સાગરને જઇને મળવું. આજ પ્રમાણે ધર્મનો અર્થ પણ એજ છે કે આપણે આપણી ફરજ બરોબર બજાવવી. ધર્મના સબધમાં મતમતાતરોને છોડી દેવા, સર્વ ધર્મનું રહસ્ય એકજ છે ખ્રીસ્તી, મુસલમાન, પારસી યાહુદી, હિન્દુ સર્વના ધર્મ પુસ્તકો જુઓ. તેઓ એક જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતા જણાશે. અને જ્યારે આમ છે ત્યારે ધર્મને માટે વ્યર્થ તકરાર શા કામની?

સ્વામી રામતીર્થ આ સબંધમાં કહે છે કે, ખરો ધર્મ એ છે

કે જે ઇસ્લામી, હિંદુ અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો કેવળ આત્માજ હોય. જ્યાં જાતિ વર્ણ, પથ વગેરેના ભેદ સર્વ દુરાગ્રહી મતમતાંતરો અને ઝગડાઓ, દેહ અને મન, દેશ, કાળ અને કાર્ય કારણભાવ અને તેમાં વ્યાપી રહેલું સર્વવિશ્વ એ સર્વ ભુંસાઇ જઇને જ્યાં શબ્દ પણ પહોંચી શકતો નથી એવા પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો એનું નામ ખરો ધર્મ છે. એમાં ગુહ્ય શું છે ? કાંઇજ નથી.

હિન્દુસ્તાનની પ્રજા જ્યારે આ સામાન્યમાં સામાન્ય ધર્મ સંબંધી રહસ્યને જાણનાર થશે ત્યારેજ તેની ઉન્નતિ થઈ શકશે એ એ નિઃસંશય વાત છે.

*   *   *   *

વાત બીજી કથા.

આજે ઠેર ઠેર ચાલતી કથાઓમાં શું જોવામાં આવે છે ? દુઃખની, શોકની, ભયની ત્યાગની અને બીજી એવાજ પ્રકારની વાતો તેમાં થાય છે. જુના વિચારવાળા ઘરડા મનુષ્યો, ડોસી ડગરાં વગેરે તેમાં જાયછે પણ તેનાથી તેમનું શું રંધાયુ ? શું તેમણે સાંભળેલી કથા તેમનું લેશમાત્ર પણ દુઃખ નિવારવા શક્તિમાન થઇ છે ? શું તેમની સાંભળેલી કથા તેમના હૃદયના શોકોને ટાળવા વિજયી થઇ છે ? ના કદી નહિ ત્યારે એવી કથા સાંભળવાનુ શુ પ્રયોજન ? કથા એવી સાંભળવી જોઇએ કે જેનાથી આપણી ઉન્નતિ થાય જેનાથી આપણાં અતઃકરણના દ્વાર ખુલ્લાં થાય અને જેનાથી આપણા શરીરમાં અનિર્વેદવાદ જાગ્રત થાય આ કથા સાંભળવાથીજ ફળ છે.

×"વર્તમાન કાળમાં કથા કેવી થાય છે તેનું આપણે હવે અવલોકન કરીશું તો પ્રથમ કથા કહેનાર સંસારી કે ત્યાગી, પોતાને

× સંસારમાં સઘળું પ્રતિકૂલમાંથી.

આમ થતાં સારાં સારાં વસ્ત્રો પહેરે છે. સારૂં સારૂં ખાય છે. સારા સ્વચ્છ સ્થાનમાં રહે છે. ગાડી ઘોડે બેસે છે. પોતાને જોઇતી સઘળી સારી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરે છે. મનુષ્યના સંગમાં અને વસ્તીમાં રાત દહાડો રહે છે. સ્ત્રીઓ પાસે પોતાની સેવા કરાવે છે. પોતાની પાસે ઘણાં મનુષ્યો આવે એવું ઇચ્છે છે. અને એવાજ ઉપાયો રચે છે. પોતાની સેવા કરનાર ઉપર પ્રસન્ન રહે છે, અને ન કરનારના ઉપર સ્નેહને દર્શાવતા નથી. અને આ વિનાનાં અસંખ્ય આચરણો તેમની કથા સાંભળનાર શ્રોતાઓના જેવાંજ આઠે પહોર કરે છે. અને તોપણ શ્રોતાઓને સારાં વસ્ત્રો ઉપર મોહ ન ધરવાનો, સારૂં સારૂં ન ખાવાનો, ત્યાગ કરવાનો, નિર્જન પ્રદેશે વસવાનો, સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવાનો, અને એવોજ અસખ્ય પ્રકારનો બુદ્ધિમાં ન ઉતરે એવો અને પાલન ન થઇ શકે એવો બોધ કરે છે. તેઓ જગતને દુઃખનો ભડાર છે એમ શ્રોતાઓને કહે છે, અને એજ જગતમાં સુંદર તળાઇ નાખી પલંગ ઉપર પોઢે છે તેઓ વિષયોને ઝેર જેવા ગણીને શ્રોતાઓને તેનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે, અને સેવકો મિષ્ટાન જમાડે ત્યારે અકાંતરીયા થઇ ખાય છે. અત્તર અથવા સુગધી પુષ્પો આપે ત્યાં પ્રીતિથી સુઘે છે, અને એક પણ વિષયના ઉપભોગથી ગ્લાનિને દર્શાવતા નથી. ઉલટાં આ પ્રકારનાં વિષયનાં ઝેર તેમને અધિક અધિક પાનારને પોતાનો વધારે પ્રેમી ભક્ત અને સેવક ગણે છે. આજે વિષયોના ત્યાગનો બોધ કરનાર સઘળાજ પડિતો, ત્યાગીઓ, સંન્યાસીઓ, સાધુઓ, અને યતિઓ જ્યા ઇંદ્રિયોને ઉન્મત કરનાર અથવા પોષનાર વિષયો નથી એવા અરણ્યમાં જવાને બદલે ખીચ વસ્તીવાળા નગરોમાં, શહેરોમાં, અથવા ગામોમાં અડંગા ઘાલીને પડયા રહ્યા છે. અને સંસારી ગૃહસ્થોના જેટલાજ અને

જેવાજ વિષયો વૈરાગ્યના વેષના ઓથામાં રહ્યા રહ્યા નિઃશંકપણે ભોગવે છે. એજ દર્શાવી આપે છે કે તેમની કથા પારકા છોકરા યતિ કરવા માટેની છે. એટલુંજ નહિ પણ પોતાના ઉદર પોષણ ના એક સાધન તરીકેનીજ છે. જે વિષયો યોગ્ય પ્રકારે ભોગવ જીવનની વૃદ્ધિ કરનારા, અને આત્માની શક્તિઓનો વિકાસ કરના છે. તેને ઉંધાજ રૂપમા પ્રતિપાદન કરનાર કથા મનને શી રી આકર્ષી શકે ?

"એક ખાવાનોજ દ્રષ્ટાંત લઇએ. ખાવુ એ રસ નામના વિષય નો ઉપભોગ છે. હવે આ વિષયનો ઝેર જાણીને ત્યાગ કરનાર ક મનુષ્યનું જીવન લાંબા દિવસ ટકે ? તે દિવસે દિવસે દુર્બળ પ જઇને કેટલેક દિવસે મરીજ જવાનો આ પ્રમાણે રસ વિષયન ત્યાગ કરવાથી તેણે પોતાના જીવનની ઉન્નતિ કરી છે? શું વિવિ રસોનો મનુષ્યને જીવન પર્યંત ઉપયોગ નથી ? શા માટે ત્યારે તેન નિઃશેષ ત્યાગનો બોધ કરવામાં આવે છે ? એજ પ્રમાણે બીજ વિષયો પણ જીવનને હાનિ કરનાર નથી, પણ જીવનની વૃદ્ધિ કરના અને આત્માની શક્તિઓનો વિકાસ કરનાર છે. ગૃહસ્થાશ્રમને પ અવિવેકીઓએ આજ પ્રમાણે વગોવી કાઢયો છે. અને સ્ત્રીના નિઃશે ત્યાગને જાણે મોક્ષનો દાંડો હોય તેમ માન્યો છે. અમુક વય પર્યંત જ બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું છે, અને ત્યાર પછી જેમ યથાર્થ ક્ષુધ જણાયે મનુષ્યે ખાવાનું છે, તેમ સ્ત્રી વિષયક કામનાનો અંતઃકરણ માં પ્રબળ આવેગ પ્રકટતાં તેણે ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારવાનો છે.

"સ્ત્રીઓ પુરૂષને નર્કમાં લઇ જનાર નથી પણ સ્વર્ગમાં લઈ જના છે. સ્ત્રીઓ જીવનને ઘટાડનાર નથી પણ નવજીવનના પ્રયોગ વ

જીવનને વધારનાર છે. સ્ત્રીએ રોગ અને મૃત્યુના કારણ રૂપ નથી પણ આરોગ્યના અને અમરત્વના કારણ રૂપ છે સ્ત્રીઓ વડે મનુષ્યની અવનતિ નથી પણ ઉન્નતિ છે. સ્ત્રીએ એક પરમ સુખની પરમ કલ્યાણની રસમૂર્તિ અથવા દેવી સ્વરૂપ છે. અને તેના યથાર્થ માહાત્મ્યને જાણનાર કોઈ વિરલજ છે.

"આવી પરમપ્રેમાસ્પદ રસમૂર્તિ રૂપ સ્ત્રીઓને સ્વાર્થી કથાકારો પાર વિનાની વગોવે છે. કયા ગયાં તેમનાં બુદ્ધિ અને સાન ? જરા તો વિચાર કરો ? જુઓ તમને શું જણાય છે સ્ત્રીએ દેવી સ્વરૂપ નથી?

"અવશ્ય વસ્તુનો દુરૂપયોગ હાનિ કરે છે પણ તે તો સઘળીજ સારી વસ્તુઓ પણ કરે છે. પણ દુરૂપયોગ હાનિ કરનાર છે એમ કહેવાને બદલે અને સદુપયોગમા લાભ દર્શાવવાને બદલે તથા સદુ-પયોગ કેમ કરવો તે શીખવવાને બદલે 'માર બુધુને કર સુધુ' તેની પેઠે વિષયો ઉપર કશા પણ વિવેક વિના બુધુ લેઇને અનેક મનુષ્યો જે ફરી વળ્યા છે તે પ્રજાને અત્યત હાનિ કરનાર થઇ પડયુ છે

"શ્રોતાઓના અત.કરણ ઉપર સંસારને દુ.ખનો સાગર ઠસાવ-વાથી પ્રવૃત્તિના સર્વોત્તમ સુખો પ્રાપ્ત કરવાની તેના અતઃકરણની સ્વાભાવિક ઇચ્છા તથા ઉત્સાહ નરમ પડી જાય છે. અને તેમ થતા તેનો પ્રયત્ન મદ પડી જાય છે. અને આવો મંદ પ્રયત્ન શું ઘોળી શકે તે લાંબો વિચાર કર્યા વિના પણ સમજાય તેમ છે.

"સ્ત્રી નર્કનુ દ્વાર છે. એવુ કથામાંથી નિત્ય સાંભળી આવનાર કયા શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યનો પોતાની પત્ની ઉપર સપૂર્ણ પ્રેમ ટકે ' મૂળ તો યથાર્થ પ્રેમ ઘણે સ્થળે હોતો નથી, અને મુશીબતે ઉભયનો બનાવ ચાલતો હોય છે. ત્યાં આવાં વચનો અને એ પણ પરમાર્થમાં

આગળ વધવાને ઉત્સાહ ધરનારા પતિના મનમાં કેવી અસર કરે ! આ મારી સ્ત્રીજ મને આગળ વધવામાં પ્રતિબંધ કરનાર છે. એ રાંડ મરી જાય તો પછી મારે નિરાંત થાય, અને હું સાધુ કે સન્યાસી થઇ નિશ્ચિતપણે મોક્ષના સાધનો સાધુ આવા વિચારો તેના અંતઃકરણમાં નિત્ય સ્ફુરવામાં કોણ પ્રતિબંધ કરે ? સેંકડો સ્થળે આજે આવા વિચારો સ્ફુરે છે, સ્ત્રીઓ ઉપર પતિને અભાવ થઇ આવે છે. અને તેમના મરણનીજ તેઓ નિ:શ્વાસ નાખતા વાટ જોયા કરે છે. આ શુ હિતકર છે ? આ શુ વ્યક્તિની કે પ્રજાની ઉન્નતિને સાધનાર છે ?

"જ્યા આ પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ છે ત્યારે શા માટે કથામાં જવુ ! કથામા જઇને શુ સાંભળવું ! મનુષ્યને ઉત્સાહ આપનાર અને પ્રયત્નમાં વધારે વેગથી જોડનાર વચનો આજે કયો કથાકાર સભળાવે છે ? ગ્લાનિ, નિર્વેદ, નિરૂત્સાહ, આત્મતિરસ્કાર મરણનો ભય, કાલઉઠીને કોણ જાણે શું દુઃખ આવીપડશે એવી ચિંતા, એ વિના બીજું શું આજે કથામાંથી પ્રાપ્ત થાય એમ છે ? જીવો દોષોથી ભરેલા છે, જીવો દુર્બળ છે, જીવોને માથે મરણ ભમ્યા કરે છે, એવું સાંભળવાથી કોનું હિત સંધાયુ છે ?

"અદ્વૈતવાળા આ માને છે. દ્વૈતવાળા આ માને છે, બુદ્ધ આ માને છે, અને ચાવાર્ક આ માને છે, એવું એવુ સાંભળવાથી પણ શું રધાયું ? વિવિધ મતના નિશ્ચયો જાણવાનું હવે પ્રયોજન નથી કેમકે એક કાળમાં જે નિશ્ચયો સાચા ગણાતા હોય છે, તે બીજા કાળમાં અસત્ય ગણાય છે, અને એક કાળમાં જે નિશ્ચયો અસત્ય ગણાય છે. તે બીજા કાળમાં સાચા ગણાય છે. અને તેથી તે જા-

ણુવાની જરૂર નથી. હું કોણુ છું તેજ જાણુવાની હવે જરૂર છે. અને તે પણુ આપણી નબળી બાજુ નહિ, અર્થાત્ હું જીવ છું, અલ્પશક્ત છું, દોષોથી ભરેલો છું, એવું એવું જાણુવાની જરૂર નથી. પણુ આપણું સબળું પાસું જાણુવાની જરૂર છે. આપણામાં શું કરવાનું સામર્થ્ય છે, તે જાણુવાની જરૂર છે. સાડા ત્રણુ હાથના પંચભુતાત્મક દેહમાં રહેલા આપણે કોણુ છીએ તે જાણુવાની જરૂર છે. આત્માને સ્પર્શ કરે અને દુઃખના કાદવમાથી ગગનમાં ઉડાડે અને દૈવી જીવનની ભવ્યતાનું આપણુને ભાન કરાવે એવી કથા સાંભળવાની જરૂર છે. પરંતુ અફસોસની વાત એટલીજ છે કે આવી કથાઓ હજી સુધી. ધર્માચાર્યોના આશ્રમમાં, મંદિરમાં, કે પુરાણી ભટોદ્વારા થતી જોવામાં આવતી નથી.

આ સ્થળે કદાચ કોઇ શંકા કરશે કે જગત્ મિથ્યા છે, મોહ નકામો છે, વિષયો ત્યાજ્ય છે, વગેરે વચનો જે આપણા આર્યતત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રથોમાં લખ્યા છે તે શું ખોટા છે? અને જો તે ખોટા હોય તો પૂર્વના બુદ્ધિમાન શાસ્ત્રકારો તેનું શા માટે પ્રતિપાદન કરે? આ શંકાના સમાધાનમાં જણાવવું યોગ્ય ધારીએ છીએ કે એ વચનો ધારો કે કદાચ ખરાં છે પણુ તે શું આપણે માટે છે કે વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચેલા મનુષ્ય માટે છે.

આપણાં શાસ્ત્રગ્રંથો જોવાથી પણુ આ વાતની યથાર્થ ખાત્રી આપણુને થઈ શકે છે. ચાર આશ્રમમાં ગૃહસ્થાશ્રમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે એમ તેઓ ડિંડીમ વગાડીને કહે છે. હવે આરંભના ગૃહસ્થાશ્રમીને જગત્ મિથ્યા છે, મોહ નકામો છે એવાં વચનો શું કામનાં? શું તેને ગૃહસ્થાશ્રમનું આનંદપૂર્વક પાલન કરવાની જરૂર નથી?

શું તેણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રસવિહિન થવાનું છે ? ના ત્યારે આવાં આવાં વચનો તેમને કયા કારણથી સમજાવો છો ?

દીવો જેમ પ્રકાશને આપે છે તેમ કાજળીને પણ ઉત્પન કરે છે. અને આજ પ્રમાણે દરેક વ્યતિકરે ે માટે છે ભોજન પોષણ આપનાર છે પણ વધારે ખાવાથી રોગને ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ આ ગૃહસ્થાશ્રમના સબંધમા પણ છે. તેનાં યથાર્થ રહસ્યને જાણી તેનો ઉપભોગ કરનાર સુખી થાય છે, અને યથાર્થ રહસ્ય ન જાણવાથી દુખી થવાય છે. પણ તેથી શુ ગૃહસ્થાશ્રમ નકામો છે એમ સિદ્ધ થઈ શકે છે ? કદાપિ ના થઈ શકે કેમકે બુદ્ધિમાનનુ કર્તવ્યજ એ છે કે તેનુ રહસ્ય જાણી ગૃહસ્થાશ્રમને સુખી બનાવવો.

વૃદ્ધાવસ્થામાં પડેલા અને મૃત્યુના ગ્રાસ થઇ ગએલા મનુષ્યને ભલે ' જગતના પદાર્થો જૂઠા છે, ' ' મોહ ખોટો છે. ' એવો ઉપદેશ આપવામાં આવે પણ તમારે તેની જરૂર નથી. તમારે તો તમારો સંસાર ઉત્તરોત્તર અધિક સુધારવાની અને પ્રેમસપન્ન થવાની જરૂર છે.

યુવાવસ્થાના મદમાં અંધ થએલા મનુષ્યો કદાચ આ વચનનો ઉલટો અર્થ સમજી અધિક વિલાસપ્રિય થઇ જાય એ ભયથી સહજ ખુલાસો કરવાની જરૂર છે કે વિલાસપ્રિયતા અને પ્રેમ એ બંન્ને તદન જુદાંજ છે. પ્રેમને જેઓ વિલાસપ્રિયતા માને છે તેમાં તેઓ ભૂલજ કરે છે. અને તેથી તેમણે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રેમનો વિકાસ કરવાનો છે.

વિષય આપણને દુ:ખ કરનાર છે એ ખરૂ પણ તે કયારે ! જ્યારે તેને અમર્યાદપણે ભોગવવામાં આવે ત્યારે અને આ પ્રમાણે

હોવાથી હાલની કથાઓમાં વિષયો છોડી દેવા એમ કહેવાને બદલે તેને મર્યાદામાં રહી ભોગવવા એ કહેવાની શુ અગત્ય નથી !

હાલમાં જે કથા કહેવામાં આવે છે તેના રહસ્યને પણ કોઇ સમજાવતુ નથી. તમે ઘણે પ્રસગે મહાભારત રામાયણ વગેરેની કથાઓ સાંભળી હશે. પણ તેના રહસ્ય સબધી કદી વિચાર કર્યો છે ? ભીમ આવો પરાક્રમી હતો અને તેવો હતો એમ તમ સેકડોવાર સાંભળ્યુ છે, પણ ભીમના જેવુ અતુલ બળ અને તેનાથી હજાર ઘણુ ઉતરતુ બળ પ્રાપ્ત કરવા તમારા હૃદયમા કદી ઇચ્છા ઉદ્દ્ભવી છે ? અર્જુન અત્યત બુદ્ધિમાન હતો અને તેણે પોતાની અદ્દ્ભુત કળાથી પાણીમાં જોઇને ફરતી માછલીને આકાશમા વિંધી નાંખી મચ્છવેધ કર્યો હતો એમ તમે સાભળ્યુ છે પણ અર્જુનના કરતાં હજાર ગણી ઉતરતી બુદ્ધિ અને કળા પ્રાપ્ત કરવાની તમને ઇચ્છા થઇ છે ? યુદ્ધિષ્ટર સત્યવાદી હતા, હરિચદ્ર સત્યવાદી હતા એમ તમે સેંકડો વખત સાંભળ્યુ છે પણ વ્યવહારમાં ઘડી ઘડી જૂઠું બોલતાં આ દ્રષ્ટાતથી તમે કદી અટકયા છો ? રામચદ્ર એક પત્નીવ્રતધારી હતા એમ તમે ઘણીએ વખત વાંચ્યુ છે પણ તમે શું એક પત્નીવ્રત પાળવા ઇચ્છા દર્શાવી છે ? પારકી સ્ત્રીને જોતાં કુદ્રષ્ટિ કરવાની ટેવને શું તમે ટાળી છે ? લક્ષ્મણ બધુપ્રેમી હતા એમ તમે જાણ્યું અને સાંભળ્યુ પણ તમારા ભાઇઓભાઇ વચ્ચેના કજીઆ હોલવવાનો શું તમે કદી પણ પ્રયાસ સેવ્યો છે ? બધુઓ વિચાર કરો, પુનઃ પુન વિચાર કરો. અને આ વચનોને અંતરમાં ઉતારી તેના યથાર્થ રહસ્યને જાણી તદ્દનુસાર વર્તન કરો. કથા સાંભળવા માત્રથી કાંઇ ફળ નથી પણ તે સાંભળી તેના રહસ્યોને સ-

મજી તે પ્રમાણે વર્તવામાં લાભ છે. નહિ તો પછી અખાએ કહેલી કવિતા અનુસાર તમારી ગતિ થશે.

કથા શુણી શુણી ફુટયા કાન,
તોય ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.

આ પ્રમાણે હોવાથી શાંત થાઓ. અને કથાના રહસ્યને સમજી કથા સાંભળવાનું રાખો. રહસ્ય સમજ્યા વગરની કથા વંધ્યા પુત્ર સમાન, અને પત્થર ઉપર પાણી સમાન નકામી છે.

× × × × × × ×

વાત ત્રીજી એક સામાન્યટેવ.

જનસમાજમાં સામાન્ય રીતે એક એવો નિયમ પડી ગયો છે કે પાંચ સાત મિત્રો બેઠા હોય, અથવા ઘરમાં પણ આપણાં સગાં સાથે બેઠા હોઇએ તે વખત અમુક ખાવાની ચીજ તે ઘરમાંથી અથવા મિત્રમાંથી કોઇ લાવી તેઓ ત્યાં બધાને આપે તો પ્રથમ એક શબ્દ ઉચ્ચારાશે કે 'મારે નથી ખાવી' આમ પ્રથમ તેઓ કહેશે અને પછીથી ખાશે આ એક હસવા જેવી બાબત છે. જ્યારે 'મારે નથી ખાવી' એ શબ્દ બોલાય ત્યારે પેલા મનુષ્યે પછી તે ચીજ નજ ખાવી જોઇએ. પણ આ તો આનાથી ઉલટું જોવામાં આવે અને આમ થવાનું શું કારણ હશે તે અમારાથી સમજાતું નથી.

પ્રિય વાંચનાર મિત્રોની વાતને બાજુ પર મૂકીએ તો ઘરમાં તો આ પ્રમાણેજ થતું જોવામાં આવે છે. ઘરમાં બીને અથવા બીજાને કંઈ અમુક વસ્તુ આપશું તો પ્રથમ નથી ખાવી એ શબ્દનો ઉચ્ચાર થશે અને પછી ખાશે આ રીત શું ટાળી દેવા યોગ્ય નથી?

અવશ્ય છેજ. કેટલાક કહેશે કે ' નથી ખાવી' એમ કહી તેઓ વિવેક બતાવતા હશે. પણ 'નથી ખાવી' એમ કહી પછી તેને ખાવી એ શું વિવેક કહી શકાય ! અને આમ હોવાથી આવી રીતને તદ્દન કાઢી નાંખવી જોઇએ, અને ખાવાની ઇચ્છા હોય તો પેલો માણસ આપે ત્યારે નથી ખાવી એમ બોલવા કરતાં ખાવી જોઇએ અને ઇચ્છા ન હોય તોપછી ગમે તેટલો આગ્રહ કરે તોપણ તે નજ ખાવી જોઇએ.

આ સામાન્યમાં સામાન્ય નિયમનું પાલન કરવાથી સ્પષ્ટ વકતા થવાની ટેવ આપણને ધીરે ધીરે પડે છે.

× × × × × × ×

વાત ચોથી જીવનની ઉપયોગીતા.

તમારા જીવનની ઉપયોગીતા વધારો. જીવન એ એક એવી વસ્તુ છે કે તેની ઉપયોગીતા આપણે જેમ જેમ વધારીએ છીએ, તેમ તેમ તેનો આવિષ્કાર થાય છે. અને આમ હોવાથી તમે તમારી જેટલી ઉપયોગીતા વધારશો, તેટલો તમને પોતાનેજ લાભ છે.

મનુષ્યમાત્ર આ જીવનની ઉપયોગીતાને વધારી શકે છે. કેમકે તેનામાં તેવુ બળ રહેલુ છે માટે પુનઃ પુનઃ કહેવામાં આવે છે કે તમે ઉપયોગી થાઓ.

અમારી પાસે પૈસો નથી, અમારી કને સત્તા નથી એમ મનુષ્યો વિચારે છે, અમે પરાધીન છીએ, અમને સ્વતંત્રતા નથી એમ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ વિચારે છે, અમે અનાથ વિધવાઓ છીએ, અમારી દુનિયામાં કિંમત નથી એમ વિધવાઓ વિચારે છે. અમે માંદા છીએ, અમારૂ શરીર દુર્બળ છે એમ વ્યાધિગ્રસ્ત

વિચારે છે, અને અમે અપંગ છીએ, એમ શરીરે ખોડવાળાં મનુષ્યો વિચારે અને આમ વિચારી તેઓ કહે છે કે અમે અમારા જીવનની ઉપયોગીતા શી રીતે વધારી શકીએ. અમારામાં બળ હોય તો અમે તે વધારી શકીએ ને.

આ પ્રકારનાં વચનો બોલી તેઓ જીવનની ઉપયોગીતા વધારવી એ પોતાની સત્તાની બ્હાર છે એમ માની પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે. પણ આ પ્રમાણે માનવામાં તેઓ અત્યંત ભૂલ કરે છે. કેમકે,

પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

આ એક ખરેખરો સિદ્ધાંત છે. દ્રષ્ટાંત આપી તેની સાબીતી કરીએ.

ધનવાન મનુષ્ય પોતાના ધનનો સદ્‌માર્ગ મુસાફરખાના બાંધવામાં, અપંગ મનુષ્યોને પાળવામાં, જાહેર લોકસેવાના સસ્થાઓને મદદ કરવામાં ઉપયોગ કરીને અને આ રીતે બીજા અનેક રસ્તાઓથી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

ગરીબ મનુષ્ય દેશ સેવાના કામોમાં સ્વંય સેવક થઇને, લૂલાં, લંગડા, આંધળા, વગેરે મનુષ્યોને મદદ કરવામાં તથા તેની સારવાર કરવામાં અને દુખી મનુષ્યોને તેનાં દુંખમાથી મુક્ત કરવાના કામમાં પ્રોત્સાહન વચનોથી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

સત્તા વગરનો મનુષ્ય પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના કામો કરી પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારે છે. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ પતિની સેવા કરવામાં, અભ્યાગતને આશ્રય આપવામાં અને પોતાના

બાળકને ઉત્તમ પ્રકારનું ગૃહશિક્ષણ આપી તેને ઉત્તમ બનાવવામાં પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકે છે.

વિધવાસ્ત્રીઓ વનિતાવિશ્રામ આદિ સંસ્થાદ્વારા સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરી શકેછે. નર્સ તરીકે રોગી મનુષ્યને મદદ તથા તેની સારવાર કરવામાં પોતાની ઉપયોગીતા વધારી શકેછે.

આજ નિયમને અનુસરી દુર્બળ મનુષ્ય, વ્યાધિગ્રસ્ત મનુષ્ય, અપંગ મનુષ્ય એ સર્વ પોતાના જીવનની ઉપયોગીતા વધારી શકેછે. જીવનની ઉપયોગીતા વધારવાના અનેક માર્ગો છે તેમાંથી કોઇ પણ ગ્રહણ કરીને તેઓ ઉપયોગી થઇ શકેછે. છેવટે લૂલાં લગડાં મનુષ્યથી કાંઇ ન બને તો ઇશ્વરની ભક્તિ કરવા રૂપ કામને હાથમાં લઇને પણ જીવનની ઉપયોગીતા તેઓ વધારે છે.

પ્રભુની સૃષ્ટિમાં નિરૂપયોગી કાંઈજ નથી. એક નાનામાં નાનુ તરણુ તે પણ કામનુછે. તો ખાસ પ્રભુના મંદિરરૂપ માનવ તનુઓ નિરૂપયોગી હોય એ કેમ સંભવે ? બંધુ ! વિચાર કરી તમારામા પાછા વળો અને જુઓ કે જીવનનેઉપયોગી બનાવવાના માર્ગ કેટલા બધાછે.

" કોઈ એક જણે જગમાં જન્મી, કાંઇ કાંઇ સુંદર સુકૃત્ય કીધાં,
કોઈ એક જણે નિજ માનવ બંધુને સહાય કરી આશીષ લીધા,
કોઇ એક જણે ગાઇ ગીત મધુર, કોઈકના હૃદયને શાંત કર્યું.
કોઇ એક જણે પ્રકટાવી પ્રસન્નતા, અન્યના હૃદયનું દુઃખ હર્યું,
કોઈ એકજણે મહાવિપદ વિષે કરી સહાય, સાર્થક મિત્ર ધર્મ કર્યો.
કોઈ એકજણે શબ્દ શ્રવણ કર્યો, નિજ આશ્રિતનો ઉપકાર થયો,
કોઇ એક જણે જઇ એકાંતમાં, નિજ સ્વરૂપ તણું રૂડુ ધ્યાન ધર્યું,
કોઈ એક જણે 'દેશ સેવા કર' એવુ સાચા હૃદયનુ વચન ઉચ્ચર્યું,

કોઈ એક જણે નિજ ધર્મને કાજ, અધર્મી પ્રતિ યુદ્ધને આદર્યું
કોઇ એક જણે નિજ જીવન ગાળ્યું, તપાદિમાં એકાંતે શાંતિ ભર્યું,
કોઈ એક જણે વ્યવહારે રહી, સાચા સાધનથી સાધી ઉત્તમતા,
કહો બંધુ ? વિચારી મને તો જરા, એવા કોઇ એક જણે તે તમે શું હતા ?

શ્રી ઉપેન્દ્ર ભગવાન્.

આ સત્રગા માર્ગોમાંથી તમારા જીવનની ઉપયોગીતા વધારવા કયો માર્ગ તમે ગ્રહણ કર્યો તે શું કહી શકશો ?

આજે તમે કદાચ કોઇ પણ માર્ગ ગ્રહણ કર્યો ન હોયતો ચિંતા નહી આજપળે તમે તેને ગ્રહણ કરો. હજી બાજી તમારાજ હાથમાં છે અને તેથી આજથીજ ઉપયોગી થઇ રહો.

× × × × × × ×

પ્રભુની ભક્તિ કરવાથી સુખ મળે છે. ગમે તેવુ કષ્ટ હોય તોપણ ભક્તિથી ટળે છે.

'ભક્તિથી સઉ સુખ આવતુ, વશ વિશ્વ ભક્તિ થકી થતુ.'

વાત પાંચમી
ભક્તિ.

આ આદિ અનેક વાકયો પણ આપણને ભક્તિનું માહાત્મ્યજ જણાવે છે. અને તેથી આજે આપણા હિન્દુ સંસારમાં તેમજ બીજા અનાર્ય સંસારમાં પણ દરેક મનુષ્યો ભક્તિ કરે છે.

ભક્તિ એ અધમોનો ઉદ્ધાર કરવાની અજબ દેવીછે. પણ હાલ તે શા માટે ફળને આપતી નથી તેનો શું તમે કદિ વિચાર કર્યો છે ? ભક્તિવાન મનુષ્ય સર્વાંશે સુખી હોવો જોઇએ તેને બદલે કોઇકજ સુખી જોવામાં આવે છે તેનું શું કારણ તે તમે વિચાર્યુ છે ? ના, ત્યારે ચાલો આપણે તે સંબંધમાં કાંઇક છૂટા છવાયા વિચારો કરીએ.

સ્પર્શમણિનો લોખંડને સ્પર્શ થતાં તે સુવર્ણરૂપ બની જાય છે. તેમ ભક્તિને ધારણ કરનારા મનુષ્ય પણ સર્વદા સુખમયજ બની રહે છે. ભક્તિમાં એક એવી શક્તિ રહેલી છે કે તેનો સંગ કરનાર સર્વની તે ઉન્નતિ કરેછે.

જ્યારે આમ છે ત્યારે આવી વિપરીતતા કેમ ? શું તમે આવો સવાલ પૂછો છો ? સાંભળો.

તમે શું ખરી ભક્તિ કરો છો ? ખરી ભક્તિ હોય તો તેનું ફળ મળવુજ જોઇએ. ઉત્તમ બીજક ઉત્તમ ભૂમિમાં નાંખવામાં આવે તો તે ઉગવુંજ જોઈએ. તેમ છતા જ્યારે તે નથી ઉગતુ ત્યારે આપણે શુ કહીએ છીએ કયાં તો ભૂમીનો દોષ કે કયા તો બીજકનો દોષ, આજ પ્રમાણે ભક્તિના સબધમાં પણ છે. આપણી પોતાની ભક્તિનેજ દોષ છે અને તેને લીધેજ ફળ આપણને મળતું નથી.

કલાક અથવા બે કલાક ભક્તિ કરવી અને પછી વ્યવહારમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું એ શુ ખરી ભક્તિ છે ?

માળા હાથમા રાખી મુખથી પ્રભુ પ્રભુ બોલવું અને અતરમાં રાગદ્વેષના વિચારો કરવા એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

ભક્તિ વખત સર્વાત્મભાવના રાખવી અને વ્યવહારમાં સ્વાર્થતા બનાવવી એ શુ ખરી ભક્તિ છે ?

પરમાત્મા એ પ્રેમ સ્વરૂપ છે અને પરમાત્મા આખા વિશ્વમાં વ્યાપ્ત છે એમ માનવું અને જરા કંઈ પ્રસગ આવતા અથવા આપણો કોઇએ બગાડ કરતાં એ પ્રેમને તિલાજલિ આપી મારા મારી કરવા સુધી તૈયાર થઇ જવુ એ શું ખરી ભક્તિ છે ?

સર્વમાંજ ઇશ્વર છે, એમ માની પછી પ્રસગ આવતાં એ

માનવાને દૂર કરી સંકુચિત મનના થવું એ શું ખરી ભક્તિ છે?

ભક્તિ કરતી વખત સત્યવચન બોલવાથી આમ થાય છે એવું જાણવું અને વ્યવહારમાં પદે પદે જૂઠું બોલવું એ શું ખરી ભક્તિ છે?

બહારથી યવનની છાયા પડે તોયે સાતવાર ન્હાવું, એટલી આચાર શુદ્ધિ રાખવી અને અંદર કામ, ક્રોધ, મોહરૂપ યવન કરતાં પણ અત્યંત નીચ વિકારો તેને સ્થાન આપવું એ શું ખરી ભક્તિ છે?

બંધુઓ! વિચાર કરો, ખરી ભક્તિના સ્વરૂપને બરાબર જાણો. માત્ર ઉપર ઉપરની સમાજને દેખાડવા માત્રની નહિ પણ અંતઃકરણની ભક્તિ રાખો એનાથી તમારા સર્વ મનવાંચ્છિત પૂર્ણ થશે.

× × × × × × ×

વાત ૬ ઠ્ઠી મૂર્તિપૂજા.

મૂર્તિ પૂજા એ હિન્દુઓની અવનતિ કરનાર છે એમ કેટલાક માને છે. અને કેટલાક તેને ઉન્નતિ કરનાર માને છે. આ બે માં સત્ય શુ છે તેનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે. મૂર્તિપૂજાના ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખીને જો તે કરવામાં આવે તો તે પરમ કલ્યાણકારી છે પણ તેના ઉદ્દેશને લક્ષમાં ન રાખવાથી તે નુકસાન કર્તા થઇ પડે છે.

વર્તમાન સમયમાં જોઇશું તો મૂર્તિપૂજકો પોતાની મૂર્તિને નહવરાવે છે, થાળ ધરાવે છે, પૂંજા કરે છે, અને ત્યાં નૃત્ય ગાન વીગેરે કરે છે. આટલુ કરવાથી તે પોતાને એક મહાન મૂર્ત્તિનેપૂજનાર માને છે પણ આશું તેમનું સત્ય માનવું છે? ઉપર ઉપરથી આપણને કદાચ તે સત્ય લાગે પરંતુ અંદરથી વિચાર કરતાં તે સત્ય જણાય તેમ નથી.

મૂર્ત્તિપૂજાનો ઉદ્દેશ આપણે સર્વત્ર ઇશ્વરને જોવા એ ખરોછે.

ઇશ્વરનેસર્વ પદાર્થમાં જોવા આરંભમાં આપણને કઠીણ જણાય તે અર્થે મૂર્ત્તિની આવશ્યકતા સ્વીકારાઇ છે આપણા વૃદ્ધોએ એમ કરીને આપણને એ શિખવ્યું છે કે મૂર્ત્તિ કે જે પથ્થર અથવા ધાતુની બનાવેલી છે તેમાં પણ ઇશ્વિર સ્વરૂપનુ ધ્યાન ધરો અને આ પ્રમાણે કરવામાં આવતાં આવતાં સર્વમાં ઇશ્વિરનું ધ્યાન ધરવાનુ તે આપણને ગુપ્ત રીતે સૂચન આપે છે.

મૂર્ત્તિપૂજાનો ખરેખરો ઉદ્દેશ આજ હોવો ઘટે છે સામાન્યમાં સામાન્ય પથ્થર જેવી વસ્તુમાં પણ ઇશ્વિર સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું એ શું આપણને સર્વ પદાર્થમાં ઇશ્વરને જોવા એ શિખવે તેમ નથી ? અવસ્ય છેજ. અને ખરેખરા મૂર્ત્તિપૂજકોનો આજ ઉદ્દેશ હોવો ઘટે છે. અને તેમણે ક્રમે ક્રમે સર્વમાં ઇશ્વરને જોવાની ટેવ પાડવાનીછે

આ બાબતની વિરોધમાં કદાચ કોઇ પ્રતિપક્ષી કહેશે કે મૂર્ત્તિપૂજાનો ઉદ્દેશ જ્યારે સર્વમાં ઇશ્વિર જોવાનો છે ત્યારે એમને એમ મૂર્ત્તિ રાખ્યા શિવાય આ ઉદ્દેશ તેમણે શા માટે સિદ્ધ ન કરવો તેમના આ કથનના સમાધાનમાં લબાણથી લખી શકાય પણ તેમ કરવા જતા વિષયાંતર થઇ જતુ હોવાથી ટુંકામાં જ જણાવીએ છીએ કે આરભમાં નિરાકાર મૂર્ત્તિનું ધ્યાન કરતાં કરતાં પ્રવેશકો ને કઠણુ પડે છે. અને તેથી તેમને મૂર્ત્તિની જરૂર રહે છે ત્રાટક ઇત્યાદિની ક્રિયાવડે જ્યારે દ્રષ્ટિની સ્થિરતા વીગેરે થઈ જાય ત્યારે પછી તેની જરૂર નથી. જેમ આપણને એક કવિતા મોઢે કરવી હોય તો પ્રથમ ચોપડીની જરૂર પડે છે અને તે પછી મોઢે થયા પછી તેની જરૂર રહેતી નથી તેમ મૂર્ત્તિપૂજાના સંબધમાં પણ છે.

હાલમાં જે મૂર્ત્તિપૂજાનો પ્રકાર જોવામાં આવે છે તે એકંદરે

ખરેખરો નથીજ. અને તેનેજ લીધે પ્રતિપક્ષીઓની ટીકાને તે પાત્ર થાય છે, જો મૂર્ત્તિપૂજાના ખરા આ ઉપર કહેલા રહસ્યને જાણીને જો તે કરવામાં આવે તો તેઓને ટીકાનું સ્થાન કયું લેવું તે શોધી કાઢતાં મુસીબત પડે છે.

પ્રિય મૂર્તિપૂજકો. તમે તમારા ખરા રહસ્યને જાણો. જગતને એમ બતાવી આપો કે અમે અમારી મૂર્તિમાંથી ધીરે ધીરે આખા વિશ્વને હરિમય જોવાની ટેવ પાડીએ છીએ, અમારી ઉન્નતિનું પ્રથમ પગથીયું એ છે.

મૂર્ત્તિની પૂજા કરવી અને બીજા પદાર્થોને કાષ્ટવત્ ગણવા એ મૂર્ત્તિપૂજકનું લક્ષણ નથી. વળી હાલમાં એ પણ જોવામાં આવે છે કે મૂર્ત્તિપૂજકો પોતપોતાની મૂર્ત્તિને ખરી માને છે અને બીજાની નિંદા કરે છે. આને લીધે પણ મૂર્ત્તિપૂજકો સામે ટીકા કરવાને સામાવાળાઓ તૈયાર થાય છે.

શિવની મૂર્ત્તિ જોઇ વૈષ્ણવે દ્રૂષ કરવો, અને વિષ્ણુની મૂર્ત્તિ જોઇ શિવમાર્ગીએ દ્રૂષ કરવો, અને શક્તિની મૂર્ત્તિવાળાએ આ બંનેનો દ્રૂષ કરવો, એ શું મૂર્ત્તિપૂજાનું ખરેખરૂં લક્ષણ છે ? શું મૂર્ત્તિપૂજા એટલે દ્રૂષને વધારનાર દ્વાર ! બંધુઓ ! વિચાર કરો, અને તમારા એવા કર્મથી જરા લજાઓ.

સર્વમાં એકજ પરમાત્મા રહેલા છે. આ સૂત્રને બરાબર સમજો. અને હે મૂર્ત્તિપૂજકો, તમારા સઘળા ઉદ્દેશો પાર પડશે. જરથોસ્ત, મુસલમાન, વગેરે સર્વ પરમાત્માને જૂદા જૂદા નામથી સંબોધે છે પણ આખરે તે બધા એકજ પરમાત્માને સૂચવે છે.

પદ (નાથ નામ લાખ કોટીથી અધિક છે એ લય)

પ્રભુના નામ વિશ્વમાંહિ તો અનેક છે,
કહી એ જુદા જણાય પણ એક છે;
દ્રષ્ટિથી જુદા જણાય પણ એક છે.
કોઇ તો प्रभु, हरि, अल्ला જ કહે છે,
परवरदिगार, गॉड આદી કો લહે છે,
જુદા જુદા નામ છે, મૂળ તો તો એક છે,
લહે છે ઉર સત્ય તે ધીમાન; પ્રભુ૦
સુવર્ણના ઘાટ અનેક થાયે,
વીંટી, કડું, હાર એથી બનાવે,
ઉપરથી જુદું રૂપ જણાવે;
પણ તે આખરે એકલું સુવર્ણ છે,
તપાસી જોતાં આખરે એકલું સુવર્ણ છે.
ઈષ્ટ તેમ એક છે,
જુદા જુદાં નામ છે,
સઉ સઉના ધર્મમાં,
પણ एकोदेव सर्व भूतो हरि
વચનથીએ પરમેશ્વર એક છે; પ્રભુ૦

શ્રીશ્રેય સુધાકર.

(પ્ર. ન. વ્યાસ.)

આ પદનો વિચાર કરી તેના રહસ્યને બરાબર સમજો. અને મૂર્તિપૂજાના ખરા રહસ્યને ધ્યાનમાં લઇ કૃતકૃત્ય થઇ રહો.

× × × × × × ×

જે પ્રમાણે વિચારો તે પ્રમાણે વર્તન કરો. ખરેખરા સુખની

ચાવી તેમાંજ રહેલી છે, વિચારમાં અને આ

વાત સાતમી સુધારક. ચારમાં ભિન્નતા રાખવાથી કોઇ પ દિવસ સારૂં પરિણામ આવેલું જણાતું નથ

મોટા મોટા સુધારકમન્યો, વિદ્વાન પુરૂષો, આર્યધર્મનુ ખરે રી રીતે પાલન કરનારાઓ એ સર્વના જીવન તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેએ બહારથી બહુ સારી સારી વાતો કરતા હોય છે, મ્હોટી મ્હોટી સભાઓમાં ધર્મના અને સંસાર સુધારાના વિદ્વતા ભરેલા ભાષણો આ છે પણુ જો તેમનુ વર્તન ગુપ્તપણે જોયુ હોય તો તેઓના વિચા અને વર્તનમાં હજારઘણુ છેટુ જોવામાં આવશે, સભામા જઇને મદ્ય પાન નિષેધનુ ભાષણ કરનાર અને ઘેર ઉચો બ્રાન્ડીના ગ્લાસો ઢીચનારનો આજે ટોટો નથી, બહારથી આર્યધર્મની નીતિ રીતનુ પાલ કરનાર ઘેર બુટ તથા બહારનાં લુગડાં સાથે ખાવા બેસવામાં હરકત ગણતા નથી અને આજ પ્રમાણે દરેક બાબતમા થઇ ગયુ છે, આ સાચો સુધારો છે ? કોઈ કહેશો મને આ તે સુધારાનુ સ્વરૂપ કુધારાનુ !

વાણી અને વર્તનની ભિન્નતા ન રાખો. જેમ બોલો વિચા તેમ વર્તનમાં પણુ મૂકો, એકલા વિચારો તમારા વર્તન વગર પાંગળા છે. અને તે કાંઈ પણુ ફળ આપતા નથી. માટે આજથી સાવધ થાઓ. અને વિચાર વર્તનની ઐકયતા કરો, સુધારાવાળ વિચારો ફેલાવનારા આર્યધર્મના વિચારો ફેલાવનારા જો તેમના વિચાર પ્રમાણે પોતે નથી ચાલતા તો તેમનુ ઓજસ વધતું નથી, અને તેમના મુખઉપર કંઇકવાર 'ભયંકરતા' ની છાપ જોવામાં આવે છે માટે ઓજસ વધારવા અને આ છાપ ટાળવાને માટે પણુ વિચાર વર્તનની ઐકયતા કરો,

એવો એક સત્ય નિયમ છે કે અનુભવ્યા વગરની વાતને સો માણસ સાંભળે છે અને અનુભવેલી વાતો હજાર મનુષ્ય સાંભળે છે, માટે તમે પણ તમારી વાતને સો મનુષ્યને સાંભળવા યોગ્ય નહિ પરતુ હજાર મનુષ્યને સાભળવા યોગ્ય કરો. અને તમારા મનમા આ નીચેના લઘુ સુત્રને કોતરી રાખો.

" દુષ્કર્મના કરનાર બુદ્ધિવાનવત્ વાતો કરે,
તો પણ કદી તે લોકનાં ઉંડાં હૃદયમાં ના ઠરે,
જન શુદ્ધ જો આચાર રાખી, મૌનને ધારણ કરે,
તો પણ સરવ જન બોધ લેવા તીવ્ર આતુરતા ધરે. "

વાત આઠમી જ્ઞાન-નો અર્થ.

જ્ઞાન એટલે શુ તેનો તમે કદી વિચાર કર્યો છે ? જ્ઞાનનો સરળમાં સરળ અર્થ જ્ઞાન એટલે ડહાપણ, જ્ઞાન એટલે સમજ શક્તિ વગેરે થાય છે. આ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા મનુષ્ય માત્ર મથે છે વિધ્યાભ્યાસ પણ તેની પ્રાપ્તિને માટે કરાય છે અને આ રીતે આજે જ્યાં ત્યાં જ્ઞાન એ સુખને આપનાર હોવાથી તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો ચાલે છે.

સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે વિદ્યાભ્યાસ કરી બી. એ પાસ થવુ તેનુ નામ જ્ઞાન જે મનુષ્ય વધારે ડીગ્રી પસાર કરી તે વધારે જ્ઞાની અને જેણે ઓછી કરી તે ઓછો જ્ઞાની બીજી માન્યતા એવી છે કે જ્ઞાન એટલે પુસ્તકો દ્વારા મેળવેલી માહિતીનો સંગ્રહ આધુનિક કાળમાં વખાણાતાં ગ્રંથોને પાઠે કરવા તેનુ નામ જ્ઞાન. અને આ ગ્રથો જે વધારે પાઠે કરે તે વધારે જ્ઞાની.

આજ પ્રમાણે જ્ઞાનને માટે વિવિધ મતો છે. આ મત શું ખરા છે ?

ઉપરથી દ્રષ્ટી કરતાં તમને જણાશે કે આ નિયમો અને મત ખરા છે પણ એમ માનવામાં મનુષ્ય માત્ર ભુલ કરે છે, સત્યજ્ઞાનનું સ્વરૂપ તો તદન જુદુંજ છે.

પૂર્વકાલમાં થઇ ગએલા શંકરાચાર્ય, પતંજલી, કપિલ, ગૌતમ, જૈમિની, વેદવ્યાસ, શુકદેવ, જનક, કર્ણાદ, પાણિની વીગેરે પ્રાતઃસ્મરણીય મહાપુરૂષો અત્યંત જ્ઞાની હતા એ વાતની કોઇથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. ત્યારે શું તેઓ એમ. એ. (M. A.) અથવા બી. એ. (B. A.) ની પરીક્ષા આપવા ગયા હતા કે તેમણે શાળામાં જઈને અભ્યાસ કર્યો તેનાથી તેમનું જ્ઞાન આટલું બધુ વૃદ્ધિગત થયુ હતું.

વર્તમાન સમયમાં થઇ ગએલા જોર્ડન, જેમ્સ, હેગલ, કેંટ, ડાર્વિન, હુકસલી, ઈમર્સન, ન્યુટન વગેરે સમર્થ વિદ્વાનો તેમજ નૃસિંહાચાર્ય, દયાનંદ, સહજાનંદ, રામાનુજ વગેરે આર્ય મહાપુરૂષોએ જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તે સઉ જ્ઞાન પણ તેમનામાં પરીક્ષા આપવાથી આવ્યું હતું ? ના, આ જ્ઞાન તે સત્યજ્ઞાન નથી સત્યજ્ઞાન અંતરમાંથી મળે છે અને તેથી આ સઘળા મહાપુરૂષો અને વિદ્વાનોએ જે અપ્રતિમજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સર્વનું મૂળ અંતરજછે.

મનુષ્યમાત્રના અંતઃકરણમાં આ જ્ઞાનનો અખૂટ ઝરો રહેલો છે અને જેમ જે કૂવામાં પાતાળ ફોડયું હોય તેમાં પાણી ખૂટી પડવાનો સંભવ કદી આવતો નથી તેમ અંતરના જ્ઞાનનું સરવાયું પણ કદી આવતુંજ નથી જેમ જેમ આપણે તે જ્ઞાનનો આવિષ્કાર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તેમ તેમ તે દ્વિગુણ બળથી આપણામાં સમુદ્રના પુરની પેઠે ઉભરાતું રહેછે વિશેષ ખુબી તો એ છે કે સમુદ્રનું

પુર–ભરતી તો આવીને ઉતરી જાય છે પણ આમાં તો ઓટ તો છેજ નહિ ઉત્તરોત્તર ભરતીજ આવ્યા કરે છે.

પુસ્તકોના વાંચન વગેરેથી મેળવેલું જ્ઞાન તે અખૂટ ઝરો નથી પણ હવાડાનું પાણી છે અથવા તે ખાબોચીયાનું પાણી છે. અને તડકા વગેરેને લીધે તે સુકાઇ જાય છે તેજ પ્રમાણે આ જ્ઞાન પણ સ્થાઇ નથી. જ્ઞાન અંતરમાંથી મળે છે. સરૂવાતને માટે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અર્થે કદાચ પુસ્તકોનું વાંચન યોગ્ય ગણી શકાય પણ પાછળથી તે યોગ્ય ગણાય તેમ નથી. આથી સત્યજ્ઞાનને મેળવવાને માટે પાછા વળો અને અંતઃકરણમાં સ્થિર થાઓ. ત્યાંથી તમને જોઇએ તેટલું જ્ઞાન મળશે.

અંતઃકરણમાં શી રીતે સ્થિર થઇએ. એમ પૂછો છો ! ત્યારે નીચેની ક્રિયા ઉપર ધ્યાન આપો.

સવારમા પ્રાતઃકાળે વહેલા ઉઠી શૌચ સ્નાનથી પરવારી જવું. સ્નાન હમેશા ઠંડા પાણીથી કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. શિયાળાના દિવસોમાં અથવા શરીરની પ્રકૃતિ ઠીક ન હોય તેવા વખતમાં ગરમ પાણીથી નહાવું એ અડચણ કર્તા નથી. પણ માત્ર આવા અપવાદ શિવાય ઠંડા પાણીનોજ મહાવરો રાખવો.

સ્નાન બરાબર વિધિ પૂર્વક કરવું. એક લોટો આમ અને એક તેમ એમ પાંચ સાત લોટા શરીર ઉપર ઢોળ્યા એટલે સ્નાન થઇ રહ્યું એમ મનુષ્યમાંથી ઘણો ભાગ સમજે છે અને તેથી તેમની નહાવાની પદ્ધતિ આવીજ હોય છે. આ પદ્ધતિ ખરી નથી. સ્નાન બરાબર શરીરને સાફ કરવા માટેજ કરવાની જરૂર છે. ચમે તો આપણે દિવસમાં બે વખત સ્નાન કરતા હોઇએ તેને બદલે એક

વખત કરવું પણ તે બરાબર વિધિ પૂર્વકજ કરવું જોઇએ. શરીરનાં છિદ્રો પરસેવો વિગેરે લાગવાને લીધે પુરાઈ જાય છે, તેથી તેને સાફ કરવાને અર્થે શરીરને એક ખાદીનો કટકો લઇ બરાબર ઘસવું. એકે એક અવયવને ઘસવા શરીરની ચીકાશ દૂર કરવાને સાબુ વાપરવો સફેત માટી ગોરમટી પણ નહાવાના કામમાં ઘણી સારી છે. અને તેનો ઉપયોગતે પણ લાભ કરનાર છે. આ પ્રમાણે શરીરને બરાબર ચોળી નાહી રહ્યા પછી ટુવાલવતી તેને કોરૂં કરવું.

આ વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરવાને લીધે સ્નાનનો ગુણ જે શરીરમાં સ્વસ્થતા પ્રકટાવવાનો છે તે બરાબર પ્રકટે છે. તમે ગમે તેટલા થાકી ગયા હશો તોપણ આ વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરશો તો તમારો અડધો અડધ થાક ઉતરી જશે એટલુજ નહિ પરતુ નવીન કામ કરવાનુ બળ તમારામાં આપોઆપ પ્રકટી આવેલુ દેખાશે.

સ્નાનથી પરવાર્યા પછી ઘરમાં અગાશીમાં અથવા એવી બીજી જગ્યામાં જ્યાં પવન સારી રીતે આવી શકતો હોય ત્યાં આસન માંડીને બેસવું. આ આસન બનતા સુધી નરમ અને સ્વચ્છ રાખવા પ્રતિ કાળજી રાખવી. તેના ઉપર પદ્માસન રાખી બેઠા પછી અતકરણના સઘળા વિચારો કાઢી નાંખવા. અત:કરણમાંથી વિચારો કાઢી તેને નિર્વિકલ્પ કરવાનુ કામ જરા કઠીણ છે. પણ ધીમે ધીમે તે સરળ થઇ જશે.

અતરના વિચારો દૂર કર્યા બાદ દીર્ઘ શ્વાસોશ્વાસ લેવા. અ-

---

* લોમવિલોમ પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ જાણવા માટે અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલું 'પ્રાણાયામ' નામનું પુસ્તક વાંચો. પ્રાણાયામ સબંધી સઘળી માહિતી તેમાં વિસ્તારપૂર્વક સરળમાં સરળ ભાષામાં આપી છે. મૂલ્ય આઠ આના પોષ્ટેજ ૦-૧-૦ ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

થવા લોમવિલોમ પ્રાણાયામ કરવો* પ્રાણાયામનો પ્રયોગ કરતી વખત શ્વાસ લેતી વખત (પૂરક વખતે) હું વિશ્વમાંથી જ્ઞાનને ગ્રહણ કરૂ છું એવી ભાવના કરવી, કુંભક વખતે હું જ્ઞાનને મારા શરીરમાં ભરપુર કરૂં છું, એવી ભાવના કરવી અને રેચક વખતે મારામાં રહેલા અજ્ઞાનને હું કહાડી નાંખુ છુ એવી ભાવના કરવી.

આરંભમાં આ ત્રણે ભાવના એક સાથે કરતાં અભ્યાસકોને ઘણું કઠીણ પડશે, તેથી તેમણે એક ભાવના વૃત્તિમાં બરાબર આરૂઢ કરી રહ્યા પછી બીજીનું સેવન કરવું અને બીજી બરાબર થયા પછી ત્રીજી કરવી.

આ ભાવના દિવસમાં અડધો કલાક અથવા પા કલાક કરવી પણ એટલુ ધ્યાનમાં રાખવુ કે તે બરાબર રસપૂર્વક કરવી જોઇએ ‘ માથા ઉતાર વેઠ ’ તરીકે તે કરવાથી કાંઈ પણ ફળને આપતી નથી એ બરાબર લક્ષમાં રાખવું.

ભાવના કરી રહ્યા પછી પરમાત્માની એકાગ્ર ચિત્તે પ્રાર્થના કરવી.

હે જ્ઞાન પ્રદાતા પ્રભુ ! આપ ખરેખરા જ્ઞાનના સમુદ્રજ છો. અને તેથી કૃપા કરી વસ્તુ.ત આપ સ્વરૂપ છતાં મારા મનથી જુદા માનેલા આ અભિમાની જીવમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરજો. હે નાથ ! આપની કૃપારૂપ રશ્મિનુ એક કિરણ પણ અમારી ઉપર પ્રેરશો તો અમે સર્વદા જ્ઞાનસંપન્ન થઇ રહેશુ દીનવત્સલ પ્રભુ તે સત્વર પ્રેરો.

આ પ્રમાણે રોજ ભાવના કરી પ્રાર્થના કરવી. આને લીધે થોડા સમયમાં આપણને સાચું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. પૂર્વના જે જે મહાપુરૂષો થઇ ગયા છે તેમણે સર્વે આવી ક્રિયા વડે અંતરમાં સ્થિર

ચઇનેજ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું.

\+ \+ \+ \+ \+ \+

વાત નવમી સુધારો–સુધારો અને સુધારો.

'સુધારો સુધારો અને સુધારો' એ શબ્દ આજે જ્યાં ત્યાં બોલાતો જોવામાં આવે છે. સઘળા વિદ્વાનો, જ્ઞાનીઓ, પ્રોફેસરો, લેખકો આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં સુધારા શબ્દની ગર્જના કરે છે. પણ હજી તેમની ગર્જનાના પરિણામમાં સુધારો થએલો અનુભવ્યામાં આવ્યો નથી કે જોવામાં પણ આવ્યો નથી.

સુધારો યથાર્થ સુધારો હજી આપણામાં કયાં આવ્યો છે? સુધારાને નામે કુધારો આપણા દેશમાં પેસી ગયો છે.

આંખ તેજસ્વી હોવા છતાં સુધારાને નામે આઇગ્લાસ (ચશ્માં) ચઢાવવામાં આવે છે. જમીન એ જીવન તત્વને આપનારી છે અને આપણા પગનો–ખુલ્લા પગનો જમીન સાથે સ્પર્શ થાય તો તે આપણને લાભ કરનાર થઇ પડે છે. એમ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ કહે છે. પણ સુધારાને નામે હવે આખો દિવસ ઘરમાં પણ જોડા પહેરીને બેસવાનો રિવાજ પડી ગયો છે.

સુધારાને નામે એક પા માઇલ ચાલતા જવું હોય તોપણ ગાડી જોઇએ છે અને એ રીતે ચાલવાની કસરત પ્રતિ પણ અલક્ષ થતું જાય છે. ખરેખરા સુધારાના ફંદમાં ફસાયલા મનુષ્યને ભોગ જોગે ત્રણ ચાર માઇલ ચાલવાનો પ્રસંગ આવે છે તો તે પણ ચાલી શકાતું નથી.

સુધારાને નામે આપણાં શરીરને પુષ્ટી આપનારા દૂધ, ઠંડુ જળ, વગેરે પીવાના પદાર્થોને બદલે બ્રાન્ડી પીકમીઅપ રોસબરી વીગેરે

પીવાનો પ્રચાર વધી ગયો છે.

આ પ્રમાણે સુધારાને નામે બીજા પણ અનેક લાભો (?) કરનારા રીતરિવાજો આપણામાં પેસી ગયા છે. આ શું સાચો સુધારો છે?

સુધારો સુધારો એમ બોલ્યા ન કરો તમે જાતેજ સાચા સુધારક બનો. પણ તે બોલવામાં સુધારક અને કરવામાં કુધારક એવા સુધારક નહિ પણ જેમ બોલો તેમ કરનારા સાચા સુધારક બનો. નહિ તો બોલનારા કંઇ અને કરનારા કંઇ એવા સુધારકની અમને ખોટ નથી.

સભામાં વિધવા વિવાહનો બોધ કરનારા અને પોતાને કદાચ કોઇ પ્રસંગ આવે ત્યારે ગૂપચૂપ બેસી રહેનારા સુધારકો આજે પુષ્કળ પ્રમાણમાં છે.

બહારથી ભક્તિનો ડોળ કરનારા 'હરિહરિ' એમ બોલ્યા કરનારા અને આખો દિવસ હાથમાંથી માળા નહિ મૂકનારા અને વર્ત્તનમાં અંદરખાનેથી સ્વાર્થતા અને પ્રપંચથી ભરેલા સુધારકોનો આજે ટોટો નથી.

મદ્યપાન હાનિ કરનાર છે, અફીણ હાનિ કરનાર છે, એવું બોલનારા અને ગુપ્ત રીતે તેનું સેવન કરનારા સુધારકોનું પ્રમાણ આજે ઘણું વધી ગયું છે.

મારૂં કાંઇ નથી આ બધું શિષ્યનુંજ છે. એમ ઉપર ઉપરથી લીલાના વચનો બોલનારા અને પ્રસંગ આવ્યે શિષ્યના ધન અને ધામનું હરણ કરી લેનારા સ્વાર્થે લોભી સુધારક ગુરૂઓનો પણ આજકાલ ટોટો નથી.

પરસ્ત્રી માતા સમાન છે. વ્યભિચાર એ મહા ખોટો છે એવું બોલનારા વ્યભિચાર અને પરસ્ત્રી નિષેધક મહાત્માઓ ગણિકાને ત્યાં રાત્રે રવડતા જોવામાં આવે છે તેથી તેની પણ ખોટ નથી.

આવા સુધારકો દેશમાં પુષ્કળ છે. પણ તેનાથી શું વળ્યું ? જ્યાં મૂળમાં સુધારકનાજ આચરણ આવાં ત્યારે પછી શું કહેવાનું? પાયોજ ખરાબ ત્યાં ઇમારત તૂટી પડે એમાં શી નવાઈ ? અરે ઓ સુધારક મન્યો. સ્વાર્થે લોભી ગુરૂઓ તમારા કૃત્યથી જરા લજાઓ. જો તમારે સુધારક કહેવડાવવું હોય તો સાચા સુધારક બનો નહિ તો છાનામાના એક ખુણે બેસી રહો. હું સુધારક છું, હું સુધારક છું એવું કથન જ્યાં ત્યાં ન કરશો. પણ

સાચા સુધારક થાઓ

સાચા સુધારક થવાથી તમે તમારી તેમજ જગત્‌ની અવશ્ય ઉન્નતિ કરી શકશો.

× × × × × ×

પ્રશ્ન—શું તમે સુધારક છો ?

ઉત્તર—હા.

પ્રશ્ન-" શાના સુધારક છો ? "

ઉત્તર—" વિધવા વિવાહ કરવો જોઇએ "

પ્રશ્ન—" ત્યારે શું તમે પોતે વિવાહ કર્યો છે ? કે ન્યાતિબંધનથી તેમ કર્યું નથી. તમે કદાચ તમારી પત્ની હોય અને વિધવા વિવાહ ન કર્યો હોય તો તમે તમારી ન્યાતમાં તમારા સગામાં કોઇનો વિધવા વિવાહ કરાવ્યો છે ? અરે શું તમે વિધવાના વિવાહમાં જઈ પણ શકયા છો ? કદાચ તે વિવાહ કરવા તૈયાર હોય

તો તેવા પ્રસંગે તમે તેને સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે ?

ઉત્તર—ના.

ત્યારે વિધવા વિવાહનો હું સુધારક છું એવું બોલ્યા ના કરશો. અને બોલતું હોય તો ઉપર કહેલા પ્રશ્નમાંથી એક પણ કામ કરી બતાવજો.

× × × × ×

પ્રશ્ન—" શું તમે સુધારક છો ? "

ઉત્તર—" હા "

પ્રશ્ન—" શેના "

ઉત્તર—"સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાના "

પ્રશ્ન—" ત્યારે તમે તેને અર્થે શું કર્યું છે ? શું તમે તમારી પોતાનીજ સ્ત્રીને કેળવણી આપી શકયા છો ? તમારા કુટુંબની સર્વ સ્ત્રીઓ કેળવણી લે એને માટે તમે કાંઈ પણ પ્રયાસ કર્યો છે. તમારી આવકમાંથી અમુક ભાગ શું તમે કેળવણીના ફંડમાં આપ્યો છે ?

બંધુ ? આમાનું કાંઈ પણ તમે કર્યું હોય તો ઠીક છે, નહિ તો હું સ્ત્રી કેળવણીનો સુધારક છું એમ બોલવા માત્રથી કાંઈ વળનાર નથી.

× × × × ×

પ્રશ્ન—" શું તમે સુધારક છો ? "

ઉત્તર—" હા "

પ્રશ્ન—" શેનાં ? "

ઉત્તર—" નીતિદર્શક સભાના "

પ્રશ્ન–" ત્યારે શું તમે પોતે નીતિને પાળી છે ? અન્ય સંબંધીઓને વચન આપી પછી તે પૂર્ણ કરવા શક્તિમાન થયા છો ? અસત્ય વચન બોલતાં કદી પણ લજાયા છો ? પ્રાણ જાય તો ભલે પણ સત્યજ બોલવું એવી ટેવ શું તમે ધારણ કરી છે ? ગમે તેવો લાભ થતો હોય કયાં તો આખુ રાજ્ય મળતું હોય તો પણ સત્યનો ત્યાગ ન કરવો એવો નિશ્ચય શું તમે રાખી શકયા છો ? પરસ્ત્રી ઉપરની કુદ્રષ્ટિ શું તમે ટાળી છે ?

જો આમાંથી એક બે કામ પણ તમે કર્યાં હશે તો નીતિદર્શક સભાના સાચા સુધારક કહેવાશો. નહિ તો માત્ર સુધારક નામ ધારણ કર્યું એમજ કહેવાશે.

× × × × ×

પ્રશ્ન–" શું તમે સુધારક છો ?

ઉત્તર–" હા "

પ્રશ્ન–" શેનાં ? "

ઉત્તર–" ધર્મ સંસ્થાપન સોસાયટીના "

પ્રશ્ન–" ત્યારે શું તમે પોતે ધર્મ એટલે શું તેનો વિચાર કર્યો છે ? સવારે અથવા સાંજે ધર્મનું અધ્યયન કરવાનો નિયમ રાખ્યો છે. બજારના હોટલોની ભ્રષ્ટતાવાળી ચાહ કોફીનો ત્યાગ કર્યો છે ?

જો કાંઇપણ ધર્મને માટે કર્યું હશે. તો તમે ખરા સુધારક, નહિ તો કહેવા માત્રના સુધારક છો એમ કહેવાશે.

× × × × ×

પ્રશ્ન–" શું તમે સુધારક છો "

ઉત્તર–" હા "

પ્રશ્ન " શેનાં ? "

ઉત્તર " વ્યાધિ વિનાશક સભાના "

પ્રશ્ન—" ત્યારે તમે વ્યાધિનો વિનાશ કરવાને શું કર્યું ? તમારા રીરમાં કોઇ વ્યાધિ હોય તો તમે તેને મટાડ્યો છે ? અન્યના વ્યાધિ :વારવાના કામમાં જાતિભોગ આપ્યો છે ? અન્યની સારવાર કર-માં સહજ પણ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે ? મિતાહારનો બોધ કરતાં હેલાં તમે પોતે મિતાહારી થયા છો ? ભોજનના ·સ્વાદીષ્ટ પદાર્થો ોઇ તે અકાંતરીયાપણે ખાવાનો લોભ શું નિવારી શકયા છો !

જો કાંઇપણ કરી બતાવ્યું હશે તોજ વ્યાધિ વિનાશક સભાના ધારક થએલા સાચા ગણાશો.

× × × ×

પ્રશ્ન—" તમે સુધારક છો ? "

ઉત્તર—" હા "

પ્રશ્ન—" શેનાં ? "

ઉત્તર—" દેશની પ્રગતિ કરવાના "

પ્રશ્ન "ત્યારે દેશને માટે તમે શું કર્યું ? વિલાયતી વસ્તુઓને બદલે શી વસ્તુઓથી કામ ચલાવી શકયા છો ? ઘરમાં સ્વદેશી વસ્તુઓજ ાપરો છો ? તમારા નિકટના સબંધી તથા મિત્રોને પણ એજ સ્તુઓ વાપરવા કહો છો. ?

દેશનેમાટે આમાંથી તમે કાંઇ કર્યું હશે તોજ દેશની પ્રગતિ રવાના સાચા સુધારક કહેવાશો.

* * * *

આજ પ્રમાણે બીજા અનેક ઉદાહરણો અત્ર આપી શકાય એમ

છે પણ તે સર્વનું તાત્પર્ય એકજ છે અને તે એજ કે ' સુધારક ' પદવી ધારણ કરો તે પૂર્વે તમે તમારી જાતના સુધારક થાઓ. જ્યારે આપણે જાતેજ આ પ્રમાણે કરીશું ત્યારેજ આપણી આ અવનતિનો છેડો લાવી શકીશું.

ઉન્નતિને માટે અમુક કરવું જોઈએ, એવાં વચનો બોલવાની કાંઇજ જરૂર નથી પણ તે પ્રમાણે કરી બતાવો એને લીધે તમને તેમજ આખા દેશને લાભ થશે.

× + + + + +

વાત દશમી. આજ અને કાલ.

મનુષ્યમાં ઘણેભાગે એક દોષ રહેલો હોય છે. આ દોષને લીધે તેઓ પોતાનાં ઘણાં કામમાં નુકસાનને ખમે છે. આ દોષ તે કયો હશે એ જાણવાની જીજ્ઞાસા થવા પૂર્વેજ જણાવી દેવામાં આવે છે કે આ દોષ તે અન્ય નહિ પણ કામ કરવાની આળસ છે.

કોઇ પણ કામનો પ્રસંગ આવતાં તેઓ એમજ બોલે છે કે શિવ ! શિવ ! આ મારાથી આજે કેમ થશે, કાલે કરીશ " આ પ્રમાણે કહી તેઓ પોતાના કામને કાલ ઉપર રહેવા દેછે. પણ કાલ એવી છે કે તેનો જ્યારે વિચાર કરીએ ત્યારે તે કાલની કાલજ હોય છે. અને એમ હોવાથી એ કાલનો પાર આવતો નથી, અને કામ પણ થતુ નથી. આ પ્રમાણે કરવાથી કાંઇપણ લાભ મળતો ન હોવાથી આ ટેવ સર્વદા ત્યજી દેવા યોગ્યજ છે.

તમારા કામને આજને આજજ કરો. કાલ ઉપર તે રહેવા ન દો. થોડા દિવસ પણ આ ટેવને અજમાવી જુઓ કે તમને તેનાથી કેટલો બધો લાભ થાય છે. જ્યારે તમે આજની સાથે જોડાશો

ત્યારે અમારો આત્મા કહેશે કે.

> રે રે તમે ને આજ ? એતો દિવ્ય જોડ બની રહી,
> સંગી થઇ રહેશો તદા કૃત્યકૃત્યતા લહેશો અંહિ;
> થઈ એકમેક જીવન ઉભયનાં, એક બીજાને દીયો,
> અદ્‌ભુત ફલ પ્રકટાવનારાં થાઓ સાચાં સંગીઓ.
> માટે
> આજ કરી લો, આજ કરી લો, કર્તવ્યોને કરી લો આજ,
> કાંજે તે નિર્માણ થઇ છે, સિદ્ધ થવાને સઘળાં કાજ.

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

\+ + + + + +

વાત અગીઆરમી સંયુક્ત કે વિભક્ત કુટુંબ.

ગૃહસ્થાશ્રમી મનુષ્યને આજે એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થતો આજકાલ ઘણેભાગે જોવામાં આવે છે. આ પ્રશ્ન તે સંયુક્ત કુટુમ્બની જરૂર છે કે વિભક્તની તે છે. અને અત્ર તેનો નિર્ણય કરવો યોગ્ય ગણ્યો છે.

સંયુક્ત કુટુમ્બની જરૂર પૂર્વકાળમાં હતી. પણ આધુનિક કાળની વસ્તુ સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં એવી જરૂર નથી એમ આપણને ભાન થાય છે.

સંયુક્ત રહેલા એક કુટુંબના જીવન પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરો. દેરાણી જેઠાણીનો કલહ, સાસુનો કલહ, ઘરમાં કામ ફલાણીએ કામ વધારે કર્યું અને પેલી બેસી રહી એવાં વચનોનો વર્ષાદ, ભાઇઓ ભાઈના ઉંચા મન આ પ્રમાણે બીજા અનેક કિલષ્ટ બનાવો જોવામાં આવશે. આ સર્વ બનાવો પ્રતિ જોતાં સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર હાલ સ્વીકારાતી નથી

ગૃહસ્થાશ્રમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચે પરસ્પરમાં અપૂર્વ પ્રેમ–શુદ્ધ પ્રેમને ફેલાવાનો છે. અને આ પ્રેમની વૃદ્ધિ પણ સંયુક્ત કુટુંબમાં થઇ શકતી નથી. એવો એક સામાન્ય નિયમ છે

કે પરિચયથી તથા વાતચીતથી પ્રેમ બંધાય છે. એક રસ્તે જતા પરિચય વગરના મનુષ્યનો આપણને તે વખત પ્રેમ બંધાશે નહિ પણ જો રેલ્વે ટ્રેનમાં સાથે મુસાફરી કરવાનો યોગ આવ્યો હોય. અને તેની સાથે વાતચીત થઈ હોય તો સહજ પણ પ્રેમ બંધાશે. આમ કહી કહેવાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે પ્રેમને પ્રકટાવવાનું પ્રથમ દ્વાર સામાન્ય રીતે પરિચય તથા વાતચીત છે. હવે સંયુક્ત કુટુંબમાં પતિથી પત્ની સાથે અને પત્નીથી પતિ સાથે કાંઈપણ વાત થઇ શકતી નથી. કેમકે જો કદાચ તે કરે તો વૃદ્ધો તરફથી તેમને શરમ વગરના 'બેશરમા' ઇત્યાદિ વચનોનું સંબોધન થાય છે. આને લીધે તેમને પરસ્પર વાત કરવાનો પ્રસગ આવતો નથી.

રાત્રિના વખતમાં શયન મંદિરમાં પણ તેમનાથી વાતચીત થઈ શકતી નથી. કેમકે બીજાજ ખંડમાં સુઇ રહેલા વૃદ્ધો સાંભળશે એમ તેઓને બીક હોય છે. આ બીકને લીધે તેઓ ગુપચૂપ એક બે વાત કરે છે અને નિદ્રાધીન થઈ જાય છે. કેટલીક વખતે તો એવી એક બે વાત કરવાનો પણ પ્રસંગ તેમને આવતો નથી કેમકે દિવસના કામથી કંટાળેલી સ્ત્રી ઉંઘી જાય છે. અને પુરૂષ પણ નિદ્રાધીન થાય છે.

જ્યાં હિંદુ દંપતીમાં આ પ્રકારનું વર્તન ચાલતું હોય ત્યાં પ્રેમ શી રીતે વૃદ્ધિંગત થઇ શકે ? અને આવા કારણોને લીધેજ સંયુક્ત કુટુંબની જરૂર હાલ સ્વીકારવાની જરૂર નથી.

પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં એવો રિવાજ છે કે જ્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે કે તરતજ તેને જુદો રાખવામાં આવે છે. અથવા સ્વતંત્ર રહેવાની અનુકૂલતા કરી આપવામાં આવે છે. ત્યારે આપણા દેશમાં

કદાચ કોઇ યુવક પોતાના માબાપને અથવા ઘરમાં જે વૃદ્ધ હોય તેને જુદું રહેવું છે એમ કહેતો આતો વંઠી ગયો વહુનો થઇ ગયો ઇત્યાદિ વચનો સાંભળવા માંડે છે.

વૃદ્ધોએ આ બાબત વિચાર કરવો જોઇએ. અને તેમની આડા આવવાની ટેવનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

પોતાનાજ ઘરમાં સ્વતંત્ર રહેવાની અનુકૂળતા હોય તો તેમ કરવું અને સંયુક્ત કુટુમ્બમાં રહેવાની ઇચ્છા હોય તો તેમ કરવું. લેખકનો જે મત હતો તે અત્ર દર્શાવવામાં આવ્યો છે. લેખક પોતાની દ્રષ્ટિથી સંયુક્ત કુટુંમ્બની જરૂર ધારતો નથી. તેમ છતાં જો કોઇની દ્રષ્ટિ તેની જરૂર ધારતી હોય તો તેને તેમ કરવા સ્વતંત્રતા છે.

\+ × + + × ×

વાત બારમી સાદુ જીવન એટલે શું?

સાદુ જીવન એ સુખને આપનાર છે. પણ સાદા જીવનનો બરાબર અર્થ ન સમજનાર તેની ગણુતી આ પ્રમાણે કરે છે કે ફાટેલા તુટેલા કપડાં પહેરવાં, ગમે તેમ પડી રહેવું. ઘરની શોભામાં વૃદ્ધિ ન કરવી અને તેને બદલે ઝુંપડીમાં ચલાવીલેવું વગેરે આવા મનુષ્યો સાદા જીવનનો અર્થ બરાબર સમજતાજ નથી. બાહ્ય ઠાઠમાઠ જોઈ તે સાદુ જીવન નથી અને બાહ્ય ઠાઠ માઠ ન હોય તો સાદુ જીવન છે એ પ્રકારનું માનવું તદ્દન ભુલ ભરેલું છે.

શું એક ક્ષુદ્ર ઝુપડોમાં રહેવું એનુ નામ સાદુ જીવન છે? કોઈ તેની હા પાડી શકશે પોતાને પ્રાપ્ત બુદ્ધિના ઉપયોગથી દ્રવ્ય મેળવી તેણે શા માટે મહાલયમાં ન રહેવુ જોઇએ મનુષ્ય સાક્ષાત પરમાત્માનો અંશ તે કુતરાની બોડ જેવા એક ઝુંપડામાં રહેવાને સર્જાયલો છે?

ઝાડની છાલનાં વસ્ત્રો પહેરવાં કે અનાજની ગુણોના કપડાં સીવડાવી પહેરવાં એને પણ શું સાદુ જીવન કહેવાશે ? શા માટે તેણે ઉત્તમોત્તમ ચાઇના સીલ્ક, કાશ્મીરી કોટ વીલીસન, વગેરેના ડગલા અને મલમલના પેરણ ન પહેરવાં જોઇએ. વસ્ત્રને અને જીવનને શો સંબધ છે. ?

ભડકુ અને છાશ પીને રહેવું એનું નામ સાદુ જીવન છે ? શામાટે તેણે ઉત્તમ ખાવાના પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. ? ખાવાને અને સાદા જીવનને શો સબધ છે.

કુતરાની બખોલના જેવા ઘરમાં રહેવાથી સાદુ જીવન ગણાતું નથી. એમ તો જંગલમાં ઘણાએ સિંહ વાઘ ઇત્યાદિ બખોલમાં રહે છે. ઝાડની છાલના અથવા ગુણ પાટના વસ્ત્રો પહેરવાં એનુ નામ સાદું જીવન ગણાતું નથી. એમ તો અમેરિકામાં પ્રથમ રાતા લોકો એવાં વસ્ત્રો ઘણાં પહેરતા હતા. વળી હાલના સમયમાં આવા વસ્ત્રો પહેરીને ફરવું તેમાં બુદ્ધિની મંદતાજ ગણાય છે. ભડકુ અને છાશ પીને રહેવાથી પણ સાદું જીવન ગણાતુ નથી. પણ બુદ્ધિ હીનતાને સૂચવે છે. અને ઘણાંએ બુદ્ધિહીન દુબળાઓ એવું પીને પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરે છે.

સાદા જીવનનો અર્થ તદન જુદોજ છે. અને તે ઘણોજ ટુકમાં સરળતાથી સમજાવી શકાય છે ? સાદુ જીવન એટલે સર્વમાં નિસ્પૃહતા અને આ સર્વમાં નિસ્પૃહતાનેજ સાદુ જીવન કહી શકાય છે. જનક જેવા મોટા નૃપત્તિ પણ આને લીધેજ સાદા જીવનવાળા કહેવાયા છે.

આપણને ભોગવવાને માટે આજે મોટા મહાલય મળે અને

કાલે ઝુંપડી મળે તો તે બન્નેનો પ્રસન્નતાથી ઉપભોગ કરવો તેનું નામ સાદુ જીવન. આજે ખાવાને પકવાન મળે અને કાલે બે દહાડાનો સુકો રોટલો મળે તો તેને પણ ખાવો તેનું નામ સાદુ જીવન. આજે પહેરવાને કીંમતી વસ્ત્રો મળે અને કાલે ફાટેલા કપડા મળે તો તેનાથી પણ ચલાવી લેવુ એનું નામ સાદુ જીવન.

સાદુ જીવન આનેજ કહી શકાય છે. જે મળે તેમાં સમાનતા રાખી પ્રસન્નતાથી તેનો ઉપભોગ કરવો એજ સાદા જીવનનો સરળમાં સરળ અર્થ છે.

प्रकरण २६ मांना सिद्धांतो.

१ धर्म एटले फरज अने ए फरजने बराबर समजी धर्मपरायण थाओ.

२ कथा रहस्यवाळी सांभळो. जीवनने उन्नत करनार कथानीज जरुर छे. बाकीनी कथामां नकामो वखत ना विताडो.

३ खोटी ना कहेवानी टेव न राखतां स्पष्ट वक्ता थाओ.

४ जीवननी उपयोगिता वधारी विश्वने उपयोगी कंई पण काम करो.

५ भक्ति साची करो. देखाडवा मात्रनी नहि.

६ मूर्त्तिपूजाना शुभ उद्देशने लक्षमां राखी सर्वमां ईश्वरने जोवानो अभ्यास वधारो.

७ साचा सुधारक थई तमारी जातने अने तमारा खास मित्र तथा संबंधी वर्गने पण सुधारी जगत्‌ना द्रष्टांत रुप करो.

८ ज्ञानना खरा अर्थने समजी ज्ञान प्रकट थयानुं मूळ अंतरात्मा साथे वृत्तिनी ऐक्यता साधो.

९ आजनुं काम आजेज करो. वर्त्तमान काळना संगी थाओ.

१० हालना संयोगो अनुसार विभक्त रहो. सादु जीवन गाळो. सादा जीवननो अर्थ बराबर वृत्तिमां आरुढ राखो.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

દંપતીનું કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય.

એક કર્તવ્ય મ્હોટામાં મ્હોટું અને ન્હાનામાં ન્હાનું છે. અને તેના ઉપર ધ્યાન આપવાની દરેક દંપતીએ એ અગત્ય છે. આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન ન આપ્યાથી જીવનની પ્રગતિ થઇ શકતી નથી. આ કર્તવ્ય તે કયું હશે ? તો તે અન્ય કંઇ નહિ પણ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવારૂપ કર્તવ્ય છે અને તેનું પાલન કરનાર દરેક દંપતી સુખીજ થાય છે.

જેમ સઘળી નદીઓનું મુખ સમુદ્રજ હોય છે. તેમ સઘળા સુખનું મૂળ પરમાત્માજ છે અને તેથી તેમની આપણે જેમ જેમ

પ્રાર્થના કરીએ છીએ તેમ તેમ આપણને વધારે ને વધારે પ્રમા-ણમાં સુખ મળતું જાય છે.

એવું નથી કંઇ સુખ જે, હરિના સ્મરણ થકી ના મળે,
એવું નથી કંઇ દુઃખ જે, હરિના સ્મરણ થકી ના ટળે.
દુર્ગમને અશક્ય તે પણ ભક્ત જન સહજે રળે,
કાજે તેને સહાય છે હરિ, પૃષ્ઠ પાછળ પ્રતિપળે.

આ વચનાનુસાર હરિના સ્મરણથી એવુ કઇ પણ ના મળે એવુ નથી. આમ હોવાથી પ્રિય દંપતી તમારે કરવા યોગ્ય આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન આપો. પ્રાર્થના કરો. તમને તેનાથી અદ્દભુત સુખ મળશે.

પ્રાર્થના કરવાનો સવારનો ટાઇમ ઘણો સારો છે. નાહી ધોઇ સ્વચ્છ થઇ તમે બંને એકજ આસને બેસી અડધો કલાક ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરો. જપ કરો. વા એવીજ બીજી સત્ક્રિયા એક ચિત્તે કરો અને પછી જુઓ કે કેવુ અદ્દભુત ફળ મળે છે.

તમે હિંદુ હો, વા પારસી. મુસલમાન હો, વા યાહુદી. કાબુલી હો, વા ખ્રિસ્તી. પણ તમારે સર્વને આ કર્તવ્ય ઉપર ધ્યાન આપ-વાનુ છે. તમારે સર્વેએ પ્રાર્થના ઉપર ધ્યાન આપવાનુ છે. તમારા પોત પોતાના પરવરદીગાર જરથોસ્ત વગેરેની પ્રાર્થના તમારે કરવાનીછે.

આપણામાં જેમ જેમ પ્રાશ્ચાત્ય નકલી સુધારાએ પ્રવેશ કરવા માંડયો છે તેમ તેમ આ ઉપયોગની બાબત ઉપર અલક્ષ થતુ જાય છે. અને તેના પરિણામેજ આજે જ્યા ત્યાં દુઃખ જોવામાં આવે છે.

અમે પ્રાર્થના શી રીતે કરીએ અમને વખતજ ક્યાં છે. સ-વારના ઉઠયા કે જઇએ નોકરીએ તે સાજે ઘેર આવીએ એમ જ-ણાવી કેટલાક મનુષ્યો પોતાની આ બાબતમાં કાયરતા જણાવે છે. અને કેટલીક સ્ત્રીઓ અમારે ઘરનુ કામ સવારમાં તે કામ કરીએ

કે પ્રાર્થના કરીએ એમ જણાવી પોતાની કાયરતાને પણ પ્રદર્શિત કરેછે.

આ કાયરતા તે શું તેમની ખરી છે ? ઉપરથી જોતાં તમને કદાચ ખરી લાગશે પણ તે એકંદરે ખરી નથી. આ પ્રકારના વચનો બોલનાર મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ નોકરી કરવાનો તથા ઘરના કામકાજ કરવાનો વખત મેળવી શકે છે. છોકરાંઓનો રમાડવાનો વખત મેળવી શકે છે. મિત્રો તથા બ્હેનપણીઓ સાથે કલાકોના કલાક સુધી વાતો કરવાનો વખત મેળવી શકે છે. લગ્ન અથવા નાચની પાર્ટીમાં જવાનો વખત મેળવી શકે છે. ખાવાનો વખત મેળવી શકે છે, અને ઉંઘવાનો વખત પણ મેળવી શકે છે તેમ છતાં અફસોસની વાત એટલીજ છે કે તેઓ પા અથવા અડધો કલાક ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવાનો વખત મેળવી શકતા નથી.

આવા મનુષ્યોની સ્થિતિ ખરેખર દયાજનકજ હોય છે. ભલે તેઓ પછી પ્રારબ્ધ સંયોગથી મોટા શ્રીમાન્ હોય પણ તેમની હાલત આવીજ છે. જે આપણા પાલક છે. અને જેમની કૃપાથી આપણે જીવી શકીએ છીએ એવા પરમાત્માનુજ વિસ્મરણ શિવ ! શિવ ! શિવ ! કેટલી બધી અવદશા !

પ્રિય દંપતી ? આજથી પ્રાર્થના કરવાનો અભ્યાસ રાખો. થોડા વખતમાં તમે તેનાથી ઉર્ધ્વગામી થશો. પ્રાર્થના કરવાથી શું થાય છે તે તમે જાણો છો ? પ્રાર્થનાથી બુદ્ધિ નિર્મળ થાય છે. અને બુદ્ધિ નિર્મળ થતાં આપણને સુખજ મળે છે. પરંતુ પ્રાર્થના કરતી વખત એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે તમારી પ્રાર્થના સાચા હૃદયની હોવી જોઇએ. ભાવ વગરની પ્રાર્થના કશા પણ ફળને આપતી નથી.

ભયથી વ્યાકુલ થએલાં દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુ અભયદાતા છે. તમે તેમની સાચા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરો. એટલે તે તમને સઘળા ભયથી દૂર કરશે.

ત્રિવિધિ તાપથી દગ્ધ થએલાં દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુ શાંતિદાતા મન્ત્ર છે. તમારા સઘળા તાપોને તે દૂર કરશે. સુધન્વાને કકડતી તેલની કડામાં પણ એજ પ્રભુએ શીતલતાનુ ભાન કરાવ્યું હતું.

દરિદ્રતાથી કંટાળેલા દંપતીઓ ! પ્રભુની પાસે જાઓ. પ્રભુની પાસે ખરા ભાવથી યાચના કરો. પ્રભુ શ્રીમાનના પણ શ્રીમાન્ છે. સાક્ષાત લક્ષ્મીના તેઓ પતિ છે. તમારી સઘળી દરિદ્રતા એ દૂર કરશે. સુદામા જેવા ગરીબ બ્રાહ્મણના દ્રષ્ટાંતનો વિચાર કરો.

તમારી સઘળી ઇચ્છાઓ પ્રભુને નિવેદન કરો. ભક્તિના રસથી રંગાઇ જાઓ. એજ ખરૂ કર્તવ્યછે. દીન દયાળુ પ્રભુ તમારા સઘળાં મનવાંચ્છિત પૂર્ણ કરશે. ઉપમન્યુ જેવા બાળકને અર્થે ક્ષીર સમુદ્ર કરનાર પણ એજ પ્રભુ હતા, ધ્રુવ જેવાને અચલ ધામ આપનાર પણ એજ પ્રભુ હતા. અજામેલ જેવા લપટ અને પાપી બ્રાહ્મણને પોતાનું ધામ આપનાર પણ એજ પ્રભુ હતા. ટુંકમાં પ્રભુ કરૂણાનાસાગરછે. કરૂણાનિકેતનછે.

જે જોઇએ તે જગતતણા પતિ પાસે લેજે માગી,
ભીડ ભંજન એ કરૂણાનિધિએ કોની ભીડ ન ભાગી;
પ્રભુ વિણ કોઈની કરીશ ન આશ.

આવા શુભ નિશ્ચયને તમારા અંતરપટ ઉપર કોતરી તમારૂં જીવન પ્રભુમય કરી દો.

प्रकरण २७ मांना सिद्धांतो.

सघळा प्रकारनां सुखने आपनार परमात्मा छे अने तेथी प्रत्येक दंपतीए नित्य पा अथवा अडधो कलाक साथे बेसीने ईश्वरनी साचा अंतःकरणथी प्रार्थना करवी जोइए.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

આપણો કાર્યક્રમ.

રેલ્વેટ્રેન નિયમિત વખતે આવે છે અને નિયમિત વખતે જાય છે. કોઇ અપવાદ શિવાય તે અનિયમિત થતી નથી. ચંદ્ર નિયમિત પ્રકાશે છે. સૂર્ય પણ નિયમિત માર્ગેજ પોતાની ગતિ કરે છે. સમુદ્રમાં ભરતી ઓટ પણ પ્રત્યેક દિવસના ચંદ્રની ગતિ અનુસાર નિયમિતજ થાય છે. ગ્રહો ઉપગ્રહો એ સર્વ નિયમિત કક્ષામાં વહે છે. અને આ ઉપરથી નિયમિતતાની કિમત કેટલી બધી છે તે આપણુને સહજ સમજાઈ આવે છે.

જરા આગળ વધીને આ સઉઆથી નિયમિતતા બાદ કરો. અને જુઓ કે તેનામાં કેટલી બધી અવ્યવસ્થા થઇ જાય છે. રેલ્વે-ટ્રેનમાં નિયમિતતા નહિ હોવાથી ઘડી ઘડી અકસ્માંત થશે, સૂર્ય ચંદ્રમાં પણ નિયમીતતા ન હોવાથી છ મહિના સુધી રાત્રી રહેશે તો બાર મહિના દિવસ પણ રહેશે. અને આ પ્રમાણે સઘળીજ વસ્તુઓમાં મહા અનર્થકર ફેરફાર થઇ જશે.

નિયમિતતાની જરૂર સર્વને છે. પણ આ જરૂરને ભાગ્યેજ કોઈ બરાબર સમજી નિયમીત રહી શકે છે. નહિતો અન્ય મનુષ્યો તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં આખા દિવસમાં ઘણો ભાગ તેમનો નકામો જતો રહેતો હોય છે. મિથ્યા માથું દુખવારૂપ વાતોમાં વખત વ્યતિત કરવો એ તેમનો પ્રધાન ઉદ્દેશ થઇ ગયો હોય છે. અને આમ હોવાથી નિયમિતતાની કિંમત દરેક મનુષ્યોએ સમજવાની જરૂર છે.

આ કિંમતને બરાબર સમજવાને અર્થે આપણે આપણા જીવનનો કાર્યક્રમ રાખવાની જરૂર છે. અને તેથી અત્ર એક સર્વ સામાન્ય કાર્યક્રમ આપીએ છીએ

પ્રાતઃકાળ સવારના ૬ થી ૭	શૌચ સ્નાન ઇત્યાદિથી પરવારી જવું. સ્ત્રીઓએ આ વખત પહેલા ઉઠી ઘરના કચરા વગેરે કાઢી વાસણ અજવાળી સ્નાન કરી લેવું અને પતિને માટે દેવ સેવાની સામગ્રી તૈયાર કરી રાખવી.
સવારના ૭ થી. ૮	દંપતીએ સાથે બેસીને દેવસેવા કરવી. જપ કરવા સંયમ કરવો.
સવારના ૮ થી. ૧૦	બજારમાંથી કાંઈ વસ્તુઓ લાવવાની હોય તો તે લાવવી અન્ય અર્થ પ્રાપ્તિનું સાધન હોય તો તે કરવુ. સ્ત્રીએ આ સમયમાં પોતાને બાળક હોય તો સ્નાન કરાવવુ અને રસોઈ તૈયાર કરી નાંખવી.
સવારના ૧૦ થી ૧૧	ભોજન.
બપોરના ૧૧ થી રાત્રિના ૭	વ્યાપાર અથવા નોકરી. સ્ત્રીએ આ સમયમાં પ્રથમ સવારના કામથી પરવારી બાળકને કેળવણી આપવી. ઉત્તમ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો અને પતિના આવતા પૂર્વે રસોઇની તૈયારી કરી રાખવી.
રાત્રિના ૭ થી ૮	રાત્રિનું ભોજન.
રાત્રિના ૯ થી ૧૦॥	કોઇ ઉત્તમ ગ્રંથ લઇને પતિએ તેને વાંચવો અને પત્નીને સમજાવવો. ઘર ખર્ચનો હિસાબ લખવો.

રાત્રિના ૧૦ાા થી   શયન-

આ પ્રમાણે કાર્યક્રમ રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાનો અભ્યાસ રાખવો. નિયમિત થવાને માટે આના જેવો બીજો એક પણ ઉપાય નથી. આ કાર્યક્રમની અંદર પોતપોતાની અનુકૂલતા પ્રમાણે ફેરફાર કરી લેવો. અને ટાઇમટેબલ બનાવવું.

કાર્યક્રમ રાખ્યા પછી બનતા પ્રયાસે તદ્નુસાર વર્તવુંજ. આપણા હિન્દુ સંસારની એકંદરે વસ્તુ સ્થિતિ જોતાં કાર્યક્રમ પ્રમાણે વર્તવામાટે અનેક પ્રતિબંધો ઉભા થાય છે. પણ તે સર્વની તરફ અલક્ષ કરવાનીજ જરૂર છે. પ્રતિબંધો ઉપર લક્ષ આપવાથીજ આપણને તે પ્રતિબંધ કરનાર થઈ પડે છે અને તેથી તે પ્રતિ અલક્ષ કર્તવ્ય છે.

આપણા આ પ્રકારના વર્તનથી આપણા સંબંધમાં આવનારને ખોટું લાગશે એ પ્રકારનો મિથ્યા ભય રાખી કેટલાક મનુષ્યો પોતાના કાર્યક્રમમાં ખલેલ પાડે છે. પરંતુ આ પ્રમાણે કરવાથી આપણને પોતાનેજ નુકસાન થાય છે.

અંગ્રેજ પ્રજામાં ઘણું પ્રશંસાપાત્ર નિયમિતપણું છે. અને તેને લીધેજ તેઓ આટલી સુખી છે એમ કહેવુ જરા પણ અતિશયોક્તિ ભરેલુ નથી. સભા બોલાવે પાંચ વાગે અને સભાસદો તથા પ્રમુખ આવે આઠ વાગે એવું એ પ્રજામાં નથી. કોઇને અમુક ટાઇમે મળવાનું વચન આપ્યું હોય તો ગમે તેટલી અડચણ આવે તો પણ તેજ ટાઇમે તેઓ મળે છેજ. પછી તેમને બહાર જવાનું હોય અને વર્ષાદ પુષ્કળ વર્ષતો હોય તો પણ તેઓ જવામાં પાછા હઠતા નથી અને આવી રીતે નિયમિતતાને સાચવી રાખનાર તેઓ સુખી હોય એમાં શી નવાઈ !

મગનલાલભાઇ આવ્યા માટે તેમની સાથે અડધો કલાક વાત કરવીજ જોઇએ. અને હિરાલાલભાઇની વાત સાંભળવા એક કલાક ખોટી થવુંજ જોઇએ. જો આમ ન કરીએ તો એમને ખોટું લાગે એવા વિચારો ઘણા મનુષ્યો કરે છે. પણ તે ઘઉંના કાંકરાની માફક કાઢી નાંખવા યોગ્ય છે. તમે નિયમિત થાઓ શરૂઆતમાં તમારા સંબંધી અને મિત્ર કદાચ તમે તમારા કામમાં ખલેલ ન પાડો તેથી નારાજ થઇ તમારી ટીકા કરશે. પણ એનો પ્રત્યાઘાત થઇ એ ટીકા તમારી સ્તુતિના રૂપમાં થોડાજ સમયમાં ફેરવાઈ જશે.

એડિસન જેવા નરવીરો પણ પોતાના કામમાં નિયમિત રહેવાથીજ આટલી કિર્તી સંપાદન કરવા ભાગ્યશાળી થયા છે. તમે પણ એવા ભાગ્યશાળી કયારે થશો ?

प्रकरण २८ मांन सिद्धांतो.

तमारा जीवनने नियमित करवाने माटे कार्यक्रम बनावो अने ते अनुसार वर्तन राखो.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

કેટલીક ઉપયોગી સૂચના.

અંતઃકરણની પ્રસન્નતા સર્વ સ્થિતિમાં જાળવી રાખો. ગૃહમા એવા અનેક પ્રસંગો એવા પણ આવે છે કે આ પ્રસન્નતા જાળવી રાખવાનુ કામ આપણને મહા ભારે થઈ પડે છે. પરંતુ આપણા મનના નિશ્ચય આગળ તે ગમે તેવુ ભારે હશે પણ તે હલકું ફુલ થઇ જશે.

સૂચના ૧ લી
પ્રસન્નતા

પ્રસન્નતા એ એક એવી વસ્તુ છે કે તેને ધારણ કરનાર મનુષ્ય સુખી થયા વગરનો રહેતો નથી. વાદળની છાયા થોડીવારમાં ચાલી જતાં જેમ સૂર્ય પ્રકાશી નીકળે છે તેમ આવા મનુષ્યોને કદાચ દુઃખ ઉપજાવનાર પ્રસંગ આવે છે પણ તે ક્ષણ માત્રમા વિલાઇ જનાર હોય છે.

બળતરા સ્વભાવનો ત્યાગ કરો. કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે અન્યનું સુખ જોઇને પોતાના અતઃકરણમાં બળ્યા કરે છે, આ તેમના સ્વભાવથી ઘાત પ્રત્યાઘાતના નિયમાનુસાર તેમને પોતાનેજ હાનિ થાય છે.

જ્યારે આપણે પ્રસન્ન હોઇએ છીએ ત્યારે આપણી મુખ મુદ્રા કેવી સારી દેખાય છે. અપ્રસન્ન હોઇએ ત્યારે તે કેવી વિક્રાળ અથવા ઉદાસ બની જાય છે. પ્રસન્નતાનો આ કેટલો બધો અદ્ભુત પ્રભાવ ! સંસારી મનુષ્યો તેનો વિચાર કરો અને સર્વ પ્રસંગમાં સર્વદા પ્રસન્નજ રહો.

સૂચના ૨ ૭

વિપત્તિ.

વિપત્તિ આવ્યે તેનાથી ગભરાવાની જરૂર નથી. પણ તેને સહન કરી તેમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

કહેવત છે કે 'બીકણને ભૂત ભડકાવે' આજ પ્રમાણે આ વિપત્તિના સબંધમાં પણ છે. વિપત્તિથી જે ડરી જઇને શરીરને ઢીલું ઢબ કરી નાંખી અરે ભગવાન અરે રામ, એવા નિશ્વાસ નાંખે છે તેને વિપત્તિ અધિક અધિક ડરાવે છે.

વિપત્તિ શાથી આવે છે તેના સબધમાં તમે કદી વિચાર કર્યો છે? શુ વિપત્તિ પરમેશ્વરની મોકલેલી આવે છે? હા તો હુ તમને પૂછુ છું કે અન્યને નહિ પણ તમનેજ તે મોકલવાની શી જરૂર. પરમેશ્વર શુ એવા પક્ષપાતી છે કે તે તમનેજ વિપત્તિ મોકલે? કોઇ કહી શકશો પરમેશ્વરને પક્ષપાતી ? છે કોઇની હિમ્મત.

જ્યારે આમ છે ત્યારે વિપત્તિ શાથી આવે છે? આપણા કર્મથી આપણા અવિહિત કર્મો હોય છે તો તેના ફળ રૂપ વિપત્તિ મળે છે. કેમકે 'વાવે તેવુ લણે' એ નિયમ જગતમાં આદિઅનાદિ છે.

વિપત્તિને ઉત્પન્ન કરનાર આપણાં પોતાનાં કર્મજ છે. પછી ચાહ્ય તો તે આ જન્મનાં હોય કે પૂર્વ જન્મનાં સચિત હોય પણ કર્મને લીધેજ તે આવે છે. અને જ્યારે આપણાજ કર્મે કરી વિપત્તિ આવી છે ત્યારે તેને આપણાજ કર્મે કરી ટાળી શકીએ એમાં શી નવાઈ! પોતાને હાથે કરેલો માટીનો ઘડો જેમ કુંભાર ભાગી શકવા સમર્થ છે તેમ મનુષ્યનાંજ કર્મે કરી આવેલી વિપત્તિ મનુષ્ય નિવારી શકવા સમર્થ છે. આવેલી વિપત્તિને

ટાળવાને માટે કેટલા પ્રયત્નની જરૂર છે? તો તેના સમાધાનમાં એકજ વાત કહેવાની જરૂર છે અને તે એજ કે વિપત્તિનો નાશ થાય ત્યાં સુધી પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

સાધારણ રીતે એક ગામમાં કૂવો ખોદવા માંડીએ તો જેમ વીશ પચીશ હાથ ખોદતાં પાણી નીકળે છે. અને મરૂ ભૂમિમાં સો અસો હાથ સુધી પણ ખોદવું પડે છે. તેમ આ વિપત્તિના સંબંધમાં પણ છે. આપણા જેટલા દુષ્કર્મ હોય તેનો સત્કર્મના અભ્યાસથી નાશ કરી નાંખીએ ત્યાં સુધી આપણે તે અભ્યાસમાં મચ્યા જ રહેવાનું છે.

વિપત્તિને નિવારવાને માટે મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે છે. એક માસ કે બે માસ જેટલો પ્રયત્ન થતાં પણ તેમને ફળ મળતું નથી તો તેઓ કંટાળી જાય છે. આ પ્રમાણે કંટાળવાથી ઇપ્સિત ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી તેમ વિપત્તિ ટળતી પણ નથી.

વિપત્તિ ટાળવાને માટે પ્રયત્ન કરો. શ્રદ્ધા રાખીને પુનઃ પુનઃ પ્રયત્ન કરો. જે કર્મથી તે આવી હોય તેનો વિચાર કરી તે ત્યાગી સત્કર્મને કરો. વિપત્તિ જોઇને ડરો નહિ પણ તમે તેને ડરાવો. તમે પરમાત્માના અંશ રૂપ હોવાથી તેને ડરાવી શકવા સર્વદા સમર્થછો.

સત્યમેવજયતેનાનૃતમ્ ઇત્યાદિ અનેક વાકયો સત્ય છે ત્યાંજ જય છે એવા આપણે સાંભળ્યા છે પણ

સૂચના ૩ ૭ સત્ય સાંભળવા અનુસાર વર્તન થતું કોઇક જગ્યા એજ જોવામાં આવે છે.

પરમ સત્ય—અથવા જેને દૈવી સત્ય કહેવામાં આવે છે તે

સાક્ષાત પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે અને તેને વળગી રહેનાર મનુષ્ય પરમાત્માના દર્શન પણ કરી શકે છે.

હાલ સત્ય કયાં જોવામાં આવે છે ? જયાં જુઓ ત્યાં અસત્ય. વ્યાપારીઓને ત્યાં અમુક માલની મૂળ કિંમત કરતાં ડબલ કિંમત પડી છે એમ બોલવા રૂપ અસત્ય. પસ્તાકિયાઓને ત્યાં ઓછું તોલવા રૂપ અસત્ય. સોનીઓને ત્યાં સોનામાં ભેગ કરવા રૂપ અસત્ય. ભાટીઆઓને ત્યાં દુધ દહીંમાં પાણી નાંખવારૂપ અસત્ય. આ પ્રમાણે બધી જગ્યાએ અસત્યજ વ્યાપી ગયેલું છે. અને એવા લોકોની તો સામાન્ય માન્યતા પણ એવી થઇ ગઇ છે કે અસત્ય વગર વ્યવહારમાં ચાલી શકતુંજ નથી. આવા મનુષ્યો પોતાના કથનના સમર્થનમાં કહે છે કે જુઓ હરિલાલભાઈ પોતાના વ્યાપારમાં એકના ચાર ઘણા પૈસા જૂઠું બોલીને લે છે અને તેઓ કેવા સુખી છે. આ પ્રમાણે બોલવું એ શું તેમનું યોગ્ય છે ? કયો વિચારવાન મનુષ્ય તેની હા પાડી શકશે.

અસત્યને માર્ગે આવેલો પૈસો પણ અસત્ય માર્ગેજ જાય છે. આ કળીયુગ નથી. પણ કરજુગ છે. અર્થાત્ 'કર અને જો' એક બાજુ અસત્યથી પૈસો મેળવ. અને બીજી બાજુ તેનો નાશ પણ થતો જો.

ચોમાસામાં પ્રથમ વર્ષાદના ઝાપટાં પછી જમીન ઉપર પુષ્કળ જીવડાં થાય છે. પણ તે સર્વ અલ્પ જીવીજ હોય છે. છાણની અંદર જીવતા કીડા પણ અલ્પ જીવી હોય છે. અને તેજ પ્રમાણે અસત્યને માર્ગે મેળવેલી લક્ષ્મી પણ થોડો કાળ ટકનારીજ હોય છે. આવા અસત્ય માર્ગે પૈસા મેળવનાર મનુષ્યના જીવનનું તમે ખાસ કરીને અવલોકન કરશો તો આ વાત તમને બરાબર રીતે સમજી શકાશે.

સત્યનો માર્ગજ એવો છે કે તેનાથી આપણે લેશ માત્ર પણ ચસવાનું નથી. સત્યમાર્ગે વહન કરનારને સંસારમાં એવા અનેક પ્રસંગો પોતાના માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરનાર ઉપસ્થિત થાય છે પણ તેના ઉપર અલક્ષ કરી આપણે આપણા માર્ગે ગતિ કર્યા કરવાની છે.

અંતઃકરણમાં પરમ સત્યને ધારણ કરો અને વર્તનમાં પણ તેને મૂકો. ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ સત્યાવલંબી થાઓ. તમારી આ સ્થિતિથી આઘા ખસેડનાર અસત્યના માર્ગે તમને લાભ મળતો હોય તો તેના ઉપર અલક્ષ કરો. કેમકે એ લાભ એ સ્થાઇ નથી પણ ક્ષણિક છે. ઝાંઝવાના જળના જેવો તે દેખવા માત્રનો છે જેમ એક તપમાં બેઠેલા ઋષિરાજને તેમના તપમાં ભંગ કરવા ઈંદ્રરાય અપ્સરાઓને મોકલે છે તે આવીને પ્રથમ ઋષિરાજને હાવભાવ દેખાડી તપથી ભગ કરી ચાલી જાય છે તેમ આ સત્યના તપમાં બેઠેલા મનુષ્યને પણ થાય છે અસત્યરૂપ અપ્સરા વિધવિધ લાભ બતાવી પાછળથી તે મનુષ્યને સ્થાન ભ્રષ્ટ કરી ચાલી જાય છે.

કોઈ કામમાં સત્ય બોલવાથી પ્રકટ રીતે હાનિ થતી હોય તોપણ જ્યૉર્જ વોસીંગ્ટનની પેઠે આ મેં કીધું એવુ નિંભય વચન બોલીને સત્યને ન છોડો.

સત્યને માર્ગે ચાલતાં તમારાં સગાંઓ તમારો ત્યાગ કરે તો તેની દરકાર નહિ કરતાં તમારે માર્ગેજ ચાલ્યા કરજો અને તમારે માર્ગે ચાલનારનેજ તમારા સગાં સબંધી ગણજો.

પાંડવો જ્યારે રાજ્યપાટ છોડીને હિમાલય પર ગયા ત્યારે ત્યાં ચાલતાં ચાલતાં છેક કનિષ્ઠ બધુ થાકી ગયો અને લથડીયાં ખાતો બોલ્યો કે અરે બંધુ! યુધિષ્ઠર ઉભા રહો. જુઓ હું પડી

જાઉં છું. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું થોડું થોડું છેટું છે. હિમ્મત રાખી મારી પાસે ચાલી આવ. આ પ્રમાણે કહ્યું પણ તેઓ પોતાના માર્ગેથી પાછા હઠયા નહિ. આથી તે ભાઇ ગળી ગયો. આજ પ્રમાણે બીજા તેમના ત્રણ ભાઇઓ નથા દ્રૌપદિ પણ ગળી ગયાં આ સર્વેએ તેમને બૂમ પાડી હતી પણ તે પોતાના માર્ગથી લેશ પણ પાછા હઠયા નહોતા. આ પ્રમાણે ચાલતાં ચાલતાં સત્ય ધામના દ્વાર પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. આ વખત તેમના સંગમાં એક કૂતરો રહ્યો હતો. રાજાની સાથે અનેક પ્રકારની મુસીબતો વેઠીને તે આવ્યો હતો. સત્યના દ્વાર પાસે આવીને થોભતાં સત્યે દિવ્ય સ્વરૂપ લઇને કહ્યું કે હે રાજા સુખપૂર્વક આ ધામમાં ચાલ્યો આવ. તુ સત્યાવલંબી છે અને તેથી હવે આ ધામ તારૂંજ છે. યુધિષ્ઠરે કહ્યુ કે હું એકલો આવી નહિ શકું પણ મારી સાથે આવેલા કૂતરાને પણ સાથે લાવીશ. દૈવી સ્વરૂપ સત્યે જણાવ્યું કે કે " તેમ નહિ બને કૂતરાએ હજી અનેક જન્મ વિતાવી મનુષ્ય થવાનું છે અને સત્ય જીવન ગાળવાનું છે. રાજાએ કહ્યું કે *હે સત્ય! હે ઇશ્વર! હું કાઇ અહિ સ્વર્ગના સુખને માટે આવ્યો નથી. હુ તો તારે માટે આવ્યો છું. માટે મને જો સ્વર્ગના ઉચ્ચ શિખરે લઇ જવો હોય તો આ શ્વાનને પણ સાથે આવવા દેવો જોઇએ.

મ્હારી સ્ત્રી મારી સાથે આવી ના શકી. સત્યમાર્ગમાં તે ચળી. લથડી. બંધુઓ પણ સાથે રહી ના શકયા. તેઓએ પણ મને ત્યજી દીધો. મોહને વશ થયા પરંતુ આ શ્વાનજ એકલો મારી સાથે રહ્યો; માટે તેને સત્ય પ્રદેશમાં લેવોજ જોઇએ. જો તમે તેની ના પાડશો તો હું આપને જણાવીશ કે આપ સત્યજ નથી. યુધિષ્ઠર રાજાનો

આગ્રહ જોઈ પછી તરતજ કસોટી પૂર્ણ થવાથી એ શ્વાન હરિરૂપ થઇ ગયો.

સત્યના માર્ગને અનુસરવા આપણે આ પ્રમાણે સદા સર્વદા તૈયાર રહેવું જરૂરનું છે.

સૂચના ૪ થી
પરોપકાર.

જેમ બને તેમ પરોપકારી થાઓ.**અન્યનું ભલું કરવાથી પ્રભુ આપણું પણ ભલું કરે છે એ સૂચનને** અંતઃકરણ ઉપર કોતરી રાખો પોતાના પરોપકારી ગુણને લીધે રાજા વિક્રમાદિત્યનું નામ યદ્યપિ ગવાય છે.

પરોપકાર કેવો અને કેટલો કરવો ! આના ઉત્તરમાં પરોપકાર પોતાનાથી થઇ શકે તેટલો કરવો. અર્થાત્ પોતાની શક્તિ અનુસારનો કરવો, શક્તિ ઉપરાંત તે કરવો નહિ. પોતાને તરતાં ન આવડતું હોય અને નદીમાં ડુબતા મનુષ્યને કાઢવા જતાં આપણે પોતેજ ડુબી જઇએ છીએ તેમ પરોપકાર પણ શક્તિ ઉપરાંતનો કરવા જતાં આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. પાત્ર જોઇને પરોપકાર કરવો. એક ખાઇ પીને મસ્ત થઈને ફરનાર સશક્ત મનુષ્યને ભીખ આપવારૂપ પરોપકાર કરવાની જરૂર નથી કેમકે એવા મનુષ્યો મહેનત કરી પોતાની આજીવિકા પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. પરંતુ જેઓ આંધળા છે. લુલાં લંગડા છે એવા મનુષ્યો ઉપર દયા કરવી.

ગૃહસ્થ મનુષ્યે પોતાના નિત્યકર્મ કરવામાં પાછી પાની ન કરવી. પંચયજ્ઞ વગેરે કરવાની જેને અનુકૂળતા

---

* સ્વામી રામતીર્થ.

સૂચના ૫ મી નિત્યકર્મ. હોય તો તેણે તે પણ કરવા અનુકૂલતા ન હોય તો ધીમે ધીમે પાડવી. પણ નિત્ય કર્મમાં પ્રમાદી ન થવું.

પાણી અને કોયલા નિયમિત પ્રમાણમાં એનજીનને મળે છે તોજ તે પોતાના માર્ગમાં ગતિ કરી શકે છે. કેમકે તેને નવું બળ તેમાંથી મળે છે. આજ પ્રમાણે નિત્ય કર્મ કરનાર ગૃહસ્થને પણ પોતાના કર્તવ્ય કરવાનું બળ તેમાંથી મળે છે.

प्रकरण २९ मांना सिद्धांतो.

१ गमे तेवा प्रसंगोमां अंतःकरणनी प्रसन्नता जाळवी राखवी.

२ विपत्ति आवे तेनाथी डरवुं नहि पण तेने टाळवा प्रयत्न करवो.

३ सत्य—परम सत्यने हमेंशा वळगेला रहेवुं.

४ पोतानी शक्ति अनुसार परोपकारी थवुं.

५. नित्यकर्म साधवामां प्रमाद ना सेववो.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરૂષોની એક મહાન જવાબદારી

લગ્ન કરીને એક બીજા સાથે પરસ્પર જોડાવા પછીની ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરૂષોની એક બીજી મહાન જવાબદારી છે અને તે માતા તથા પિતા થવાની છે. એક બાળકના માતા પિતા થવું તે પૂર્વે તેમણે અત્યંત સાવધાનતા રાખવાની છે. માતા પિતા થવામાં સાવધાનતા તે શી રાખવી હતી એવું કેટલાક મનુષ્યો વિચાર કરી આ મહત્વની બાબતમાં ઉપેક્ષા કરે છે. પણ તેમાં તેઓ ભૂલજ કરે છે કેમકે બાળક સદ્દગુણી અથવા દુર્ગુણી થાય તેમાં માબાપને શું ? એવી શંકા પણ કોઇ ઉઠાવશે તો તેના સમાધાનમાં જણાવવાનું કે બાળકને ઉત્પન્ન કરનાર માબાપ છે અને તેથીજ તેના શીર ઉપર તે મહાન જોખમદારી રહેલી છે. જેમ એક બીજકને ઉત્તમ ભૂમીમાં રોપીએ અને તે ન ઉગે તો તેમાં તે બીજકનો દોષ ગણાય છે. તેમ બાળક ઉત્તમ ન નીવડે તો તેમાં બાળકનોજ દોષ છે.

અનેક ભક્તિસંપન્ન પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓના બાળકો નઠારા નીવડયા છે. તેમાં તે ભક્તિવાન સ્ત્રી પુરૂષનો શું દોષ એવો પ્રશ્ન કોઇ પૂછશે તો તેના સમાધાનમાં પણ જણાવવાનું કે ગુપ્ત રીતે તપાસ કરતાં તેના મા અથવા બાપનો અંદરનો ગુણ તેનામાં ઉતરી આવેલો હોય છે. અને તેને લીધેજ આવી વિપરિત ઘટના બનતી

જોવામાં આવે છે, પરંતુ જગતને માત્ર ઉપર ઉપરનું અવલોકવાનો જ સ્વભાવ છે. ભિતર દ્રષ્ટિ કોઇની જતી નથી અને તેને લીધેજ તેઓ આ ખરા કારણુને જાણુતા નથી.

તમારા બાળકને જેવાં કરવાં હશે તેવાં કરી શકવાને તમે શક્તિમાન છો. તમે ધારશો તો તેને ભક્ત બનાવી શકશો. તમે ધારશો તો તેને શૂરવીર બનાવી શકશો. તમે ધારશો તો તમે તેને વ્યાકરણુ શાસ્ત્રી બનાવી શકશો. ટુંકમાં તમારા બાળકને જેવું બનાવવું હશે તેવું તમે બનાવી શકશો. તમારા પોતાનાજ હાથમાં તેની ચાવી છે. પરંતુ અજ્ઞાનને લીધે તે તમને જણુાતી નથી. આ અજ્ઞાન પટને દૂર કરી સાચા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરો અને તમારી મહાન જવાબદારીમાથી મુક્ત થાઓ.

ઉત્તમ પ્રકારનો પાક ઉત્પન્ન કરવાને માટે ખેડુત કેટલી બધી મહેનત કરે છે તે જુઓ. તે પ્રથમ ખેતરને ચાસે છે, તેમાં ખાતર પૂરે છે, અને પછી તેમાં વાવેતર કરે છે. આ વાવેતરની પણુ તે અત્યંત સંભાળ રાખે છે. તેના ઉપર નાનાં જીવડાં વગેરે ન પડે તેની તે નિત્ય તપાસ કરે છે. પરંતુ અફસોસની વાત એટલીજ છે કે પોતાના બાળકને સારાં કરવાને માટે કોઈ આ ખેડુતના જેટલો પણુ પ્રયાસ કરતું નથી. ખેતરના પાક કરતાં હજાર કે લાખો ઘણી કિંમતવાળા બાળકો ઉત્પન્ન કરવા તે એક રમતવાત છે એવું આજે જ્યાં ત્યાં મનાય છે. દેશની આ કેટલી અવદશા? જેના ઉપર આપણો અરે તેનાથી પણુ આગળ વધીને જણુાવીએ તો આખા ભરતખંડની ઉન્નતિનો આધાર છે તે બાળકો પ્રતિ આવી બેદરકારી? ખરેખર આવી બેદરકારી રાખનાર માબાપોએ તો વાંઝી-

યાજ રહેવું જોઇએ. કેમકે તેમ થશે તોજ ભુંડણુ જેવી નિમાલ્ય પ્રજા ઉત્પન્ન થતી અટકશે.

બાળકોને ઉત્પન્ન કરતાં પહેલાં તમારી જોખમદારી સમજો. બાળકને કેવી રીતે ઉછેરવું તેને કેવી રીતે કેળવવુ વગેરે બાબતોનુ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો આમ કરવાથી પ્રજા ઓછી થશે એમ કદાચ તમે માનતા હશો તો તેની ચિંતા નહિ. ભલે તમને એકજ પ્રજા થાય પણ તે આખા દેશને દીપાવનાર થવી જોઇએ. સિંહણુ એક વખતજ બાળકનો જન્મ આપે છે. પણ તે આખા વનનો રાજા થઇ રહે છે. અને કુતરી અનેક વખત પાચ પાચ સાત સાત બચ્ચાંઓને જન્મ આપે છે પણ તેની ગણુત્રી થતી નથી. માટે ગમે તો તમને એકજ પ્રજા હોય તો પણ તેને શૂરવીર અને બળવાન અને ઉત્તમ પ્રકારના ધાર્મિક અને નૈતિક બળથી ભરપુર કરો. તમારી એવી એકજ પ્રજા તમારી એકોતેર પેઢીનો ઉદ્ધાર કરશે.

મનુષ્યો એક નહિ પણુ અનેક પ્રસગોમાં પેતાને જે વસ્તુ જોઇતી હોય તે સારામાં સારી લાવે છે. સર્વને સારૂજ પસદ છે. મીલનો મેનેજર પણુ પોતાની મીલ સારામાં સારૂ કાપડ કેવી રીતે વણાય તેનાજ વિચારો કર્યા કરે છે ગ્રંથનો લેખક પણુ પોનાનો ગ્રંથ સારો શી રીતે લખાય તેના વિચારો કર્યા કરે છે. અને આ પ્રમાણે દરેક બાબતમાં સારા ને શોધવા યત્ન થાય છે. પણુ એવા મનુષ્યોને તમે પૂછશો કે તમે તમારૂં બાળક સારૂ થાય તેને માટે શું કરવું તેનો કોઇપણુ દિવસ વિચાર કર્યો છે ? બાળકમાં નૈતિકબળ શી રીતે વધે તે તમે વિચાર્યું છે ? બાળકને કેવા જ્ઞાનની જરૂર છે એ તમે સમજ્યા છો ? ના ના. ત્યારે તમારી કેટલી બધી

બેપરવાઇ આ બાબતમાં જણાઇ આવે છે.

બાળકો કુદરતી નિયમે થાય છે અને તેમાં ગુણ દોષ જે કાંઇ હોય છે તે તેના માબાપ તરફથીજ સ્થપાયલા હોય છે. આમ હોવાથી તમારા બાળકને તમે જેવું કરવા માગશો તેવું કરી શકશો.'

આના સંબંધમાં શ્રીમન્ માસ્તરસાહેબ છોટાલાલ જીવનલાલ અશરકારક શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

"ઉત્તમ પ્રકારનાં પશુઓ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં, અને ઉત્તમ પ્રકારનાં વૃક્ષ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં, એ મનુષ્યો જાણે. પણ પોતાની જાતિને કેવી રીતે ક્રમે ક્રમે સુધારીને સર્વોત્કૃષ્ટ કરવી, એ મનુષ્યો ન જાણે, એ શુ બુદ્ધિમાનમાં ગણાતાં મનુષ્યોને થોડું શરમ ભરેલું નથી ? તમે કહેશો કે મનુષ્યો શું પોતાની જાતિને સુધારવા પ્રયત્ન નથી કરતા ? શું ઉત્તમ કવિઓ, ઉત્તમ વિદ્યાભિજ્ઞો, ઉત્તમ વકતાઓ, ઉત્તમ ધર્મોપદેશકો, ઉત્તમ શરીરશાસ્ત્રીઓ, ઉત્તમ રાજનીતિજ્ઞો પ્રજામાં નથી ! શુ સઘળાનાંજ શરીર ટેટી જેવાં છે? શું સઘળાજ માનસિક શક્તિઓમાં બુડથલ જેવા અને બણુચક જેવા છે ? શુ સઘળાજ દારૂડીયા, દુર્ગુણી અને દુષ્ટ છે ? શું ઉત્તમ મનુષ્યનો હવે અભાવજ થઇ ગયો છે ?

"ના, ઉત્તમ મનુષ્યોનો આજે અભાવ છે એમ કહેવુ નથી, સારા વિદ્વાનો સારા કવિઓ, સારા વકતાઓ સઘળુજ આજે છે, પણ શા માટે તે હજારે એક હોવા જોઇએ અને હજારે નવશેં નવાણું ન હોવા જોઈએ ? શા માટે ખેતરમાં ઉગાડેલા સો આંબામાંથી એકજ આંબાને ઉત્તમ ફળ આવવાં જોઇએ અને નવાણું ને હલકાં ફળ આવવા જોઇએ ? નવાણુને હલકાં ફળ આવવાનુ

અને એકને ઉત્તમ ફળ આવવાનું કારણ ખેડુતે કેમ શોધી ન કાઢવું જોઇએ. અને શોધીને નવાણુને સુધારવાનો કેમ પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ ? બુદ્ધ જેવો કે શંકર જેવો, અર્જુન જેવો કે ભીમ જેવો, અને કાળીદાસ જેવો કે બાણુ જેવો એકજ પુરૂષ શા માટે થવો જોઇએ ? અને સેંકડો, હજારો અને લાખો તેવા કેમ ન થવા જોઇએ ? નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી એક ઘોડા જેવો બીજો ઘોડો અને એક વૃક્ષ જેવું બીજું વૃક્ષ મનુષ્યો ઉપજાવી શકે છે તો નિયમોનું જ્ઞાન મેળવી અસાધારણ શક્તિવાળા પુરૂષો તેમણે કેમ ન પ્રકટાવવા જોઇએ ? શું આમાં નિયમો હોવા નથી સંભવતા ? બુદ્ધની માતાના ઉદરમાં બુદ્ધ સરખું પુત્ર રત્ન પ્રકટયું અને અલાઉદીનની માતાના ઉદરમાં અલ્લાઉદીન જેવો નર પીશાચ પ્રકટયો એમાં શું નિયમજ ન હતો ? શું જગતમાં અંધેરજ ચાલે છે ? કુદરતમાં નિયમજ નથી ? જો એમજ હોય તો મારા ઘરમાંથી સોનાની કે હીરાની ખાણુ નીકળવાની અને તમારા ટાંકામાંથી ઈરાની અખાતમાંથી પાકતાં મૂલ્યવાન્ મોતી નીકળવાની હું અને તમે આશા રાખીએ તેમાં શું ખોટું કરીએ છીએ ?

" કુદરતના નિયમથીજ સઘળું ચાલે છે. વીરરત્ન શિવાજી તેમની માતાના ઉદરમાં નિયમવિના ઉત્પન્ન થયા નથી, અને ઘરમાં રાત્રે ઉંદરના ખખડાટથી પણ છળી મરનાર પોચકીદાસો, નિયમવિના તેમની માતાના ગર્ભમાં પ્રકટ થયા નથી. જેમ કડવી દુધી, કડવું આરીયું, અને કડવું તુરીયું થવામાં નિયમ હોય છે. તેમ વિદ્વાન પિતા અને વિદ્વાન માતાને ત્યાં મૂર્ખ અથવા બણુચક પુત્ર થવામાં પણ નિયમ હોય છે. મનુષ્યો જેમ અન્ય નિયમો જાણુવાને માથા-

તોડ મહેનત કરે છે, તેમ ઉત્તમ પ્રકારના પુત્ર પુત્રી ઉત્પન્ન કરવાના નિયમોને જાણવા માટે પણ અને જાણીને તેમને આચારમાં મૂકવા માટે પણ તેમણે માથાતોડ મહેનત કરવી ઘટે છે.

" ઉત્તમ સંગે મરમરનો પથરો આપ્યા છતાં પણ શિલ્પી સુંદર પ્રતિમા ન ઘડી શકે તો તેમાં જેમ પથરાનો દોષ નથી. પણ શિલ્પીનો છે. તેમ વિશ્વમાં સાધનો વિદ્યમાન છતાં પણ માતાપિતા થવાને ઇચ્છનાર સ્ત્રી પુરૂષો ઉત્તમ સત્પુત્રો ન પ્રાપ્ત કરી શકે તો દોષ ઉત્પન્ન થનાર પ્રજાનો નથી, પણ અકુશળ માતા પિતાનો છે. દાળ, શાક, ભજીયાં એ સ્વાદીષ્ટ ન થવાને માટે તમે દોષ દાળ કે શાકને માથે મૂકો છો એ રસોઇ કરનારને માથે ? અને તો પણ જગતમાં તમે જોશો તો રોગી, વ્યસની, દુર્ગુણી, અને મૂર્ખ પુત્રોનાં ડાહ્યાં (?) માબાપનો કોઇ દોષ કાઢતું નથી, પણ બીચારા છોકરાઓનાં માથા ઉપર જ્યાં ત્યાં દોષની પસ્તાળ પાડવામાં આવે છે."

આ વિવેચનથી સઘળા વાચકોને ખાત્રી થઇ હશે કે બાળકને સદ્ગુણી કરવા અથવા દુર્ગુણી તે માબાપના હાથમાંજ છે અને તેથી માબાપોએ બાળકોને ઉત્પન્ન કરતાં પહેલાં પોતાની આ મહાન જવાબદારી સંબંધમાં વિચાર કરવાનો છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓને સૂચના.

ગર્ભ રહે ત્યારથીજ માતાએ બ્રહ્મચર્યનું સેવન કરવું. તેમ કરવાથી ગર્ભને પોષણ અધિક મળે છે. પરંતુ આ બાબત ઉપર કેટલાક માબાપો ધ્યાન આપતાં નથી અને માત્ર વિષયેચ્છાનેજ પોષણ આપે છે. આમ કરવાથી ગર્ભને અતિશય હાનિ થાય છે. વળી ગર્ભપાત વગેરે પણ આ ટેવને લીધેજ થાયછે.

પોતાને બુદ્ધિમાન કહેવડાવનાર મનુષ્ય ખરેખર પશુ કરતાં પણ અજ્ઞાન છે. કેમકે પશુઓમાં પણ ગર્ભધારણ થયા પછી સંયોગ કરાતો નથી ત્યારે મનુષ્યમાં અંત પર્યંત તે ક્રિયા થાય છે. આવા મનુષ્યને મનુષ્ય કહેવા કે પશુ તે સમજાતુ નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી પોતાના બાળકને ઉત્તમ કરવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી પુરૂષે ગર્ભધારણ થયાની ખબર પડે કે તુરત આ સંબંધથી અલગજ રહેવું જોઇએ.

સર્વ બળમાં અધ્યાત્મબળ શ્રેષ્ઠ છે તેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ નિરંતર પરમાર્થ સંબંધના અને આ બળ પ્રાપ્ત કરવા માટે વિચારો કરવા જોઇએ. એવું કહેવામાં આવે છે કે ગર્ભ રહ્યા પછી માતા જે પ્રકારના વિચાર કરે છે તે પ્રકારનું બાળક થાય છે. અને તેથી ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ પોતાના બાળકને ભક્ત કરવું હોય તો ભક્તિના, શૂરવીર કરવું હોય તો શૂરવીરતાના. ટુંકમાં જે પ્રકારનું કરવું હોય તે પ્રકારના વિચારો પ્રધાનપણે કરવા જોઇએ. આપણા વૈદક

..સ્ત્રના પુસ્તકમાં પણ લખ્યું છે કે ગાર્ભિણીએ ચિંતા કરવી નહિ, શોક કરવો નહિ, અને નિરંતર પ્રસન્ન રહેવું તેનું કારણ પણ આપણને આ સ્થળે પ્રતિત થાય છે.

વિચારનું બળ કેટલું બધું અદ્ભુત છે તે ન સમજનાર મનુષ્યને આ વાત બરાબર સમજાશે નહિ, અને ખરી લાગશે નહિ પણ તે તદ્દન સત્યજ છે. અને ખરેખરી જે સત્ય વસ્તુ છે તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી તે પોતાની મેળેજ તેની સત્યતા દર્શાવી આપે છે.

બુદ્ધને તેના પિતા તરફથી શૂરવીર ક્ષત્રિયને જે શીક્ષણ આપવું જોઇએ તે આપવામાં આવ્યું હતુ પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં કરુણાની છાપ સજ્જડ બેસી ગએલી હતી. આનુ કારણ શોધતાં એમ જણાઇ આવ્યુ કે બુદ્ધની માતા જયારે ગર્ભવતી હતી ત્યારે તેણે કરુણાનાંજ વિચારો કર્યા હતા. પોતાની પ્રજા શી રીતે સુખી થાય, તેનાં દુ:ખ ટાળવા શું કરવું વગેરે વિચારો પણ તેનાં અંતઃકરણમાં ઉઠયા કરતા હતા. આને લીધેજ બુદ્ધદેવ કરુણાની મૂર્ત્તિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઇ ગયા છે.

આખા યુરોપને એકી વખતે ખળભળાવી નાંખનાર મહાન નેપોલીયન બોનાપાર્ટ જયારે તેની માતાના ગર્ભમાં હતો ત્યારે તેની માતાને એક વખત પોતાના પતિની સાથે એક લડાઇમાં જવાનો જવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો ત્યાં તેણે પુષ્કળ શૌર્ય બતાવ્યું હતુ. પરિણામમાં નેપોલીયનનો જન્મ થયા બાદ તે અજય યોદ્ધા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે.

એક વખત એક યુરોપીયન સ્ત્રીને પુત્ર પ્રસવ્યો, તેના વાળ,

મુખની આકૃતિ વગેરે હબસીના જેવીજ થઇ તેના પતિએ આ સંબંધમાં વિદ્યાનવિદોની સાથે મળી વિચાર કર્યો ત્યારે સુક્ષ્મપણે અવલોકન કરતાં જણાઇ આવ્યું કે તેણે પોતાને ગર્ભ રહ્યો તે વખતમાં હબસીઓને માથે પડતા જુલમ અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટેજ અખંડ વિચારો કર્યા હતા. વળી તેના દિવાનખાનામાં એક હબસીનું ચિત્ર હતુ તેને પણ તે વારંવાર જોતી અને તેની દયા ખાતી આ કારણથી તેનું બાળક પણ હબસીના જેવુંજ થયું

આ પ્રમાણે સત્ય બની ગએલા એક નહિ પણ હજારો દાખલા અત્ર આપી શકાય તેમ છે. અને આ વાતની સત્યતા સિદ્ધ કરાય છે, આપણાં વૈદ્યકગ્રંથોમાં પણ રજસ્વલા સ્ત્રીએ નાહીધોઇ પોતાના પતિના મુખની સામે જોવુ એટલે બાળક પણ તેના જેવું થાય વગેરે બાબતો આ વાતના ટેકામાં જણાવી છે.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓએ ગર્ભ રહ્યા પછી કેવા વિચારો ચલાવવાના છે તે હવે આટલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ થયુ હશે જ તેથી હવે તેમનુ બીજી ઉપયોગની સૂચનાઓ ઉપર ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

ગર્ભ રહે ત્યાર પછી શરીરમાં આળસ આવે છે અને ખાવાનુ ભાવતું નથી આને સામાન્ય શબ્દોમાં 'અભાવો' પડયો એમ કહેવામાં આવે છે. આ વખતમાં સ્ત્રીઓએ ખાટા લીંબુનો ઉપયોગ નિત્ય કરવો જોઇએ. સવારના પહોરમાં એક કાચના ગ્લાસમાં પાણી લઈ પછી તેમાં એક આખું લીંબુ નીચોવીને પી જવુ. આ પ્રમાણે કરવાથી મોઢામાં આવતી ઊક અને ઉલટીનો નાશ થશે. ખાવાનુ ભાવતુ ન હોય તો પણ આ પ્રયોગને આઠ દશ દિવસ કરવાથી ભુખ લાગે છે. ગર્ભિણીએ આ શિવાય નારંગી, સંતરા

વગેરે ફળોનો ઉપયોગ પણ જેમ બને તેમ અધિક અધિક કરવો જોઇએ. જેમ ફળો ખાવામાં આવે છે તેમ ગર્ભને વધારે ફાયદો થાય છે. તીખા તમતમાં મરી મરચાંવાળા ખોરાક ખાવાની પણ તેને ઇચ્છા થાય છે પણ એવા ખોરાકથી પોષણને બદલે નુકશાન થાય છે. આવા ખોરાકના અતિશય શેવનથી કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભપાત થઇ ગયાના દાખલા બનેલા છે. માટે એવા ખોરાકથી દૂર રહેવુંજ ઉત્તમ છે. પોષણ આપનાર સાત્વિક ખોરાકનેજ તેણે ખાવો જોઇએ* દૂધનો પણ તેણે જેમ બને તેમ વધારે ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ એમને એમ બેસી રહેવાની જરૂર નથી તેને થોડી કસરતની જરૂર છે તે તેથી કસરતનુ સેવન તેની પાસે કરાવવુ જોઇએ. સ્ત્રીને ઘરનું કામ કાજ દળવુ, ખાંડવું, પાણી કાઢવુ એ સર્વ કસરત રૂપજ છે તેથી એવાં કામો ગર્ભિણીએ હમેંશા કરવાં જોઈએ. કેમકે તેનાથી શરીરમાં સુસ્તી આવતી નથી અને પ્રસવ પણ સુખ પૂર્વક થાય છે.

એવું જોવામાં આવે છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા ગરીબ હાલતની સ્ત્રીઓને પ્રસવ થાય છે ત્યારે બહુ કષ્ટ પડતુ નથી અને શહેરમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રીઓને પ્રસવની પીડા બહુ ભોગવવી પડે છે. આ પ્રમાણે થવાનુ કારણ શું હશે તે સંબંધમાં વિચાર કરતાં પણ એકજ નિર્ણય થાય છે કે ગામડામાં રહેનાર અથવા

---

*સાત્વિક, રાજસ, અને તામસ ખોરાક કયા છે તે સંપૂર્ણ રીતે જાણવું હોય તો અમારા તરફથી પ્રકટ થએલું આરોગ્ય નામનું સચિત્ર પુસ્તક વાંચો મૂલ્ય ફક્ત દશ આના.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

ગરીબ હાલતની સ્ત્રી ઘરનું કામકાજ જાતે કરતી હોય છે અને શહેરમાં રહેનાર પૈસાદાર સ્ત્રી બેસી રહે છે. તેથી આ પ્રમાણે બને છે. માટે ગર્ભિણી સ્ત્રીએ શરીરને કસરત મળે તેવાં કામો કરવાની અત્યંત જરૂર છે.

કેટલીક ઉપયોગી સૂચનાઓ.

ગર્ભિણીએ અત્યત જમવું નહિ. ખોરાક પણ જેમ બને તેમ સાત્વિક લેવો. ઉજાગરા કરવા નહિ શરીરના વસ્ત્રો પણ તગ ન પહેરતાં ઢીલાં પહેરવાં. હવા અને પ્રકાશવાળાં સ્થાનમાં રહેવુ. મનની પ્રસન્નતા જાળવેલી રાખવી શોક કરવો નહિ. પ્રકૃતિને માફક આવે તેમ ઠંડા અથવા ગરમ જળથી સ્નાન કરવું. આખા શરીરને બરાબર ચોળીને નહાવુ. સદાચારી મનુષ્યના સંગમાં રહેવું. જળપાન આખા દિવસમાં પાંચથી સાત શેર સુધી કરવું. અને હમેશાં ઉચ્ચ વિચારને સેવવા.

આ પ્રકરણમાં લખેલા નિયમ પ્રમાણે ચાલનાર ગર્ભિણી સ્ત્રીને પ્રસવ વખત અત્યંત વેદના થતી નથી.

સુવાવડ.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ નવમો માસ બેસે ત્યારથી ખાવાના પદાર્થોમાં ખટાશ બિલકુલ ન ખાવો. આવી વખતમાં ખટાશ ખાવાથી કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાના જીવ પણ ખોયા છે. પ્રસવનો સમય નજીક આવે અને પેટમાં પીડ આવવી સરૂ થાય ત્યારે એકાદ હુશીયાર દાઇને બોલાવવી. આવી સ્થિતિમાં ઘણી સ્ત્રીઓ એકઠી થઇ જાય છે અને પેલીને ગભરાવે છે માટે તેમ ન કરવા દેવાની સાવધાનતા તે બાઇના સંબંધીએ રાખવી. અતિશય સ્ત્રીઓનાં એકઠા થવાથી અને શોરબકોરથી પેલી સ્ત્રીનું ચિત્ત ઠેકાણે રહેતું નથી માટે ત્યાં શાંતિથીજ વર્તવું.

એવું કહેવામાં આવે છે કે ગર્ભાશયમાંથી બાળકનો પ્રસવ થવા પૂર્વે થોડો વખત વીણુ આવે છે. કેમકે તેની જરૂરીયાતજ છે. સાંકડા ગર્ભાશયમાંથી વીણુ આવે છે ત્યારેજ પહોળાશ થઇ બાળકનો પ્રસવ થઇ શકે છે. આ સ્થિતિ થાય છે તે વખતમાં ઘણી સ્ત્રીઓ ગભરાઈ જાય છે. પણ તેમ ગભરાવાનું કશુંજ પ્રયોજન નથી. કુદરત જાતેજ પોતાનુ કામ આ બાબતમાં કર્યે જાય છે. તેમાં આપણે મનસ્વી તરંગોને વશ થઇ ડખલ કરવાની નથી.

બાળકનો પ્રસવ થઇ જાય ત્યાર પછી તેને બરાબર શુદ્ધ કરીને નહવડાવવું અને તેના શરીર ઉપરની ચીકાસ દૂર કરવી પછી સુવાવડી બાઈને પણ ઓળ પડી ગયા પછી સ્નાન કરાવવુ અને પછી સુવડવી પ્રસવ થયા પછી સ્ત્રીને એક બે દિવસ વેદના પુષ્કળ થાય છે અને તેની પીડાથી પ્રસંગે તાવ પણ આવે છે. માટે કોઇ હોંશીયાર વૈદ્ય ડૅાકટરની દવા કરવી અથવા ઉકાળો પાવો. બાળકને જનમ્યા પછી ગળથુથી પાવી. અને ત્રણ દિવસ પછી સ્તનપાન કરાવવુ.

સુવાવડીનો ઓરડો હમેંશા સાફ રાખવો. ત્યાં ધુપ વગેરે કરવો. અને હવાની અવર જવર માટે એકાદ બારી અથવા બારણું ખુલ્લું રાખવું. ઘણાં મનુષ્યો આ વખતમાં સુવાવડીને બંધ ઓરડામાં પુરી રાખે છે. કે રખેને પવન લાગે. વળી એટલુજ નહિ પરંતુ ત્યાં ધૂણી સળગાવે છે. આ ટેવ અત્યંત નુકસાન કર્તા છે માટે તેનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. હવા એજ જીવન છે. અને તેથી થોડી ઘણી તાજી હવાનો પ્રવેશ તો એ ઓરડામાં થવાજ દેવો જોઇએ.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

બાળકો સંબંધી ઉપયોગી સૂચના.

બાળકનો જન્મ થયા પછી ત્રીજે દિવસે તેને સ્તનપાન કરાવવું એમ ગયા પ્રકરણમાં આપણે જણાવી ગયા છીએ. હવે આ સ્તનપાન તેની માતાએજ તેને કરાવવું જોઇએ.

આજકાલ કહેવાતા સુધારાવાળા સ્ત્રી પુરૂષોમાં એવો પવન ફુંકી ઉઠયો છે કે બાળકને માતાએ ધવડાવવુ તેમાં હલકાઇ છે. વળી બાળક ધાવવાથી માતાની તંદુરસ્તીને નુકસાન પહોંચે છે માટે ધાવ રાખવી. પણ આ વિચાર કરવામાં તેઓ અત્યંત ભૂલજ કરે છે. જેમના સ્તનમાંથી ધાવણ આવતુ ન હોય અથવા સ્તનમાં કાંઇ પીડા થઇ હોય તો તેવી માતાઓ શિવાય બીજી દરેક માતાએ પોતાના બાળકને જાતેજ ધવડાવવું જોઇએ. કેમકે ધાવણમાં તેઓના ગુણો આવે છે. બાળકને ધવડાવતી વખત તેની માતાને જેટલો પ્રેમ આવે છે તેટલો ધાવને આવતો નથી. અને આવું પ્રેમ વિના ધવડાવેલું ધાવણ પ્રેમથી ધવરાવેલા ધાવણની બરોબર પુષ્ટિ આપતું નથી.

બાળકને વધુમાં વધુ દોઢ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી ધવડાવવું જોઇએ. પછી ધાવણ મૂકાવી દેવું. અને તેને ગાયના દુધ ઉપર રાખવું. અન્નનું સેવન પણ થોડું થોડું કરાવતા જવું.

બાળકને સરૂઆતથીજ નિયમિતતાનો પાઠ તેની માતાએ શિખવવાનો હોય છે. અને તે એકે તેને નિયમિત સમયેજ ધવડાવવું. નિયમિત સમયે ઉંઘાડવું વગેરે આ પ્રમાણે કરવાથી બાળકમાં નિયમિતતાની છાપ બેસી જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ ઘડી ઘડી પોતાના બાળકને ધવડાવ્યા કરે છે પણ તેનું પરિણામ સારૂં આવતું નથી. કોઈ દિવસ કાંઇ કામ હોય છે તો પણ તે બાળક કરવા દેતુ નથી અને રડરડ કર્યા કરે છે. માટે આ બાબત પ્રથમથીજ સંભાળવું.

બાળક બોલતાં શિખે ત્યાર પછી તેની પાસે ઉત્તમ બોલ બોલાવવા. 'ભાઈ જા તારી બાને ગધેડી કહે' એમ પિતાએ અને 'ભાઇ જા તારા બાપને મૂર્ખ કહે' એમ માતાએ બાળકને કોઈ પણ દિવસ કહેવું નહિ. આવી ટેવ ઘણાં મનુષ્યોમાં હોય છે. અને તેઓ આમ કહેવડાવી પોતાના મન સાથે આનંદ માને છે પરંતુ આમાં આનદ મા ાવાનુ નથી. આવી સામાન્ય ટેવ બાળકને મહા અનર્થમાં ઉતારનાર થઇ પડે છે. માતપિતાએ બાળકની આગળ વાત પણ સભ્યતાથી કરવી. સાચે સાચું બોલવું. અને ધર્મને અનુસરીને ચાલવું. વાત કરતી વખત માતપિતાએ મશ્કરીની ખાતર પણ જૂઠું ન બોલવું કેમકે તેથી બાળક પણ તેવી ટેવ શીખે છે.

બાળકની આગળ સારાં ભક્તિનાં, નીતિ, અને, ધર્મ સંકળ ભજનો ગાવાં. બની શકે તો તેમને પણ શીખવવાં. સવારના પહોરમાં ઉઠીને તરત દાતણપાણી વગેરે કરી સ્નાન કરવાની ટેવ પાડવી. પછી તેમને જરા નાસ્તો આપવો. ઇશ્વરની પ્રાર્થનામાં તેમને રોજ બેસાડવાં. અને જે તે રીતે તેનામાં ઉત્તમ સંસ્કારને નાંખવા.

કહેવામાં આવે છે કે બાળક પોતાની આખી જીંદગી સુધીમાં જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તેનાં કરતાં પણ અધિક જ્ઞાન તેને માબાપના સહવાસથી મળે છે માટે સુજ્ઞ માબાપે આ બાબત ખાસ ધ્યાન આપવાનું છે.

બાળકો આગળ કેવી વાત કરવી?

બાળકોની આગળ હમેંશા નિર્ભયતાનીજ વાત કરવી. ભાઇ છાનો રહી જા નહિ તો હમણાં ભૂત આવશે એવી બીક બાળકોને કદી પણ ન બતાવવી. આવી બીક બતાવવાથી બાળકોમાં બીકના સંસ્કાર દૃઢ થઇ જાય છે. માટે ભૂત પ્રેત કે કાકણુની વાત કહી બાળકને બીવડાવવાનો પ્રયત્ન કદી પણ કરવો નહિ.

બાળા ગોળી.

બાળકને નિયમિત સમયે ધવડાવવાની ખવડાવવાની વગેરે ટેવ પાડવામાં આવે છે તો તે રડતુજ નથી.પરંતુ તેને નિયમિત રાખવામાં નથી આવતું તો અત્યંત રડે છે. આવી વખતમાં માબાપ તેને અફીણ-વાળી બાળાગોળી આપે છે. પરંતુ નાનાં બાળકને અફીણ આપ-વાથી તેમની બુદ્ધિ જડ થઇ જાય છે. અફીણ એ એક ઝેર છે. અને બાળકના કુમળા મગજ ઉપર તે અત્યંત ખરાબ અસર કરે છે. માટે એવી અફીણવાળી બાળાગોળી અથવા એવીજ બીજી કોઇ કેફી ચીજ ન આપવી.

નિયમિતતાની જો બાળકને ટેવ પાડી હોય છે તો તે રડતાંજ નથી. છતાં રડે તો જાણવું કે તેમને કાંઇ પણ રોગ થએલો હોવો જોઇએ. તે વખતમાં બાળકને જે રોગ થયો હોય તેની

ચિકિત્સા કરી દવા આપવી.

બાળકને નિયમિત ખાવાનું આપવું. ઘડીમાં આ ને ઘડીમાં તે ખાવાનુ ન આપવુ આટલા મમરા ખાધા તેમાં શું થઇ ગયુ ? અને આટલા ચણા ખાધા તેથી શું ? એવા વિચાર કરી બાળકને ખાવાનું હદ વગરનું અપાય છે. પણ તેનાથી બાળકને લાભને બદલે નુકસાનજ છે. બજારમાં વેચાતી પૈસાની પચાસ ટીકીડીઓ વગેરે બાળકને આપવી તે પણ નુકસાનકારીજછે. માટે એવી ચીજો તેને ન આપવી. ખાંડવાળા પદાર્થો જેમ બને તેમ ઓછા ખાવા આપવા. કેમકે ખાંડના વિશેષ સેવનથી તનદુરસ્તીને—તેમા વિશેષ કરીને બાળકની તનદુરસ્તીને નુકસાન પહોચે છે.

ખાવાનો નિયમ.

મનુષ્ય માત્ર ભુલને પાત્ર થાય છે. ત્યારે બાળકો થાય તેમાં શી નવાઈ ! પરતુ માબાપે બાળકે ભુલ કરી હોય તો તેને તેની ભુલને શાંતિથી બરાબર રીતે સમજાવવી. આ પ્રમાણે શાંતિથી તેને સમજાવ્યામાં આવે છે તો તેઓ ફરી ભુલ કરતાંજ નથી. પરતુ તેના સબંધીઓ સાળા વાંદરા તે આમ કેમ કર્યું ' ઇત્યાદિ વચનો દ્વારા બાળકને ઠપકો આપે છે પણ તે ઠપકાની અસર તેને બરાબર લાગતી નથી. માટે તે ઉપાયનો ત્યાગ કરી શાંતિથીજ તેને કહેવું.

બાળકોની ભુલ કેવી રીતે સુધારવી

બાળકોને તેનાં શુભ કામમાં હમેશાં એના સબંધી તથા

માબાપોએ ઉત્સાહ આપવો જોઈએ. પરંતુ આપણાં હિન્દુ સંસારમાં તો તેને તોડી પાડવામાં આવે છે. માટે એવી ટેવને સુધારવી જોઈએ.

બાળકોને સારાં નીતિ ભક્તિનાં દ્રષ્ટાંતોવાળી વાતો તેની માતાએ કહી સંભળાવવી જોઇએ તેમ કરવાથી તેનાં અંતઃકરણમાં નીતિ ભક્તિનાં ઉત્તમ સંસ્કારો દઢ થાય છે. અને નાનપણમાં પડેલા આ સંસ્કારો છેવટ સુધી કાયમજ રહે છે.

ઉત્તમ પ્રકારની નિર્દોષ રમત અમુક ટાઈમ સુધી બાળકોને રમવા દેવાં જોઇએ. તેમ કરવાથી તેમનાં મનમાં આનંદ બહુ થાય છે. ફળીયાના છોકરાં સાથે પણ તેને રમવાની છુટ આપવી. કેમકે પરસ્પર છોકરાંઓ મળે છે ત્યારે તેમને એક પ્રકારનો વિલક્ષણ આનંદ થાય છે.

ખુલ્લી હવામાં અમુક સમય ફરવા જવાનો ટાઈમ રાખી તેના માબાપે તેને ફરવા પણ લઇ જવા જોઇએ. બાળકોનો સ્વભાવ બહુ વિલક્ષણ હોય છે અને તેની જીજ્ઞાસા પ્રબળ હોવાથી ઘડી ઘડી તે આપણને સવાલો પૂછે છે. આવા સવાલોથી કંટાળી ન જતાં જે સમાધાન કરવા યોગ્ય જણાય તેનું સમાધાન પણ કરવું જોઇએ.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

બાળ શિક્ષણ.

બાળક પાંચ વર્ષનું થાય ત્યાર પછી તેને શાળાની કેળવણી આપવાની સરૂ કરવી. પાંચ વર્ષની અંદરના બાળકને કેળવણી લેવા શાળામાં મૂકવાની જરૂર નથી કેમકે તે વખતમાં તેનું મગજ અત્યંત કોમળ હોવાથી વિશ્રાંતિનીજ જરૂર છે.

પૂર્વકાળમાં બાળકોને કેળવણી આપવા ગુરૂને ત્યાં મૂકવામાં આવતાં પરંતુ હવે દરેક ગામમાં સ્કુલો થએલી હોવાથી તેની જરૂરીયાત ઘણે ભાગે ઓછી થઇ ગઇ છે.

કેટલાક મનુષ્યોનો એવો મત છે કે છોકરાનેજ કેળવણી આપવી છોકરીને નહિ પણ આમ મત દર્શાવવામાં તેઓ ભુલજ કરે છે કેળવણી લેવાનો હક બનેને સરખો છે. છોકરીને કેળવણી આપતાં તે વંઠી જાય છે એવું કથન સુધારા વિરૂદ્ધના મનુષ્યો કરે છે. પણ આ કથનમાં પણ તેઓની અસત્યતાજ છે. છોકરી કેળવણી લીધાથી વંઠી નથી જતી. જો કેળવણી લીધાથી તેમ થતું હોય તો આજે દરેક સ્ત્રી વંઠી જવી જોઈએ. પણ તેમ બનતું નથી અને તેથી કેળવણીથી વંઠી જવાય છે એવું માનવું એ ખોટું છે. જેમ કાયદો બધાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. લીંબડો બધાને એક સરખી રીતે કડવો લાગે છે, ઇંદ્ર વારણાનાં ફળ પણ એક સરખી રીતે કડવા હોય છે. તેમ કેળવણીથી વંઠી જવાતું હોય તો બધાજ વંઠી જાય એમાં શક નથી.

વર્તમાન કાળની સ્થિતિ જોતાં કેળવણીની જરૂર પ્રજા માત્રને છે. આપણા ઉપર રાજ્ય સત્તા વિદેશી પ્રજાની હોવાથી તે પ્રજાની ભાષાનું જ્ઞાન પણ આપણને હોવું જોઇએ. કેમકે તેની પણ આપણને જરૂર પડે છેજ.

કેળવણી પોતે દોષ પાત્ર નથી. જો તે દોષ પાત્ર હોય તો તેનો નાશજ થયો હોત. કેમકે એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે કે દોષ પાત્ર વસ્તુ હોય તે લાંબો કાળ સુધી ટકતીજ નથી.

જે મનુષ્યોના સંબંધમાં કેળવણીથી દુષ્પરિણામ આવ્યું હોય છે, તેના સંબંધમાં આપણે ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરીએ તો જણાશે કે એવી રીતે દુષ્પરિણામ આવવાનું કારણ નઠારી સંગતિ અને મા બાપ તરફથી ધાર્મિક અને નૈતિક જ્ઞાનના ઉપદેશની ખામી એજ છે. આ એજ કારણને લીધે કેળવણી વસ્તુતઃ દોષ વગરની હોવા છતાં કેટલાક લેખકો અને જુના વિચારના પુરૂષો તરફથી 'પાડાનો રોગ અને પખાલીને ડામ' એ નીતિ રીતી પ્રમાણે કેળવણીને માથે દોષારોપણ થાય છે. 'આજ કાલનો સુધારો' વગેરે વાર્તા આ કથનના આક્ષેપ રૂપ છે.

કેળવણી પોતે તો ઉત્તમ છે. અને તેથી કેળવણી લેનાર મનુષ્ય વંઠી જશે એવી ભ્રાંતિ રાખવાનું કાંઇજ પ્રયોજન નથી. વિચાર માત્ર સગતિ દોષ સબધમાં કરવાનો છે. આ સબધમાં શિક્ષકોએ તથા તે કેળવણી લેનારના માબાપોએ ઘટતી તપાસ રાખવાની જરૂર છે.

ધર્મ નીતિના સંસ્કારો બાળકના અંતઃકરણમાં મા બાપે શરૂઆતથી તે તે કેળવણી લેતું હોય તે વખત સુધી નાખ્યા કર્યા હોય છે તો ખરાબ પરિણામ આવતુંજ નથી. જ્યાં પાયો મજબુત છે ત્યાં પછી ઇમારત હચમચી ઉઠવાની શકાજ શી રીતે થાય !

મૂળ ન હોય ત્યાં સાખાની આશા પણ શી રીતે રાખી શકાય? તેજ પ્રમાણે કેળવણીની સાથે નૈતિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન પણ કેળવણી લેનારને આપવાથી ખરાબ પરિણામ આવતુજ નથી નિર્વેદવાદ રીતે હવે તો સિદ્ધ કરી શકાય છે કે કેળવણીની જરૂર સર્વને જ છે. અને તેથી દરેક કોમમાં ફરજીયાત કેળવણી અપાવી જોઈએ.

શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ.

કેળવણી આપનાર શિક્ષકના સંબંધમાં હવે આપણે કાંઈક વિચાર કરીએ. શિક્ષક ખાસ કરીને અનુભવી બુદ્ધિશાળી અને ધાર્મિક તથા નૈતિક બળ વાળો હોવો જોઈએ વળી તેના અતઃકરણમાં દયાનો ખાસ ગુણ હોવો જોઈએ કેટલાક શિક્ષકોમાં દયાનો અંશ સરખો પણ હોતો નથી, અને તેઓ અત્યત નિર્દય હોઈ છોકરાંઓને પુષ્કળ મારે છે, પણ આવીરીત સર્વદા ધિક્કારવા યોગ્યજ છે. છોકરાંઓને જે કાંઇ શીખવવું હોય તે પ્રેમથીજ શીખવવુ જોઇએ. પ્રેમથી શિખવ્યાથી છોકરો જેટલું શિખે છે તેટલુ માર માર્યાથી શિખતો નથી એ ચોક્કસ સિદ્ધ થએલુ છે.

માબાપે જેમ પોતાના છોકરાની આગળ બહુજ સાવધાનતાથી વર્તવાનુ છે, તેમ શિક્ષકે પણ પોતાના વિદ્યાર્થી આગળ તેટલોજ સાવધાનતા રાખી વર્તવાની જરૂર છે શિક્ષક તે પ્રમાણે વર્તે છે તોજ તેની અસર વિદ્યાર્થી ઉપર થાય છે.

વિદ્યાર્થીને બીડી ન પીવાનો ઉપદેશ કરવો અને પોતે તેના દેખતાં અથવા ગુપ્તપણે બીડી પીવી વિદ્યાર્થીને સાચુ બોલવાનો ઉપદેશ કરવો અને પોતે જૂઠું બોલવુ, આવી ટેવ આજે ઘણા શિક્ષકો રાખતા જોવામાં આવે છે પણ તેનું પરિણામ અર્થાત્ તેના બોધની અસર તે વિદ્યાર્થી ઉપર લાગતીજ નથી. આથી શિક્ષકે પણ વિદ્યાર્થીને જેવા કરવા હોય તેવા પોતેજ થવું જોઇએ.

પ્રકરણ ૩૪ મું.
કેટલીક ઉપયોગી બાબતો.

૧૯૧૧ ના વસ્તી પત્રકના આંકડા પ્રમાણે હિન્દુસ્તાનની વસ્તી ૩૧ કરોડ મનુષ્યની છે. તેમાં અર્ધો ભાગ સ્ત્રીઓનો અને અર્ધો પુરૂષોનો છે. હવે આટલા બધા પુરૂષોમાં લખી વાંચી શકે તેવાં પુરૂષો ૧૬૯૩૮૦૦૦ છે અને સ્ત્રીઓ ૧૬ લાખ છે. આજ ગણત્રીની બીજી રીતે તુલના કરતાં હજારે ૫૯ માણસો સારૂં લખી વાંચી શકે તેવા છે. ભાગ્યુ તુટું વાંચી શકે તેવા મનુષ્યોની સંખ્યા આમાં ઉમેરીએ તો હજારે ૧૦૯ માણસોનું પ્રમાણ આવે છે. ભણેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા દરહજારે ૧૦ જેટલી આવે છે.

કેળવણીનો પ્રચાર.

કેળવણીની બાબતમાં આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે આપણો દેશ હજી પશ્ચિમના દેશો કરતાં ઘણોજ પાછળ છે. અને તેથી દરેક મનુષ્યનું એજ કર્તવ્ય છે કે કેળવણીનો જેમ બને તેમ અધિક પ્રચાર કરવો.

*   *   *   *

હિન્દમાં એક વિદ્યાર્થી પાછળ સરેરાશ રૂ. ૧૭૫ નો ખર્ચ થાય છે. તેમાં ૬૮ રૂ. ફી. છોકરાઓ આપે છે. અને ૧૦૭ રૂ. સરકાર આપે છે.આ રૂ. સરકાર લો.બો. ફંડ કે જે ગરીબ લોકો પાસેથી જમીન મહેસુલ દ્વારા ઉઘરાવેલું હોય છે તે-

કેળવણીનું સરેરાશ ખર્ચ.

આથી આપે છે. અને તેથી એકંદરે લોકોના આભાર તળે પ્રજા આવે છે. તેથી સુધરેલા લોકોએ લોકની કેળવણી માટે સતત પ્રયાસ કરી આ ફરજ બજાવી લેવી જોઇએ.

*　　*　　*　　*

જર્મનશાળા.

વિદ્યાકલાની બાબતમાં તથા નૂતન શોધોની બાબતમાં આજકાલ જર્મની આગળ પડતો ભાગ લે છે તેનું કારણ તે દેશમાં કેળવણીની અત્યંત વિશાળતા છે તેજછે. મી. બાર્કરનામે એક વિદ્વાન જણાવે છે કે " જર્મનીમાં ૬૦૦૦૦ પ્રાથમિક શાળાઓ છે. તેમાં આશરે દોઢ લાખ શિક્ષક છે. અને લગભગ ૯૦ લાખ વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. ઉદ્યોગ હુન્નર શીખવવાની શાળાઓમાં ૬ હજાર શિક્ષકો છે અને ૮૦૦૦૦ હજાર વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે છે. બાર યુનિવર્સિટીઓ છે તેમાં ૪૦૦૦૦ હજાર વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. એકંદરે શિક્ષકોની સખ્યા ૩ લાખની થવા જાય છે.

જે દેશમાં કેળવણી આટલા વિસ્તારને પામી હોય તે દેશની પ્રજા વિવિધ શોધોથી દુનિયાને આશ્ચર્ય ચક્તિ કરી નાંખે તેમાં શી નવાઇ !

*　　*　　*　　*

તન્દુરસ્તી ઉપર ધ્યાન આપવાની જરૂર.

છોકરાંઓને શિક્ષણ આપવુ તે વખત તેમની તન્દુરસ્તીનો પણ મુખ્ય વિચાર કરવો જોઇએ. આપણાં દેશના વિદ્યાર્થીની સ્થિતિ જોતાં તેઓની શારીરિક હાલત છેકજ દયાપાત્ર થઇ ગએલી હોય છે. સ્કુલોમાં પણ છોકરાંઓની તન્દુરસ્તી વધારવાને કેટલાક નિયમો—કસરતો વગેરે

સ્થાપવા જોઇએ. અખાડાની રમત વગેરેના સાધનોનો પણ વિદ્યાર્થીઓને ખાસ કરીને લાભ આપવો જોઇએ.

*　　*　　*　　*

નાની ઉમરના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ ગમતની સાથે મળતું રહે તેમ આપવું જોઇએ. સ્કુલોમાં પણ બાળકોને આનંદ ઉપજાવે એવી રમતો રમવાને એક અમુક વખત રખાવો જોઇએ. ૧૧ થી ૫ સુધી બાળકોને બકરાંની પેઠે સ્કુલોમાં ગોંધી રાખવાથી તે વધારે ભણતા નથી અને કદાચ ભણે છે તો તે ઉપલકીયા ગોખણ પટ્ટીના જેવુ પોપટીયા જ્ઞાન હોય છે. આ જ્ઞાન સ્થાઇ ટકતું નથી. અને થોડો વખત પણ ભણવામાં આવે પણ તે સચોટ અસર કરે તેવી રીતે ભણાવ્યું હોય તો તેનું પરિણામ બહુજ ઉત્તમ આવે છે.

*　　*　　*　　*

શિક્ષણ કેવું જોઇએ? મી. રન્સીમેનના વિચારો.

કેળવણી ખાતાના બોર્ડના પ્રમુખ મી. રન્સીમેને એક વખત પાર્લામેન્ટમાં ભાષણ આપતા જણાવ્યુ હતું કે ઇગ્લંડની કેટલીક ગ્રામ્યશાળાઓમાં શિક્ષણ આપવા ઉપરાંત વ્યાવહારિક કામનું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે લાકડાનું કોતરકામ, બાગબાની વ્યાવહારિક ધંધા, ધાતુકામ, કાચકામ વગેરેનું શિક્ષણ અપાય છે. ઇંગ્લંડમાં વીશ હજાર તો પ્રાથમીક શાળાઓ છે.

જે દેશમાં શિક્ષણની સાથે આવી રીતે વ્યાવહારિક કામો પણ શીખવાય છે, તે વિદ્યાર્થીને જેમ આપણાં દેશમાં ભણી રહ્યા પછી શું કરીશું તેનો વિચાર કરવો પડે છે તે કરવો પડતો નથી.

*　　*　　*　　*

આપણા શિક્ષણમાં આવી રીતે નવીન સુધારો દિવસે દિવસે વધતો જાય છે અને તે ઇષ્ટ છે હવે આપણે

શિક્ષણના મુદ્દા. આજ વિચાર સંબંધમાં થોડા સક્ષિપ્ત મુદ્દા જણાવીએ. (૧) શિક્ષણ દરેક સ્ત્રી પુરૂષને આપવુ જોઇએ. (૨) શિક્ષણમાં વ્યાવહારિક જ્ઞાન, ધાર્મિક જ્ઞાન, અને નૈતિક જ્ઞાનનો પણ સમાવેશ કરવો જોઇએ. (૩) સ્કુલોમાં ભણતાં વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ શિક્ષકોએ પણ યોગ્ય રીતે વર્તવું જોઇએ. (૪) માબાપોએ પણ ઘટતી દેખરેખ રાખવી જોઇએ આટલા મુદ્દા ઉપર ધ્યાન અપાય તો પછી આજે કેટલાક તરફથી કેળવણીને નિંદવામા આવે છે તે નિંદાય નહી.

*　　*　　*　　*

મહા મૂલ્યવાન અને કિંમતી પદાર્થો વાળુ આપણું આ શરીર છે. તેથી તેની યોગ્ય સંભાળ રાખવી એ મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે કારણ કે બીજા પદાર્થો પ્રયત્નથી મેળવી શકાય તેવા છે અને આ પ્રયત્નથી પણ મેળવાતુ નથી. અને તેથીજ એની સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠતાઇ છે. આ આરોગ્ય સદા કાળ જાળવી રાખવાને શુ કરવું તે એક મહાન પ્રશ્ન ઉઠે છે તો તેના જવાબમાં કહેવાય છે કે એ વિષય સબંધી લખાણ કરવા જતાં વિષયાતર ઘણુંજ થાય તેમ છે તેથી આ સાસારિક પુસ્તકમાં તે સંબંધમાં નહિ લખતાં અમોએ તે સબધમાં **આરોગ્ય** એ નામનું સ્વતત્ર પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તે વાંચવા સર્વને ભલામણ કરીછીએ. આજ પુસ્તકના આગળના ભાગમાં આરોગ્યના સબધમાં કાંઇક અંશે વિવેચન કર્યું છે પણ તે અપૂર્ણ છે. અને વિષય ઘણો મહત્વનો હોવાથી તેને જુદા પુસ્તકરૂપે

કરવો યોગ્ય ગણ્યો છે.

* * * *

એક ખુલાસો.

પોતપોતાના ધર્મમાં રહી તેનું પાલન કરવું ગૃહસ્થોને અત્યંત જરૂરનું છે. હિન્દુઓએ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પાંચ યજ્ઞ વગેરેની ક્રિયા કરવાની છે. મુસલમાન, પારસી, વગેરે એ પણ પોતાના ધર્મમાં લખ્યા પ્રમાણે કુરાન ભણવું. નીમાજ પઢવી. વગેરે કાર્ય કરવાનાં છે. મતલબ એ છે કે સર્વ વર્ણના ગૃહસ્થોએ પોતાના નૈમિતિક કાર્યો કરવામાં તત્પર રહેવાની જરૂર છે.

આ પુસ્તક એક દેશીય નથી પણ તે તમામ વર્ણના ગૃહસ્થોને માટે સર્વદેશીય બનાવવાનોજ લેખકે પ્રાધાન્ય ઉદ્દેશ રાખેલો છે. અને તેથી તેમાં અત્યાર સુધીના વિચારો ઘણે ભાગે સર્વને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે તેવા લખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આમ હોવાથી ગ્રહસ્થોના નિત્ય નૈમિનિક કર્મો આ પુસ્તકમાં આપવાની જરૂર છે. પરંતુ મુસલમાન પારસી ઇત્યાદિ ઈતર ગૃહસ્થોના કર્મો કયાં કયાં તેમના ધર્મમાં દર્શાવેલાં છે તેનું લેખકને જ્ઞાન નથી તેથી આ સંબધી વધુ વિવેચન કરવા જતાં અને હિન્દુઓનાંજ નૈમિત્તિક કર્મોનું વિવેચન કરવા જતાં તે અન્યને નિરૂપયોગી હોવાથી એકદેશીયપણાનો દોષ આ પુસ્તકને લાગુ પડી જાય છે. માટે અત્ર આ સઘળી ક્રિયાઓનું વિવેચન કરવાનુ મોકુફ રાખી સર્વ વર્ણના ગૃહસ્થોએ પોતાના નૈમિત્તિક કર્મોમાં તત્પર રહેવું એવું લખવામાં આવે છે. આ કર્મો કયાં છે તે જાણવાને માટે પોતાના શાસ્ત્રના ગ્રંથો અવલોકવા.

* * * * * * * *

પ્રકરણ ૩૫ મું.

વૃદ્ધાવસ્થાનાં કર્તવ્ય.

બ્રહ્મચર્યાશ્રમનું પાલન કર્યાબાદ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારી તેનો ઉપભોગ કરતાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે ત્યારે સકળ વ્યવહારથી નિવૃત્ત થઈ પરબ્રહ્મનું ચિંતન કરવું જોઈએ. તથા જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે સન્યાસાશ્રમ સ્વીકારવો.

વૃદ્ધાવસ્થામાં શરીરમાં બળની ક્ષીણતા થવા માંડે છે. સ્મરણશક્તિનો નાશ થાય છે. શરીર વ્યાધિઓના સપાટામાં ઘડી ઘડી આવી પડે છે. અને આવી અવસ્થામાં એકજ કર્તવ્યની તેમને જરૂર છે એ અન્ય નહિ પણ પરમાત્માની ભક્તિ કરવારૂપ છે.

આવા પોતાના ઉત્તમ કર્તવ્યને વિસારી દઇ ઘણાં વૃદ્ધો અધિક અધિક જંજાળમાં વિટળાય છે. જેમ જેમ તેમની અવસ્થા વધતી જાય છે તેમ તેમ તેઓનો મોહ અને લોભ ઘટવાને બદલે અધિક અધિક વધતા જાય છે. શા માટે વૃદ્ધોએ તેને વધારવો જોઇએ? શામાટે વૃદ્ધોએ શાંત બેસવું ન જોઇએ? વૃદ્ધો જણાવે છે કે ભાઈ "ઘરની ફીકર અમે ન રાખીએ તો કોણ રાખે" આજ કાલના સુધરેલા છોકરા તો તેની મડમ—અરે બોલતા ભુલ થઇ તેની બાયડીઓનાજ થઈ ગયા છે. ન તેમને ભાન કે સાન, આ કહેવું કેટલાક અંશે વ્યાજબી છે પણ એનાથી એવો અર્થ નીકળી નથી શકતો કે વ્યવહાર ધુરાનું ધુંસરૂ વૃદ્ધોએ પોતાના માથા ઉપરથી દૂર

ન કરવું. અવશ્ય પોતાના પુત્રપુત્રી પ્રતિ આવશ્યક ધ્યાન તેમણે આપવુ જોઇએ. પણ વ્યવહારની સઘળી ઉપાધિ પોતાને શીર રાખવી એ તેમના કર્તવ્ય રૂપ નથી.

શાસ્ત્રની આજ્ઞા તો ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરી વૃદ્ધ થએલ મનુષ્યને માટે સન્યસ્ત લેવાનીજ છે. નીચેના વિવેચનથી તેની અધિક ખાત્રી થશે.

" ગૃહસ્થને પળીયાં આવે તથા તે પોતાના પુત્ર પરીવારાદિને જુએ ત્યારે સ્ત્રીની ઇચ્છા હોય તો સ્ત્રી સાથે નહિ તો પછી પોતે એકલા વનમાં પ્રવેશ કરવો. અને સન્યાશાશ્રમ સ્વીકારી તેના ધર્મો પાળવા. "[1]

"યથાવિધિ ગૃહસ્થાશ્રમ પાલન કરી રહ્યા પછી તૃતીય આશ્રમનો સ્વીકાર કરવો. વનમાં જવું, ભૂમીપર શયન કરવું, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વનમાં નિપજેલા પવિત્ર ફળ ફુળાદિ કંદમૂળ વીગેરે ભક્ષણ કરવા. અગ્નિ હોત્રની ક્રિયાઓ કરવી "[2]

" ગૃહસ્થાશ્રમને અંતે વનમાં જવું. વિધિ પ્રમાણે અગ્નિની સ્થાપના કરીને હોમ કરવા જટા રાખવી અને સન્યાસી થવુ "[3]

આ પ્રમાણે બીજા અનેક પુરાણ અને વેદના ગ્રંથોમાં આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે વિવેચન આપનામાં આવ્યું છે. અને તે સર્વ એકજ અર્થને સૂચવે છે કે વૃદ્ધોએ ગૃહ જંજાળ ન રાખતાં સન્યાસી થવું જોઇએ. અને પોતાના ઉપાસ્યની સેવા ઉત્તરોત્તર અધિક પ્રેમથી કરી પોતા દેહનુ સાર્થકય કરવું જોઇએ.

ગૃહની માયા એવી છે કે જ્યાં સુધી ગૃહમાં રહેવામાં આવે

---

૧ લઘુહારિત સ્મૃતિ. ૨ શ્રી સંવર્ત સ્મૃતિ. ૩ શ્રીવશિષ્ઠસંહિતા.

છે ત્યાં સુધી તેનાથી મનને બહાર લઇ જવાનું મહા કઠીણ થઇ પડે છે. અને તેટલા માટેજ વનમાં જવાની શાસ્ત્રોએ આજ્ઞા આપી છે.

પોતાના મરણબાદ ઘરનાં યુવકો ગૃહસંસાર કેવી રીતે ચલાવી શકે તેનો અનુભવ વૃદ્ધોએ જીવતાંજ લેવાનો છે. અને આ અનુભવ લેવાને માટે તેમણે તટસ્થ થઇ ઘરની વ્યવસ્થા કેમ ચાલે છે તે જોયા કરવું.

વૃદ્ધોએ યુવકો ઉપર દેખરેખ એવા પ્રકારની રાખવી જોઇએ કે તે અમુક કામ કરે છે તે વિહિત છે કે અવિહિત. કદાચ જો તે અવિહિત કામ કરતો હોય તો તેમાંથી તેને સાવધાન કરવા પ્રિય શબ્દોમાં હિતકર બોધ આપવો. કેમકે આવી વખતમાં જો તેમના તરફથી સખત ઠપકાના રૂપમાં યુવકોને કહેવામાં આવે છે તો તેઓ યુવાવસ્થાના મદને લીધે કેટલીક વખત વૃદ્ધોની સામા થઇ જાય છે. અને પરિણામ ઘણું ખરાબ લાવી મૂકે છે.

આ કામમાં આમ થયું અને આ કામમાં તેમ થયુ એમ બોલી વ્યવહારમાં ઘડીઘડી માથુ મારવારૂપ કર્તવ્ય વૃદ્ધોએ ન કરવું જોઇએ તેમ કરવાથી પણ કદાચ તેઓ હાલના યુવકોની વસ્તુ સ્થિતિ જોતા તિરસ્કારને પાત્ર થઇ પડે છે.

વ્યવહારમાં ઘડી ઘડી માથું મારવાથીજ વૃદ્ધો પ્રતિ યુવકો કંટાળી જાય છે. અને પછી ' બેસી રહે ડોસલા ' એવા શુભ નામાભિધાનથી વૃદ્ધોને તેઓ ઉતારી પાડે છે. એ જોઇ કેટલાક જૂના વિચારવાળા મનુષ્યો કહે છે કે આ તો છોકરું ફાટી ગયો પણ વસ્તુતઃ આ તેમનું માનવું ભુલ ભરેલું છે. વૃદ્ધો હાથે કરીનેજ યુવકોનાજ હાથથી તિરસ્કાર પામવારૂપ કર્તવ્યને આદરે છે. પોતાને માટે નિયત

કરેલા પાટા છોડીને રેલ્વેટ્રેન વાંકી ચૂંકી ચાલે છે તો તરતજ ઊંધી થઇ જાય છે. તેમ વૃદ્ધો પણ પોતાના કર્તવ્યને છોડીને આવું વ્યવહાર ધુરામાં પેસવાનું પગલું ભરે છે તો તેઓ પણ તિરસ્કારને પાત્ર થાય એમાં કાંઇ નવાઈ નથી. આ પ્રમાણે હોવાથી હે વૃદ્ધ મનુષ્યો ! તમારી સઘળી ગ્રહ જંજાળ છોડી દો, મોહમાયાને દેશવટો આપો જો તમારાથી તેમ બની શકાતું ન હોય તો ઘર છોડીને વનમાં જાઓ. હવે તમારી ઉત્તરાવસ્થા આવી છે માટે તમારા આ માનવદેહનું હરિના સ્મરણ વડે સાર્થકય કરો. એ અંતિમ શુભેચ્છા સહ જયજય.' इति ॐ शांति.

પરમાત્મા સર્વના સહાયક હો. अस्तु.

સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૩૦ માંના સિદ્ધાંતો.

ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરુષોની મહાન જવાબદારી બાળકને ઉત્પન્ન કરવા સંબંધની છે. બાળકને કેવી રીતે ઉછેરવું તથા કેવી રીતે કેળવીને ઉત્તમ બનાવવું તે સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ બાળકના માતાપિતા થવું યોગ્ય છે.

પ્રકરણ ૩૧ માંના સિદ્ધાંતો.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ બેસી ન રહેતાં શરીરને યોગ્ય કસરત મળે તેવાં કામો કરવાં ચિત્ત પ્રસન્નતામાં રાખવું સુવાવડખાનામાં સ્વચ્છતા રાખવી.

પ્રકરણ ૩૨ માંના સિદ્ધાંતો.

બાળકોને જેવાં કરવાં હોય તેવાં કરવાનું માબાપોના હાથમાં છે તેથી પોતાનાજ વર્તનથી બાળકને એવી સરસ અસર કરવી કે તે સદ્ગુણી થાય.

પ્રકરણ ૩૩ માંના સિદ્ધાંતો.

શિક્ષણ આપવામાં આવે તેની સાથે ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ તેના વડીલોએ બાળકોને આપવું તથા બાળક ઉપ્યુક્ત

थइ न जाय ते अर्थे तेना उपर घटती देखरेख राखवी शिक्षकोए पण विद्यार्थी आगळ सावधानताथी वर्तवुं.

प्रकरण ३४ मांना सिद्धांतो.

आ प्रकरणना प्रकीर्ण विचारो बधाज सिद्धांत रुप छे.

प्रकरण ३५ मांना सिद्धांतो.

वृद्ध मनुष्योनुं एक हरिनी भक्ति करवारुप मुख्य कर्तव्य छे. अने ते कर्तव्य तेमणे सघळा प्रकारनी मायानो त्याग करीने पाळवुं जोइए अने आ देहमांज कृतकृत्य बनवुं जोइए.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત તરફથી પ્રકટ થએલાં પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર.

પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ તંત્રી ચંદ્રપ્રકાશ તરફથી લખાયલાં પુસ્તકો

ટુંક વખતમાં લોકપ્રિયતા પામેલું પુસ્તક.

પ્રાણાયામ ભાગ ૧ લો.

આ પુસ્તક પ્રાણાયામ સંબધી સઘળી માહિતી આપે છે. સરળમાં સરળ અને એક ન્હાનુ બાળક પણ સમજી શકે તેવી તેની સહેલી ભાષાછે અને તેથીજ તે ટુક વખતમાં સર્વ સ્થળે લોકપ્રિયતાને પામ્યુ છે. યોગવિદ્યા, પ્રાણાયામ એ શું છે તથા તેને કરવાથી શા લાભ પ્રાપ્ત થાયછે. પ્રાણ અને જીવનના સંબધ, પ્રાણાયામ સબધી આપણા ઋષિ મુનિઓ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો, પ્રાણ સબધી અધિક માહિતી. પ્રાણાયામ કોનાથી થઈ શકે છે સ્ત્રીઓને તે કરવાનો અધિકાર છે કે નહિ. પ્રાણાયામનું પ્રથમ અગ પ્રાણાયામથી જીવનને શી રીતે વધારવું તથા થએલા વ્યાધિને શી રીતે મટાડવા. આસન યથાર્થ શ્વસન ક્રિયા શરીરમા રહેલા સાત ચક્રો, લોમવિલોમ પ્રાણાયામ, મુખ્ય આઠ પ્રાણાયામ, અને તે કેવી રીતે કરવા. વીગેરે બીજી સેંકડો ઉપયોગની બાબતોનો તેમાં સમાવેશ કર્યો છે.

લગભગ અઢીસેં પૃષ્ઠના ચિત્રવાળા આ પુસ્તકની કીંમત માત્ર આના આઠ તેનો સર્વ કોઈ એક સરખી રીતે લાભ લઇ શકે તે અર્થેજ રાખવામાં આવીછે. પોષ્ટેજ આનો એક જુદું

પ્રાણાયામ ભાગ ૨ જો.

પ્રાણાયામ સંબંધી બાકી રહેલી બાબતોને આ પુસ્તકમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. હાલ તે છપાયછે. કીંમત વગેરે પુસ્તક બહાર પડયેથી નક્કી થશે. અગાઉથી થનાર ગ્રાહકો પાસે દરપ્રતે ચાર આના કમી લેવાશે. માટે નામ નોંધાવો.

કાવ્ય કુસુમ.

જ્ઞાન, તત્વવિચાર, અનુભવ તથા ભક્તિરસથી સંપૂર્ણ ભરેલાં ઉત્તમોત્તમ પદ્યોનો સંગ્રહ આપુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. વળી આધુનીક નાટકોનાં પ્રસિદ્ધ ગાયનોના રાહમાં તે બનાવેલાં છે. નાટકના વિલાસપ્રીય શૃંગારી ગાયનો ગાવાથી જ્યારે નઠારી અસર થવાનો પ્રસંગ આવેછે. ત્યારે આ પુસ્તકમાં આવેલ પદ્યને ગાવાથી વૃત્તિ શાંતિ સરિતમાં ઝબકોલાઈ રહે છે. ઉછરતા યુવકોના હાથમાં મૂકવા લાયક આ પુસ્તક સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠછે. કેમકે તેમાં આવેલા પદ્યોને શાંતિપૂર્વક ગાવાથી મનના સઘળા વિકારી અને પ્રતિકૂળ ભાવો સમી જાયછે. પુસ્તકને બહારથી તેમજ અંદરથી સુંદર રીતે છપાવી શોભામાં ખાસ વૃદ્ધિ કરી છે. મૂલ્ય આના આઠ પોષ્ટેજ ૦-૧-૦.

આરોગ્ય.

આરોગ્ય સંબંધી સઘળી માહિતી આપનાર હાલમાંજ પ્રકટ થયલું નવીન પુસ્તક, તેમાં આરોગ્ય રહેવાના ઉપાયો, વ્યાધિઓને મટાડવાના ઔષધો, માત્રાઓ, ગોળીઓ, વ્યાધિનું સ્વરૂપ, કુદરતી ઉપાયોથી વ્યાધિ શી રીતે મટાડી શકાય, ઘરગથુ દવાઓ, સરળ કસરતો વગેરે બાબતોને સમાવી છે. છેલ્લામાં છેલ્લી શોધ અનુસાર વ્યાધિ મટાડવાના અને નવજીવન પ્રાપ્ત કરવાના સર્વથી બની શકે તેવા ઉપચારોનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં અતિ વિસ્તારથી કરેલું છે. દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક આ સચિત્ર પુસ્તકની કીંમત ફક્ત આના દશ રાખવામાં આવી છે, પોસ્ટેજ ૦-૧-૬ જુદું.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ, સુરત.

એક અપૂર્વ રસ પ્રધાન બોધક નવલકથા.

પ્રજ્ઞા અને જ્યોતિ.

વર્તમાન સમય નવલકથાનો છે એમ કહીએ તો તે લેશ માત્ર પણ ખોટું ગણી શકાય તેમ નથી. નાની મોટી સંખ્યાબંધ વાર્તાઓ હાલના સમયમાં પ્રકટ થાય છે ,અને તે સર્વ પોતપોતાની શૈલી પ્રમાણે પ્રચારને પામ્યે જાય છે. તેમાં આ નવલકથા એક નવીન સાહિત્ય તરફજ જન સમાજને ખેંચે છે. નવલકથાનુ પુસ્તક એવું હોવું જોઇએ કે જેને વાંચવાથી માત્ર મનને આનંદ થાય રસ પડે અને તેની સાથે વળી બોધ મળે, ઔષધ જેમ કડવુ હોવા છતાં તેની ઉપર ખાંડ વીગેરે કોઇ વસ્તુનું પડ ચઢાવવામા આવ્યુ હોય તો તે જેમ ઉપરથી મીઠું લાગે છે અને તેને બાળકો પણ હોંસથી ગ્રહણ કરે છે, તેમ આ નવલકથામાં પણ આડકતરી રીતે ઉત્તમ બોધને ગુંથી શકાયછે અને તે વાંચકોને લાભ કરનાર થઈ પડે છે. આ ઉદ્દેશને લક્ષમા રાખી પ્રસ્તુતઃ પુસ્તકની રચના કરવામા આવી છે અને તેમાં વિવિધ પ્રકારના બોધને રસ ભરેલી ભાષામાં સમાવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. દરેક પ્રકરણની છેવટે તેનો શુ સિદ્ધાંત છે તે પણ ખાસ આકર્ષક રીતે લખીને છપાવ્યો છે. ટુંકમાં નવલકથાના શોખીન દરેક સ્ત્રી પુરૂષે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય આના બાર પોષ્ટેજ ૦–૧–૬

સદ્બોધ સ્તવન માળા.

આ લઘુ પુસ્તકમાં અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં ચંદ્રપ્રકાશ માસિક પત્રના અંકોમાં પ્રસિદ્ધ થઇ ગએલાં જ્ઞાન, તત્વવિચાર, અનુભવ વૈરાગ્ય આદિ વિષયો ઉપર લખાયલા લોકપ્રિય પદ્યોમાંથી ખાસ ચુંટી કાઢેલાં પદ્યોનો સમાવેસ કર્યો છે. મૂલ્ય આના બે પોસ્ટેજ ૦—૦—૬

મૂલ્યવાન રત્નો.

વિપત્તિ અથવા બીજાજ કોઈ એવા કારણથી મનુષ્ય જ્યારે નિરાશાના સમુદ્રમા ડુબકાં ખાય છે ત્યારે તે વખતમાં તેવા મનુષ્યોને ઉત્સાહ આપનાર અને જીવનની મહત્તા સમજાવનાર આ લઘુ પુસ્તક એક નાવ સમાન છે. ગમે તેવી ઉદાસીનતામાં પણ તે પ્રસન્ન રહેવાનું શિખવે છે. મૂલ્ય અર્ધો આનો. પોસ્ટેજ અર્ધો આનો. સામટી રૂપૈયા એકની ચાળીશ.

વિજયી કોણ થાય છે.

વિજયની વ્યાખ્યા દર્શાવનાર હમેંશા ફ્રેમમાં જડાવી પોતાની પાસે રાખવા લાયક સુંદર ત્રણ રંગમાં છપાયલો ગ્લેઝડ કાર્ડ.

આ કાર્ડમાં લખેલ ટુંકા નિયમ પ્રમાણે વર્તનાર મનુષ્ય જેમ બેને બેનો સરવાળો ચાર થયા શિવાય રહેતો નથી. તેમ તે વિજયી શિથયા વાય રહેતોજ નથી. મૂલ્ય નવપાઈ પોષ્ટેજ છપાઈ.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

ઇચ્છા પ્રમાણે આયુષ્યને દીર્ઘ કરવાની કળા.

જીવનની કીંમત જેટલી આંકીએ તેટલી ઓછી છે. ગમે તેવા દુઃખી મનુષ્યને પણ તેના જીવનની કીંમત હોયછે કેમકે જીવન હોય તોજ સર્વ છે અને જીવન નથી, તો સર્વ નથી. તેથી આ પુસ્તકમાં જીવનને વધારવાના કેટલાક સાદા અને સહેલા ઉપાયો સર્વથી બની શકે તેવા લખેલા છે. મૂલ્ય આના આઠ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

અંતરોદ્‌ગાર.

જ્ઞાન, તત્વવિચાર, અનુભવ, વીગેરે બીજા સેંકડો વિષય ઉપર લખેલાં તદ્દન નવીન અપ્રકટ પદ્યોનો સંગ્રહ મૂલ્ય રૂપૈયો એક પોસ્ટેજ આના બે જુદા.

ધનવાન્ થવાના સાદા નિયમો.

ધન પ્રાપ્ત કરવાના કેટલાંક નવાં હુન્નર અને ઉદ્યોગોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કર્યો છે. આ શિવાય ધનવાન્ થવાને બીજા કયા કયા લક્ષણોની જરૂર છે તે પણ આ પુસ્તકમાં વિસ્તાર પૂર્વક આ લેખ્યું છે. મૂલ્ય આના ચાર પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ સુરત તરફથી પ્રકટ થએલાં પુસ્તકો.

શ્રી શ્રેય સુધાકર.

પ્રેરક શ્રીયુત દુર્ગેશ્વર નટવરજી ત્રીવેદિ બી. એ.

હજુર ડેપ્યુટી કલેકટર સુરત.

આ પુસ્તકમાં શ્રી શ્રેય:સાધક અધિકારી વર્ગના અગ્રગણ્ય શ્રી પુરૂષો શ્રીમનૃસિંહાચાર્યજી, શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી, શ્રીમન્ છોટાલાલ માસ્તર, શ્રીયુત કણિયા, શ્રીયુત સંઘવી, શ્રીયુત કૌશિકરામ વીગેરે તેમજ બીજા અન્ય સજ્જનોના તથા સ્ત્રીઓના બનાવેલા જ્ઞાન તત્વ વિચાર અનુભવ ભક્તિ, વૈરાગ્ય, વીગેરે વિષયો ઉપર લખેલાં પદોમાંથી ખાસ ચુટી કાઢેલાં અસરકારક પદોનો સમાવેશ કર્યો છે. વળી પુસ્તકની સરવાતમાં શ્રીયુત દુર્ગેશ્વરભાઇનો લખેલો

જીવનોદેશ.

નામનો બોધક અને હૃદયંગમ લેખ ખાસ વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે. ૨૫૦) પૃષ્ઠના પાકા પુંઠા અને સોનેરી નામ સાથે બે છબીઓ સહિતના આ પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂપૈયો એક રાખવામાં આવ્યું છે. પોષ્ટેજ આના બે જુદા.

ગુજરાતી ભાષામાં સરળ રીતે
લખાતું સચિત્ર માસિક.

ચંદ્રપ્રકાશ.

આ માસિક પત્રમાં શારીરિક, વ્યાવહારિક, માનસિક અને અધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉપાયો, પ્રાશ્ચાત્ય પ્રજામાં ચાલતી નવીન શોધો તથા આપણા આર્યતત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો ચર્ચવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી અને સ્રીઉપયોગી લેખ, ચાલુ વાર્તા વગેરે ઉપયોગી વિષયો તેમાં પ્રતિમાસે પ્રકટ થાય છે. પ્રત્યેક અંકમાં એક બે વિષય સચિત્ર આપવામાં આવેછે. દર વર્ષે દોઢસોથી બસેં પૃષ્ઠનું પુસ્તક ભેટ અપાય છે. એક વખત આ માસિકના ગ્રાહક થવા તમને આગ્રહપૂર્વક ભલામણુ કરવામાં આવે છે. તમે તેના ગ્રાહક થશો તો તમને તમારી ઉન્નતિના ઘણા ઘણા ઉપાયો જાણવામાં આવશે, વાર્ષિક લવાજમ માત્ર સવા રૂપૈયો.

નમુનાનો અંક મફત.

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ--સુરત.

જીવન રસાયન શાસ્ત્રની દવાઓ.

બાયો--કેમેસ્ટ્રી.

અમેરીકા અને જર્મનીના વિદ્વાન ડોકટરો તરફથી ઘણીજ શોધ ખોળ કરી બહાર પડેલી દવાઓ. આ દવા બાર જાતની છે. તેનાથી તમામ રોગો નાશ પામે છે, સ્વાદમાં ગળી છે, વળી તેમાં ધર્મનો વટાળ થાય એવી કોઇ વસ્તુ નથી, તે તાત્કાળીક અસર કરનાર છે. ઔષધ પીને કંટાળી ગયેલા નિરાશાવાળા મનુષ્યોને તે એક આર્શીવાદ સમાન છે. કીંમતમાં પણ તે સસ્તી છે. વધુ માટે લીષ્ટ મંગાવો.

ખાસ મહિસુરની સુગંધીદાર અગરબત્તી

આ અગરબત્તી સુવાસમાં ઘણીજ ઉત્તમ હોઇ હવાને સુધરે છે. બજારમાં વેચાતી સાધારણ અગરબત્તી કરતાં આ અગરબત્તી તદન જુદીજછે. અને તેને એક વખત વાપરનાર મનુષ્ય ભાગ્યેજ બીજી અગરબત્તી પસંદ કરેછે બે આનાની ટીકીટ મોકલવાથી દરેક જાતના નમુના મોકલવામાં આવશે. કીંમત શેર ૧) ના રૂપૈયા બેથી સોળ સુધી. વિગતવાર લીષ્ટ મંગાવો.

રૂદ્રાક્ષની સાચી માળાઓ.

નાની મોટી દરેક જાતની સોનામાં ગંઠાવા લાયક ત્રણ આનાથી રૂપૈયા સોળ સુધીની કીમતની મળી શકે છે. ખોટી ઠરે તો પૈસા પાછા આપવામાં આવેછે. કીંમતને માટે વીગતવાર લીષ્ટ મગાવો.

મુડદાંઓને જીવતાં કરવાની દવા.

જે લોકો બચપણુમાં નાદાનીથી પોતાના કઉવતને નાશ કરે એટલે, કુટેવ અથવા બીજા ખોટા કરમોની પોતાના ગુપ્ત ભાગની નસોને કમજોર કરી નાખી છે તેને માટે અમોએ ઘણી મહેનત અને કોશેશથી એક લેપ તઇયાર કર્યો છે. જેની કીંમત મહેનત અને ફાયદાના પ્રમાણુમાં રૂ૦ ૨૫ રાખીએ તોપણુ વાપરનાર તો સસ્તીજ સમજે પણુ ગરીબ અને અમીર સરખો લાભ લઇ શકે કેટલાજ માટે ફક્ત રૂ૦ ૧-૦-૦ કીમત રાખી છે. ફક્ત એકજ શીશી વાપરવાથી સઘળી નસો મજબુત થઇ જાય છે અને ગયલી શક્તી પાછી આવી મળે છે. હવે આવીજ અમે ગોળી કરી છે તે ગોળીઓ વીર્યને ઘટ કરે છે, યાદ શક્તીને તેજ કરે છે,ખોરાકને હજમ કરે છે, પેટના કીરમોનો નાશ કરે છે. કમરના દુખાવાને મટાડે છે, ચેહરાના ફીકા પડેલા રંગને ગુલાબી બનાવી દે છે. આ ગોળીઓમાં કાંઇપણુ રસાયન નાંખી નથી. ચમત્કારોની વાપરવાથીજ ખાત્રી થશે એકવાર મંગાવો અને ખાત્રી કરો કીંમત ફક્ત ૧-૦-૦ પાંચ રૂપીઆનીદવા મંગાવનારને બે સીશીઓ મફ્ત મોકલવામાં આવશે.

નોટ—આફ્રીકાના ગ્રાહકોએ દવાની કીમત ઉપરાંત પારસલ ખરચ માટે રૂ૦ ૦-૧૪-૦ ચઉદ આના વધુ મોકલવા પૈસા પોસ્ટલ ઓરડરથી મોકલવા.

મળવાનું ઠેકાણું. એમ. ઇ. હકીમ સીધપુર નોર્થ ગુજરાત.

સંજીવનામૃત ગોળીઓ.

સજીવન મૃત ગોળીઓ; ભવ જીવ સેવ સદાય,
સંસારી સુખ ભોગવવા, અમુલ્ય એહ ઉપાય.

મનુષ્ય માત્રના જીવનનો આધાર જન્મથી જીંદગી પર્યંત ધાતુ (વીર્ય)જ છે. તે જ્યારે કોઇ પણ કારણથી પાતળું અથવા ક્ષીણ થાય છે ત્યારે કળતર થવી, અંગનું થાકી જવું, મગજનું ખાલી પડવું, ચેહેરાનું ફીક્કુ પડીજવું, કમરનુ દુખવુ, હાથપગની કળતર, બેચેની વીગેરે અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. તે વીર્ય વીકારનાં સઘળા દરદોનો નાશ કરી લોહી અને વિર્યને વધારી જ્ઞાન તતુઓને સતેજ અને મજબુત બનાવી, સ્વપ્નામાં કે પેશાબમાં તેમજ ગમે તે આડે માર્ગેજતી ધાતને બંધકરી ખરૂ અને કાયમનું પુરૂષ વ આ ગોળીઓથી. પ્રામ થાય છે.

કિંમતગોળી ૪૦ ની ડબી ૧ નો રૂા. ૧. એક.

ગુપ્ત ભાગની નસોની નબળાઈ મટાડવા માટે તનુપ્રદિપ્ત તૈલ. કિમત તોલા ૧ ની સીસીનો રૂ. ૧. એક.

મફત. અમુલ્ય ભેટ. તદ્દન મફત.

વૈદ્ય સંજીવનામૃત સરોજ.

આ નામનું સર્વ લોકોપયોગી પુરતક એક પોસ્ટ કાર્ડપર પોતાનું નામ ઠામ લખી મોકલનારને મફત મોકલવામાં આવશે.

શાસ્ત્રસિદ્ધ ભસ્મો માત્રાઓ વીગેરે દરેક દવાઓ કીફાયતે મળશે. બહાર ગામ માટે એજન્ટો જોઇએ છીએ.

વૈદ્ય શા. શીવજી જેઠાભાઇ.
પ્રો૦ સંજીવનામૃત ઔષધાલય.
હેડ ઓફીસ—માંડવી બંદર-કચ્છ.

કેપ એન્ડ હોઝીયરી મરચન્ટ.

મેસર્સ ડી. છોટાલાલ એન્ડ કુંપની.

દરેક જાતની બેંગલોર, હંગેરીઅન, તુરકી, સાઇકલ ટોપીઓ હમારા પોતાના ઓર્ડરથી વિલાયત તથા ઇટાલીની મોટા જથામાં મંગાવીએ છીએ.

દરેક જાતનાં ગંજીફરાક, મોજાં રુમાલ વગેરે ઘણુજ કીફાયત ભાવે મળશે.

ધી ગુજરાન ટ્રેડીંગ કંપનીનાં વખણાયેલાં તેલો અને અત્તરો તથા ડોકટર સી. બી. કડોદવાળાનાં વખણાયેલાં તેલો અને અત્તરો તથા ડેકટર સી. બો કડોદવાળાનાં વખણાયેલાં હેરઓઇલો પણ હમારી દુકાનેથી મળશે.

બહાર ગામના આર્ડરપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે.

મળો યા નીચેને શરનામે લખો-

એજન્ટ—ધી ગુજરાત ટ્રેડીંગ કુંપનીનાં તથા ડૉ-

કટર સી. બી. કડોદવાળાનાં.

મેસર્સ ડી. છોટાલાલ એન્ડ કું૦

ઠેકાણું-બરાનપુરી ભાગળ—સુરત.

મુખ્ય મુખ્ય ભૂલોનું શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૧	૬	રહ્યુ છે.	રહ્યું છે
૨	૭	આપણુ	આપણે.
૨	૯	રીતે સમજે છે.	રીતે જે સમજે છે
૨	૨૦	કહેવાય	કહેવાયા
૫	૫	પ્રગાલ	પ્રગતિ
૬	૧૩	ધ્યાનજ	ધ્યાનજ
૧૪	૧૫	દેવ	દેવ
૧૪	૨૧	આપેર	આવેલું
૧૫	૩	ટાળવા પછી તે	ટાળવા તે
૧૫	૧૫	પતિ	પ્રતિ
૧૮	૧૦	થયા છે	થયા છીએ
૨૪	૨૩	ધિક્કાર	ધિક્કાર
૨૬	૨૪	અસર કોરક	અસરકારક
૨૭	૧૪	વર્ષની	વર્ષની
૨૮	૩	પરમ કૃપાળુ	પરમકૃપાળુ
૨૮	૧૧	सपारिष्वक्तो	संपारिष्वक्तो
૨૮	૧૨	आत्माञ	आत्मानं
૨૮	૧૪	एप	एव
૨૮	૧૪	मनुष्यण्या	मनुष्या
૨૯	૧૯	અવનાતના	અવનતિના
૨૯	૨૪	દંપતિ	દંપતી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૩૧	૧૪	અવાક્ય	આ વાક્ય
૩૧	૧૪	આ કર્યું	કર્યું
૩૨	૫	શોટે સાઇટ	શોર્ટ સાઇટ
૩૪	૫	पण्ठ	षष्ठ
૩૪	૬	વિશ્વભર	વિશ્વભમર
૩૫	૮	षड्कतुभ्यो	षड्ऋतुभ्यो
૩૫	૮	सखा सप्त पदाभव विष्णुस्त्या नय तु	सखे सप्त पदा भव सा मामनुव्रताभव विष्णुस्त्वा नय तु
૩૬	૧૬	એટલો	એટલે
૩૭	૧૩	પતીના	પતિના
૩૯	૧૩	સુધરવાનો	સુધારવાનો
૩૯	૧૮	ધામે ધીમે	ધીમે ધીમે
૪૦	૧	હૃદય	હૃદય
૪૦	૧૨	એવી દર્શનની	એવી દોષ દર્શનની
૪૧	૫	ભર્યું અવનતું	ભર્યું કઈ અવનતું
૪૩	૧૪	પાત્ન	પત્નિ
૪૩	૨૪	વિંના	વિના
૪૫	૯	તવ વિવાહીત દંપતિએ	નવ વિવાહીત દંપતીએ.
૪૫	૨૨	प्राणेस्त	प्राणस्ते
૪૬	૧	आस्थिभिर स्थिानि	अस्थिभिर स्थीनि

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૪૬	૩	मांसे मासानि	मांसे मासँनि
૪૬	૧૭	મત્રો	મંત્રો
૪૭	૧	પૂણુમાની	પૂર્ણિમાની
૪૭	૧૨	यमपत्यार्माति	यमपत्यमिती
૪૮	૫	નખેછે	નાંખેછે
૪૮	૧૬	ઉપાસના સિદ્ધ કરી શકેછે	ઉપાસના ઓ સિ- દ્ધ કરી શકેછે.
૫૦	૧૬	शत्रु	शत्रु
૫૧	૩	પોતાનિ	પોતાની
૫૨	૭	प्रेत्यय	प्रेत्यय
૫૭	૨૨	ઊભો	ઉભો
૫૮	૨	ઉદ્ઘોષ	ઉદ્ઘોષ
૬૩	૧૬	પુરૂષનું અંતઃકરણ મ- જબુત હોયછે.	(બેવાર છપા- યુંછે તેથી કા- ઢી નાંખવું)
૬૪	૧૦	स्थान	स्थान
૬૭	૧૩	વિાવધ	વિવિધ
૭૧	૧૮	પ્રિયા	ત્રિયા
૭૪	૧૭	કર્મફલદાતા સતા	કર્મફલદાતા સત્તા
૭૫	૭	પરમાત્માની સસ્તા	પરમાત્માની સત્તા
૮૦	૧૯	પોતૃાના	પોતાના
૮૫	૩	છાપે	છાપ
૮૭	૧૦	તરતજ પ્રેમપૂર્વક	તરતજ તેમને પ્રેમપૂર્વક

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૮૯	૯	કરનારો હોયછે.	કરનારનો હોય હોયછે
૯૯	૫	એ સબંધી	એ સંબંધી.
૧૦૦	૨૦	મલ્ય	મૂલ્ય
૧૦૧	૧૭	આ હોવાથી	આમ હોવાથી
૧૦૨	૧૫	નિભય	નિર્ભય
૧૦૩	૫	અનિયમીત	અનિયમિત
૧૦૩	૧૫	હોત સૂર્ય	હોત તો સૂર્ય
૧૦૩	૨૩	ધડો	ઘડો
૧૦૪	૧	નિયમિતતા પણ બહુજ	નિયમિતતા બહુજ
૧૦૪	૯	તેને તેને નહિમળે	તેને તે નહિમળે.
૧૦૫	૮	નિયમીત	નિયમિત
૧૦૭	૧૧	ગણી વખત	ઘણો વખત
૧૧૧	૧૪	વધામણાં પૂર્વેક	વધામણાં પૂર્વક
૧૧૧	૨૪	ભાજન	ભોજન
૪૧૨	૨૪	પાત	પતિ
૧૧૪	૧૬	પતિવત્તા	પતિવ્રતાં,
૧૧૬	૬	ઇન્દિરા જીવનનું	ઇન્દિરાના જીવનનું
૧૧૭	૭	આ પ્રકરણમાં	આ પ્રકરણમાં
૧૨૩	૨૩	પાત	પતિ
૧૨૮	૧૫	પ્રસગેં	પ્રસંગે
૧૩૨	૨૦	नभुपागते	न॒ पागात
૧૩૨	૨૦	तन्द्रापणे	तन्द्रापणे

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૧૩૪	૨	અન મનથી	અને મનથી
૧૩૯	૩	વધ્યા	વન્ધ્યા
૧૪૦	૧૫	જમવાનું કરવાનુ	જમવા કરવાનુ
૧૪૨	૨	હેનનો બોલ	બ્હેનનો બોધ
૧૪૫	૧૭	આણેલીનું તાણશે	આણેલું નહિ તાણશે
૧૪૭	૭	પે.તના	પોતાના
૧૪૮	૨૪	મોહિનીની	મોહિનીને
૧૪૯	૬	એટલ	એટલે
૧૪૯	૨૩	પત્નીનના	પત્નીનાં
૧૪૯	૨૩	એટણે	એટલે
૧૫૨	૧	મોટો	મ્હોટો
૧૫૨	૧	ાપતાજી	પિતાજી
૧૫૧	૮	મોહિનીની	મોહિનીને
૧૫૨	૧૩	એમ કહીએ તોપણ ચાલે	એમ કહીએ તે વધારે ઠીક પડશે
૧૫૩	૧૦	આદર્શ રૂપ અને	આદર્શરૂપ છે અને
૧૫૫	૧૨	તું ભુખીછું	હું ભુખીછું
૧૫૮	૧૩	હવે તે તો પરમેશ્વર	હવે તો પરમેશ્વર
૧૫૯	૧૦	કરનાર આપણેજ	કરનાર આપણેજ છીએ.
૧૬૦	૧૦	તારા પ્રતિકૂળ કરવા માટે	તારા પ્રતિકૂળ સં-બંધીને અનુકૂળ કરવા માટે

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૧૬૧	૮	શાંતિ ન કરતાં	શાંતિથી નકરતાં
૧૬૨	૧૭	તેમ દુઃખ બંધાય	તેમાં દુઃખ બંધાય
૧૬૪	૨	ન્યારા જેમરે	ન્યારા નેમરે
૧૬૫	૧૪	ફળ મળ્યું	ફળ ન મળ્યું
૧૬૭	૧૧	નામ તો તે	નામ તો તેં
૧૭૦	૬	છોકરીનો	છોકરી એ
૨૭૬	૧૧	ગ્નાલ	ગ્નાન
૧૮૦	૬	ત્યાંરે	ત્યારે
૧૮૦	૯	ખરેખરી	ખરેખર
૧૮૩	૧૮	કમ અક્કલવાળી	કમ અક્કલવાળા
૧૮૪	૧૭	રાજેશ્રી નાયકરાવ	રાજેશ્રી ાવનાયકરાવ
૧૯૧	૩	પતિને	પત્નીને
૨૦૧	૭	સગાતિ	સંગતિ
૨૦૩	૧૬	જતિ	જતી
૨૦૭	૧૦	ગૃહસ્થામ	ગૃહસ્થાશ્રમ
૨૦૮	૯	પ્રતિના	પતિના
૨૦૯	૬	પુસ્તકોમાં	પુસ્તકમાં
૨૧૦	૫	શબ્દનો સમાવેશ	શબ્દનો જે સ-માવેશ
૨૧૦	૫	જે તે જેમ	તે જેમ
૨૧૧	૨૩	નવ સહિતા	નવ સંહિતા
૨૨૭	૭	પતિ	પત્ની
૨૨૭	૧૮	न प्रपद्स्यामि	नप्रणस्यामि
૨૨૮	૧	પત્નીનું	પત્નીની

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૨૨૮	૧૨	પત્નીભૂલ	પત્નીની ભૂલ
૨૩૨	૬	વ્યાયામની	વ્યાયામને
૨૩૩	૩	ધન્વાન	ધનવાન્
૨૩૯	૧૪	દીલગીરી	દીકરી
૨૪૯	૬	સીવાય	શિવાય
૨૪૦	૧૭	સિવાય	તેમજ
૨૪૧	૧૨	પોતાના	પોતાનું
૨૪૩	૯	આ જીવનના	આના જીવનના
૨૪૪	૭	આમ	તેમ
૨૪૪	૧૫	તેડર	તે ડર
૨૪૮	૧૪	રહીશું	રહી શુ
૨૫૦	૮	પોલીસમ	પોલીસમાં
૨૫૫	૧૨	માલિક શેઠ	માલિક શેઠ
૨૫૬	૬	દ્રષ્ટાંતથી જાણ્યું	દ્રષ્ટાંતથી આપણે જાણ્યું
૨૫૭	૧૪	સોર્ટ સાઇટ	શોર્ટ સાઇટ.
૨૫૭	૧૫	પાલવા બન્દરપર	એપોલો બદરપર
૨૫૭	૧૬	અધુર કેળવણી ના	અધુરી કેળવણીના
૨૫૮	૨૪	અડલે	અડકો
૨૫૯	૩	વૃધિ	વૃદ્ધિ
૨૫૯	૧૬	ઉતરાજી	ઈતરાજી
૨૬૧	૨૧	માયાળું	માયાળુ
૨૬૫	૧૬	વત્તન	વર્ત્તન
૨૬૭	૧	સહેલા	સહેલો
૨૬૮	૫	થયો	થવો
૨૭૦	૧૯	યર્થાર્થ	યથાર્થ

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	શુદ્ધ.	અશુદ્ધ.
૨૭૪	૧૨	થવાની	કરવાની
૨૮૬	૧૧	નીતિ રીત	નીતિ રીતિ
૨૮૭	૧૪	વિધ્યાભ્યાસ	વિદ્યાભ્યાસ
૨૯૬	૫	આખુ	આખું
૩૦૩	૪	કીમતી	કિંમતી
૪૦૪	૧૨	દંપતીએ એ	દંપતીએ
૩૦૬	૫	છોકરાંઓનો	છોકરાંઓને
૩૦૭	૨	મધછે	મેધછે.
૩૦૭	૮	।વચાર	વિચાર
૩૫૮	૧૨	અકસ્માંત	અકસ્માત
૩૧૨	૪	ગૃહમાં એવા અનેક	ગૃહમાં અનેક
૩૧૨	૧૦	વગરનો	વગર
૩૧૮	૧૦	ઉત્તરર્માં	ઉત્તરમાં
૩૧૯	૫	તેના	તેના
૩૨૨	૧	જાઇએ	જોઇએ
૩૨૫	૧૦	એ	કે
૩૨૭	૨૦	જવાનો જવાનો	જવાનો
૩૩૨	૭	ધવડાવવુ	ધવડાવવું
૩૩૩	૧૦	ધર્મ સકળ	ધર્મના સરળ
૩૩૪	૧૦	ડાકણુની	ડાકણુની
૩૩૬	૧૫	ધડી	ઘડી
૩૩૮	૯	ઉડા	ઉંડા
૩૩૮	૧૪	નીતિ રીતી	નીતિ રીતિ
૩૪૩	૨૦	કરી છીએ	કરીએ છીએ
૩૪૫	૮	વ્યાધઓના	વ્યાધિઓના
૩૪૭	૧૯	નામાભિદ્ધાનથી	નામાભિધાનથી